

Keep footnotes

Taylor

7 A

~~1944~~

VERHANDELINGEN,

RAAKENDE DEN

NATUURLYKEN EN *GEOPENBAARDEN*

GODSDIENST,

UITGEGEEVEN DOOR

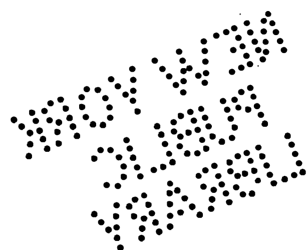
TEYLER'S

GODGELEERD GENOOTSCHAP.

XII. DEEL.

TE HAARLEM
by JOH. ENSCHEDÉ en ZOONEN
en J. VAN WALRÉ,
MDCCXCII.

AANWYZING
DER
ANTWOORDEN
IN DIT DEEL.

OVER DE VRAAG,

HEEFT KRISTUS IN ZYNE PREDIKING, HEBBEN DE EUANGELISTEN EN APOSTELEN IN HUNNE SCHRIFTEN, ZICH SOMTYDS NAAR DE TOEN HEERSCHENDE VOLKSBEGRIPPEN GESCHIKT? ZO JA, IN WELKE GEVALLEN, EN HOE VERRE? EN HOE ZEER KAN DIT DENKBEELD, WEL BEGREPEN, DIENEN TER VERKLARINGE DER SCHRIFTEN DES NIEUWEN VERBONDS?

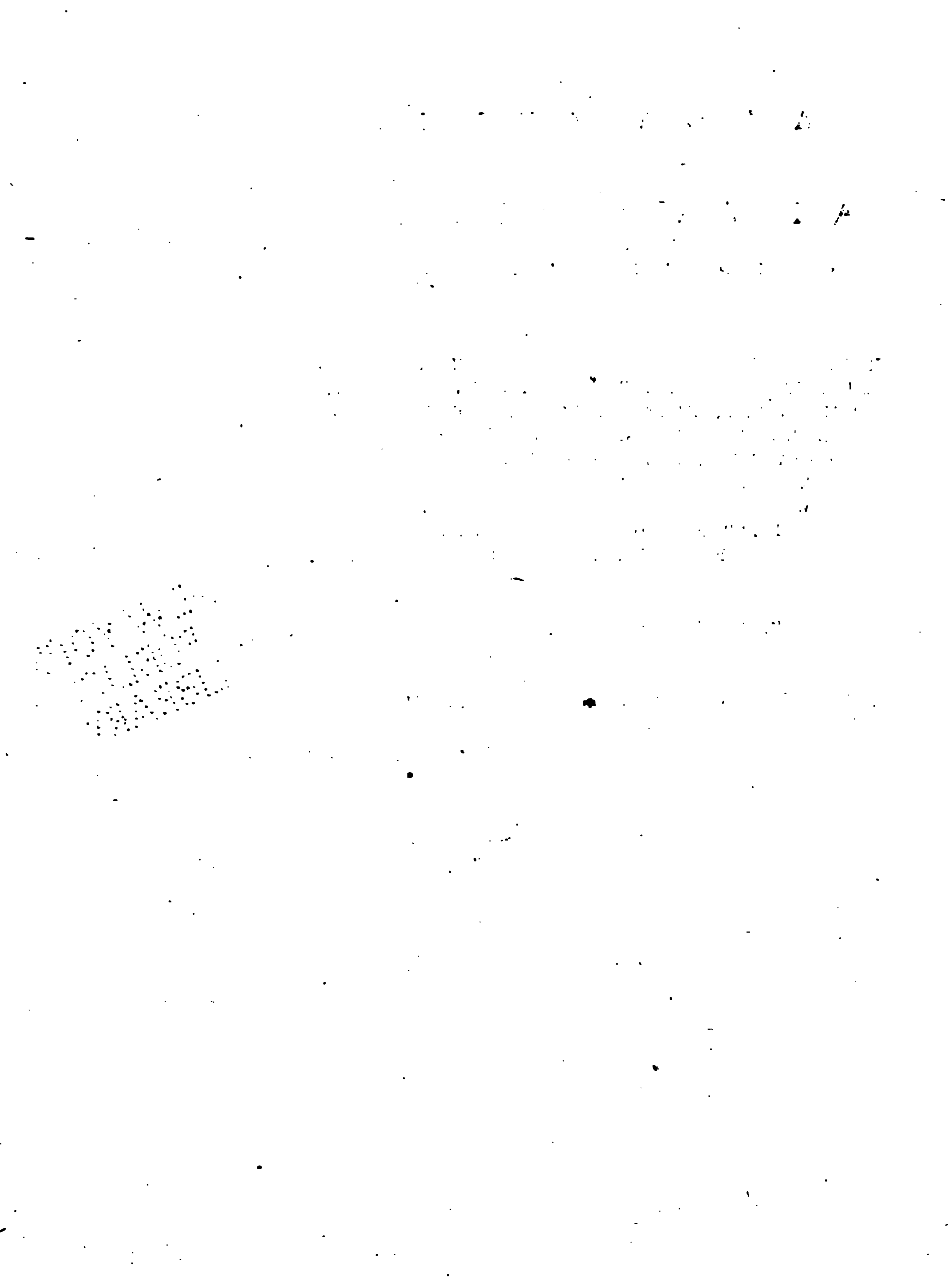
I. Antwoord, door den hooggeleerden PAULUS VAN HEMERT, Hoogleeraar in de Wysbegeerte en Voorbereidende Wetenschappen by de *Remonstranten*, te *Amsterdam*; onder de Zinspreuk: *Non enim me cuiquam mancipavi, nullius nomen fero: multum magnorum virorum Judicio credo, aliquid & meo vindico: nam illi quoque non inventa, sed quaerenda, nobis reliquerunt*

SENECA, *Epist.* XLV. Bladz. 1

II. Antwoord, onder den tytel van *Proeve ter beantwoording*, door den eerw. WILLEM DE VOS, Leeraar der *Doopsgezinden*, te *Amsterdam*; onder de Zinspreuk:

Adeste aequo animo, & rem cognoscite.

TERENTIUS. 199

VOORBERIGT.

Den Middenweg te houden, tuſchen die wys van de Schriften des nieuwen Verbonds uit te leggen; waar door men alles, wat ons in dezelven, als van Jeſus en zyne Apostelen gezegd en geſchreven, is nagelaten, in enen eigenlyken zin, als daadlyke en van hen met de daad bedoelde, Leringen opneemt; als wezenlyke en voor alle tyden even gewigtige en belangryke Waarheden, voor ons niet min dan voor derzelver tydgenoten noodzaaklyk: en tuſchen die handelwys, waar door men den ganſchen inhoud dier heilige Schriften, als 't ware, tot ene Allegorie *maakt; immers ten grootſten dele als alleen geſchikt aanmerkt voor de luiden van dien tyd, om by dezen gehoor te vinden en opgang te maken: terwyl men de wezenlyke gegrondheid der Verhalen zo wel als Leringen, over het geheel, ten minſten onbeſlist laat. —— Het houden van dien Middenweg, zeggen we, zal elk verſtandig Christen, die bedaard denkt, met ons,*

nodig agten; om, aan den enen kant, tot gene dwaze en het Christendom ontérende ongerymdheden te vervallen, en, aan de andere zyde, geen gevaar te lopen, van, met de Bekleedzels, het Wezen der Christlyke Lere te vernietigen, en die gewigtige, troostryke, en Deugd en ware Godvrugt kwekende, Waarheden voor ons krugtloos te maken, welken daar in daadlyk vervat zyn.

Doch welk is deze Middenweg? De juiste bepaling hier van is het, waaromtrent de Christenen onder elkanderen wel voornaamlyk oneens zyn. ——— *Om dezen nader te zien afgebakend, agtten wy het Voorstel niet ondienstig, door ons, in den Jaare* 1789, *ter beantwoordinge in* 1790, *opgegeven:* Wegens het involgen der Volksbegrippen, door Christus, de Euangelisten en Apostelen, en den invloed van het regte begrip daar van op de verklaring der Schriften des nieuwen Verbonds.

Met zeer veel genoegen ontvingen wy, onder verscheiden Antwoorden, daar op ingekomen, de twee Verhandelingen, welken wy in dit Deel door den druk gemeen maken. Beiden, mooglyk even zeer, het dooroefend Verstand, de wezenlyke Geleerdheid en Oordeelkunde der Heren Schryveren aan den dag leggende; werdt egter; by de beoordeling in April 1791; *met algemene toestemming, zelfs van hen, die anders zeer*

veel

veel in denkwys van den Heer Opfteller der eerfte Verhandelinge verfchillen, de voorkeur en Gouden Eerprys *aan deze toegekend, als de Vraag meer bepaald en ftellig, en in het algemeen best, beantwoord hebbende. De Schryver dezer Verhandelinge bleek, by de opening van het Billet, te zyn de hoog-geleerde Heer* PAULUS VAN HEMERT, *Hoogleeraar in de Wysbegeerte en Voorbereidende Wetenfchappen, by de Remonftranten, te* Amfterdam.

Even eenftemmig befloot men de twede Verhandeling, nevens de bekroonde, te doen drukken; en boden Heren Directeuren van TEYLER'S *Nalatenfchap gaarne een* Zilveren Medaille, *aan derzelver Schryver, aan; in geval van ontdekking van deszelfs naam, binnen den beftemden tyd. Als hoedanig zich dan ook wel geliefde te openbaren de eerwaarde Heer* WILLEM DE VOS, *Leeraar der Doopsgezinden, te* Amfterdam.

Terwyl wy nogmaals erinneren, dat wy, ook in dit geval, zo min alle de byzonderheden, in deze Verhandelingen voorkomende, als de algemene denkwys der Heren Schryveren, daar in doorftralende, willen gehouden worden goed te keuren, of voor onze rekening te nemen: waar van, trouwens, het blykbaar verfchil tusfchen de gedagten dier Heren ons genoegzaam ontheffen zoude: bieden wy dezelven den

Onderzoeklievenden, den waren Beminnaren van het Christendom, ter beproevinge aan: met hartlyke bede; dat het regte verstand der heilige Schriften hier door uitgebreid, de ware Gronden van het Christlyke Geloof langs hoe vaster gevestigd, het min gewigtige, nutteloze en schaadlyke meer en meer van het goede en nodige onderscheiden, en de kennis en daadlyke betragting van de zuivere Leer der Waarheid, die naar de Godzaligheid is, *hier door moge bevorderd worden!*

ANTWOORD

OP DE

VRAAG,

HEEFT CHRISTUS, IN ZYNE PREDIKING, HEBBEN DE EUANGELISTEN EN APOSTELEN, IN HUNNE SCHRIFTEN, ZICH SOMTYDS, NAAR DE TOEN HEERSCHENDE VOLKSBEGRIPPEN, GESCHIKT? ZO JA; IN WELKE GEVALLEN, EN HOE VERRE? EN HOE ZEER KAN DIT DENKBEELD, WEL BEGREPEN, DIENEN, TER VERKLARINGE DER SCHRIFTEN DES NIEUWEN VERBONDS?

DOOR DEN HOOGGELEERDEN HEER

PAULUS VAN HEMERT,

VOORMAALS PREDIKANT TE WYK BY DUURSTEDE, THANS HOOGLEERAAR IN DE WYSBEGEERTE AAN HET KWEEKSCHOOL DER REMONSTRANTEN TE AMSTERDAM.

Aan welke Verhandeling, door TEYLER'S GODGELEERD GENOOTSCHAP, de GOUDEN EERPENNING is toegeweezen.

VERHANDELING

OVER DE

VRAAG,

HEEFT KRISTUS, IN ZYNE PREDIKING, HEBBEN DE EUANGELISTEN, EN APOSTELEN, IN HUNNE SCHRIFTEN, ZICH SOMTYDS, NAAR DE TOEN HEERSCHENDE VOLKSBEGRIPPEN, GESCHIKT? ZO JA; IN WELKE GEVALLEN, EN HOE VERRE? EN HOE ZEER KAN DIT DENKBEELD, WEL BEGREPEN, DIENEN, TER VERKLARINGE VAN DE SCHRIFTEN DES NIEUWEN VERBONDS?

Die met de geschiedenis van den Godsdienst, en met den staat der *Bybelsche* uitlegkunde, eenigzins bekend is, zal, gis ik, niet nalaten kunnen, de gepastheid der *Prysvrage*, welke door Ulieden, myne Heeren, ter beändwoordinge is voorgesteld, ten hoogsten te bewonderen. Was 'er immer een tyd, waarin dezelve te passe komt, ja, noodzaaklyk schynt te wezen; het is de tegenwoordige. Geleerde Mannen, in onderscheiden gewesten der *protestantsche* Kristen-

 heid,

heid, achten het, onzer dagen, van hunnen pligt, om den hemelſchen Godsdienst van *Jezus*, tot deszelfs oorſpronglyke eenvoudigheid allengskens te rug te leiden, en, op het voetſpoor der gezegende Hervormeren, te zuiveren, van die bygeloovigheden, en verkeerde leerſtellingen, welken de zoogenoemde *wysheid der Scholen* daaronder gemengd heeft. Hoe pryzelyk, en den *hervormden Kristen* waardig, deze pogingen zyn mogen, meenen echter veelen, (mooglyk *niet geheel* zonder grond), dat *ſommigen* dezer verbeteraren te verre gaan, en te veel toegeven aan de onderſtellinge, dat *Kristus*, en de *Apostelen*, zich naar de *heerſchende volksbegrippen* zouden geſchikt hebben. —— In dit geval, voorzeker, zoude een waarheidzoekend Kristen daarby weinig winnen; ja, in tegendeel, in veele opzigten, misſchien, veel verliezen. Geen wonder, dat deze bedenking veele vrome gemoederen, zederd eenigen tyd, merklyk ontrust heeft. Dan, hoe zal deze onrust best bedaard, en uit den weg geruimd worden? Zal men, tot dit einde, de zaak ſlegts laten, als zy is; den voordgang van een vry onderzoek belemmeren; en alle zoodanige pogingen tegenwerken, welken geſchikt ſchynen te zyn, om den edelen Godsdienst van den grooten *Jezus* meer, en meer, te zuiveren? Dit ware ten eenemale ſtrydig met de grondbeginſels onzer *protestantſche* bekentenisſe, volgends welke wy gelooven, dat yder voor zich zelven mag, en moet oordeelen, en zyn licht

licht voor de menſchen ſchynen laten! Het geſchiktſte middel, welk ik weet, ter bedaringe van de niet geheel ongegronde onruste ſommiger welmeenende *Kristenen*, en ter voorkoming van ſchadelyke dwalingen, omtrend de eigenlyke leer van onzen geëerbiedigden Meester, is, dat men het vrye onderzoek, van waarheid —, en deugdbeminnende *Kristenen*, inzonderheid tragte te bepalen by de vrage: *of, en in hoe verre, Jezus, en zyne Apostelen, zich naar de heerſchende volksbegrippen geſchikt hebben?* In de daad, zo deze zaak, eenmaal, op goede gronden, kan beſlischt worden, twyfel ik niet, of daardoor zal veel twist, en onrust voorgekomen; de Godsdienst der Kristenen beter verſtaan, en gelukkiger verdedigd worden.

Deze is de zaak, Wel Edele Heeren, welke Gylieden hebt goedgevonden, ten voorwerpe van nadenkinge te maken, voor allen, die lust, en bekwaamheid bezitten, om naar den voorgeſtelden prys te dingen. Ik bevroed al het gewigt, alle de moeijelykheid, alle de uitgebreidheid, der vrage, welke Gylieden gedaan hebt: en echter zal ik wagen, om myne overdenkingen, met alle zedigheid, onder uwe oogen te brengen, en te beproeven, of myne pogingen, aan uw verligt, en onpartydig oordeel behagen, en het Koningryke der waarheid eenigen dienst doen konnen.

Myne Verhandelinge ſplist zich, natuurlyker wyze, in drie deelen:

In de eerste plaatse, moet ik onderzoeken, of *Kristus*, in zyne prediking, en of de *Euangelisten*, en *Apostelen*, in hunne schriften, zich *somtyds* naar de toen heerschende volksbegrippen geschikt hebben;

Ten tweeden, zo ja; in hoe verre, en in welke gevallen, men dit, behoudends het oogmerk der zendinge onzes Heeren, en den eerbied, aan zyn godlyk karakter, en aan de braafheid zyner Ryksboden verschuldigd, schynt te mogen, en te moeten onderstellen; en

Eindelyk, hoe zeer dit denkeeld, wel begrepen, en volgends aannemelyke regels verklaard, dienen kan, ter verklaringe van de schriften des nieuwen verbonds.

DEWYL deze stof van eene *zeer groote* ruimte, en tevends vry ingewikkeld van aard is; loop ik gevaar, om, of, aan den éénen kant, door langwyligheid te verveelen, of, aan de andere zyde, door eene te groote zucht tot kortheid, gelyk HORATIUS zegt (*), duister te worden. Ik zal derhalve, zoo veel ik kan, zorg dragen, om in geene dezer twee uitersten te vervallen.

(*) Brevis esse laboro: obscurus fio. Art. poët. vers. 25. 26.

EER-

EERSTE HOOFDSTUK.

Onderzoek, of Kristus, in zyne prediking, en of de Euangelisten, en Apostelen, in hunne schriften, zich somtyds naar de toen heerschende volksbegrippen geschikt hebben.

OM over dit belangryke onderwerp, in den haak te schryven, zal het noodig zyn, eenige aanmerkingen, tot regt verstand van het zelve, vooruit te zenden.

EERSTE AFDEELING.

Aanmerkingen, tot het onderwerp betrekkelyk.

I. TER volledige beändwoording van de vraag, behoort men, zo ik wel zie, op de volksbegrippen van *Joden*, en *Heidenen*, beiden, acht te geven. Het is waar, *Jezus* bepaalde zich, volgends zyne weldadige wysheid, tot de *Joden*, *de verloren schapen van Israëls huis*. Dit moest Hy doen, om eenmaal een Weldoener van het geheele geslacht der menschen te worden, en eenen algemeenen tempel van gelukzaligheid, voor alle volken der waereld, te stigten. De

Apos-

Apostelschaar had, insgelyks, in den beginne, een' bepaalden last. Dan, zoo haast was de doorluchtigste Zendeling des hemels niet verhoogd aan de regte hand der Majesteit, of de *Apostelen* kregen uitdrukkelyk bevel, om de leer van het *Euängelie alom* te verbreiden, en op billyke voorwaarden van geloof, en bekeering, aan *alle* menschen, zonder onderscheid, de vergeving van vorige zonden te verkondigen. Dewyl nu *Jood*, en *Heiden*, hunne byzondere denkwys, met betrekkinge tot den Godsdienst hadden, en de *Apostelen*, met *beiden* moesten te doen hebben; volgt van zelven, dat deze myne aanmerking zeer gegrond is.

II. WYDERS moet ik vooraf bepalen, wat men hier door Volksbegrippen te verstaan hebbe. Het *volk* beteekent doorgaands *den gemeenen man*, den ongeleerden hoop, die de voorvaderlyke begrippen standvastig aankleeft. Volksbegrippen zyn, in dit opzigt, anders niet, dan algemeen by het gros des volks aangenomen denkbeelden, en vastatellingen. Doch somtyds wordt het woord *volk* ook in een' bepaalden zin genomen, aangaande de ééne, of andere *Secte*. Zoo kan men het *Joodsche* Volk, ten tyde van *Jezus*, onderscheiden in het *pharizeeuwsche*, *saduceeuwsche*, en *esseesche* volk. De *Heidenen*, ten tyde onzes Zaligmakers, konnen mede in verscheiden *secten* verdeeld worden. In dezen zin, zyn *volksbegrippen* denkbeelden, en vaststellingen, welken by het gros van deze, of gene *secte*, algemeenlyk worden aangenomen. Uit het

het geheele beloop der vraag, meen ik te moeten befluiten, dat hier inzonderheid, zulke begrippen van een geheel volk, of ten minften van deze, of gene *fecte*, bedoeld worden, welken betrekking hebben op den Godsdienst, en welken tevends, met den waaren aard der voorwerpen, bezwaarlyk overeen te brengen zyn. Dit laatfte blykt, uit het denkbeeld, welk ons gegeven wordt, door de fpreekwyze: *zich naar volksbegrippen fchikken:* want wie fchikt zich naar begrippen, welken hem toefchynen, met de waarheid overeen te komen?

III. Iemand, die *zich* fchikt, naar volksbegrippen, keurt dezelven daarom niet goed; veel min geeft hy daaraan *zelf* geloof. De uitdrukking: *zich te fchikken, naar het ééne, of andere:* toont reeds genoegfaam, dat hy, *die zich fchikt*, dat gene, waarnaar hy *zich fchikt*, voor eene zwakheid houdt, aan welke hy, om zekere reden, niet raadzaam oordeelt, tegenftand te bieden. De man, die zich naar het begrip des volks fchikt, onderfcheidt zich derhalve, zoowel door eene meerderheid van verftand, of kennisfe, als door eene mate van goedwilligheid, om den zwakken te willen verdragen.

IV. De onderfcheiden wyzen, waarop men zich, naar volksbegrippen fchikt, kunnen, mynes inziens, zeer gevoegelyk, tot deze twee gebragt worden. Men fchikt zich, of *van ter zyde*, of *regelregt.* Het eerfte heeft plaats, wanneer men eene volksdwaling, met

stilzwygen voorbygaat, juist dan, als men gelegenheid heeft, om dezelve aan te tasten. Het andere heeft plaats, wanneer men eene volksdwaling daadlyk overneemt; het zy, door zich, van zoodanige spreekwyzen te bedienen, welken op eene volksdwaling rusten: het zy, door van de dwalende begrippen zelven werkelyk gebruik te maken, en volgends dezelven zyne redeneering in te rigten.

V. WIL iemand de volksbegrippen, inzonderheid de *verkeerde* volksbegrippen, der *Joden*, en *Heidenen*, welken, met betrekking tot den Godsdienst, ten tyde van *Kristus*, in zwang gingen, leeren kennen; den zoodanigen verzend ik naar den beroemden JO. DE KLERK, in zyne voorrede voor de *kerklyke geschiedenis der twee eerste eeuwen*, welke voorrede ook, uit het *Latyn*, in onze landtaal, door den Eerwaardigen THOMAS WOPKENS, Leeraar der *Doopsgezinden* te *Harlingen*, is overgezet (*). Eene afzonderlyke lyst der dwaalende volksbegrippen op te geven,

(*) Behalve de *prolegomena* van den hooggeleerden CLERICUS, voor zyne *historia ecclesiastica duorum primorum a Christo nato saeculorum, e veteribus monumentis deprompta*, zoude ik verscheiden andere Schryvers noemen konnen. Doch waartoe deeze ydele vertooning van geleerdheid? Ware Geleerden [illegible] van Schriften. Anderen konnen, by [illegible], en voords die Schryvers nazien, welken [illegible], in de aanteekeningen op PRITIUS, *Introd. in lectionem Nov. Testamenti*, C. XXXIII. editione *Hofmanni* §. 4. alsmede [illegible] T. II. L. II. c. I. p. 653 seqq.

geven, en zoo, van de gemeenſchaplyke dwalingen, welken *Joden*, en *Heidenen* gemeen hadden, als van de byzondere, verſlag te doen, kan, dunkt my, hier niet verwacht worden; naardien wy, met de volksbegrippen hier alleen, *in zoo verre*, te doen hebben, als *Kristus*, de *Euangelisten*, en *Apostelen*, zouden konnen ſchynen, zich naar dezelven *ſomtyds* geſchikt te hebben.

VI. Maar waaruit weet men, of eenige leer, ten tyde van *Kristus*, een heerſchend volksbegrip geweest zy? Ik mag niet nalaten, hierby een' oogenblik ſtil te ſtaan. Wat de *Joden* belangt, konnen wy hier, behalve *Mozes*, en de *Profeten*, nog andere gedenkſtukken noemen. Om van ſommige Kerkvaders niet te gewagen, die hier mede zouden konnen in aanmerking komen, meld ik alleen den *Talmud*, verſcheiden ſchriften der *Rabbynen*, de *Pſeudepigrapha*, de *apocryphe* boeken van het nieuwe *testament*, de *Targumim*, vooral die van *Onkelos*, en *Jonathan*, de werken van PHILO, en die van JOSEPHUS. Ten aanzien der *Heidenen*, moet men met de ſchriften dezer menſchen, voornaamlyk der zulken, die het naast aan den leeftyd van *Jezus*, en de *Apostelen*, grensden, en met de boeken van ſommige Kerkvaderen, raadplegen.

VII. Ondertusschen kan ik niet nalaten aantemerken, dat het gebruik der genoemde Schriften veel behoedzaamheid vereischt. Vergunt my, myne

wanneer het 'er op aankomt, om te weten wat *joodsch* volksbegrip, *voor*, en *kort na* den tyd van *Jezus*, geweest zy. De reden van deze myne ſtelling' is niet alleen gelegen, in de duisterheid, hairkloveryen, en oudwyſſche fabelen, welken in de *Gemarah* voorhanden zyn; maar ook in de meerdere jongheid van dit geſchrift. Toen naamlyk de zoon van *Simeon*, *Rabbi Judah Hakkadosh*, zyn boek de *Mishnah*, had afgeſchreven, en in het licht gebragt, bevlytigden zich de geleerdſte *Joden*, zoo in *Judéa*, als in *Babylonïe*, om daarover verklaringen te ſchryven. Die der *Joden*, in *Judéa*, werden, omtrend het begin der vierde eeuw', voltrokken: die der *Joden*, in *Babylonie*, omtrend C C jaren later. Deze verklaringen noemen de *Joden Gemarah*, of *vervulling*, omdat daarin, de wet verklaard, en alles, wat den *joodſchen* Godsdienst betreft volkomenlyk begrepen is (*). Dezelven maken, met de *Mishnah*, hunnen *Talmud*, of hun *leerboek* uit; welken *Talmud* zy, in eenen *jeruzalemſchen*, en in een' *babyloniſchen*, onderſcheiden. Offchoon nu de hedendaagſche *Joden*, met den *babyloniſchen*, veel meer, dan met den *jeruzalemſchen*, *Talmud* ophebben; is echter, zo men tusſchen beiden keus moet maken, de laatſte meer geſchikt, dan de andere, om den denktrant der *joodſche* natie, in de vroegſte tyden onzer jaartellinge, te leeren kennen: niet alleen,

om-

(*) Vid. BUXTORFIUS l. c. p. 452. in voce גְּמָרָא.

omdat dezelve twee eeuwen ouder; maar ook verſtaanbarer, en met beuzelingen minder opgevuld is. Echter zoude ik my, zelfs op den *jeruzalemſchen Talmud*, zoo gerust niet verlaten, als op de *Mishnah*, dewyl deze *Talmud* jonger is, dan dat boek, en de begrippen in zich bevat, niet alleen van de oude, maar ook van de latere *Joden*, die na het midden van de tweede eeuw geleefd hebben. Het is het werk der oordeelkunde, wel te proeven, te vergelyken, en te onderſcheiden, wat oud, en wat nieuwer zy. Verſcheiden Geleerden hebben dit niet genoeg gadegeſlagen, en voor een, ten tyde van *Jezus* heerſchend, *joodsch* volksbegrip, zoodanig iets uitgevent, welk by de *Joden*, eerst lang naderhand is aangenomen; nadat zy, hoe langer, zoo meer, onder de andere volken dezer aarde, zyn verſpreid geworden. Men moet derhalve, ook in dit geval, voorzigtig zyn, en, zonder nauwkeurig eigen onderzoek, geenzins alles aannemen, wat men, in de ſchriften van CAPPELLUS, CARPZOF, SCHÖTTGEN, LIGTFOOT, en andere Geleerden, ter verklaringe van de boeken des *nieuwen Testaments*, vindt aangeteekend.

HET gene ik hier, omtrend de *Gemarah*, voornaamlyk, omtrend den *Talmud* der *Joden*, in *Babylonie*, gezegd heb, moet altans gelden, ten aanzien van de boeken, welken door den geleerden Zoon van MAIMON, en door andere *Rabbynen*, zyn opgeſteld. Ten aanzien der *Pſeudepigrapha*, heeft men nog meerdere

dere behoedzaamheid noodig; naardien ſommige plaatſen, door den eenen, of anderen *Kristen*, vervalscht, of ondergeſtoken zyn (*). Wat de *apocryphe* boeken des *nieuwen verbonds* belangt; ſchoon 'er, uit dezen, buiten twyfel, ook in dit opzigt, zeer veel voordeels te halen zy; moet men echter geenzins alles, wat daar voorkomt, voor een, ten tyde van *Kristus* heerſchend, volksbegrip houden. Hier, en daar, immers, vindt men, in deze ſchriften, begrippen verſpreid, welken niet *joodsch* zyn; maar tot de uitheemſche wysgeerte behooren, —— begrippen, waardoor de ſchryvers waarſchynelyk getragt hebben, zich by de *Grieken* te veraangenamen, en den *joodſchen* Godsdienst op te ſieren.

ONDER de elf *Chaldeeuwſche Targumim*, komen hier vooral die van *Onkelos*, over de vyf boeken van *Mozes*, en die van *Jonathan*, den Zoon van *Uzziel*, over de *Profeten*, in aanmerking. Dat de *Joden* den ouderdom dezer ſchriſten te hoog opgeven, is, mynes inziens, zeker (**). Doch aan den anderen kant, ſchynen veele *Kristenen* den ouderdom dezer *Targumim* te veel te verkleenen. Ik voor my houde nog vast, aan het gevoelen, welk ik, reeds in vroeger

(*) Zie den Schryver der Bemerkungen über die Lehrart *Jeſu* mit Ruchſicht auf judiſche Sprach — und Denkunhſart. ſ 339. Offenbach am Main 1788.

(**) Vid. BRIANUS WALTONUS, *biblic. apparat.* p 381. col. 1. & p. 386 col. 2.

ger dagen, nauwkeuriglyk getoest, en omhelsd heb: naamlyk, dat beide deze *Targumim*, even voor, of altans, ten tyde van *Kristus*, geboren zyn. De gisſing van den hooggeleerden EICHHORN (*), en van anderen, die hem zyn voorgegaan, vind ik niet aannemelyk; dewyl dezelve op bloote onderſtellingen berust. De getuigenisſen van verſcheiden *joodſche* ſchryveren moeten, naar myn gedacht, tegen gisſingen ten minſten opwegen. Ik beken, op *joodſche* geſchiedſchryvers, kan men weinig ſtaat maken. Doch het maakt onderſcheid, wanneer de zaak zelve, buiten opzigt tot hunne getuigenisſen, kenmerken van baarblykelykheid heeft. De ſtyl dezer *Targumim*, vooral van dien *Targum*, welke door *Onkelos* is zamengeſteld, maakt een gewigtig bewys uit, voor derzelver oudheid. Het *Chaldeeuwsch* van *Onkelos* is, naar het oordeel van den geleerden BUXTORF (**), zeer zuiver, en komt met dat van *Daniel*, en *Ezras*, naast overeen. Ook weet men, dat 'er, zederd de wederkeering der *Joden*, uit de *babelſche* gevangenis, *Chaldeeuwſche* overzettingen, en verklaringen van de *Wet*, en de *Profeten*, voor het gros des volks, noodzaaklyk waren, en werklyk gebruikt werden (***). Deze

(*) Inleiding in de Schriften van het O. Test. 1. d. bl. 358. en verv. Nederd. uitg.

(**) Aangehaald door WALTON, l. l. p. 382.

(***) Zie HUMPHREY PRIDEAUX, *the old and new Testam. connected*, P. II. vol. IV. Book VIII. p. 719.

Deze twee geschriften, welker nuttigheid, voor eenen uitlegger der heilige schrift, allezins groot is, konnen derhalve, wat hunnen ouderdom belangt, hier gewislyk van dienst zyn.

De overige *Targumim* zyn kennelyk van eenen lateren tyd; gelyk, deels uit den onzuiveren styl, deels uit den met beuzelingen opgevulden inhoud, duidlyk blykt. Echter schynen 'er, in den *Targum*, over de *Wet*, welken sommigen aan *Jonathan*, den Zoon van *Uzziël*, ten onregt hebben toegeschreven, en in den zoogenoemden *Jeruzalemschen Targum*, eenige oude overleveringen, en spreekwoorden bewaard te zyn, waarvan de schryveren der boeken van het *nieuwe Testament* mede gebruik hebben gemaakt (*); en waaruit gevolglyk de nuttigheid dezer stukken, voor den Bybeltolk, ligtelyk is op te maken.

De geleerde PHILO, en JOSEPHUS, leefden, als wy weten, toen de volksgebruiken, volkszeden, en volksbegrippen, welken ten tyde van *Kristus* heerschten, nog in zwang gingen. PHILO was reeds een oud man, toen hy, in het jaar XXXIX. onzer gewone tellinge, en dus maar *zes* jaaren, na den dood onzes Heeren, aan het hoofd van een Gezandschap, uit naam der *alexandrynsche Joden*, aan den *romeinschen* Keizer CAJUS CALIGULA, gezonden werd; gelyk uit zyn boek, *over dit gezandschap*, blykt. JOZE-

PHUS

(*) Zie WALTON, en EICGHORN, l. l. II.

PHUS werd geboren, in het eerfte jaar van den gemelden Keizer, zynde het zevenendertigfte na de geboorte van *Jezus* (*). Aan geen' van beide deze Mannen konden derhalve, de *joodfche* volksbegrippen, welken ten tyde van den *Kristus*, en van de *Apostelen*, heerschten, onbekend zyn: waarom ook hunne fchriften, in het tegenwoordige onderzoek, van zeer veel belang wezen moeten.

DAN, hoe waar dit zyn moge, moet men echter wel onder het oog houden, dat noch PHILO, noch JOZEPHUS, *altyd*, overeenkomftig met de algemeene denkwyze van het *joodfche* volk, fpreekt: maar dat beiden, in tegendeel, dikwyls, naar hunne eigen byzondere gevoelens, of naar de begrippen der *alexandrynfche* Geleerden, en der *Romeinen*, fchryven. PHILO deed, zoo veel hy konde, zyn best, om den *joodfchen* Godsdienst, met de *griekfche* wysgeerte, overeen te brengen (**). Inzonderheid was hy een groot liefhebber van PLATO, uit wien hy zeer veele denkbeelden overnam (***). Desgelyks fchikte zich JOZEPHUS, zoo veel hy dorst, naar den fmaak, en de denkwyze der *Heidenen* van zynen tyd; gelyk hy zelf

(*) Vid. JOZEPHUS, in libro de vitâ fuâ, fub initium.

(**) Men leze BRUCKERUS, l. c. p. 797 *feqq.*

(***) Vid. præter BRUCKERUM: JO. CLERICI Epift. crit. Ep. VIII. p. 210, & auctores, quos laudat MOSHEMIUS, in notis ad R. CUDWOR. Syftema Intellect. T. I. p. 828 *feqq.*

zelf niet onduidelyk te kennen geeft (*). Om de overeenkomst van zynen vaderlyken Godsdienst, met dien der *Grieken* aan te toonen, beweert hy, tegen APION (**), dat de verstandigsten, onder de *Grieken*, aangaande het Opperwezen, even als de *joodsche* wetgever *Mozes*, gedacht hebben. Hier, en daar schynt hy zelf zyne *joodsche* grondbeginsels merkelyk te verdonkeren. Zoo vergelykt hy *Mozes* met *Minos*, en andere wetgevers, wanneer hy, even voor de aangehaalde woorden (***), dus schryft: *zoodanig een, nu, was in de daad onze wetgever, geen tovenaar, geen verleider; gelyk lasteraars hem, zonder grond, nageven: maar zoodanig een, als de Grieken zeggen, dat hun Minos geweest is, en na hem de andere wetgevers.* De voortreffelykheid der wetten van *Mozes*, boven die der andere wetgeveren, schynt de eenige reden te zyn, waarom hy, aan *Mozes*, den voorrang geeft. In stede van, als *Jood*, de godlyke zending van *Mozes* te verdedigen, schryft hy slegts in dezer voege (****): *daar nu Mozes een goed voornemen had, en groote daden*

(*) Antiquit. L. I. in procemio.

(**) L. II. contra APIONEM, §. 16. T. II. edit. HAVERC. p. 482. Ταυτα περι Θεου φρονειν οι σοφωτατοι παρ Ελλησιν κ. τ. λ.

(***) l. c. §. 16. Τοιουτος μεν δη τις αυτος ημων ο νομοθετης, ου γοης, ουδ᾽ απατεων, απερ λοιδορουντες λεγουσιν αδικως. αλλ᾽ οιον παρα τοις Ελλησιν αυχουσιν τον Μινω γεγονεναι, και μετ᾽ αυτον τους αλλους νομοθετας.

(****) l. c. Καλης ουν αυτω προαιρεσεως και πραξεων μεγαλων επιτυγχανομενων, εικοτως ενομιζεν ηγεμονα τε και συμβουλον Θειον εχειν κ. τ. λ.

den uitvoerde, besloot hy billyk (*), *dat hy een' God, tot geleider, en raadgever had. En, hy zich zelven eerst overtuigd zynde, dat hy alles, naar deszelfs wil, beraamde, en ten uitvoer bragt, oordeelde hy, dat het vooral betaamde, het gemeene volk, in dit denkbeeld te brengen.* Wat de geschiedverhalen zelven belangt; hierin volgt JOSEPHUS wel het voetspoor van *Mozes*; doch laat echter niet na, zelfs by de gewigtigste geschiedenissen, welken in de *Mozaïsche* schriften voor handen zyn, deze, of dergelyke aanmerking te voegen: *een yder denke hierover, naar goedvinden; een yder lezer vatte dit op, gelyk hy kan. Ik voor my moet de dingen zoo verhalen, als zy in de heilige boeken beschreven zyn* (**). BAYLE, en anderen, hebben, uit het eene, en andere, reeds opgemaakt, dat JOSEPHUS den ouden wetgever der *Joden*, voor even feilbaar hield, als de overige menschen. FABRICIUS, WARBURTON, en anderen hebben getragt, hem te verdedigen. Wat hiervan zy; zoo veel is altans, mynes oordeels, zeker, dat JOSEPHUS, zoo min, als PHILO, overal *joodsche* volksbegrippen voordraagt; maar zich, zoo veel hy kan, en durft, naar den smaak der *Grieken* en *Romeinen* schikt (***). Dit wilde ik hier,

(*) Men schynt te moeten lezen ενομιζεν: niet ενομιζομεν. De oude vertaler, en het verband der woorden, begunstigen de eerste lezing.

(**) Antiq. Jud. L. II. c. 16. §. 5. L. III, c. 5. §. 2.

(***) Te regt schryft OTTIUS, in spicilegio, sive excerptis, ex FL.

hier, in het voorbygaan, aantoonen, op dat men, in het lezen van PHILO, en JOSEPHUS, nauwkeuriglyk agt geve, waar zy algemeene volksbegrippen, en waar zy die van anderen, of wel hunne eigen gevoelens voorſtellen. Verzuimt men dit te doen; dan kan het niet misſen, of men verwart *joodſche* volksbegrippen, met *alexandrynſche* geleerdheid, of met byzondere gedachten van ſchrandere Mannen (*).

TEN opzigte der *Heidenen*, heeft men mede voorzigtigheid van noode, om begrippen van byzondere perſonen niet met volksbegrippen te verwarren. Laat my hieromtrend, ſlegts kortlyk, het eene, en andere aanroeren.

1. ALLES, wat de Digteren vertellen, moet men geenzins voor volksbegrippen houden. Ik beken, het driest' gemeen, welk, van alle beſchaafdheid ontbloot, geheel niet nadacht, klapte de verſierſelen der Digteren dikwyls na; even als het gemeen, by ons, de ſprookjens naklapt, en zich met dezelven vermaakt. Maar hieruit volgt niet, dat de fabelleer der Digteren volksbegrip was. CICERO berigt ons (**), dat niemand, geen oud wyf zelfs, die fabelen eigenlyk geloofde. Geen wonder: zy maakten wangedrogten van hunne

Joſepho, p. m. 497. *in deſcribendis gravisſimis, & divinis miraculis, formulâ frequenter utitur dubiâ; quod ego quidem in gratiam Romanorum feciſſe ſentio.*

(*) Vid. porro quæ obſervat Cl. ERNESTI, in Interpret. N. T. c. VIII.

(**) Tusc. quæſt. L. I. c. 21.

hunne Goden, en *mismaakten hen*, gelyk SCAEVOLA zich uitdrukt (*), *zo geweldig*, *dat zy*, *met geene goede menschen*, *mogen vergeleken worden; dewyl zy den eenen deden stelen*, *den anderen overspel doen* enz. Hoe ellendig de begrippen des gemeenen volks, ten aanzien van de natuur, en eigenschappen der Godheid, ook mogen gesteld zyn geweest (**), schynt men echter te moeten denken, dat het gemeen de ongerymdheden der Digteren, eerder bespot, dan geloofd heeft.

2. OOK moet men geenzins wanen, dat de ongeloovige taal, welke men, hier, en daar, by sommige *heidensche* Schryvers aantreft, algemeen volksbegrip geweest zy. Het is waar, *Paulus* zegt ons (***), dat de *Heidenen*, *zonder God* in de waereld waren. Doch wie bevroed niet, dat hy alleen de kennis aan *die* volmaaktheid van de godlyke natuur bedoelt, welke wy, *Kristenen*, eerbiedigen (****). Wanneer men de boeken van *Cicero* over *de natuur der Goden*, en over *de voorwikking*, leest, bemerkt men rasch, dat de Grooten, onder de *Romeinen*, in den grond niet met al geloofden, en den geheelen Godsdienst, als een stuk van Staatkunde, beschouwden. *Cæsar* (§), *Cato* (§§), *Pli-*

(*) *Sic Deos deformant* &c. apud *Augustinum* de civit. Dei L. IV. c. 27.

(**) Zie de drie eerste boeken der præparat. Euang. van *Eusebius*.

(***) *Ephes.* II: 12.

(****) Zie de Prysverh. van J. D. MICHAELIS, over den wederkeerigen invloed van de aangenomen begrippen enz. bl. 15.

(§) Vid. SALLUSTIUS, de bello Catilin. c. 50.

(§§) ibid. c. 52.

Plinius (*), *Juvenalis*, en verſcheiden anderen (**), ſpotten met de genen, die nog een' anderen ſtaat, na dit leven, verbeiden. Echter was dit ongeloof geene algemeene volksziekte; gelyk zelfs uit de ſpotternyen der ongeloovigen van dien tyd blyken kan. Evenweinig was de twyfelary algemeen volksbegrip. *Cicero* moge het nu eens onder de fabelen tellen, dat iemand, *na den dood, de verdiende ſtraffen der Goden lydt* (***): op eene andere plaats (****), moge hy wederom ſtellig ſchryven: *hy is heengegaan naar de Goden, en zoude nimmer tot hen gegaan zyn, zo hy zich, by zyn leven, den weg daartoe niet gebaand had.* Men wagte zich nogtans, om deeze, en gene proeven van een wankend en twyfelend gemoed (§), tot een heerſchend *heidensch* volksbegrip te maken.

3. In het onderzoek, naar *heidenſche* volksbegrippen, moet men mede zich niet geheel verlaten, op de ſchriften der Kerkvaderen. Niet zelden hebben zy het zwak, om, ter meerdere verheffinge van den *Kristlyken* Godsdienst, dien der *Heidenen*, met valſche kleuren, af te malen. Men leze ſlegts het gene *Cel-*

(*) Hiſt. Nat. L. VII. c. 55.

(**) *Juvenal.* Satyr. 2. verſ. 149.

(***) Orat. pro *Cluentio*, c. 61. *quid tandem illi mors mali attulit* &c.

(****) Tusc. quæſt. L. I. c. 14. *Abiit ad Deos: nunquam abiiſſet* &c.

(§) *Neſcio, quomodo, dum lego, aſſentior: cum poſui librum, & mecum ipſe de immortalitate animorum coepi cogitare, aſſenſio elabitur,* zegt *Cicero*, Tusc. quæſt. L. I. c. 3.

Celſus, by *Origenes*, ter verdediging' der *Heidenen*, hier, en daar, aanmerkt. Hierby komt, dat de Kerkvaderen het fyne van den *heidenſchen* Godsdienst, de leer der *verborgenheden*, meen ik, niet kenden, en de zaken, ſlegts naar den uiterlyken ſchyn, beoordeelden (*). De *verborgenheden* waren, als men weet, in twee ſoorten, *grooten* en *kleenen*, verdeeld. In de *kleenen*, werd yder, die wilde, ingewyd. Hy, die zich niet liet inwyden, werd niet alleen voor een onbeſchaafd, maar ook, voor een roekloos, mensch gehouden, en veracht als een', die zyne zaligheid in den wind ſloeg, en voor den burgerlyken ſtaat gevaarlyk was. In deze *verborgenheden*, werden de *elyſeeſche* velden, en de *Tartarus*, der Digteren verklaard. Hier was het, dat de menſchen in de leer, aangaande eenen drieërleien ſtaat, der *loutering'*, der *gelukzaligheid*, en der *rampzaligheid*, onderwezen werden. Hier werd de leer der opſtanding', en des laatſten gerigts, ontzwagteld (**). All' wat eenigzins beſchaafd was, had meer, of min kennis aan deze ſtukken, en geloofde dezelven, hoewel, over het algemeen, niet zoo zuiverlyk, en onvermengd, als ſommigen ſchynen te willen. Zoo min men, ondertusſchen, de leer der *groote* verborgenheden, welken, ſlegts voor zeer weini-

(*) Zie het werkjen van *J. A. Starck*, getiteld *Hephäſtion* ſ. 12 verv.

(**) Zie, behalve *Starck*, op de aangehaalde plaats, *Warburton's* godlyke Zending van *Mozes*, 1. d. IV. Hoofdſtuk.

nigen, toeganglyk waren, voor volksbegrippen houden mag; zoo luttel reden heeft men tevends, om het *heidensche* volksbegrip in het gemeen, als geheel afgescheiden, van de leer der *kleene* verborgenheden, zich voor te stellen.

TWEEDE AFDEELING.

De groote hoofdzaak nader overwogen.

LAAT my, na de voordragt van deze aanmerkingen, nader ter zake treden, en onderzoeken, of *Kristus*, in zyne prediking, en of de *Euangelisten*, en *Apostelen*, in hunne schriften, zich somtyds, naar de toen heerschende volksbegrippen, of valsche vooroordeelen (*), geschikt hebben.

WANNEER wy het oogmerk van de komste onzes Heeren, en van den arbeid zyner Leerlingen, oplettend gadeslaan, konnen wy, zoo het my toeschynt, reeds *van voren*, de waarschynelykheid bevroeden, dat *Kristus*, de *Euangelisten*, en *Apostelen* zich, in veele opzigten, naar sommige verkeerde begrippen, zullen geschikt hebben. Het oogmerk der komste van onzen Zaligmaker was niet, om de menschen, tot den rang van Wysgeeren, en Geleerden, te verheffen; maar om

(*) Zie de tweede aanmerking der eerste afdeelinge.

om *zondaars zalig te maken*, *de zonden der waereld weg te nemen*, *de werken van den duivel te verbreken* (*), dat is, met andere woorden, om de menſchen, op de bane der deugd, en der gelukzaligheid, te rug te leiden, waarvan zy nu geheellyk waren afgeweken. Ellendig was, dies tyds, de zedelyke ſtaet der waereld geſteld. *Alle vleesch had zynen weg bedorven. De geheele waereld*, *Jood*, en *Heiden*, *was voor God verdoemelyk* (**). De geest van ongeloof, en bygeloof had hen beiden groffelyk beſmet. De vroegere verkeering der *Joden* in *Egypte*, het voorbeeld der Naburen, de invloed van het klimaat, de zinnelykheid van hunnen aard, het blind', en onbepaald' vertrouwen op hunne geestlyke Leidslieden, — dit alles had hen, ten koste der ware regtſchapenheid, de beoefening der deugden van *regtvaardigheid*, *barmhartigheid*, en *goede trouw* (***), agter de uiterlyke waarneming van eenige, op

(*) 1 *Tim.* I: 15. *Joann.* I: 29. 1 *Joann.* III: 5 en 8.

(**) *Rom.* III: 19.

(***) *Gy laat na*, zegt *Jezus* tot de *Pharizeeuwen*, en de *Schriftgeleerden*, *Matth.* XXIII: 23, *het zwaarſte der wet*, *het oordeel*, en *de barmhartigheid*, en *het geloof*. Zoo lezen wy, in onze, nog zeer onvolmaakte, overzetting. Het moet zyn: *de regtvaardigheid*, en *de barmhartigheid*, en *de goede trouw*. Κρισις beteekent hier, en elders, *regtvaardigheid*. Zie het boek van *Tobias*, H. VII: 12. κατα την κρισιν; het boek der *Wysheid*, H. IX: 3 en 5; het boek van *Syrach's* Zoon, H. XXXVI: 13; het eerſte boek der *Machabeen*, H. VII: 18, en VIII: 32. Πιϛις beteekent hier geen *geloof*; maar *goede trouw*; gelyk de *franſche* overzetting heeft: *la fidélité*. In dezen zin, ſchryft *Paulus*, 2 *Theſſ.* III: 2, ου γαρ παντων η πιϛις: welke woorden

zich zelven nietsbeduidende, plegtigheden, doen ſtellen. Terwyl de *Pharizeeuwen* den waren Godsdienst, door hun bygeloof, ondermynden; deden de *Sadduceeuwen* hetzelfde, op eene andere wyze, door hun ongeloof, en door de ſtoutſte ontkenning der gewigtigſte grondwaarheden van alle godsdienſtige kennisſe. Met de *Heidenen*, was het niet beter geſchapen. De Grooten hielden den Godsdienst, voor loutere ſtaatkunde, en dreven niet zelden den ſpot, met de waaragtigſte leerſtukken hunner verborgenheden. Het gros des volks daarentegen was bygeloovig; bleef niet dan te veel hangen, aan den uitwendigen luister van tempelen, offeranden, en feesten; en vergat daardoor te dikwyls die reinheid van hart, en wandel, om welke te bevorderen, de uiterlyke Godsdienst alleenlyk is ingeſteld.

Hoe zoude nu *Jezus*, hoe zouden vervolgens zyne *Apostelen*, dezen ellendigen ſtaat der waereld verbeteren? De ondervinding van alle tyden heeft geleerd, dat de pogingen der genen, die dwaze vooroordeelen, op eenmaal willen uitroeijen, en de menſchen éénsſlags, van hunne bygeloovigheden genezen, altyd kwalyk zyn uitgevallen. Een Hervormer moet een groot

den daar niet beduiden: *want het geloof is niet aller: maar alle* (menſchen) *zyn niet getouw.* Deze vertaling wordt gebillykt, door het geen 'er volgt, πιςος δε εςιν ο κυριος, *maar de Heer is getrouw.* Vergelyk verder *Syrach* XXII: 23. XLI: 16. 1 *Mac.* X: 27. XIV: 35. 1 *Sam.* XXVI: 23, in de *griekſche* overzetting.

groot menschenkenner zyn, die zich weet te *schikken*, te geven, en te nemen. Verstaat hy dit niet; hy zal gewis niet verbeteren, maar veeleer bederven. De omstandigheden der waereld, ten tyde van *Kristus*, en de *Apostelen*, maakten het, zoo 't schynt, *dubbel* noodzaaklyk, om *de voorzigtigheid der slangen*, by *de opregtheid der duiven* te voegen (*). Men denke slegts, aan den hardnekkigen aard der *Joden*, — hunne hoogbejaarde gebruiken, — hunne zeer diep ingewortelde vooroordeelen, — het gezag der waanwyze Priesterschaar, -- de domheid en onkunde des volks, — de afkeerigheid der *natie* van alles, wat niet *joodsch* was, — haren haat, tegen alle uitheemsche letteren, en allen vreemden denktrant (**). Moet men, van de wysheid onzes Heeren, en zyner Leerlingen, niet verwachten, dat zy geenzins alles, wat zy zelfs, als waarheid kenden, zullen gezegd; maar slegts zoo veel allengskens zullen geleerd hebben, als de menschen noodig hadden te weten, om door de beoefening van ware deugd, zich zelven, en elkanderen gelukkig te maken? Moet men niet verwachten, dat zy, die alleen het wezendlyke heil hunner medemenschen bedoelden, zich altyd, naar de vatbaarheid, het karakter, de taal, de denkwys, daarin zigtbaar, zoo veel zy,

(*) *Matth.* X: 16.

(**) Conf. J. C. G. ERNESTI disp. de usu vitæ communis ad interpret. N. T. Lips. 1779. p. 25.

zy, behoudends het groote oogmerk hunner zendinge, konden, zullen gefchikt hebben? In de daad, dit te ontkennen, zoude niets anders zyn, dan de wysheid van onzen geëerbiedigden Meester, en van deszelfs eerfte Dienaren, verre beneden die van gewone Leermeesteren, te verlagen. Heeft men nu reden, om dit alles te verwachten, en wordt men, *van agteren*, uit onpartydig onderzoek der fchriften van het *nieuwe Testament*, gewaar, dat zy, aan deze verwachting', volkomen beandwoord hebben; dan mogen wy, mynes oordeels, mede gerust verwachten, dat zy zich, fomtyds, naar de heerfchende dwaalbegrippen, omtrend zaken van den Godsdienst, zullen gefchikt hebben.

Doch, om dit gewigtig' ftuk, in een helder ligt te plaatfen, zal ik de volgende byzonderheden, onderfcheidenlyk overwegen.

I. „ Kristus, *de Euangelisten, en Apostelen moesten zich, in alle opzichten, naar de vatbaarheid, en de omftandigheden des volks fchikken: en dit deden zy ook werklyk, by alle gelegenheden.*"

Zoo doet immers yder verftandig Leeraar, die verftaan wil worden, en met zyn onderwys, iets goed ftigten (*). Hoe veel nauwkeuriger een Leeraar hierop acht

(*) *Nam nec femper, nec apud omnes, nec contra omnes, nec pro omnibus, nec omnibus eodem modo dicendum arbitror. Is erit ergo eloquens, qui ad id, quodcunque decebit, poterit accomodare orationem. Quod cum ftatuerit, tum, ut quidque erit dicendum, ita dicet: nec fatura jejune, nec grandia minute, nec item contra, fed erit rebus ipfis par & aequalis aratio*, zegt CICERO, in *oratore*,

acht geeft, zoo veel meerderen lof verwerft zyn' wysheid. De ondervinding leert, hoe zeer de menschen, in geestvermogens, en vatbaarheden, van elkanderen verschillen. Het geen den eenen gemaklyk valt, om te begrypen, valt den anderen moeilyk. Een verstandig Leeraar zal des nimmer veel veronderstellen, wanneer hy tot het volk spreekt. *Jezus* nam dit wonderlyk wel in acht, ten aanzien zyner Leerlingen. Die weinige waarheden, welken voor de deugd, en de gemoedsrust van yder bedaard mensch, gewigtig, en eerwaardig zyn, droeg Hy zoo duidlyk, zoo natuurlyk, zoo overeenkomstig hunne vatbaarheden, voor, dat zy dezelven, zonder veele moeite, verstaan konden. Zyn onderwys ving Hy altyd aan, met zaken, welken ligt om te vatten zyn. Wanneer Hy, om met de woorden van CHRYSOSTOMUS (*) te spreken, *verheven leerstukken wilde behandelen, bedwong Hy vaak zich zelven, om de zwakheid zyner hoorderen, en bediende Hy zich doorgaands niet, van zulke woorden, als met zyne heerlykheid overeen kwamen, maar veel eer, van*

tore, ad MARCUM BRUTUM, §. 123. Aangaande de *Redenaars* zegt Hy, t. a. p. §. 24: *omnes enim, qui probari volunt, voluntatem eorum, qui audiunt, intuentur, ad eamque, & ad eorum arbitrium & nutum totos se fingunt & accomodant.*

(*) HOMIL. in *Joannem*, homil. XXVII. T. 2. p. m. 147. Μελλων ο Ιησους υψηλων απτεσθαι δογματων, δια την των ακουοντων ασθενειαν, εαυτον κατεχει πολλακις, και ου συνεχως τοις αξιοις της μεγαλωσυνης αυτου λογοις ενδιατριβει, αλλα μαλλον τοις συγκαταβασιν εχουσιν.

van zoodanigen, *welken met de vatbaarheid der menschen strookten.* Op het einde zynes levens, gaf Hy zynen Leerlingen zelf te kennen, dat Hy zyn onderwys, aan hunne vatbaarheid geëvenredigd had. Ja, hoe bedwong hy zich toen, om hunne zwakheid! *Ik heb' u nog veel te zeggen*, sprak hy (*): *maar gy kondt dat nu niet dragen.* Hoe dikwyls ontvlood Hy de gelegenheid, om meer gevraagd te worden, en beantwoordde eene Hem voorgestelde vraag, met eene wedervraag, of brak zyn gesprek af, wanneer Hy voorzag, dat hetzelve de vatbaarheid zyner hoorderen zoude te boven gaan! Sprak Hy, tot een' gemengden hoop van menschen; altyd hield Hy de klaarheid, en ware eenvoudigheid, onder het oog, en stamelde, om zoo te spreken, gelyk een Vader, voor zyne kinderen doet (**). Hy onderwees, door beelden, en prenten, waaraan de kinderlyke verstanden, diestyds, gewoon waren. Had onze *Jezus* anders gehandeld; zoude voorzeker de leer van het *Euangelium* geenen opgang gemaakt hebben. Doch, hoe konde Hy anders handelen, —— Hy, op wien de geest des Hee-

(*) *Joann.* XVI: 4, en 12.

(**) Dit is de ware συγκαταβασις, welke de Kerkvaders, en anderen, aan *Kristus*, en de *Apostelen*, dikwyls toekennen. *Pater infantibus filiis suis* συμψελλιζων, *aut lento gradu incedens*, *eosque manu ducens*, *& fulciens*, *dicitur ipsis* συγκαταβαινειν, zegt RITTERSHUSIUS ad epist. 68. *Isidori Pelusiotæ*, L. IV.

Heeren, in eene allerruimste mate, rustte (*)? De verschillende omstandigheden leveren verschil op van vatbaarheden. Ik moet met eenen Landman anders praten, andere bewysredenen, andere spreekwoorden, andere gelykenissen, gebruiken, dan ik doe, wanneer ik met een' Ambagtsman, met een' Koopman, met een' Letteroefenaar, spreek. De wysheid van *Jezus* wist dit altyd te onderscheiden. Dan eens sprak Hy duidelyker, dan eens duisterer, zoo het ons toeschynt: dan eens op dezen, dan eens op genen toon: dan eens, gelyk CHRYSOSTOMUS zich ergends uitdrukt (**), *plomper, dan eens verhevener;* altyd echter naar den eisch van de vatbaarheid, het karakter, en de omstandigheden, zyner hoorderen. In deze groote konst hadden zyne Leerlingen het mede zeer verre gebragt. ATHANASIUS (***) vergelykt daarom de *Apostelen*, met verstandige bouwlieden; dewyl zy hunne leer, aan de vatbaarheid der menschen evenredigden, en de ergernis der *joodsche*, en *heidensche* waereld, door eene tydige agterhoudendheid, voorkwamen. Die Kerkvaders, welken, op de allerhoogst vlie-

(*) Over de wysheid, welke in den leertrant van *Jezus* doorblonk, vindt men schoone gedachten by KUSTER, *Einzelne Euangelische und philosophische Blicke auf die Hoheit und Nutzbarkeit des Heilandes*, von EUKRIST.

(**) Ποτε μεν αυτοις παχυτερον διαλεγεται, ποτε δε υψηλοτερον. Homil XLVIII. in *Matth.* c. XIII. T. I. p. m. 521.

(***) De Sent. *Dionys.* opp. vol. I. p. 553. 554. Αλλα και τουτο ως αρχιτεκτονες σοφοι, και οικονομοι μυστηριων θεου πεποιηκασι κ. τ. λ.

volgende wyze, omtrend den perfoon van onzen Zaligmaker, dachten, beweerden tevends, dat de *Apostelen*, in hunne voordragt, ook ten dezen aanzien, naar de zwakke begrippen, en geringe vatbaarheden der toenmalige waereld, zich gefchikt hebben. Uit dezen hoofde, prees CHRYSOSTOMUS (*) de toegevendheid van *Petrus*, in deszelfs fchoone redevoering tot de *Joden* (**). Van het zelfde begrip was THEODORETUS (***). Desgelyks bewonderde CHRYSOSTOMUS het beleid van den fchranderen *Tarfer*, wanneer deze, tot de *Athenienferen* fprekende, *Jezus* flegts *eenen man* noemde (****). Hy voegt daarby, dat deze menfchen eene verhevener leer onmooglyk zouden hebben kunnen dragen; *daar de leerlingen zelfs, hoewel zy daaglyks met Jezus hadden omgegaan, daardoor ontrust, en geërgerd zouden zyn geworden.* Om deze reden, zegt ATHANASIUS (§), dat *Kristus* zich flegts, *als een mensch*, voordeed, en *een'*

(*) In *Joann.* homil. II. vol. VIII. p. 20. Δια τουτο και ο Πετρος. κ. τ. λ.

(**) *Hand.* II. 22.

(***) Opp. vol. II. p. 373. Ο μακαριος Πετρος Ιουδαιοις δημηγορων εμετρησε την διδασκαλιαν τη ασθενεια των ακουοντων. κ. τ. λ.

(****) In *act.* homil. I. vol. VIII. p. 447. Εν δε Αθηναις και ανθρωπον αυτον απλως καλει ο Παυλος, ουδε πλειον ειπων. Εικοτως. Ει γαρ. κ. τ. λ. Conf. *Hand.* XVII. 31. Vergelyk ook de aanmerking van STEINBART's [illegible] Opleid. I. ftuk. bl. 104. 105.

(§) Serm. Major. de fide, in collect. MONTFAUC. vol. II. p. 16. Και ω Κτισμα και αυτα ο ανηρ περι εαυτου ανθρωπινως απεκρινατο. κ. τ. λ.

een' man noemde. Wat 'er van deze aanmerking der Kerkvaderen zy; zeker is het, dat de *Apostelen*, in hun onderwys, zich, naar het voorbeeld hunnes grooten Meesters, in alle opzigten, zoo veel zy konden, volgends de vatbaarheid der menschen, geschikt, en hunne voordragt van zaken, daaraan geëvenredigd hebben. *Paulus*, die in deze konst uitmuntte, schreef daarom aan zyne *Korinthers* (*): *ik heb u met melk, en niet, met vaste spyze, gevoed: want gy kondet dezelve nog niet verdragen; ja, zelfs nu kont gy die nog niet verdragen.*

II. „ KRISTUS, *de Euangelisten, en Apostelen, moesten zich, van de algemeene volkstaal, gelykenissen, toespelingen, spreekwoorden, en uitdrukkingen; in onderscheidinge van de spraak, en redeneerkonst der scholen, bedienen, en bedienden zich daarvan werklyk.*"

DEZE stelling volgt reeds uit de vorige. Hoe toch kan een Leeraar gezegd worden, zich, in alle opzigten, naar de vatbaarheid des volks te schikken, zo hy, als Geleerde, ten voorschyn komt, en den gewonen spreektrant der menigte verzaakt? *Jezus*, de *Euangelisten*, en *Apostelen* waren eigenlyk geene Geleerden. Zy spraken, en schreven dus, natuurlyker wyze, in de volkstaal. *Paulus* alleen was *misschien eenigzins*, met de toenmalige geleerdheid bekend. Het plan der eeuwige Wysheid gehengde niet, dat de zie-

(*) 1 *Kor.* III: 2. Verg. *Hebr.* V: 11—14.

zielen dier uitmuntende Mannen, welken grondleggers van den besten, en eenvoudigften Godsdienst worden zouden, in de fcholen der waereldlyke wysheid, gevormd wierden. Zo al *Paulus*, en *Lukas*, van de fraaije letteren dier tyden, niet geheel, en al onkundig geweest zyn (*); verkozen zy nogtans te regt, de eenvoudige leer van het *Euangelium* te verkondigen, *niet met wysheid van woorden, opdat het kruis van Kristus niet verydeld wierd, en opdat het geloof der Kristenen, niet in wysheid van menfchen, maar in de kracht van God ware* (**). Hadden *Jezus*, en de *Apostelen* zich niet gefchikt, naar de daaglykfche volkstaal van hunnen tyd; zy zouden door het volk niet verftaan zyn geworden. Eenige Geleerden mogten hen verftaan, — eenige Wysgeeren het oor, *misfchien* aan hun geleend hebben. Doch niets ftreed meer, met het wyze, en weldadige, plan des Allerhoogften. *Niet veele wyzen, naar den vleefche: maar het dwaze der waereld had God verkozen* (***). Naar dit plan, moesten de *Joden*, met de heilleer der genade, eerder dan de *Heidenen* begelukzaligd worden. Maar, hoe weinig *Joden* zouden aan *Jezus*, en aan zyne leerlingen, ge-

(*) Vid. IMMANUELIS HOFFMANNI, differt. philol. critica, *fiftens Paulum Apoftolum fcripturas profanas ter allegantem, nec tamen in omni literaturâ Græcâ verfatisfimum*; quæ differt. adnexa eft ejus *demonftrationi euangelicæ*, T. III. p. 297 feqq.

(**) 1 *Kor.* I: 17. en II: 5.

(***) 1 *Kor.* I. 26. 27. vergel. *Joann.* VII: 48. 49.

gehoor hebben willen geven; daar dit volk een' geweldigen haat, tegen alle geleerdheid, en beſchaafde ſpraakkonst had, *omdat* zy deze dingen by de *Heidenen*, hunne doodvyanden, vonden! Genoeg! *Jezus*, de *Eangelisten*, en *Apostelen* moesten zich, om opgemerkt, om verſtaan te worden, en om de leer van het *Euangelium* voord te planten, van de algemeene volksſpraak, de aangenomen uitdrukkingen, zinnebeelden, en gelykenisſen, bedienen. Ja, zy hebben dit, werklyk, niet ſlegts *nu*, *en dan*, maar *altyd*, ſtandvastiglyk gedaan; als ons, uit de overblyfſelen hunner reden, en geſprekken, blykt (*). Het geheele *nieuwe Testament* ſtrekt hiervan ter proeve. Het zelve kan volſtrektlyk niet, altans niet, dan op eene zeer gebreklyke wyze, verſtaan worden; tenzy men met de *hellenistiſche* volksſpraak bekend zy. Onkunde van deze heeft veele Uitleggers den bal deerelyk doen misſlaan; — de leerwys van *Jezus*, met zyne eigenlyke, ware, leer ellendiglyk doen verwarren; — veele kleene verſtanden doen ſpotten, met uitdrukkingen, welken zy te letterlyk, en niet in den geest van het *joodſche* ſpraakgebruik, verſtonden; — anderen doen laag vallen, op woorden, en gezegden, welken zy niet begrepen; en ſommige welmeenenden, tot dwaasheden vervoerd. Die onkunde heeft veelen, agter gemeenzame uitdrukkingen, ik weet niet welke, ge-

(*) Zie den Schryver der Bemerckungen über die Lehrart *Jeſu* ſ. 1 - 106.

geheimenisſen, doen zoeken (*). Zodanig een Uitlegger was ORIGENES. Zodanig zyn zy allen, welken *Jezus*, de *Euangelisten*, en *Apostelen*, als Geleerden, en Wysgeeren, laten ſpreken (**).

HET heeft, van vroege tyden af, niet ontbroken, aan menſchen, die zich moeite gegeven hebben, om in den ſtyl der Schryveren van het *nieuwe Verbond*, verſcheiden ſlordigheden, en taalfouten aan te wyzen. Sommige Ongelovigen hebben zich ingebeeld, hierdoor, aan de *kristlyke* openbaring', zeer veel nadeel toe te brengen, en derzelver waarde, aanmerkelyk te minderen. Eenige vrienden van *Jezus*, en van zynen Godsdienst hebben dien ſtyl verdedigd, en getragt, ook in dit opzigt, de eer der openbaringe te redden. Hoe loflyk deze hunne pogingen, op zich zelven aangemerkt, zyn mogen; hebben zy nogtans, zoo wel als de eerſten, veelzins vergeefſchen arbeid gedaan, en *Jezus*, en de *Apostelen*, niet, gelyk volksleeraars, die zich, van de ſpraak des gemeenen levens bedienden; maar, als welſprekende Redenaars, beſchouwd. Laat ons vrylyk toegeven, dat 'er onnauwkeurigheden, platte, min zuivere, uitdrukkingen, *barbarismen*, in het *nieuwe Testament* voorkomen (***): maar laat

(*) Zie HERDER's Briefe das Studium der Theologie betreffend, XXI. Br. II. Theil.

(**) Conf. J. A. ERNESTI, *de vanitate Philoſophantium in interpretatione librorum S. in opusc. philol. & critic.* p. 233 ſeqq.

(***) Vid. J. A. ERNESTI, *Inſtit. Interpr. N. Test.* Cap. III. & J. J. WET-

laat ons te gelyk bezeffen, dat *Kristus*, de *Euangelisten*, en *Apostelen*, niet als Wysgeeren, en Redenaren, maar als platte onderwyzers van den gemeenen man, fpraken, en zich, naar den eenvoudigen denktrant van de menigte, zoo veel zy konden, voegen moesten. Dan voorzeker, zullen wy reden hebben, om de wysheid van Gods voorzienigheid, ook in dit opzigt, eerbiediglyk te veréeren.

EEN Leeraar, die zich naar de vatbaarheid van het gemeen fchikt, moet zich ook fchikken, naar de volkstaal, en gewone uitdrukkingen. Dezen zyn zelden zeer nauwkeurig; dewyl alle menfchen geene Wysgeeren, of Geleerden zyn, en by gevolg geene juiste denkbeelden van zaken hebben. Schikt men zich nu, naar gewone fpreekwyzen; men fchikt zich dan tevends, naar de aangenomen denkbeelden van het volk, waaronder men verkeert: 'tenzy men, aan eene fpreekwys, *uitdruklyk* eene andere beteekenis hegt, dan het volk gewoon is. Wanneer derhalve *Jezus*, en zyne leerlingen de gemeene fpraak volgen, fchikken zy zich mede, naar de denkbeelden van het volk, in de taal zigtbaar; zonder daarom, voor de juistheid dier denkbeelden, verandwoordelyk te zyn, of dezelven goed te keuren. *Nu*, *en dan* zal een verftandig Leeraar eene aangenomen uitdrukking houden: maar daaraan tevends

WETSTENIUS, *in animadverfionibus*, & *cautionibus ad examen var. lect. N. Test. neceffariis*, p. 859 feqq.

vends eene geheel andere beduidenis geven. In dit geval, schikt hy zich wel, naar de volkstaal: maar niet, naar het volksgevoelen. Dus deden *Jesus*, en de *Apostelen* ook somtyds; wanneer zy het volksbegrip, voor hun gewigtig, en menschlievend oogmerk, schadelyk keurden. Zoo sprak *Jesus*, by voorbeeld, van *Gods koningryk*, en noemde zich zelven *eenen Koning*; uitdrukkingen, den *Joden* zeer gemeenzaam, waaraan zy geheel verkeerde, en met het oogmerk onzes Heeren onbestaanbare, begrippen hechtten. *Jesus*, en de *Apostelen* vonden dus goed, schoon zy de uitdrukkingen behielden, die denkbeelden echter allengskens te verbeteren. *Myn koningryk*, zeide Hy (*), *is niet van deze waereld*. *Gods koningryk*, schreef *Paulus* (**), *is niet spys, en drank: maar regtveerdigheid, en vrede, en blydschap in eenen heiligen Geest* (***). Dikwyls onderrusschen lieten *Jesus*, en de *Apostelen* de denkbeelden van het volk onverbeterd: en moeten dus, in alle dergelyke gevallen, gezegd worden, zich zo wel, naar de gemeene begrippen, als naar de aangenomen spreekwyzen, te schikken.

III. – KRISTUS, *de Evangelisten*, *en Apostelen* [illegible], [illegible],

[illegible]

(*) *Joann.* XVIII: 36. [illegible] Vergel. *Lukas* XVII: 20. 21.

(**) *Rom.* XIV: 17.

(***) [illegible], [illegible] heiligen geest, [illegible], [illegible] heiligen geest.

naar de volkstaal, en de heerschende, schoon valsche, begrippen."

„ *De wetten eener taal*, zegt de Heer J. D. MICHA-
„ ËLIS (*), *zyn volkswetten; haare regeering is de-*
„ *mocratisch. Het geen den meesten behaagt, wordt*
„ *in het gebruik overgenomen; en het geen door het ge-*
„ *bruik wordt goedgekeurd, is wettig, en goed. Wil*
„ *de geleerde zich daarnaar niet rigten, en, uit yver,*
„ *by voorbeeld, voor het copernicaansche waereldstelsel,*
„ *naar de eigenlyke, en ware, beteekenis der woorden,*
„ *en overeenkomstig eene gezonde starrenkunde, zeggen:*
„ *Berlyn, of Amsterdam*, gaat onder de Zon: *in plaats*
„ *van:* de Zon gaat, *te Berlyn, of te Amsterdam*, onder:
„ *zoo praat hy onverstaanbaar, en is hy een pedant.*"
Ondersteld zynde, dat *Jezus*, en zyne Ryksboden de volledigste kennis, aangaande de Natuur, en derzelver byzondere deelen, bezeten hebben; deden zy echter, myns bedunkens, in alle opzigten, wel, dat zy zich, ten dezen aanzien, naar den heerschenden spreektrant, en naar de begrippen, waarop dezelve rustte, wilden schikken. Hoe zouden zy anders, door het volk zyn verstaan geworden? Welk eene moeite zoude het gekost hebben, de dwalende denkbeelden, omtrend het uitgebreide Natuurryk, te verbeteren! Hoe veel tyds zoude hiermede besteed zyn! Hoe onuitvoerelyk is zulk een voornemen! Welke gemeenschap

(*) Prysverhandel. bl. 5.

ſchap zoude dit, met het gewigtige oogmerk van *Kristus*, en de *Apostelen*, gehad hebben? Immers kwamen zy niet, om de menſchen, tot den rang van Wysgeeren te verheffen: maar alleenlyk, om hun den naasten weg ter ware zaligheid, duidlyk aan te wyzen, door de voorſtelling van die weinige, gewigtige, waarheden, en van die betamelyke pligten, zonder welker gegronde kennis, en ſtandvastige beoefening', men niet vergenoegd, getroost, en in goede hope, leven kan. Om dit verheven oogmerk te bereiken, moesten zy, in hunnen leertrant, alle mogelyke duidlykheid, en inſchikkelykheid, gebruiken, en zich, zoo na zy konden, houden by de aangenomen begrippen, en by de wyze, waarop de menſchen van dien tyd zich uitdrukten (*); 'tenzy de eigenlyke geest van hunnen Godsdienst, en de wezendlyke begelukzaliging des menschdoms, daardoor zouden lyden. Op deze wyze *alleen*, konden zy voor *alle* menſchen, voor geleerden, en ongeleerden, nuttig zyn. Gelyk men derhalve, *van voren*, reeds verwachten kon, dat *Jezus*, de *Euangelisten*, en *Apostelen* zich, met betrekking tot natuurlyke zaken, naar de gewone uitdrukkingen, zullen geſchikt hebben, zonder de valſche denkbeelden te verbeteren; zoo zien wy tevends, *van agteren*, dat zy dit *meestal* werklyk hebben in acht genomen. Hoe

(*) Zie HARWOOD's new introduction to the ſtudy and Knowledge of the new Testament. Vol. II. p. 363.

Hoe valsch, by voorbeeld, het gevoelen zy, welk aanleiding heeft gegeven, tot de spreekwys: *de zon gaat op:* houdt *Kristus* zich echter daaraan; als Hy zegt (*): *uw hemelsche vader doet zyne zonne, over boozen, en goeden, opgaan.* Hoe zeker het zy, dat een gezaaide korrel, door eenig toeval stervende, nooit weder opkomt, of immer eenige vruchten voordbrengt; zeggen *Jezus*, en *Paulus* nogtans, *dat het tarwengraan moet sterven, om vruchten te kunnen voordbrengen* (**): terwyl ondertusschen niet het graankorreltjen, maar alleen deszelfs buitenste gedeelte, in de aarde verrotten moet, om, aan het nieuwe spruitjen, opening te geven. Wat doet *Paulus* anders, dan het gemeene gevoelen volgen, wanneer hy de *Galatiërs* dus aanspreekt (***): *o Gy, uitzinnige Galatiërs wie heeft u betoverd?* Het is der moeite waardig, het geen HIERONYMUS, over deeze plaats geschreeven heeft (****), na te lezen; daar hy van oordeel is, dat

(*) *Matth.* V: 45.

(**) *Joann.* XII: 24. 1 *Kor.* XV. 36. Zie de Verh. van FARMER, over de Bezetenen, bl. 225.

(***) *Gal.* III: 1.

(****) Comment. in *Gal.* l. l. opp. T. IX. p. 133. *ed. Francofurt.*
„ Quod autem sequitur: *quis vos fascinavit:* digne *Paulo*, qui etsi imperi-
„ tus est sermone, non tamen scientiâ, debemus exponere; non quo scie-
„ rit, esse fascinum, qui vulgo putatur nocere, sed usus sermone sit trivii,
„ &, ut in ceteris, ita & in hoc quoque loco, verbum quotidianæ sermo-
„ cinationis assumpserit. — Dicitur fascinus proprie infantibus nocere,
„ & ætati parvulæ, & his, qui necdum firmo vestigio figant gradum. —

„ Hoc

dat *Paulus* eene gewone volksſpreekwys gebruikt, en een woord, uit de daaglykſche zamenleving overneemt. *Zoo iemand dit tegenſpreekt*, zegt hy, *die zegge*, *hoe de valei der Titans*, *in de boeken der Koningen; Syrene*, *en de Onocentauren*, *by Eſaja; het noord- en zevengeſtarnte*,

„ Hoc utrum verum ſit, nec ne, Deus viderit. — Nunc illud in cauſâ eſt, „ quod ex opinione vulgi ſumptum putamus exemplum, ut quomodo tenera ætas noceri dicitur faſcino, ſic etiam *Galatæ* in *Christi* fide nuper nati, & nutriti lacte, & non ſolido cibo, veluti quodam faſcinante, ſint nociti, & ſtomacho fidei nauſeante, ſpiritus ſancti cibum evomuerint. „ Quod ſi aliquis contradicit, exponat quomodo de communi opinione ſit „ ſumptum vallis *Titanorum*, in *Regnorum* libris; *Syrene*, & *Onocentauri*, „ in *Eſajâ*; *Arcturus*, & *Orion*, & *Pleiades* in *Jobo*; & cetera his ſimilia; quæ utique vocabula Gentilium fabularum, & cauſas, & origines „ habent." —— Van het zelfde begrip was GREGORIUS NYSSENUS, in *canticum canticorum*, Hom. IX. Opp. T. I. p. 614. Ed. Paris.: Και μηδεις προς το απιθανον βλεπων των περι του κινναμωμου λεγομενων, διαβαλλετα τον λογον, ως ουκ εκ των αληθων προσαγοντα τη νυμφη τον επαινον. Οιδε γαρ πολλακις η αγια γραφη και μυθους τινας εκ των εξωθεν συμπαραλαμβανειν εις την του ιδιου σκοπου συνεργιαν, και ανεπαισχυντως εκ της μυθικης ιϛοριας ονοματων μνημονευειν τινων, εις εναργεϛεραν ενδειξιν του προκειμενου νοηματος. κ. τ. λ. *& nemo ad incredibilia attendens eorum, quae de cinnamomo* (hoc loco) *dicuntur*, *orationem* (propterea) *reprehendat*, *ut quae ex iis*, *quae non ſunt vera*, *ſponſae laudem tribuat. Novit enim ſancta ſcriptura ſaepe etiam fabulas Gentilium ad ſcopum ſuum efficacius promovendum adhibere*, *nihilque veretur ex hiſtoriâ fabuloſâ nomina quaedam repetere*, *eo quidem conſilio*, *ut propoſita aliqua cogitatio hac ratione ſtabiliatur.* &c. & paulo post: ωϛε τον λελογισμενως της γραφης επαιοντα, τον σκοπον του επαινου νοησαι μονον εκ του ονοματος, τας δε μυθικας τερατειας χαιρειν εασαι. *adeo ut qui conſideratius ſcripturam lectam audiat*, *ſolum laudandi ſcopum ex nomine* (*Amaltheae*) *intelligat*, *fabuloſas vero nugas valere jubeat.*

ſtarnte, *by Job ; en andere dergelyke woorden*, *uit de heidenſche fabelen*, *kunnen genomen zyn.* Wanneer wy, by *Lukas* (*), lezen, dat *zeker meisjen eenen geest van Pytho*, of *Apollo had ;* ſpreekt de ſchryver mede, volgends het bygeloovige volksbegrip. Het is hier de plaats nog niet, om over de leer der *Daemonen* te handelen: doch, by voorraad, kan yder, dunkt my, gemaklyk bevroeden, dat 'er nimmer een waarzeggende geest van *Apollo* beſtaan heeft, en dat derhalve dit denkbeeld *natuurkundiglyk* valsch is. Zoo heeft men het, naar myn inzien, ook voor oud, bygeloovig, volksbegrip te houden, wanneer de woestynen gezegd worden, *den Daemonen*, ter woonplaatſen te verſtrekken. Naar dit begrip, ſchikken *Jezus*, en de ſchryver van het *Openbaringboek*, zich uitdrukkelyk (**). In één woord: 'er zyn, in het *nieuwe Testament*, zoo veele beſlisſchende bewyzen, voor de waarheid dezer ſtellinge, dat het byna ongeloovelyk moet voorkomen, dat iemand dezelve, in goeden ernst, kan wederſpreken.

Men wane niet, dat *Kristus*, de *Euangelisten*, en *Apostelen*, door zich, op gemelde wys, te ſchikken, iets

(*) Hand. XVI: 16. — *παοδισκην τινα εχουσαν πνευμα* Πυθωνος. Met dezen naam, beſtempelde men, by de *Heidenen*, den waarzeggenden geest *Apollo*, van de ſtad *Pytho*, welke naderhand *Delphi* genoemd is.

(**) *Matth.* XII: 43. *Luk.* XI: 24. *Openb.* XVIII: 2. Vid. J. ODE, comment. de Angelis, p. 191. & Cl. MILLIUS disſert. ſelect. X.

iets buitengewoons deden. Neen: de oude *Profeten* deden het zelfde (*). Zelfs maken de schryvers van het *oude Testament*, wanneer zy wonderwerken verhalen, gebruik van gemeene volksspreekwyzen, welken op dwalende begrippen gegrond zyn. Zoo lezen wy, by voorbeeld, in het boek van *Josua* (**), *dat de zon stil stond*; en by *Mozes* (***), *dat het manna op het leger nederviel, als de dauw, des nachts, op het zelve viel.* In de daaglyksche zamenleving niet slegts, maar ook in geschriften, houden wy, en onze verstandigste Leeraars, ons nu nog, aan gewone volksuitdrukkingen; hoe valsch de beginsels mogen wezen, waaraan dezelven haren oorsprong schuldig zyn (****). Zoo spreken wy nog, *van het op-, en ondergaan der zonne; van de verduistering der zonne; van den dauw des hemels; van den sint Vitus dansch; het sint Antheunis vuur; de nachtmerrie*; en dergelyke dingen meer: zonder de valsche denkbeelden, waarop deze spreekmanieren rusten, daarmede te willen bevestigen.

SOMMIGEN hebben beweerd, dat 'er, in zoodanige gezegden der heilige Schryveren, waaraan de *volstrekte*, of *natuurkundige*, waarheid ontbreekt, nogtans altyd een' *gezigtkundige* waarheid voor handen is.

(*) Zie de even aangehaalde plaats van HIERONYMUS.

(**) *Jos.* X: 13.

(***) *Numer.* XI. Zie den Heer MICHAËLIS Prysverh. bl. 131-134.

(****) Zie HUGH FARMER, op de aangehaalde plaats, bl. 222—242.

is (*). Ik vereer de loflyke oogmerken, waartoe ik geloof, dat men deze ftelling heeft uitgedacht: doch kan myne toeftemming, daaraan geenzins geven. Dikwyls, ja, is de uiterlyke fchyn der voorwerpen, gelyk dezelven, op eenen afftand, zich aan ons oog vertoonen, de grond van zekere, in zwang gaande, fpreekwyzen: maar dit is *niet altyd* het geval. Wanneer wy *David* hooren zeggen (**), dat *Jehovah de aarde op de zeeën gegrond, en op de rivieren gevestigd heeft;* is niet de uiterlyke fchyn, maar de oude wysgeerte van vroeger eeuwen, voor den grondflag dezer digterlyke uitfpraak te houden. Men meende eertyds, dat de aarde, even gelyk een fchip, op het water zwemt (***). De Wysgeeren, in *Davids* tyd, fchynen mede van dit begrip geweest te zyn. Altans *David* zelf fchikte zich, als ik oordeel, naar dit gevoelen, welk men, met SENECA (****), wel voor *beuzelachtig*, en *onbefchaafd* verklaren mag. Niet alleen, in den aangetogen *Pfalm*, maar ook nog, in een ander lied (§), lezen

(*) Conf. inter alios DEYLINGIUS, obferv. facr. L. I. p. 355.

(**) *Pf.* XXIV; 2.

(***) Vid. ARISTOTELES, L. II. de cœlo, c. 13.

(****) Natur. quæft. L. III. c. 13. „ Quæ fequitur *Thaletis* inepta fen„ tentia eft. Ait enim, terrarum orbem aquâ fuftineri, & vehi more na„ vigii, mobilitateque ejus fluctuare tunc, cum dicitur tremere. Non eft „ ergo mirum, fi abundat humor ad flumina fundenda, cum mundus in hu„ more fit totus. Hanc veterem, & rudem fententiam explode."

(§) *Pf.* CXXXVI: 6. רקע beteekent daar, even als رقع, by de Ara-

zen wy, dat *Jehovah de aarde op het water gegrond heeft* (*). Als wy wyders, in het *Nieuwe Testament*, op de aangewezen plaatſen, vinden, dat *de onreine geest, door dorre plaatſen waart, en dat Babylon eene woonſtede van Daemons is geworden;* komt 'er geene gezigtkundige waarheid te pas. Oude volksdwalingen, en fabelachtige overleveringen, welken *Paulus* γραωδεις μυθους zoude noemen, zyn de eenige grond van dergelyke gezegden. Ook kan ik niet zien, wat het volgen der *gezigtkundige* waarheid, ter verdediginge van de eer eenes ſchryvers, helpen zal, in alle zulke gevallen, waarin de *gezigtkundige* waarheid, van de *wezendlyke* verſchilt. Eigenlyk geſproken, is de waarheid altyd maar één, en kan, uit haren aard, ſlegts één wezen. Alle zekerheid van 's menſchen kenniſſe rust tog op de ſtelling', *dat iets niet te gelyk zyn, en niet zyn kan.* Wanneer een ſchryver derhalve de *gezigtkundige* waarheid enkel volgt, daar, waar dezelve, van de *wezendlyke* verſchilt, begaat hy eene *natuur-*

Arabieren, vast te zamen verbinden. Sommigen vertalen hier, en in den 24. *Pſalm*, het woord על niet door *op*, maar door *by*, of *aan*: in dezen zin: hy heeft de aarde *aan* de Zeeën gegrond, en *aan* de rivieren gevestigd. Zie D. G. C. KNAPP, die Pſalmen ueberſetzt, ſ. 53. dritte Auflage. — Schoon het woord meermalen deze beteekenis hebbe; geloof ik echter, dat de vertaling der onzen beter ſtrookt, met de denkbeelden, welken ons, in het eerſte hoofdſtuk van *Geneſis*, en elders, worden ingeboezemd,

(*) Dat de dauw van den hemel nederdaalt, is zoo min *gezigtkundig*, als *natuurkundig*, waar. Vergel. MICHAËLIS, Prysverh. bl. 127 — 131.

tuurkundige valschheid, en ſpreekt overeenkomſtig den bedriegelyken ſchyn; niet overeenkomſtig den waren aard der zaken. Wat zoude het dan den heiligen ſchryveren baten, dat zy dezen ſchyn altyd volgden? Zeker niets meer, dan dat zy zich houden, aan overleveringen, en digterlyke verzieringen, of wel aan uitdrukkingen, die daaruit ontleend zyn.

Zoo dan: *Kristus*, de *Euangelisten*, en *Apostelen* hadden geene reden, om, ten aanzien van *natuurlyke zaken*, zich dan alleen, naar de heerſchende dwaalbegrippen des volks te ſchikken, wanneer dezen, met de *gezigtkundige* waarheid ſtroken; doch zy konden zich ook daar ſchikken, waar geene *gezigtkundige* waarheid, maar enkel overlevering, en valſche wysgeerte, tot zekere ſpreekmanieren, aanleiding gegeven had Ja, zy ſchikten zich, gelyk wy gezien hebben, ook in deze gevallen werkelyk; zonder echter daardoor die verkeerde begrippen goed te keuren.

IV. Ik ga nog een' ſtap verder, en beweer „ dat *Kristus*, *de Euangelisten*, *en Apostelen*, *zich ſomtyds*, *naar de heerſchende dwaalbegrippen hunnes tyds*, *betrekkelyk eenige zaken van den Godsdienst*, *geſchikt hebben*."

Wil men weten, hoe *Kristus*, over 't algemeen, omtrend de dwalingen, en valſche vooroordeelen der menſchen, in den Godsdienst, dacht; men leze, hoe hy zelf zich hierover verklaard heeft, in de gelykenis van dien mensch, in wiens akker men, tusſchen het goede zaad, onkruid gezaaid had. *De dienstknegten*

zeiden tot hem : wilt gy , dat wy heengaan , en datzelve vergaderen? Maar hy zeide : neen : opdat gy , het onkruid vergaderende , misschien , met hetzelve , ook de tarwe niet uittrekt. Laat beiden , te zamen , tot den oogst opwassen ; en in den oogsttyd zal ik tot de maaijers zeggen : vergadert eerst dat onkruid , en bindt het in busselen , om hetzelve te verbranden : maar brengt de tarwe in myne schuren by een (*). Hier ziet een nadenkend mensch den grondregel , welken *Jezus* zich , in zyne prediking , en in zyne gesprekken , bestendig voorstelde , en betragtte. Van geen ander begrip waren de *Apostelen* , die dezen verstandigen Meester , ten onderwyzer , en voorganger , hadden. Niemand legde dezen regel duidelyker aan den dag , dan *Paulus*. Den *Joden* , schryft hy , aan de *Korinthers* (**) , *ben ik , als een Jood , geworden , opdat ik de Joden zoude winnen : den genen , die onder de wet zyn* (dat is , den *Jodengenooten* (***) , of liever , den *Joodschgezinden Kristenen* (****) , *ben ik geworden , als onder de wet zynde , opdat ik de genen , die onder de wet zyn , winnen zoude : den genen , die zonder de wet zyn* , (dat is , den *Heidenen*) , *als zonder de wet zynde* (*zoo nogtans , dat*

(*) *Matth.* XIII: 28—30.

(**) 1 *Kor.* IX: 20—22. Conf. SEMLERI Paraphr. in I. Epist. ad *Corinth.* p. 226. seqq.

(***) Zie de verklaring van den hooggeleerden MOSHEIM, op de [illegible], bl. 460. nederd. vertal.

(****) Conf. SEMLERI Paraphr.

dat ik den Godsdienst geenzins verloogende, *maar*, *aan de leer van Kristus*, *getrouw bleef* (*), *opdat ik de genen*, *die zonder de wet zyn*, *winnen zoude : den zwakken*, *ben ik*, *als een zwakke*, *geworden*, *om de zwakken te winnen: naar eenen yder*, *heb ik my geschikt* (**), *opdat ik*, *ten minsten*, *eenigen zoude behouden.* Wanneer men, met sommigen, beweeren wil (***), dat de *Apostel* hier niet spreekt, van zyne leerwyze, maar alleen, van zyne gedragingen, onder *Jood*, en *Heiden*, ten aanzien van zaken, welken in zich zelven onverschillig zyn; dan doet men, volgends mynen dunk, den nadruk dezer woorden zeer veel te kort, en loopt men geheel bezyden de uitlegkundige waarheid. Ik beken, in het vorige gedeeldte van dit, en in het *achtste* hoofdstuk, had hy van zoodanige gedragingen gesproken: doch is het niet tevends waar, dat hy, in het voorgaande 16, en 18. vers, van het *verkondigen der Euangelieleer* gesproken had? Is het derhalve niet, ten uitersten willekeurig, de meening van *Paulus*, in de

(*) *Μη ων ανομος Θεω, αλλ εννομος χριςω.* Conf. ROSENMULLERI scholia in N. T. T. IV. p. 102. *Doctor* BAHRDT drukt, naar myn inzien, den zin zeer wel uit: *nickt*, *als ob ich alle religion verleugnet hätte*, *denn ich blieb im grunde der christlichen treu.* Neusten Offenbarungen Gottes, zweyter Theil, s. 70.

(**) *Τοις πασι γεγονα τα παντα.* THEOPHYLACTUS, p. m. 237. verklaart deze woorden: *τοις πασι συγκατεβην.*

(***) Zie, onder anderen, den meermalen aangehaalden Schryver der Bemerkungen über die Lehrart *Jesu*, s. 302—306.

de aangetogen woorden, alleen tot onverſchillige gebruiken te bepalen, en deszelfs leerwys geheel voorby te zien? Eischt de taal, in het 19. vers: *hoewel ik, in alle opzigten, vry was, heb ik my zelven echter, aan allen, ten dienstknegte gemaakt;* — eischt vooral de uitdrukking: *naar eenen yder heb ik my geſchikt*, (of, gelyk onze overzetting heeft: *allen ben ik alles geworden*) — eischt, zeg ik, deze uitdrukking, niet den ruimſten zin (*)? *Hy behoefde*, zegt MOSHEIM, *naar den geest, en den wil van geen' mensch, zich te ſchikken: maar had zich vrywillig, aan de vooroordeelen, en meeningen der menſchen, onderworpen.* Daarenboven, moet men zoodanige gebruiken, welken opzigt hebben, tot leerſtukken van den Godsdienst, wel degelyk onderſcheiden, van niets beteekenende, en onverſchillige, gebruiken. Zo wy al konden toegeven, dat de *Apostel* alleenlyk ziet, op uitwendige gebruiken, en zyne handelwyze omtrend dezelven; zoude de zaak, daarmede geenzins verloren wezen; naardien alle gebruiken, waarin hy zich naar de meening des volks ſchikte, geheel niet onverſchillig waren. Of was, by voorbeeld, de *beſnydenis* eene onverſchillige gewoonte, welke met de leer, in geen verband ſtond? Hoe moet ik *Paulus* dan verſtaan, wanneer hy, met allen mogelyken ernst, aan de *Galatiërs* ſchryft (**): *ziet*,

(*) ROSENMULLER vertaalt deze woorden: *propter omnes, in omnes me mutari formas.*

(**) *Gal. V: 2—4.*

ziet, ik Paulus zeg U, zoo gy U besnyden laat, dat Kristus U niet nut zal wezen, en ik betuig wederom, aan yder mensch, die zich besnyden laat, dat hy verpligt is, om de geheele wet te betragten. Gy, die door de wet geregtvaardigd wilt worden, gy zyt van Kristus geheel vreemd geworden: gy zyt geene Kristenen meer. Is dit de taal van eenen man, die de besnydenis voor eene zaak houdt, welke, ten aanzien van het *Kristendom*, *onverschillig* is? En evenwel liet deeze zelfde *Paulus* zekeren *Timotheus*, dien hy, tot zynen medearbeider in het Leeraarambt, gebruiken wilde, werkelyk besnyden, om aan de vooroordeelen der *Joden* te gemoet te komen (*). Hy had zich derhalve, naar gebruiken geschikt, welker *welmeenende* waarneming hy, voor den *Kristlyken* Godsdienst, zeer schaadelyk keurde. Die zich, naar zoodanige gebruiken schikt, wordt met reden geacht, zich ook, in zyn onderwys, naar de zwakke denkbeelden, en dwaaze vooroordeelen, der menschen te schikken; en stelt zich, indien deze zaak geoordeeld wordt, dies tyds, ongeoorloofd geweest te zyn, veel meer onverandwoordelyk, dan hy, die, enkel met woorden, aan het bygeloof zyner eeuw', hier, en daar, iets toegeeft.

Ik heb boven aangemerkt, dat men zich, of *van ter zyde*, of *regtstreeks*, naar volksdwalingen kan schikken (**). Men schikt zich, hiernaar, *van ter zyde*,

(*) *Hand.* XVI. 3.

(**) Zie de eerste Afdeeling, bl. 9.

zyde, wanneer men volksdwalingen, met ſtilzwygen voorby gaat, juist dan, als men gepaste gelegenheid heeft, om dezelven tegen te ſpreken. Dit nu deden *Kristus*, en zyne Leerlingen, *ſomtyds*.

Het was, gelyk men weet, een voornaam hoofdſtuk, in het verſchil, tusſchen de *Samaritanen*, en de *Joden*, dat de eerstgenoemden de vyf boeken van *Mozes* alleen, voor godlyk herkenden, en alle de andere ſchriften des *ouden Testaments*, welken de *Joden*, voor heilig houden, verworpen. Gevallig raakte *Jezus*, met eene *Samaritaanſche* Vrouwe, in geſprek. Volgends haar nationaale begrip, ſprak zy, met den haar onbekenden *joodſchen Profeet*, over de plaats der openbare aanbidding' van het Opperwezen, en beriep zich, op de *mozaïſche* boeken. *Onze Vaders*, zeide zy (*), *hebben op dezen berg* (naamlyk *Gerizim*), *aangebeden: maar gylieden* (*Joden*), *zegt*, *dat Jeruzalem de plaats is*, *waar men den openbaren Godsdienst behoort waar te nemen.* De *Samaritanen* beweerden, dat *Abraham*, en *Jakob*, op den berg *Gerizim*, altaren, ter eere van den Allerhoogſten, geſtigt, en die plaats, boven alle anderen, tot deszelfs dienst geheiligd hadden (**). Zy wilden, dat God zelf dezen berg, uit dien hoofde, verkozen had, om daarop de *Israëllers* plegtiglyk te zegenen (***); en dat

(*) *Joann.* IV: 20.

(**) Vergel. *Geneſ.* XII: 6 en 7.

(***) *Deut.* XXVII. de twaalf eerſte verſen.

dat derhalve *Josua*, toen hy in *Kanaän* gekomen was, *daar* ter plaatse, Gods zegeningen had doen afkondigen, en, na den overtogt over de *Jordaan*, een altaar, op dien berg, gebouwd had, van twaalf steenen, welken hy, by zynen doortogt, uit de rivier genomen had, naar het bevel, welke God, aan *Mozes* had gegeven. Hierby moet ik nog herinneren, dat zy, om *Gerizim* te verheffen, alsof God gewild had, dat men het steenen altaar, op dien berg, stigten zoude, den *tekst* vervalscht, en in plaats van *Ebal*, gelyk in alle *hebreeuwsche* afschriften staat (*), *Gerizim* gezet hadden. Zoude men nu niet verwachten, dat *Jezus*, toen de vrouw zeide: *onze Vaders hebben op Gerizim, hunnen openlyken Godsdienst verrigt:* haar zoude tegengesproken, en, by die gelegenheid, getoond hebben, uit de boeken der *Koningen*, en der *Chroniken*, na voorafgaand betoog van derzelver heilige achtbaarheid, dat de tempel, te *Jeruzalem*, op Gods bevel gebouwd, door deszelfs hooge tegenwoordigheid geheiligd, en van alle godsdienstige *Israëllers*, eertyds vlytiglyk bezogt was, totdat *Manasse*, na de *babelsche* gevangenis, naar *Samaria* gevlugt was, en daar tempel, tegen tempel, en altaar, tegen altaar, had opgerigt? Zoude men

(*) *Deut.* XXVII: 4. In het byvoegsel, welk men, in het *Samaritaansche* Afschrift, agter het *tiende* geb d. *Exod.* XX. lee t, en welk uit het XI., en XXVII. hoofdstuk van *Deuteron.* ontleend is, staat ook *Gerizim*, in plaats van *Ebal.*

men wyders niet verwachten, dat *Jezus* de vrouw, aangaande de vervalſching van den oorſprongelyken *tekst*, met een enkel woord, zoude onderhouden hebben? Voorzeker had *Jezus*, tot het eene, en andere, zeer goede gelegenheid; dewyl de vrouw Hem juist, over de plaats der aanbidding' ondervraagde, en daardoor, zoowel de uitſluitende achtbaarheid van den *Pentateuchus*, als de echtheid eener valſche lezinge, onderſtelde: te meer, dewyl zy groot vertrouwen op Hem ſcheen te ſtellen, en Hem, voor een' *Profeet*, herkende, van wien zy de waarheid, onpartydiglyk vernemen wilde. —— Maar, wat deed onze wyze Meester? Hy ſchikte zich, ſtilzwygend, of *van ter zyde*, naar de *Samaritaanſche onregtzinnigheid*, ſchoon Hy vervolgends, in algemeene woorden, den *Joden* gelyk gaf. Hy vond het niet noodig, de verkeerde denkbeelden dezer vrouwe, welken zy, met hare geheele *natie*, gemeen had, ten dien aanzien, *opzetlyk* te verbeteren; maar oordeelde het van meer belang, haar, op eene regt eenvoudige wyze, te beduiden, dat niet de *plaats*, *waar*, maar de *gemoedgeſteldheid*, *waarmede* men den *Oneindigen* vereert, den mensch, in deszelfs oog, behagelyk kan maken.

Men weet, dat de *Sadduceeuwen*, hierin, met de *Samaritanen*, overeenſtemden, dat zy de vyf boeken van *Mozes alleen*, voor heilig hielden. Om deze dwaling des *Sadduceeuwſchen* volks tegen te gaan, had *Kristus* zeer goede gelegenheid, in dat geſprek, welk

ons,

ons, door drie *Euangelisten* (*), is opgeteekend. Eenigen van deze *Secte* kwamen Hem eene zwarigheid voorstellen, uit de *mozaïsche* wet genomen, tegen het leerstuk der *opstandinge*. *Jezus*, na hun getoond te hebben, dat dit bezwaar ongegrond, en uit misverstand gesproten was, bewees hun de opstanding, uit de boeken van *Mozes*, welken zy vereerden. *Hebt gy*, dus vraagde Hy aan hun, *niet gelezen het gene door God, tot ulieden, gesproken is: ik ben de God van Abraham, en de God van Izaäk; en de God van Jakob? God is geen God van dooden, maar van levenden.* Zy, die met SEMLER (**), en anderen, de leer van de *eigenlyke opstandinge der dooden*, voor eene *schikking* naar *joodsche* volkstaal, en volksmeening, houden, mogen dit bewys van onzen Meester gepast vinden; dewyl daaruit blykt, dat *Abraham*, *Izaäk*, en *Jakob* zich in eenen staat van leven, en werkzaamheid, bevonden, hoewel hunne ligchamen, tot stof, waren wedergekeerd Ik voor my kan echter, in dit bewys, die kracht niet vinden; naardien ik my, tot nog toe niet heb kunnen overreden, dat *Jezus*, en de *Apostelen*, wanneer zy de leer der opstanding' voorstellen, zich naar de

(*) *Matth.* XXII. *Mark.* XII. *Luk.* XX.

(**) Zie SEMLER's Paraphr in Euang. *Joan.* XI: 25. De leer der *opstanding'* is, naar zyn gevoelen, niets anders, dan de leer der wedervergelding' van de ziel, in het andere leven, welke leer *Jezus*, en de *Apostelen*, volgends het gewone spraakgebruik voorstellen.

de *joodsche* spreek-, en denkwyze schikken (*). Ik spreek niet tegen, dat 'er, in de voorstelling van eenige omstandigheden, welken de opstanding vergezellen zullen, eenige schikking plaats heeft (**): doch de zaak zelve meen ik, naar het oogmerk van *Jezus*, en van zyne *Apostelen*, voor zuivere waarheid, te moeten houden. Waarom dan bediende onze wyze Meester zich, van dit onvoldoende bewys (***)? *'Er was geen voldingend bewys voor handen*, zal men my mooglyk zeggen. Het zy zoo! Ik ben van hetzelfde gevoelen (****): doch tevends beweer ik, dat de *Joden*, ten tyde onzes Heeren, door bewyzen, welken ten minsten meer schyn hadden, uit andere heilige boeken genomen, dit leerstuk staafden (§). Ook zyn 'er, vooral in de *Psalmen* (§§), bewyzen voor handen, welken, hoe onvoldingend ook, nogtans meer schy-

(*) Men vergelyke de taal van *Jezus*, *Joan.* V: 21—29, en XI: 25. 26, en DOEDERLEIN, instit. Theol. Christ. P. II. p. 425. & seqq. Zie ook *Paulus*, 1 *Kor.* XV: 20—22. Ook geloofden de *Joden* de opstanding des ligchaams. Zie 2. *Machab.* VII: 9. 11. 23. 29.

(**) 1 *Kor* XV: 42—44. 1. *Thess.* IV: 15—17.

(***) Uit de woorden, welken *Jezus* aanhaalt, kan men, naar myn inzien, volstrekt niets meer bewyzen, dan dat *Abraham*, *Izaak*, en *Jakob* leefden. Vergel. DOEDERLEIN, l. l. p. 126.

(****) Vid. DOEDERLEIN, l. l. p. 417. seqq.

(§) Vid. MENASSEH BEN ISRAËL, de resurrectione mortuorum, L. I. C. II p. [illegible]

(§§) Ps. XLIX: 15. 16. *Ps.* XVI: 10. 11. Vergel. ook *Jes.* XXVI: 19. en *Dan.* XII. 2.

schynen af te doen. Waarom dan tragtte *Jezus* het valsche, en schadelyke vooroordeel der *Sadduceeuwen*, tegen de overige schriften, niet uit den weg te ruimen; om daarna de leer der *opstandinge*, welke zy niet geloofden, uit dezelven, met de beste bewyzen, die voor handen waren, te staven? Het behaagde Hem, zich, ook hier, *van ter zyde*, te schikken, naar het dwaalbegrip der genen, met welken Hy sprak; niet ten opzigte van de leer der *opstanding'* zelve: maar van de heilige schriften, welken zy verkeerdlyk, binnen den kleenen kring der vyf boeken van *Mozes*, bepaalden.

TOEN *Salome*, de vrouw van *Zebedeus*, met hare twee Zonen, *Jakobus*, en *Joännes*, tot *Jezus* kwam, met verzoek, dat de een', aan zyne regte, en de ander', aan zyne linke hand, in zyn koningryk, zitten mogten; zeide *Jezus* wel, tot deze onnoozele Moeder, en hare kinderen: *gylieden weet niet, wat gy begeert:* doch schikte zich tevends eenigzins, *van ter zyde*, naar dit geheel verkeerde volksbegrip van zynen tyd, door 'er by te voegen (*): *het zitten, aan myne regte, en aan myne linke hand, staat by my niet te geven: maar het zal gegeven worden, dien het, door mynen Vader, bereid is.* Het is waar, dat Hy vervolgends, aan de *Apostelen*, die zich, over dit verzoek, zeer kwalyk hielden, te kennen gaf, dat in zyn ryk, geene

(*) *Matth.* XX; 23. Vergel. den Wel Eerw. Heer J. C. BAUM, de *Messias*, *Israëls* Koning, bl. 81. enz.

[illegible]chappy, of overmagt te pasfe kwam, als [illegible] koningryken dezer waereld. Doch het is tevends waar, dat Hy, volgends de aangehaalde woorden, de denkbeelden dezer vrouwe niet verbeterde.

DAT de zielen van overledene menfchen, in *dunne*, of *fyne* ligchamen bekleed, zich aan de levenden, nu, en dan, vertoonen konnen, was een volksdenkbeeld, welk de *Joden*, van de *Heidenen*, hadden overgenomen. De Leerlingen van *Jezus* waren mede, met dit bygeloof befmet: want, toen zy *Jezus*, op de baren der zee, zagen aanwandelen, begonnen zy, vol fchrik, te fchreeuwen: *het is een fpook* (*)! Ondertusfchen lezen wy niet, dat hun Meester, hun dit bygeloof zogt te ontnemen. In tegendeel, naderhand (**), gelyk wy in het vervolg zien zullen, fprak Hy, overeenkomftig dit kinderachtige bybegrip.

DE fecte der *Phariseen* geloofde, volgends de getuigenis van JOSEPHUS (***), dat de zielen van brave menfchen, in andere ligchamen overgingen. Van hier was het, dat fommigen der *Joden Jezus* hielden, voor

(*) Matth. XIV: 26. [illegible] het is waarlyk een fpook! [illegible]

(**) [illegible] XXIV: 37 — [illegible]

(***) [illegible]

voor *Joannes den Dooper;* anderen voor *Elias;* anderen voor *Jeremias*, of voor eenen der *Profeten* (*). Toen de Leerlingen hunnen Meester verhaalden, dat dit het denkbeeld was, welk het Gemeen, omtrend Hem, koesterde, fprak Hy deze leer der *zielverhuizing'* geenzins tegen: maar vraagde alleen aan hun, voor wien *zy* Hem hielden? In tegendeel, zal ons, in het vervolg blyken, dat Hy deze leer, veeleer zelfs bevestigd heeft.

WANNEER wy de fchriften des *nieuwen Testaments*, met onbevooroordeelde aandacht, nalezen, bevinden wy, dat *Kristus*, de *Euangelisten*, en *Apostelen*, niet alleenlyk, *van ter zyde*, maar ook fomtyds, *regelregt*, naar valfche begrippen der menfchen, in geringe zaken van den Godsdienst, zich gefchikt hebben.

CHRYSOSTOMUS merkt ergends aan (**), dat God zich, in veele opzigten, naar onze menfchelyke zwak-

(*) *Matth.* XVI: 14. *Luk.* IX: 19. Vergel. ook *Matth.* XIV: 1. 2.

(**) *Homil.* III. in *Titum.* opp. T. VI. p. 638. Και τι τουτο θαυμαζεις; Αυτος περι εαυτου αφιησι δοξας πενηρας και αναξιους εαυτου συνιστασθαι, οιον, οτι σωμα ην προτερον, οτι ορατος, — παλιν οτι χαιρει ταις θυσιαις, οπερ ην αλλοτριον αυτου, και ρηματα φθεγγεται απαδοντα αυτου της ομολογιας, και οσα τοιαυτα. Ουδαμον γαρ αυτην αξιαν ορα την αυτου, αλλα πανταχου το ημιν χρησιμον. Ει γαρ πατηρ ουχ ορα την αξιαν την εαυτου, αλλα συμψελλιζει τοις παιδιοις, και τροφην, και εδεσματα, και πωματα, ουχ ελληνικοις ονομασι καλων, αλλα παιδικη τινι διαλεξει, και βαρβαρω, πολλω μαλλον ο Θεος. — Και πανταχου συγκαταβασις εστι τα εν ταις γραφαις, και ρηματα, και πραγματα.

Jezus, en de *Apostelen* wilden dus wyslyk, niet alle waarheid, aan den dag leggen; gelyk *zy* pogen te doen; die hunne eigen ingebeelde grootheid, bovenal bedoelen: maar *alleenlyk* zulke waarheden leeren, welken de menfchen konnen wysmaken, tot hunne zaligheid. De dwalingen, welken zy beftreden, hadden eenen onmiddelyken invloed, op de deugd, en gemoedsrust der menfchen, of liepen duidlyk aan, tegen zulke waarheden, welken eenen grondflag onzer verpligtingen uitmaken. Het zoude der moeite dubbel waardig zyn, dit ftuk, in 't helle ligt te plaatfen. Thands moet ik my vernoegen, met hetzelve, maar even aan te roeren.

Hoe men derhalve, de zaak befchouwe; hetzy men lette op het oogmerk van *Jezus*, en deszelfs *Apostelen;* hetzy op het verband van fommige dwalingen, met aangelegen waarheden; hetzy op de onbereikbaarheid van fommige waarheden, voor gemeene verftanden; hetzy op den aard des *joodfchen* volks, ten tyde van de grondlegginge des *Kristendoms;* niets is baarblykelyker, dan dat *Kristus*, en zyne Leerlingen, verftandig, en weldadig, handelden, door zich, niet flegts, *zydelings*, maar zelfs *regelregt*, naar fommige heerfchende dwaalbegrippen, opzigtelyk den Godsdienst, te fchikken. Geen waar mensch-, en waereldkenner, die de zaak, *van voren*, overweegt, zoude

φρονησιν, τοις δε σπουδαιοις ραθυμιαν εμποιει. Το δε δια μυθων ταληθες επικρυπτειν, τους μεν καταφρονειν ουκ εα, τους δε φιλοσοφειν αναγκαζει.

de eene andere handelwys, van de kloekzinnigheid onzes Verlosfers, konnen verwacht hebben. En wie, die de zaak, *van agteren*, nadenkt, kan twyfelen, of *Jezus* anderzins had konnen doen? Zegt my, Gy Vrienden van onzen heiligen Godsdienst, welken zwarigheid maakt, om toe te ftemmen, dat onze groote Leeraar zich noodzaaklyk fchikken moest, en werklyk gefchikt heeft, naar fommige wanbegrippen; zegt my, hoe zoude de menigte, die Hem daaglyks hoorde, zyne leer hebben konnen vatten, zo Hy zich, naar de zwakke, zinnelyke, denkbeelden des volks, en naar eenigen van deszelfs diep gewortelde vooroordeelen, niet, gelyk een vader, gefchikt, en met zyne kinderen geftameld had? Bleek aan de onmiddellyke Leerlingen van *Jezus* zelven niet, hoe onoverwinnelyk de kracht van hunne vooroordeelen ware? Hielden zy niet, tot op, en na den dood van hunnen Meester, zeer greetig vast, aan de denkbeelden van een waereldsch ryk des *Mesfia's?* Was het hun, aan het verftand te brengen, dat hun Meester lyden, fterven, en opftaan, zoude? Was het hun te beduiden, dat de mensch niet zedelyk befmet wordt, van het geen alleen, door zyn ligchaam gaat? Wat zoude het dan geweest zyn, indien *Jezus* enkel zuivere waarheid geleerd, en zich, in het geheel niet, naar hen, gefchikt had? En, was het, ten aanzien der *Apostelen*, zoo noodig, dat Hy fommigen hunner vooroordeelen liet flapen, en anderen zelfs te bate nam; hoe veel noodi-

ger was het dan, ten aanzien van andere menfchen, die niet, op den duur, met Hem omgingen? En, wat de *Euangelisten*, en *Apostelen* belangt; ook dezen moesten zich, nadat zy zelfs, min, of meer, verlicht waren geworden, in veele opzigten, fchikken. Zonder dit, zouden flegts zeer weinigen hunne prediking begrepen, geloofd, en aangenomen hebben. Zelfs blykt, van agteren, hoe, by alle de toegeeflykheid, welke zy, in navolging' van *Jezus*, gebruikten; echter nog veele vooroordeelen, op de hardnekkigfte wyze, bleven voordduren (*), onder de eerfte *Kristenen*.

DAN, ik moet hier, in eenige byzonderheden komen, om de waarheid der ftelling': dat *Jezus*, en zyne Leerlingen, zich *regtftreeks*, naar fommige godsdienftige dwalingen, gefchikt hebben; door daadlyke proeven, te bewyzen.

1. HIERTOE breng ik, in de eerfte plaats, dat zy zich van *valfche benamingen* (**), bedienden. De *Joden* onderfcheidden Gods geboden verkeerdlyk, in *groo-*

(*) Schoon *Paulus*, by voorbeeld, ten fterkften, betuigt, dat *hy*, *door den Godsdienst van den Heer Jezus, wist, en verzekerd was, dat geen ding, in zich zelven, onrein is*, *Rom.* XIV: 14, regelden echter veele *Kristenen* hun gedrag niet, naar dit gevoelen: maar volgden hunne *joodfche gewoonten*, en verpligtten anderen insgelyks daartoe. Zie FARMER's verhand. over de Demon. Bezet, bl. 265.

(**) *Falsæ denominationes.*

grooten, en *kleenen* (*). De eerften hielden zy, voor veel heiliger, dan de laatften. Naar deze verkeerde onderfcheiding', fchikte *Jezus* zich: doch leerde tevends, dat men deze *kleene* geboden niet ontbinden, of derzelver overtreding niet ligt ftellen moest. *Zo wie*, zegt hy (**), *een van deze minfte geboden ontbonden, en de menfchen, alzoo geleerd zal hebben, die zal, in het hemelfche koningryk, de minfte genoemd worden.* De *Joden* dreven hunnen haat, tegen andere volken, zoo verre (***), dat zy zich niet fchaamden, hun den fcheldnaam van *honden* toe te voegen, en zich, boven de *Heidenen*, zoo verre te verheffen, als wy ons zelven, boven honden, verheven rekenen (****). Naar dit valfche vooroordeel van voortreffelykheid der *Joden*, boven de *Heidenen*, fchikte *Jezus* zich regelregt, wanneer Hy, tot zekere *Syrophenicifche* vrouwe zeide (§): *het past niet, dat men het brood der kinderen neme, en den hondekens toewerpe.* Mogelyk bedoelde de fchryver van het raadfelachtige gezigtboek, welk den naam draagt: *openbaring van Joannes*, insgelyks de *Heidenen*, wanneer hy zegt (§§), *dat de honden, buiten*

(*) Vid. WETSTENII notas ad *Matth.* V: 19.

(**) *Matth.* V: 19.

(***) TACITUS fchryft hun te regt toe *adverfus omnes alios hoftile odium.* Hift. Lib. V. §. 5.

(****) Leg. inprimis not. doctisf. WETSTENII, T. I. p. 424.

(§) *Matth.* XV: 26. *Mark.* VII: 27.

(§§) *Openb.* XXII: 15.

ten het nieuwe Jeruzalem, *zyn zullen*. Is het mede niet eene *valſche benaming*, wanneer *Jezus* den God der rykdommen *Mammon* noemde, als of 'er waarlyk zodanig wezen beſtond (*)? Is het geene *valſche benaming*, wanneer Hy de *Pharizeeuwen*, en *Schriftgeleerden*, met den naam van *wyzen*, en *verſtandigen* beſtempelt (**), of wanneer Hy hen *regtvaardigen* noemt (***)? Is het geene *valſche benaming*, wanneer Hy de ſtrafplaats der zondaren, in de andere waereld, *Gehenna*, dat is het dal van *Hinnom* noemt (****)? Is het geene *valſche benaming*, wanneer *Lukas* ſchryft, van eene dienstmaagd, *die een' geest van Pytho*, of *Apollo* had (§). Is het geene *valſche benaming*, wanneer

(*) *Matth.* VI: 24. Het woord *Mammon* kan, ja, zo wel de *rykdommen*, als *den God des rykdoms*, beteekenen; gelyk *Ceres* het *graan*, en de *Godin des graans* beduidt. Maar, dewyl *Mammon* hier gebruikt wordt, in tegenoverſtelling' van den waren God, zoo moet het woord, op den valſchen God der *Syriers* zien. Vergel. FARMER, over de Demon. bezet. bladz. 235.

(**) *Matth.* XI: 25.

(***) *Matth.* IX: 13.

(****) *Matth.* V: 22. Wel zegt BURNET: *Jeſus Christus non philoſophorum, ſed filiorum hominum, inprimis Judæorum, ad quos miſſus eſt, locutus fuit linguâ. — Proinde acceptas gentis ſuæ ſententias, & phraſiologias plerumque ſequitur, & quæ nota erant populo, aut primoribus, ex lege, prophetis, aut traditione vulgata, iis dictis utitur libenter. Ita cum de inferno agit, Gehennæ nomine, & pro ratione delicti diverſos pænarum gradus conſtituit, loquitur ſtylo judaico, & ad intelligentiam communem accommodato.* De plaats is aangehaald, door HARWOOD, new. introd. to the ſtudy and Knowledge, of the new Testament. Vol II. p. 128.

(§) *Hand.* XIV: 16.

neer de heilige fchryvers, van *maanzieke* menfchen, fpreken, omdat, volgends het denkbeeld der ouden, *de vallende ziekte*, door de maan, geregeld werd (*): Hiertoe behooren ook de *valfche onderfcheidingen*: by voorbeeld, als *Paulus*, naar de leerftelling der joodfche *Rabbynen*, voorgegaan door de *pythagorifche*, *platonifche*, en *ftoïcynfche*, Wysgeeren, voor de *Kristenen* van *Thesfalonike*, bidt (**), *dat hun geest, ziel, en ligchaam onberispelyk mogen bewaard worden*: zoo ook, wanneer hy de onderfcheiden rangen der Engelen *tronen*, *heerfchappyen*, *overheden*, en *magten* noemt (***); gelyk de *Joden*, in de *babelfche* gevan-

(*) *Matth.* IV: 24, en XVII: 15. ad quem locum conf. illuftris GROTIUS.

(**) Ολοκληρον υμων το πνευμα, και η ψυχη, και το σωμα. 1 *Theff.* V: 23. Πνευμα is hier hetzelfde, welk de oude Wysgeeren anders νους noemden. Zie de plaatfen van PLATO, NEMESIUS, en anderen, by WETSTEIN, ad h. l, en HARWOOD, introd. Vol. II. p 364.

(***) *Koloff.* I. 16. *Ephef.* I. 20. 21, en III. 10. 1 *Petr.* III. 22. *Rom.* VIII. 38. Het is, myns oordeels, zeer gedrongen, en onnatuurlyk, alle deze plaatfen, van *waereldlyke overheden*, te willen verklaren; gelyk veelen onzer nieuwe uitleggeren doen. Zie, onder anderen, TELLER's Worterbuch des neuen Testaments, §. 169. 232. 445. Ik geloof, dat *Paulus*, en *Petrus*, op de rangen der *Engelen* zien, gelyk dezelven, door de *Joden*, verdeeld werden. *De traditionibus Hebræorum, ea, quæ fecreta funt, in medium protulit*, zegt HIERONYMUS, in epift. ad *Ephef.* c. I. opp. Tom. IX p. m. 166. Zy, die de nieuwerwetfche verklaring der gemelde plaatfen aannemen, moeten zich, met fommige, daarin voorkomende, gezegden, zeer verlegen vinden. Het fchynt my toe, een gebrek te zyn, in fommige nieuwer uitleggers, dat zy, de fchryvers van het *nieuwe* Testa-

vangenis, waar zy hunne kennis aan de namen, en de rangen der *Engelen* verkregen hadden, dezelven leerden onderscheiden.

2. WYDERS merk ik aan, tot bewys van myne stellinge, dat *Jesus*, de *Euangelisten*, en *Apostelen*, geheele spreekwyzen gebruiken, welken enkel, op valsche volksvooroordeelen, schynen gegrond te zyn. Een geheel aantal voorbeelden, welken, myns bedunkens, hiertoe behooren, zweeft my voor den geest.

Ik maak geene zwarigheid, om my, in de *eerste plaats*, te beroepen, op de zeer betwiste spreekmanier δαιμόνιον ἔχειν, of δαιμονίζεσθαι. Het is, noch myn oogmerk, noch ook myne zaak, hier in eene breedvoerige verhandeling, over de *demonische bezetenen* van het *nieuwe Testament*, te treden. De Geleerden hebben, nopends het *al*- of *niet* bestaan van *demonische bezetenen*, reeds zoo veel geschreven, dat ik voor my, daaromtrend, niets nieuws te melden heb. Ik wil alleen-

Testament, van alle bygeloof, willende [illegible], tot demonische verklaringen, hunne toevlugt nemen. [illegible] Paulus, en Petrus [illegible] niet geloofd te hebben, dat God de Engelen [illegible], in zoo veele rangen, verdeeld heeft, als zy opgeven. Het is ook onnoodig, [illegible], te denken, dat de namen van tronen, heerschappyen, overheden, en magten, [illegible] zouden zyn, door den geest van God, aan den Apostel Paulus ingegeven: [illegible] de namen [illegible], met de [illegible], welken [illegible] aan [illegible] van Engelen, gegeven hebben. Het is genoeg, dat Paulus, [illegible] Conf. [illegible], in explic. [illegible] p. 27.

leenlyk reden geven, waarom ik gezegde ſpreekwys, uit het valſche volkbegrip, afleide. Tot dit einde, konnen de volgende aanmerkingen dienen.

OVERAL komen de Bezetenen ons voor, als min, of meer *krankzinnige* menſchen. Alles, wat ons, in de *Euangelien*, aangaande dezelven, verhaald wordt, ſtemt juistlyk overeen, met het geen wy nu nog, heden ten dage, in de bewaarplaatſen van die ongelukkigen, wier harsſenen ontſteld zyn, kunnen waarnemen. Ook blykt middagklaar, dat de inwoning van eenen *Demon*, en de hevige krankzinnigheid, by de *Euangelisten* (*), en andere ſchryveren der oudheid (**), als betrekkelyke denkbeelden van oorzaak, en gewrogt, voorkomen: zoo, dat de uitdrukking, *eenen Demon te hebben*, in de zaak, hetzelfde beteekent, met *van zyn verſtand beroofd*, en werklyk *krankzinnig te wezen*. Indien nu de ziekte der Bezetenen, in het *nieuwe Testament*

(*) *Hy heeft een' Demon, en is dul*, zeiden de kwaadaardige *Joden*, van onzen wyzen Meester: terwyl anderen andwoordden: *dat zyn geene woorden van eenen bezetenen. Joan.* X: 20.

(**) Men kan de bewyzen hiervoor vinden, by SYKES, in zyn *Enquiry, and furter Enquiry into the meaning of Daemoniacs*; MEAD, *Medica ſacra*, and *the caſe of Daemoniacs mentioned in the new Teſtam.* LARDNER, *caſe of Daemoniacs*, HARWOOD, new introduct. Vol. I; FARMER, in de aangehaalde *Treatiſe*; TELLER, in zyn Wörtenbuch des *neuen Teſtam.* Art. *Beſeſſen*, *Beſeſſener* ſ. 101 — 104; TIMMERMANN, in eene *latynſche* verhandeling, door den Eerw. RUTZ, in het licht gegeven, en met eene voorrede, en byvoegſelen, vermeerderd, en by SEMLER, in commentatione de *Daemoniacis*, quorum in N. T. fit mentio.

tament verhaald, in haren aard, gelyk ſtaat, met die; waarvan de oude Schryvers, onder denzelfden naam, ſpreken, en niets anders is, dan eene ongeſteldheid der harsſenen; dan heeft men geene reden altoos, om dezelve, aan eene bovennatuurlyke oorzaak, toe te kennen: zoo weinig, als men de krankzinnigheid onzer dagen, aan de inwoninge van *Demons*, zoude mogen toeſchryven. *Gelyke gewrogten moeten, aan gelyke oorzaken, worden toegeſchreven:* 'ten zy gewigtige redenen dit beletten.

Men weet wyders, dat onervarenheid in de Geneeskonst, de oude *Egyptenaren*, *Grieken*, *Joden*, en andere volken, de oorzaken van meest alle ziekten, in de werkinge van geesten, deed zoeken, en dus *non-cauſa*, *pro cauſâ* deed ſtellen; gelyk door latere waarnemingen, gebleken is. Ook is het bekend, dat de verſtandigſte mannen der oudheid, hoewel zy zich, ook in dit geval, van de volkstaal bedienden; echter niets bovennatuurlyks, in deze ziekte, herkend, en den lyderen, ſlegts natuurlyke middelen voorgeſchreven hebben (*).

Het gedachte zelve, dat menſchen wezendlyk, door *Demons*, bezeten zouden geweest zyn, is, in meer, dan een opzigt, ongerymd. Wat toch zyn die *De-*

(*) Zie FARMER, in zyne verhand. over de Demon. bezetenen. bl. 55. van de nederd. vertal. en bl. 113. Sommige Kerkvaders vonden mede niets bovennatuurlyks, in deze zaak. Zie SEMLER, by FARMER aangehaald in de inleiding', bl. 5.

Demons voor wezens? Hieromtrend, is veel getwist. Wy konnen ons thands, buiten dezen twist houden; mids wy maar opmerken, dat de *Demons*, die de menschen plaagden, *in den tyd van Jezus*, *en van de Apostelen*, voor *zielen van overleden kwade menschen*, gehouden werden. Immers zoo zegt JOSEPHUS (*), welke allernaast, aan dien tyd grensde, en in de taal der *Apostelen* schreef, dat de *Demons geesten van booze menschen zyn*, *die de levenden gaan bezitten*, *en hen*, *zo zy niet geholpen worden*, *dooden*. In deze beteekenis, moeten derhalve *Jezus*, en de *Apostelen*, de woorden δαιμων, en δαιμονιον, en de daaromtrend gebruikte spreekwyzen, verstaan hebben: en dit hebben zy ook werkelyk gedaan; als door SYKES, FARMER, en anderen (**), is aangewezen. Wie kan nu in ernst gelooven, dat *de zielen van afgestorven booze menschen*, ten tyde onzes Heeren, de magt hadden, om de levenden te bezitten, en dul te maken? Loopt zulk eene stelling niet regelregt aan, tegen het gezonde verstand; tegen de volmaakte natuur van Hem, die aan het roer der waereld zit, en tegen de leer der *kristelyke*, zoo wel, als *joodsche*, openbaring? Zal dit, naar het onderrigt van *Jezus*, en de *Apostelen*, het bedryf

(*) De bello judaico, L. VII. c. VI. §. 3. Τα γαρ καλουμενα δαιμονια ταυτα δε πονηρων εϛιν ανθρωπων πνευματα. κ. τ. λ.

(**) Zie SYKES Enquiry, p. 70, en FARMER's verhand. over de Wonderwerken, en over de Bezetenen.

dryf der zielen van godlooze menſchen zyn? Daarenboven, hoe ongerymd moeten de verklaringen wezen, welken men, naar deze ſtellinge, aangaande de verhalen der *Euangelisten*, nopends de *bezetenen*, moet geven? Hoe allezins onverdedigbaar zal de geſchiedenis onzer openbaringe worden? In de daad, men zal zich genoodzaakt vinden, om eindlyk, met ROUSSEAU, uit te roepen (*): *juste Dieu! la tête tourne: on ne ſait, ou l'on est.*

MEN zegt my mogelyk: de *Demons* waren *Duivelen;* geene zielen van afgeſtorvenen. Hoe zoude men deze onderſtelling konnen bewyzen? 'Er is zekerlyk geen ſchyn van bewys, voor dezelve te vinden. In het *nieuwe Testament*, lezen wy ſlegts, van *éenen* Duivel, één algemeen hoofd van zeer veele, onder hem ſtaande, *Engelen*, meestal *Demons* genoemd. In de verhalen der *Euangelisten*, aangaande de *Bezetenen*, vindt men nergends het woord *Duivel*, of *Satan*: maar overal *Demon*; het welk onze Overzetters, zeer ten onregt, door *Duivel* vertolkt hebben, als of 'er in het *grieksch* Διαβολος gelezen wierdt. Men leest wel, van menſchen, die *door den Satan* gebonden (**), ook van zulken, die *door den Duivel overweldigd waren* (***): doch dezen waren niet *bezeten*, niet *krank-*

(*) Lettre III. de la Montagne, T. IX. p. 92. ed. *Amſt.*

(**) *Luk.* XIII: 11, en 16. Vergel. FARMER over de Dem. Bezeten. bl. 52.

(***) *Hand.* X. 38. SYKES brengt deze plaats, in zyn further Enquiry

krankzinnig; gelyk SYKES, FARMER, en anderen, bewezen hebben. Ook is het geſchiedkundig zeker, dat de Ouden, ten tyde van *Kristus*, en nog naderhand, tot op den tyd van *Juſtyn den Martelaar*, door de *Demons der Bezetenen*, geene *duivelen;* maar *menſchengeesten* verſtonden. Zoo zegt die Kerkvader (*), *dat de genen, die, van een' Demon, bezeten, en dul waren, door de zielen van overleden menſchen, waren aangegrepen, en nedergeworpen.* Naderhand, ja, heeft men de bezetenheden, aan de afgevallen Engelen, gaan wyten. Doch de Kerkvaders, die dit deden, waren geene bevoegde regters in deze zaak (**), en hadden zekere redenen, welken hen bewogen, om het algemeene gevoelen, ten dezen aanzien, tegen te ſpreken (***). Voords blykt, uit de wederſpraak van CHRYSOSTOMUS, die in het begin der vyfde eeuwe leefde, dat het een heerſchend volksgevoelen, onder de *Kristenen*, zoo wel, als onder andere menſchen, tot dien tyd toe, geweest is, dat naamlyk de *Demons zielen*

quiry into the meaning of Daemoniacs, p. 27, tot de geestlyke herſtelling' der menſchen door *Kristus:* doch, zoo ik meen, verkeerdlyk. Vergel. *Math.* IV: 23.

(*) Οι ψυχαις αποθανοντων λαμβανομενοι. κ. τ. λ. Apol. I. p. 27. ed. *Thirlby.*

(**) Eenige plaatſen, uit CHRYSOSTOMUS, welken hiertoe behooren, vindt men by ODÉ, comment. de Angelis, p. 244.

(***) Zie FARMER, over de Wonderwerken, bl. 176, en over de Demon. Bezet. bl. 32.

zielen van overleden kwade menschen waren. Op welken grond dan, zouden wy ons voorstellen konnen, dat men door de *Demons*, in de schriften van het nieuwe Verbond, aan de *Duivelen* denken moet? Voorzeker, wordt de *Duivel*, in het *nieuwe Testament*, nergends δαιμων, of ο δαιμων: maar ο διαβολος, ο Σατανας, ο εχθρος, of met eenen dergelyken naam benoemd (*).

En, al had men, door de *Demons* der zoogenoemde *bezetenen*, *duivelen* te verstaan; zoude dan, vraag ik, de zaak iemand voorkomen, redenlyker, en begrypelyker te zyn, en men niet genoodzaakt wezen, ter handhavinge van de eere der Openbaring', te stellen, dat *Jezus*, en de *Apostelen* zich, in hunne spreekwyzen, ook betrekkelyk dit stuk, naar de bygeloovige denkbeelden van hunnen tyd, geschikt hebben? Wy zullen, een weinig verder, gelegenheid hebben, om te toonen, dat zy zich, ten aanzien van de werkinge des *Satans*, aan de gewone spreekwyzen hielden. Thands zeg ik alleen, dat de leer der bezetenheid door *Duivels*, my altoos niet minder ongerymd toeschynt, dan die, welke de bezetenheid door *Demons*, *zielen van afgestorvenen*, verklaart. In beide gevallen, moet ik uitroepen: *juste Dieu*, *la tête tourne!* Laat my hierby nog

(*) By onderscheiden volken, wordt dit algemeen aangenomen wezen, onderscheidenlyk geheeten. Hiervoor vinden wy bewyzen, by FARMER, over de Bezet. bl. 139. In het *nieuwe Testament*, draagt hetzelve verscheiden namen: doch, naar myn gevoelen, niet dien van δαιμων, of δαιμονιον; gelyk DOEDERLEIN vermeent, Instit. Theol. Christ. P. I. p. 441.

nog voegen, dat zy, die het *wezendlyk'* bestaan van een', of meer *Duivelen* gelooven, onmogelyk, door de *Demons* der bezetenen, *Duivelen* verstaan konnen; naardien *Paulus* leert, dat een *afgod*, hoedanig de *Demons* waren, *niets is in de waereld* (*). Meer hieromtrend aan te merken, laat nu myn bestek niet toe: te minder, daar ik nog eenige andere proeven wilde bybrengen.

WANNEER *Joannes* schryft, dat *de Satan in Judas voer* (**), gebruikt hy, myns oordeels, eene geheele spreekwys, welke, uit het valsche volksbegrip, ontleend is. Ik beweer niet, dat men geloofd hebbe, dat de *Duivel* zelf, wezendlyk, in menschen voer (***). Maar, volgends het gemeene gevoelen, hield men den *Satan*, of den *Duivel*, voor den veroorzaker van alle kwaad, zoo wel van het zedelyke, als van het *natuurlyke*. Alle volken geloofden, aan zulk een kwaad begin-

(*) 1 *Kor.* VIII. 4, zegt hy: *wy weten, dat een afgod niets is in de waereld*, dat is *een onding, een niet-wezen*, en bygevolg geen vermogen, en geenen invloed heeft. Wanneer hy hier, van eenen *afgod*, of ειδωλον, spreekt, verstaat hy 'er niet door het *bloote beeld*, of de *standzuil* van eene *heidensche* godheid: maar een' vergoodde menschelyke ziel, eenen *Demon* zelven. Dit blykt, onder anderen, hieruit, dat *Paulus* de woorden ειδωλα, en δαιμονια verwisselt, 1 *Kor.* X. 19—21: gelyk ook andere Schryvers deze woorden, als gelykzinnigen, gebruiken. Zie FARMER, over de Bezet. bl. 135.

(**) *Joann.* XIII. 27.

(***) *Nimis vero insulse delirant, qui diabolum fingunt, essentialiter, ut loquuntur, Judam intrasse*, zegt KALVYN, ad l. l.

ginſel, welk het beginſel des goeds allezins wederſtreefde. In de *babelſche* gevangenis, hadden de *Joden* mede kennis, aan hetzelve gekregen, en ſchreven daaraan allerlei boosheid, en verleiding der menſchen tot zondigen toe. Zoo lezen wy, in de *joodſche Chroniken* (*): *de Satan porde David aan;* en hieruit ontleende ook *Joannes* de gemelde ſpreekwys, in de aangehaalde plaats. Desgelyks handelde *Jezus* meer dan eens. *Gy zyt uit den vader den Duivel, en wilt de begeerte uwes vaders doen; die was een menſchen-moorder van den beginne:* zeide Hy tot de *Joden* (**): *de Satan heeft ulieden zeer begeerd, om te ziften, als de tarwe:* ſprak Hy, tot zyne Leerlingen (***). Naar dit zelfde denkbeeld, noemt *Paulus* den *Satan eenen geest*, die in zynen tyd, *in de ongehoorzame kinderen wrogt* (****); *den God dezer eeuw', die de zinnen der ongeloovigen verblindt* (§); en *Petrus* verzekert, immers naar ſommiger opvatting', dat *de Duivel, als een brullende leeuw, rondgaat, en zoekt, wien hy verſlinden kan* (§§). Kort-

(*) 1 *Chron.* XXI. 1. Deze boeken zyn geſchreeven, *na de babelſche* gevangenis. De boeken, die den naam van *Samuel*, aan het hoofd dragen, vermoedt men gemeenlyk, dat voor dien tyd, geſchreven zyn. En het is opmerkelyk, dat hierin gezegd wordt: niet, *de Satan porde David aan:* maar, *Jehovah porde David aan.* 2 *Sam.* XXIV. 1.

(**) *Joan.* VIII: 44.

(***) *Luk.* XXII: 31.

(****) *Ephes.* II: 2.

(§) 2 *Kor.* IV. 4.

(§§) 1 *Pet.* V. 8. *Petrus zeide, Ananias, waarom heeft de Satan uw hart*

Kortom : alle fpreekwyzen, in het *nieuwe Testament*, waarby, den *Satan*, als een, tegen God overgefteld, doch eenigzins zwakker, beginfel, magt wordt toegekend, moeten, volgends myn gevoelen, uit de oude *oosterfche* wysgeerte, verklaard, en voor fchikkingen, naar het heerfchende volksbegrip, gehouden worden. Hiertoe behooren mede de veelvuldige vermaningen, om zich, tegen den *Duivel*, te wapenen, welken by het licht der gezonde wysgeerte ingezien, den mensch flegts aanzetten, om op zyne hoede te zyn, tegen de verleidingen van booze menfchen, en tegen de ongeregelde lusten van 's menfchen zinlyke natuur.

De *Joden* merkten den *Duivel* aan, als het Hoofd der *Demons*, die *met*, en *door* hen, den menfchen, allerlei kwaad toebragt. 'Er zyn Geleerden, die den *Duivel*, en zyne Engelen onderfcheiden willen, van *Beëlzebul*, of *Beëlzebub*, en zyne *Demons*, waarvan hy *de overfte* genoemd wordt. Doch ik meen, dat de *Duivel*, of de *Satan*, in de *joodfche* fabelkunde, dezelfde is met *Beëlzebul*; gelyk my, uit de redenéring' van *Kristus*, tegen de *Pharizeeuwen* (*), fchynt te blyken. De *Joden* hadden de leer der *Demons*, uit het *Heidendom* genomen, en van daar mede den naam ont-

hart vervuld? Hand. V. 3. Vooral behoort ook hiertoe het gezegde van *Paulus*, in zyne verandwoordinge, voor den Koning *Agrippa*, *Handel.* XXVI. 18, *om hunne*, dat is, der *Heidenen oogen te openen, en hen te bekeeren, van de duifterniffe, tot het licht, en van de magt des Satans, tot God.*

(*) *Matth.* XII. *Mark.* III. *Luk.* XI.

ontleend van *Beëlzebul*, waarmede de Afgod der *Philistynen*, die te *Ekron* zynen tempel, en zyne Godspraak had, voormaals bestempeld werd. Dezen *Beëlzebul*, dat is, den *Duivel*, of den *Satan* (*), of den *Vyand* (**), stelden zy zich voor, als het Hoofd der *Demons*, en met dezelven, op het naauwste vereenigd. Zy geloofden, naar de aloude leer der twee beginselen, dat dit Hoofd, en zyne onderhoorigen, de veroorzakers van alle kwaad waren, en zich bestendiglyk, tegen God, en zyne Engelen, opstelden. Uit dit heerschende volksgevoelen, moeten misschien zeer veele uitdrukkingen van *Kristus*, en de *Apostelen*, verklaard worden. Wonderlyke verschynselen, welker natuurlyke oorzaken zy niet kenden, schreven zy eerst, met alle oude volken, aan *geesten*, of verborgen krachten (***), naderhand, aan *Engelen*, of onmiddelyk, aan God zelven, toe: kwade verschynsels, aan den *Duivel*, of aan zyne *Engelen*, de *Demons* (****).

Het

(*) De Duivel is dezelfde met den Satan. Zie Openb. XII. 9, en XX. 2.

(**) Luk. X. 19. waar hy de *Vyand*, [illegible] genoemd: een naam, [illegible] Satan [illegible] wordt [illegible] *Satan*, [illegible] Zie [illegible] XIII. [illegible] 1 Sam. XXI. [illegible] 2 Sam. XX. [illegible], en meer plaatsen.

(***) Zie [illegible], inzonderheid Theol. [illegible]

(****) Men noemde [illegible] de *Demons*, met den naam van *Engelen*. [illegible] Comm. de Angelis, p. [illegible] seq.

Het is moeilyk te bepalen, welk kwaad de *Joden*, voornaamlyk aan den *Duivel*, en welk kwaad zy, meer byzonderlyk, aan zyne *Demons*, hebben toegeweten. Het schynt, dat zy het *zedelyke* kwaad, wel voornaamlyk, aan het Hoofd, den *Satan*, het *natuurlyke* kwaad, aan hem, en zyne *Engelen*, hebben toegekend. Ten aanzien van het laatste, schynen zy geweldige bewegingen in de Natuur, en alle zware krankheden, aan den *Satan*; de minder groote ziekten, en, met name, de *krankzinnigheid*, en de *vallende ziekte*, aan de *Demons*, te hebben toegeschreven. Dan, uit hoofde der nauwe vereeniging', welke zy zich verbeeldden, tusschen den *Duivel*, en tusschen zyne Engelen, plaats te hebben, verwisselden zy vaak de namen met elkanderen, of voegden dezelven by één. Zoo doet *Paulus*, by voorbeeld, wanneer hy, in den brief, aan de *Ephesers*, schryft (*): *wy hebben den stryd niet*, *tegen vleesch*, *en bloed*, tegen menschen van gelyke beweging', als wy: *maar tegen de overheden*, *tegen de magten*, *tegen de geweldhebbers dezer blinde waereld* (**), *tegen de geest-*

(*) Hoofdst VI: 12.

(**) Onze Overzetting heeft: *tegen de geweldhebbers der waereld*, *der duisternisse dezer eeuwe.* Doch de woorden του αιωνος zyn, by de oordeelkundigen, verdacht. Rosenmuller vertaalt zeer wel: *cum dominis mundi hujus tenebricosi*, id est, *hominum in ignorantiæ tenebris versantium.* Προς τους κοσμοκρατορας του σκοτους τουτου is het zelfde met κρατουντας τον κοσμον του σκοτου τουτου, i. e. τον κοσμον τουτον, τον εν σκοτει περιπατουντα. Vid. Rosenmul. Οι κοσμοκρατορες zyn, meen ik, de Demons.

geestlyke (*pylen*) (*) *van dat wezen, welk enkel boosheid is, en in de lucht woont.* Om niet éénen der vyanden te vergeten, zet hy hen allen, by elkanderen, en spreekt, van de geheele legermagt, zoo wel, als van het Hoofd, naar de *joodsche* begrippen, daarmede ten nauwsten verbonden. Toen onze groote Meester de zeventig Leerlingen, van welker dienst Hy, ter voordplantinge van zynen Godsdienst, gebruik maakte, reden gaf, hoe het toekwame, dat de *Demons*, hun onderworpen waren, zeide Hy niet: ik zag de *Demons*: maar ik zag den *Satan, als een' bliksem, uit den hemel vallen* (**). Trouwends, was de *Satan* gevallen; dan zouden zyne Engelen, de *Demons*, niet staande zyn gebleven; en de Leerlingen, over de magt des Vyands, volkomenlyk zegevieren; gelyk *Kristus*, vervolgends hun beloofd (***). Het bygeloof, de afgo-

mons. Ημεις εσμεν τα λεγομενα στοιχεια, οι κοσμοκρατορες του κοσμου τουτου, zeggen de *Demons*, in Testamento *Salomonis*, apud *Fabricium*, Cod. pseudepigraph. Vet. Test. T. I. p. 1047.

(*) Προς τα πνευματικα της πονηριας. Sommigen nemen deze woorden voor τα πονηρα πνευματα. Anderen, gelyk HEINSIUS, voor τας πνευματικας πονηριας. Maar het dunkt my, ruim zoo voegsaam te zyn, onder πνευματικα, hier te verstaan ταγματα, of nog liever βελη; gelyk 'er, in het 16. vers, van τα βελη του πονηρου, gesproken wordt. Της πονηριας is dan, volgends eene zeer gemeene *hebreeuwsche* spreekmanier, voor του μαλιστα πονηρου, και του πασης πονηριας, και κακιας αρχηγου.

(**) *Luk.* X. 18.

(***) *Luk.* X. 19. Volgends het *Openbaringboek* van *Joannes*, Hoofdst. XII. 9, en 10. *vielen; toen de groote draak; de oude slang, de duivel, of de Satan,*

godery, en zedenloosheid, der waereld zouden nu allengs beginnen te wyken, voor de reiner Godskennisse, en de ware deugd, welken, door het *Euangelie*, bevorderd zouden worden.

Deze laatste plaats herinnert my, *een ander* volksgevoelen, welk de *Joden* insgelyks, van de *Heidenen* hadden ingezogen, naamlyk, dat de luchthemel vol *Demons*, of *Spoken* is (*). Ik durf, met geene zekerheid, bepalen, of *Kristus*, wanneer Hy zegt, *den Satan, als een' bliksem, uit den hemel, te hebben zien vallen*, zyne spreekwys hieruit ontleend hebbe. Men kan berusten, in het denkbeeld eener zeer spoedige, en diepe vernedering' van een wezen, dat te voren zeer verheven, en met groote magt voorzien was (**); gelyk tot den *babelschen* Koning weleer gezegd werd: *hoe zyt Gy, uit de lucht, gevallen, o Morgenstar, Gy Zoon des dageraads!. Gy zyt ter aarde nedergebouwen!* — *Ja, in de helle, zult Gy nedergestooten worden, in het* onder-

Satan, uit den hemel, op aarde, nedergesmakt was; zyne Engelen, met hem, en het koningryk kwam aan God, en de magt aan Kristus.

(*) De *Joden* hadden deze *humanæ mentis deliria* waarschynelyk, van de *Chaldeën*, geleerd; even als *Pythagoras*. Vid. DIOGENES LAERTIUS, lib. VIII. segm. 32. Zie voorts HARWOOD, introduction to the study and Knowledge of the *new Testam.* Vol. I. p. 266. seqq. ODE, l. l. p. 685. seq. WHITBY, by *Farmer*, wonderw. bl. 132. FARMER, Bezet. bl. 124. HAVERKAMP, ad TERTULLIAN. Apolog. p. 221.

(**) Men denke, aan het zeggen van den Digter CLAUDIANUS, — *Tolluntur in altum, ut lapsu graviore ruant.* in *Rufin.* L. 1.

onderste van den afgrond (*). Hoe men de spreekwys opvatte, dezelve blyft toch op volksvooroordeel gegrond; naardien de *Satan*, als het Hoofd der *Demons* voorkomt, en het niet te gelooven is, dat *Kristus* werkelyk gedacht hebbe, dat de *Duivel* te vóren zoo veel magt gehad heeft; met andere woorden, dat Hy het ongerymde gevoelen, aangaande twee tegen elkanderen staande beginselen, één goed, en één kwaad, welk de grondslag der geheele *oostersche* wysgeerte was, toegedaan geweest zy (**).

Op verscheiden plaatsen, bedient zich de *Apostel Paulus*, van uitdrukkingen, welken op het volksbegrip, nopends *in de lucht zwevende*, booze geesten, of kwade *Demons*, rusten. In de aangehaalde plaats (***), uit den brief, aan de *Ephesers*, schynt hy den *Satan*, in

(*) *Jes.* XIV: 12. TERTULLIANUS, en anderen zagen, in den val der Morgenstar, reeds den val van den *Satan*, wien daarom den naam van *Lucifer* is bygebleven. *Veterum hi lusus ipsis reliquendi sunt, non refellendi, cum nihil probabile suadeant*, zegt de beroemde VITRINGA, com. in *Jesaiam* T. I. p. 435. Wat het denkbeeld, *uit den hemel vallen*, zelve betreft, vergelyke men *Matth.* XI. 23, en *Openb.* XII. 9.

(**) De ongerymdheid van de leer der genen, die den mensch werkelyk, tot een' speelbal van een kwaadaardig wezen, den *Duivel*, maken, is door veelen aangewezen: zelfs door zoodanigen, die niet bemerkten, als het schynt, dat zy in den grond, op dezelfde beginsels bouwden. De eer des Allerhoogsten; zyne zedelyk volmaakte natuur, als wys, en goed beschouwd; de voortreffelykheid van den mensch; deszelfs redenlyke, zedelyke, en dus vrywerkende natuur, loopt ten eenemale aan, tegen dit wandrogtlyke gevoelen der *oostersche* wysgeerte.

(***) Hoofdst. VI. 2.

in de luchtstreken te plaatsen; 'ten zy men de woorden neme, voor τα πονηρα πνευματα: in welk geval, de *Demons*, of kwade geesten echter in de lucht geplaatst worden (*). Op dit volksbegrip, ziet hy mede, wanneer hy, in denzelfden brief, schryft (**): *in welke* (misdaden, en zonden), *Gy eertyds gewandeld hebt, naar de eeuwe dezer waereld* (der *Heidenen*), *naar den wil van den Overften der luchtmagt*, te weten, *van dien Geest* (***), *die nu werkt, in de ongehoorzame kind-*

(*) Ἐν τοις ἐπουρανιοις. De uitleggers, gelyk ik meen, doen verkeerdlyk, dat zy, om de heilige schryvers, van bygeloof, te konnen vrypleiten, tot zeer gedrongen verklaringen vlugten, en niet genoeg plaats geven, aan spreekwyzen, waarin de schryvers zich, naar het dwaze volksvooroordeel schikken. 'Als *Paulus* hier zegt, ἐν τοις ἐπουρανιοις, is de natuurlykste zin der woorden: *in de lucht, onder den hemel*, ἐπανω του οὐρανου, en deze verklaring komt overeen, zo wel, met het denkbeeld van zyn' tyd, als met het geen hy elders schryft. In weerwil hiervan, heeft men alles uitgedacht, om de woorden eene andere beteekenis te doen hebben. Zie eenige verschillende uitleggingen, by HEINSIUS, Exercit. facr. p. 472. feq., waar hy de woorden vertolkt, en omschryft: *Sed adversus diabolum, sed adversus spirituales, quas in sacris, aut divinis adhibere solet, nequitias, versutiasque.* TELLER vat, op eene nog *vreemder* wyze, de woorden ἐν τοις ἐπουρανιοις, als of 'er stond του σκοτου, of ἐν τῳ σκοτει. Vergelyk HEINSIUS, over de aangehaalde woorden, Hoofdst. II: 2. De aanmerking echter, welke TELLER 'er byvoegt, Art. *Luft*, f. 341, is goed, en waardig hier nageslagen te worden.

(**) Hoofdst. II: 2.

(***) Het woord *geest* beteekent somtyds *gezindheid, geaardheid*, als *Rom.* VIII. 15. 2 *Tim.* I. 7. Doch dit geeft geen regt, om met DODDRIDGE, en anderen πνευμα hier in dien zin te verklaren. Waar wordt eene gezindheid gezegd te *werken*, ἐνεργειν?

kinderen. Hier hebt gy eene geheele menigte ſpreekwyzen, welken louter, op volksbegrip, gegrond zyn; *eene luchtmagt*, of booze geesten, die inwoners van het luchtgewest zyn, en tusſchen hemel, en aarde zweven (*); *eenen overſten* dezer bende, welke over dezelve het bewind voert (**), en *die de ongehoorzame kinderen*, of *de ongeloovigen*, *tot zynen wil*, *gevangen houdt*, *en in hen daadlyk werkt* (***). In den brief, aan de *roomſche Kristenen*, gebruikt hy wederom eene ſpreekwys, welke genomen is, van dit volksbegrip, welk, ten zynen tyde, nog in zwang ging (****), als hy zegt (§): *dat noch hoogte*, *noch diepte*, *hen*, *van Gods liefde*, *ſcheiden zoude.* De ouden telden veelerleie ſoorten van *Demons* op, en verdeelden die, op verſcheiden wyzen. ORPHEUS ſprak, van *hemelſche*, *lucht-*. *water-*, *aardſche*, en *onderaardſche Demonen* (§§). *Paulus* vat hen allen hier te zamen, en voegt

(*) *Adverſariæ poteſtates dicuntur eſſe cœleſtes, quæ inter cœlum terramque discurrunt*, zegt HIERONYMUS, com. in *Eſaiam*, c. 50. opp. T. 5. p. 154.

(**) Ο εχθρος του γενους ημων Διαβολος — περι τον αερα τον ωδε καταπλανατα, κακει τον συν αυτω δαιμονων ως ομοιων εν τη απειθεια εξουσιαζων, φαντασιας μεν δε αυτων ενεργει τοις απατωμενοις, zegt ATHANASIUS, de incarn. verbi Dei, opp. T. I. p. 56.

(***) 2 *Tim.* II: 26.

(****) Dit, blykt, onder anderen, uit het geen PHILO ſchryft, lib. de Gigantib. opp. p. 285. ψυχαι δ' εισι κατα τον αερα πετομεναι.

(§) *Rom.* VIII. 38, en 39.

(§§) In voto ad *Muſaeum*, verſ. 32. 33. Locum jam excitavit ODÉ, in com. de Ang. p. 386.

voegt 'er nog, ten overvloede, by: *noch eenig ander schepsel.* υψωμα schynt, by hem, te beteekenen, de *Demons*, die in de lucht zyn; βαθος de *Demons*, die in den afgrond zyn. In den afdrond der helle, waren, zoo wel als in de lucht, verscheiden *Demons*, die de menschen haatten. Dit denkbeeld hadden de *Joden* ook, van de *Heidenen*, genomen. *Ga, Raphaël, en bind Azaël, knevel hem, aan handen, en voeten, en werp hem, in de duisternis.* Zoo leest men, in het boek van *Enoch*, welk waarschynelyk, van eenen *griekschsprekenden Jood*, voor de tyden der *Apostelen*, is zamengesteld (*). Naar dit, onder de *Joden*, aangenomen, gevoelen, schikten zich *Petrus*, en *Judas* (**), die volgends de meening van sommigen, zelfs op deze woorden, gezindoeld hebben.

De *Joden* geloofden, dat de *Engelen*, zoo wel, als de menschen, hunne gedachten, aan elkanderen onderling, door zekere spraak, openbaren, en alle talen verstaan (***). Van dit volksbegrip, ontleent *Paulus* zyne spreek-

(*) Vid. FABRIC. Cod. pseudepigr. *vet. Testam* T. I. p. 179. en 191, waar men de aangehaalde plaats, uit het boek van *Enoch*, dus leest: πορευου Ραφαηλ, και δησον τον Αζαηλ, χερσι, και ποσι συμποδισον αυτον, και εμβαλε αυτον εις το σκοτος. Ex GEORGII SYNCELLI Chronographiâ, hæc verba adnotavit FABRICIUS, p. 194. Τοτε ο υψιστος εκελευσε τοις αγιοις αρχαγγελοις, και εδησαν τους εξαρχους αυτων, και εβαλον αυτους εις την αβυσσον, εως της κρισεως.

(**) 2 *Pet.* II: 4. *Jud.* vers 6. Vergel. mede *Openb.* XXI: 1—3.

(***) Zie R. JEHUDA, in Com. ad Librum *Cosri*, p. 229.

ſpreekwys, wanneer hy, in zyne regt verheven verhandeling, over de *liefde* (*), zyn onderwerp dus aanvangt: *al ware het, dat ik de talen der menſchen, en Engelen ſprake, en de liefde niet hadde; zo ware ik een klinkend metaal, of luidende ſchelle geworden.* Het geen de oude ſchoolgeleerden, over de talen der Engelen, gebeuzeld, en uit het gezegde van den *Apostel*, opgemaakt hebben, verdient geene de minſte aandacht. *Paulus* wilde eenvoudig zeggen: *al ſprak ik alle talen der menſchen, ja zelfs de voortreffelykſte, de aangenaamſte, de welluidendſte talen* (**): doch dit denkbeeld verkoos hy, naar den *joodſchen* denktrant, uittedrukken; dewyl de *Joden*, den Engelen, alles, wat voortreffelyk is, in het byzonder ook welſprekendheid, toeſchryven (***).

3. VERDER merk ik aan, dat de ſchryvers van het *nieuwe Testament* zich niet alleen, van benamingen, en ſpreekwyzen, bedienen, welken op valſch volksbegrip gebouwd zyn: maar daarenboven de gebeurde zaken, welken zy verhalen, geheel, en al inklee-

(*) 1 *Kor.* XIII: 1.

(**) Over de beuzelaryen der Schoolgeleerden, ten dezen aanzien, lees onder anderen, J. E. GERHARDUS, in Theſauro Philol. Theol. T. I. p. 413.

(***) Zy ſchreven, den Engelen, *wysheid*, — *uitnemende wysheid* toe: *myn Heer is wys, naar de wysheid van eenen Engel Gods* enz. 2 *Sam.* XIV: 20; *ſchranderheid, en moed:* het aangezigt van *Stephanus* was, *als het aangezigt van eenen Engel*, *Hand* VI: 15; *taalgeleerdheid*, uitgenomen de kennis van het *Syriſch'*, of *Arameeſch.* Vid. PFEIFFERUS, Theol. Jud. Exerc. 2. c. 2. theſ. 12.

kleeden, in den geest van hunnen tyd, en gevolglyk op zulk eene wyze ſchryven, welke wel altyd, met de zwakke denkbeelden hunner tydgenooten, maar niet altyd, met de wezendlyke waarheid, overeenkomt. —— Laat my, uit veelen, eenige voorbeelden aanvoeren.

SLAAN wy nogmaals even het oog, op de geſchiedenisſen der bezeten menſchen. De ſchryvers ſpreken niet ſlegts van *Demons*, en derzelver Overſten; zy geven niet alleenlyk, aan de *Demons*, allerhande namen, naar de verſchillende uitwerkſels, welken zy, in de lyderen, zagen, volgends de denk-, en ſpreekwys van hunnen tyd: maar zy rigten ook hun geheel' verhaal juist in, overeenkomſtig met den aard van het toenmalige bygeloof. Zoo gewagen zy, by voorbeeld, van eenen man, *die een legioen Demons bad*, dat is, *omtrend zes duizend zes honderd;* van zekere *Maria*, *die zeven Demons*, in zich huisvestte; van *waarzeggende Demons*, en dergelyken. Wat zullen wy nu meenen? Dat de heilige ſchryvers, in ernst, geloofd hebben, dat *Maria zeven*, en dat de *Gadarenen zes duizend zes honderd Demons*, niet meer, en niet minder, in zich hadden (*)? Hoe zeer ik, van alle bygeloof, belangends de woordlyke ingeving' der *Euangelisten*, denk verwyderd te zyn, kan ik nogtans niet beſluiten, om hen tot zulke kinderen te maken. Ik ge-

(*) *Mark.* XVI: 9. *Luk.* VIII: 2. *Mark.* V. en *Luk.* VIII. Vergel. HARWOOD introd. Vol. I. p. 245.

M

geloof, ja, dat zy, van afkomst, geringe, en onbeschaafde menſchen zynde, zeer diep, in de vooroordeelen ſtaken (*), en alle reden hadden, om zoowel in dit, als in andere opzigten, te zeggen (**): *wy zyn menſchen, van gelyke beweginge, als gy.* Maar, in hunne verhalen, aangaande de Bezetenen, dunkt my duidelyke ſporen te vinden, dat zy zig ſlegts, naar den geest hunnes volks geſchikt, en geenzins alles, letterlyk genomen hebben (***). Tot nog toe altans, is het my niet mogelyk geweest, met eenige geruststellende waarſchynelykheid, te bepalen, in hoe verre de Schryvers van het *nieuwe Testament* de dwaalbegrippen hnnnes volks *al*, of *niet* geloofden; en daarom neem ik de vryheid, om hunne verhalen, of gezegden, waarin volksdwaling doorſteekt, in 't algemeen te brengen, tot den *artykel* van toegevelyke ſchikkinge, naar de denk-, en ſpreekwys van hun Land. Toen het geloof aan de *Demons*, in de waereld heerschte, waande men, dat deze booze geesten de zitplaats der zielen, by ſommige menſchen, innamen, en de verrigtingen van derzelver ligchamen regelden. Zoo lang deze

(*) Zie WAKEFIELD's Eſſay on the inſpiration, conſidered chiefly with reſpect to the Euangeliſts, p. 100, and foll.

(**) *Hand.* XIV: 15.

(***) *Markus*, by voorbeeld, zegt, Hoofdſt. V: 10, dat de bezeten menſch *Jezus* verſcheiden malen ſterk verzogt, dat *Hy de Demons niet buiten dat land zoude zenden:* παρεκαλει αυτον πολλα, ινα μη. κ. τ. λ. *Lukas* zegt H. VIII: 31. dat *de Demons dit verzogten.*

deze inwoning duurde, begreep men den mensch, enkel lydelyk; den *Demon* alleen werkzaam te zyn. Volgends LUCIAAN (*), *zweeg de lyder, en de Demon andwoordde, op de vragen, welken men hem deed.* Alles, wat de bezeten mensch ſprak, of deed, kwam met den algemeenen waan overeen, dat hy een' *Demon*, of wel *Demonen*, binnen in zich had. Hiermede ſtemt het verhaal der *Euangelisten*, volkomen overeen.

WANNEER wy, by *Lukas*, lezen (**): *de Sadduceeuwen zeggen, dat 'er geene opſtanding, noch Engel, noch geest is*, moeten wy, zoo het my toeſchynt, deze woorden, naar het algemeene volksgevoelen verklaren. Eigenlyk geſproken, loogenden de *Sadduceeuwen* niet, noch konden zy loogenen, dat 'er *Engelen*, en *geesten* zyn. Immers, hoe zouden zy de boeken van *Mozes* hebben kunnen herkennen, waarin, van veele verſchyningen der *Engelen*, gemeld wordt? Ook is hun, op andere plaatſen (***), alleen de ontkenning der *opſtandinge* toegeſchreven, en JOSEPHUS, wanneer hy de gevoelens der drie beroemdſte *joodſche Secten* beſchryft, meldt ons niets, aangaande hunne ontkenning van *Engelen* (****). Daarenboven, zoude *Jezus*, die nimmer, uit *niet toegeſtane* beginſelen, rede-

(*) De plaats is aangehaald, door FARMER, en voor hem, door ODÉ, l. l. p. 190.

(**) *Hand.* XXIII: 8.

(***) *Matth.* XXII: 23. *Mark.* XII: 18. *Luk.* XX. 27.

(****) Bell. jud. L. 2. c. 8. ed. HAVERC.

redeneerde, tot de *Sadduceeuwen*, niet gezegd hebben: *in de opſtandinge, zyn zy Engelen Gods, in den hemel:* indien zy, aan *Engelen*, geheel geen geloof geſlagen hadden. Sommige uitleggers zyn daarom van gedachte, dat de woorden: *noch Engel*, μηδε αγγελον: niet van *Lukas* zelven oorſpronglyk; maar van den éénen, of anderen, op den kant geſchreven, en vervolgends, in den *tekst* geſlopen zyn (*): te meer, om dat *Lukas* volgen laat: *maar de Pharizeeuwen belyden het beide*, welk dan, tot de woorden, *opſtanding*, en *geest* betrekkelyk zyn zoude. Doch, het ſchynt, dat dit vermoeden zeer los, en ongegrond is; dewyl de uitlating der woorden: *noch Engel:* op geen gezag ſteunt; en dezelven, in tegendeel, in de oude overzettingen, de *ſyriſche*, de *arabiſche*, en de *ethiopiſche*, gevonden worden; ja, ook door de Kerkvaders (**) worden aangehaald. Wat dan? De *Sadduceeuwen* ſchreven, aan de *Engelen*, geene *blyvende during*, geen beſtaan, toe, maar ſtelden, dat de *Engelen* eene kracht van God waren, welke kracht God uitzendt, als hy wil, en wederom intrekt, wanneer het hem behaagt; gelyk de zon haar licht op het aardryk uitſchiet. Onze be-

(*) Vid. cl. CATTENBURGIUS, in ſpicil. Theol. Chriſt. L. II. c. 20. §. 2.

(**) Altans zoo ſchryft CHRYSOSTOMUS, homil. XLIX, in Act. Apoſt. opp. T. VI. p, 814. Και μην τρια εστιν. Πως ουν λεγει αμφοτερα; en hy andwoordt zeer verſtandiglyk, η οτι πνευμα και αγγελος εν εστιν, η οτι ου μονον η λεξις περι δυο, αλλα περι τριων λαμβανεται.

beroemde H. DE GROOT heeft het gevoelen der *Sadduceeuwen* dus regt verklaard, uit eene plaats van JUSTYN *den Martelaar* (*), welke geheel verdient nagelezen te worden. Dit nu hield het Gemeen, voor eene algeheele ontkenning van het bestaan der *Engelen*; en *Lukas*, die in den geest van zyne tydgenooten schreef, volgde ook hier het aangenomen volksbegrip.

MEN weet, hoe veele gissingen de Uitleggers ter bane gebragt hebben, belangends de geschiedenis van dien Engel, die, volgends *Joannes* (**), *op een' bepaal-*

(*) Vid. GROTIUS, com. ad *Matth.* XXII: 27. De plaats van JUSTINUS is te vinden, in Dialogo cum *Tryphone*, p. 412. ed. THIRBY. Αλλ' επει γινωσκω και τινας προλεγειν ταυτα βουλομενους, και φασκειν την δυναμιν κ. τ. λ. —— Ατμητον δε και αχωριστον του Πατρος ταυτην την δυναμιν υπαρχειν, ονπερ τροπον το του ηλιου φασι φως επι γης ειναι ατμητον, και αχωριστον, οντος του ηλιου εν τω ουρανω, και οταν δυση, συναποφερεται το φως, ουτως ο Πατηρ, οταν βουληται, λεγουσι, δυναμιν αυτου προπηδαν ποιει, και οταν βουληται, παλιν αναστελλει εις εαυτον. Κατα τουτον τον τροπον και τους αγγελους ποιειν αυτον διδασκουσιν. Αλλ' οτι μεν ουν εισιν αγγελοι, και αει μενοντες —— αποδεδεικται. Het is wel waar, dat JUSTINUS hier eigenlyk, naar de aanmerking van BASNAGE, Annal politic. eccles. T. I, p. 179, op sommige *Kristenen* van zynen tyd ziet; op menschen naamlyk, wier gevoelens den weg gebaand hebben, tot het geen NOËTUS, PRAXEAS, SABELLIUS, en anderen, naderhand geleerd hebben, Doch dezen schynen deze beschouwingen van de *Sadduceeuwen* te hebben overgenomen; dewyl ORIGENES, com. in *Matth.* p. 227, ed. HUËTII, ronduit zegt, dat de *Sadduceeuwen* verkeerdelyk dachten περι αναστασεως νεκρων, ως ουκ εγειρομενων, και περι αγγελων ΩΣ ΟΥΧ ΥΠΑΡΧΟΝΤΩΝ. κ. τ. λ.

(**) *Joann.* V: 1—4.

paalden tyd, *in het badwater*, *Bethesda*, *te Jeruzalem*, *nederdaalde*. SEMLER, MICHAËLIS, en anderen, houden hét *vierde* vers van het *vyfde* hoofdſtuk, uit het *Euangelie* van *Joannes*, waar ons die zaak verhaald wordt, voor onëcht; omdat hetzelve, in ſommige afſchriften, geheel niet, en in anderen, op eene verſchillende wyze, gelezen wordt. HARWOOD keurt de laatſte woorden van het *derde* vers mede af, en eindigt dus het verhaal, by het woord ξηρων; waarſchynelyk op het gezag van een oud afſchrift, in de koninglyke boekzaal van *Parys* (*). Doch 'er is, myns oordeels, geene reden, om de echtheid van dit geheele verhaal, in twyfel te trekken. TERTULLIANUS, en later Kerkvaders (**), hebben altans hetzelve zekerlyk gelezen. Ook is 'er in de zaak zelve niets, welk ons het verhaal verdacht kan maken; mids wy maar onder het oog houden, dat *Joannes* de zaak verhaalt, in den geest van zyne tydgenooten (***). 'Er was waarlyk, te *Jeruzalem*, zoodanig een bad, waarin ſomtyds, hetzy door de *minerale* kracht des waters, het-

(*) Vid. BERN. LAMY, in append. Harmon. Euang. p. 656. ſeq.

(**) *Piſcinam Bethſaidam Angelus interveniens commovebat*, zegt TERTULLIANUS, de Baptismo, cap. 5. Conf. etiam CHRYSOSTOMUS, homil. XXXV. in *Joann.* T. VI. p. 182.

(***) De zeer geleerde WETSTEIN teekent op deze plaats aan: *ita a Judaeis relatum acceperat Joannes: manifeſte enim ſapit ingenium judaicum, qui ad poteſtates inconſpicuas, id eſt, ad Angelos, omnia referre ſolebant, etiam quae ex cauſis naturalibus oriuntur;*

hetzy door andere natuurlyke oorzaken, verſcheiden *chroniſche* ziekten genezen werden. De Ouden, die aan de krachten der natuur, weinig kennis hadden, ſchreven alle verſchynſels, waarvan zy de reden niet konden nagaan, aan de tusſchenkomst van magtiger wezens toe. De *Heidenen* namen dan hunne toevlugt, tot hunne Goden, halve Goden, *Faunen*, en *Nymphen*: de *Joden*, tot hunne *Engelen*. Mogelyk hadden de *Joden* deze gezondheidbron wel aan het opzigt van eénen Engel, of van eenige Engelen, toevertrouwd; gelyk byna alle bronnen, en rivieren, by de oude *Heidenen*, in de byzondere beſcherminge van eene, of andere Godheid, of *Nymph*, ſtonden (*). Altans zy ſchreven de kracht van het water dezer bron, niet aan natuurlyke oorzaken toe; maar aan de *beweging'*, of *beroering'* van een' *Engel*; gelyk de *Heidenen* de kracht van het water hunner bronnen, aan de *Nymphen* toekenden, die *cuſtodes*, of *praeſides*, van dezelven genoemd werden. Zy verhaalden elkanderen, dat een Engel, of een' der *Engelen*, die over dit bad, het opzigt hadden, op gezetten tyd, in hetzelve nederdaalde, en het water beroerden; met dit gevolg, dat hy, die onmiddelyk na die beroering', het eerſte in het bad afdaalde, daad-

(*) Om deze reden, mogt men geene rivier voorbygaan, zonder eene gelofte te doen, en zyne handen te wasſchen. Conf. HESIOD. Εργ. και Ημερ. vs. 738. Vid. porro J. A. FABRICII Bibliographia antiquaria, c. VIII. §. XIX. p. m. 259.

daadlyk genezen werd; van welken aard zyne kwaal ook wezen mogt. Een yder, die met den geest der *joodsche* fabelen bekend is; gevoelt van zelven, dat *Joannes* dit verhaal geeft, naar de denkwys van zyn volk, welks bygeloovig *karakter*, zelfs onder de *Heidenen*, ten spreekwoorde geworden was (*).

MEER proeven kan ik hier, in zulk eenen grooten overvloed van stoffe, niet byschryven. Dit alleen voeg ik 'er nog by, dat de schryvers van het *nieuwe Testament*, niet slegts gebeurde zaken verhalen, in den geest hunnes volks; maar ook byzondere persoonen, die in hunne berigten voorkomen, overeenkomstig derzelver dwaalbegrippen, laten spreken; zonder daaromtrend wedersprekende aanmerkingen te maken (**). De Bybelvriend mag dit wel gadeslaan, ten einde hy alle gezegden, welken hy in de *euangelische* verhalen vindt, niet voor wezendlyke waarheden aanneme.

4. VERVOLGENDS merk ik aan, dat *Kristus*, en

(*) Bekend is het *credat Judaeus Apella*, by HORATIUS.

(**) Zo verhalen, by voorbeeld, de *Euangelisten*, *Matth.*, en *Markus*, dat de Hoofdman, die *Jezus* bewaarde, op het zien der teekenen, welken by deszelfs dood voorvielen, zeide: *waarlyk, deze mensch was een zoon van den een', of anderen God.* De *Heidenen*, naamlyk, hielden groote mannen, die zich, of door deugd, of door dapperheid, onderscheidden, voor zoons van hunne Goden. Voor zoodanig eenen, hield de Hoofdman onzen Heer. V. BEZA, in *Matth.* XXVII: 54. De *Euangelisten* verhalen dit, zonder hetzelve tegen te spreken. Verscheiden voorbeelden van dezen aard zoude ik noemen konnen. Zie alleen *Hand.* XII. 15. *Joann.* IX. 2, en 3. enz.

en de *Apostelen* zich, in zaken, welken tot den Godsdienst betrekking hebben, vaakmalen, van *argumenta ad hominem*, bedienden, dat is te zeggen, van bewysredenen, of gezegden, welken met de verkeerde begrippen der menſchen ſtroken, en ook tevends geſchikt zyn, om de menſchen, naar hunne eigen beginſelen, aangaande de ongegrondheid van eenig vermoeden, of aangaande de waarheid van eenige ſtelling', te overtuigen, of hen te bedaaren, of wel te beſchamen. Laat my deze zaak, met eenige weinige voorbeelden, tragten op te helderen.

Ik heb boven (*) reeds opgemerkt, dat de *Joden*, even als de *Heidenen*, geloofden, dat de zielen van overleden menſchen, in dunne, en voor aanraking onvatbare, ligchamen, zich aan levenden vertoonen konnen (**). Met dit bygeloovige denkbeeld doortrokken, meenden de elf *Apostelen*, toen *Jezus*, na zyne verryzenis, onverwacht, in het midden van hun, kwam, *dat zy een' geest zagen.* Hoe gedroeg zich onze godlyke Leeraar? Niet alleen ſprak Hy dit denkbeeld niet tegen: maar redeneerde Hy met hun, volgends

(*) Zie de 32. bladz.

(**) Zie het *Boek der Wysheid*, H. XVII: 2. 3. 4, en 15. De *Joden* geloofden, dat die ſpoken zich in de lucht ophouden, en den menſchen, vaak verſchynen, en hen ontſtellen. Naar hun gevoelen, is de *eenennegentigſte Pſalm*, tegen die ſpoken gemaakt, en een gedeelte van denzelven haalt MAIMONIDES aan, onder den naam van שיר של פגעים, *het ſpokenlied*, in *More Nevochim*, Part. III. c. 51: een naam, welke reeds in den *Jeruzalemſchen Talmud* voorkomt, cod. *ſchabbath.* fol. VIII. col. 2.

gends de valſche onderſtelling, dat 'er waarlyk *ſpoken* zyn; om hen geruſt te ſtellen, dat Hy althans zulk een *ſpook* geenzins wezen konde. *Wat zyt gy ontroerd*, zeide Hy (*), *en waarom ryzen 'er bedenkingen in uwe harten, op? Ziet myne handen, en myne voeten: want ik ben* Jezus *zelf. Betast, en beſchouwt my naauwkeuriglyk; een geest*, (of een ſpook) *immers heeft vleesch, noch beenen; gelyk gy my ziet hebben*: zulk een *geest*, of *ſpook*, wil Hy zeggen, moet immers, naar uw begrip, zich enkel aan het oog vertoonen. Dewyl ik nu kan betast worden, waarvan ik wil, dat gy de proef neemt, ſpreekt het immers van zelven, dat ik geen *ſpook* ben, en dat gy u dus niet behoeft te ontſtellen.

De *Phariseeuwen* beſchuldigden onzen Meester, van verſtandhoudinge met *Beëlzebul*. *Hy werpt*, zeide dat lasterzugtige volk (**), *de Demons niet uit, dan door Beëlzebul, den overſten der Demonen*. Om deze kwaadwillige deugnieten te beſchamen, nam *Jezus* de valſche onderſtelling over, welke in hunne woorden lag opgeſloten, en voegde daarby zelfs nog een ander valsch begrip, waarvan Hy ook party trok. *Indien ik*, ſprak Hy (***), *door Beëlzebul, de Demons uitwerpe, door wien werpen dan uwe Leerlingen hen uit?* Hy ſchikt

(*) *Luk.* XXIV: 37 — 39.
(**) *Matth.* XII: 24.
(***) Ibid vers 27.

ſchikt zich dus, in meer dan in één opzigt, naar hun dwaas begrip, en ydel voorgeven: want vooreerst onderſtelt Hy het beſtaan van zekeren *Beëlzebul:* ten anderen, neemt Hy aan, dat dit wezen eenig vermogen heeft; en ten derden, dat de leerlingen der *Pharizeeuwen* de bezetenheid genazen, op ſoortgelyke wyze, als Hy die zelf genas (*). Hoe onwaaragtig deze ſtellingen waren, was echter zyne redenering van die kracht, dat zyne vyanden verſtomden.

TOEN *Jezus* de ſchynheilige *Pharizeeuwen*, aan zyne Leerlingen, hoorde vragen, waarom hun Meester met tollenaren, en zondaren at, antwoordde Hy (**): *die gezond zyn, hebben geenen medicynmeester noodig; maar die ziek zyn.* —— *Ik ben niet gekomen, om regtvaardigen, maar om zondaars te roepen, tot bekeering'.* Hy verdedigde dus zyn gedrag, op hunne eigen, maar valſche, onderſtelling, dat zy wezendlyk gezond, en zoo regtvaardig waren, als zy gaarn wilden ſchynen te wezen.

WANNEER *Jezus*, in eene gelykenis (***), tegen dien *luijen* dienstknegt, redeneert, die zynen Heere durf-

(*) *Creditis diſcipulos veſtros daemonia ejicere vi divinâ; cur de me idem non creditis?* Vid. ROSENMULLERI ſcholia, in locum. Ondertusſchen verſchilde de geneeswys van *Kristus* hemelsbreedte, van die bygeloovige konſtenaryen, welken het *Pharizeeuwſch'* gebroed in 't werk ſtelde. Vid. quae notavit cl. WETSTEIN, T. I. p. 392. Zie ook FARMER, wonderw. bl. 322.

(**) *Matth.* IX: 12, en 13.

(***) *Matth.* XXV: 26, en 27.

durfde te gemoete voeren: *ik kende u, dat gy een hard mensch zyt, maijende, waar gy niet gezaid hebt;* nam Hy juist dit zelfde beginſel over, om hem daaruit te beſchamen: *gy, booze, en luije knegt,* ſprak Hy, *gy wist, dat ik maije, waar ik niet gezaid hebbe —; zoo moest gy dan myn geld, den wisſelaren, gedaan hebben, en ik komende zoude het myne wedergenomen hebben, met woeker.*

De *Joden* waren dwaas genoeg, om zich te verbeelden, dat zy, uit hoofde hunner afkomſte van *Abraham*, in de oogen van het onpartydige Opperwezen, meerder innerlyke waarde hadden, dan andere volken. Dezen trotſchen volkswaan nam *Jezus* te bate, om den overſten der *Synagoge*, die het kwalyk genomen had, dat Hy, op *Sabbath*, kranken genas, tot bedaren te brengen. *Deze, welke eene dogter van Abraham is, moest die op den Sabbathdag, van dezen band, niet worden losgemaakt* (*)?

Ik weet niet, of ik het begin van die uitmuntende, en fierlyke, redevoering', welke de ſchrandere *Paulus*, in den *atheenſchen Areopagus*, uitſprak, mede tot de *argumenta ad hominem* betrekken moge. Zeer zeker, was daarin veel ſchikking', naar de godsdienſtige begrippen der Mannen van *Athene*. Hy roemt hunne *godsdienſtigheid* (**); ten blyke waarvan, hy hun altaar

(*) *Luk.* XIII: 16.

(**) *Hand.* XVII: 22, en 23. *Non dubium eſt*, zegt ROSENMULLER, *quin*

taar aanvoert, op welk hy het opschrift: *aan een' onbekenden God:* gelezen had. Tot dus verre, redeneert hy, uit beginsels, welken by hen heilig waren. *Zy* hadden, op den raad van *Epimenides*, toen te *Athene*, eene geweldige pestziekte woedde, *een' onbekenden God*, die hun deze plaag toeschikte, begonnen te offeren. *Paulus* ondertusschen konde dit, volgends zyne eigen beginselen, niet anders dan voor bygeloof houden. Nogtans schikte hy zich, naar hunne begrippen, en nam daaruit gelegenheid, om hen met list te vangen, en hen op te wekken, om zyne prediking van den éénen waren God, met toegenegen aandacht, aan te hooren.

Met het hoogste regt altans mag ik de redenering van *Paulus*, over de noodzaaklykheid, of onnoodzaaklykheid, van het huwelykverbond, tusschen menschen, van welken de ééne *Kristen*, en de andere *onkristen* was, te breken, onder de *argumenta ad hominem*, rangschikken. De *Joden* hielden, gelyk men weet, de *Heidenen* voor *onrein*, en mogten daarom geene nauwe gemeenschap met hun hebben (*). De bekeerde *Joden* van *Korinthe* bleven, by deze ingewortelde meening, en duchtten, dat hun huwelyk met een' onbekeerden hen verontreinigen, en Gode onaangenaam

quin Paulus hoc loco vocem δεισιδαιμονεστέρους *sensu bono acceperit, ut sub initium orationis benevolentiam Atheniensium captaret.*

(*) *Hand.* XI: 3.

genaam zoude maken. Hieromtrend, als ook over andere onderwerpen, of *gevallen des gewetens*, hadden zy, zoo het schynt, *Paulus* aangeschreven (*). Deze wyze *Apostel* vond niet goed, om aan deze zwakke *Kristenen*, ronduit te zeggen, dat *geen mensch onrein is* (**). Hy wilde hen, naar zyne gewoonte, *met melk, en met geene vaste spyze voeden* (***). Hy liet het gevoelen der *Joden*, aangaande de onreinheid van ongeloovigen, op zyne plaatse, ja, nam hetzelve, voor een' tyd, aan. *De ongeloovige man*, zegt hy (****), *is geheiligd door het wyf, en het ongeloovig' wyf is geheiligd door den man*; dat is, de geloovige Echtgenoot bevrydt zyne ongeloovige wederhelft, van vermeende onreinigheid. Wilt gy een bewys hiervan? *Want anders waren uwe kinderen onrein: maar nu zyn zy heilig.* De bekeerde *Joden* geloofden, dat hunne kinderen, die zy, by ongeloovige vrouwen, gewonnen hadden, geenzins onrein waren, als de kinderen der *Heidenen*, naar het gevoelen der *Joden*, gehouden werden. Van deze meening, bedient zich *Paulus*, om hen te overtuigen, dat hunne echtelyke verbindenissen met ongeloovigen hen geenzins verontreinigen, of by God onaangenaam maken konden, en dat zy dus, om deze

(*) 1 *Kor.* VII: 1.

(**) *Hand.* X: 28.

(***) 1 *Kor.* III: 2.

(****) 1 *Kor.* VII: 14. Zie den beroemden MOSHEIM, over deze plaats, bl. 393. nederd. vert.

deze reden, van elkanderen, niet behoefden te scheiden. Gy gelooft, wil hy zeggen, dat uwe kinders heilig, en rein zyn. Hierin hebt gy ook groot gelyk: maar nu, hoe kondt gy dan de huwelyken, waarin die kinderen geteeld zyn, voor onrein aanmerken? Indien uwe huwelyken onrein waren, moesten uwe kinders ook onrein wezen.

5. TER staving van myne hoofdstelling', merk ik voorder aan, dat *Kristus*, en de *Apostelen* zich, belangends *geestlyke voorwerpen* van den Godsdienst, naar den zinnelyken aard der menschen, en derzelver grover bevatting' van zaken, geschikt hebben.

WIE is zulk een vreemdeling, in de gewyde schriften des *nieuwen verbonds*, dat hy dit niet zoude weten, en met veelvuldige proeven konnen bevestigen? Het is in de daad schier onmogelyk, om aan het gros des menschdoms, een denkbeeld van geestlyke zaken te geven, zonder tastelyke voorwerpen daaronder te mengen. *Jezus* was een te groot menschenkenner, om het voetspoor zyner voorgangeren, hier geheel te verlaten, en de waarheid zuiver, zonder eenig hulsel, te vertoonen. De *Joden* noemden, by voorbeeld, de plaats, waar de zielen der afgestorven menschen, onmiddellyk na hunnen dood, vergaderd worden, שאול (*), en

(*) שאול proprie *imum terrae fundum* significat, uti observat, & erudite probat SCHEIDIUS, ad Canticum *Hiskiae*, p. 20. seqq. Radicis שאל primaria notio sita esse ipsi jure videtur in *sidendo*, *mergendo*, discen-

en beuzelden daaromtrend, in denzelfden ſmaak, als de *Grieken*, omtrend hunnen ᾅδης. Indien het waar is, dat ons *nederduitſche* woord *helle*, oorſpronglyk afſtamt, van het oude *ſaxiſche* woord *bill*, welk *verbergen* beteekent, en dat dus *helle* eene *onzigtbare*, of *verborgen*, plaats aanduidt; mogen wy zeggen, dat de zielen van alle menſchen, naar het gevoelen der Ouden, zoo *Joden*, als *Heidenen*, terſtond, na hunnen dood, *ter helle varen.* In deze algemeene zamelplaats der zielen, ſtelden de *Joden*, even als de *Heidenen*, dat twee onderſcheiden oorden waren, één voor de *regtvaardigen*, en één voor de *zondaren* geſchikt. Gelyk de *Heidenen* het eerſte *Elyſium*, het andere den *Tartar* noemden (*): zoo hieten de *Joden* het eerſte het *Paradys* (**), het andere *Gebenna*, of *Hinnoms dal.* Volgends het voorgeven van de *joodſche* Mees-

ſentientibus tamen aliis. Vid. VRIMOET, ad dicta claſ. T. II. p. 146. 147. & LETTE, animadverſ. philol. p. 110. ſeqq.

(*) Bekend is de beſchryving, by den Digter VIRGILIUS:

Hic locus eſt, partes ubi ſe via findit in ambas,
Dextera, quae Ditis magni ſub moenia tendit,
Hac iter Elyſium nobis: at laeva malorum
Exercet poenas, & ad impia Tartara mittit. Aeneid. VI. 540.

(**) De hedendaagſche *Joden* maken onderſcheid, tuſſchen het opperſte *Paradys*, of den *hemel*; welke plaats, voor de verheerlykte zielen, en lighamen der heiligen, in den dag der opſtanding, bereid is, en tuſſchen het lager Paradys, door hen *het Hof van Eden*, gewoonlyk genoemd, geſchikt tot een verblyf der heilige zielen, zoo lang dezelven, van hare lighamen, moeten geſcheiden zyn. Vid. HUET. in *Origen.* Com. obſerv. & not. p. 101.

Meesteren, konde men, uit de eene woning, in de andere zien, en op eenen afſtand, met elkanderen ſpreken (*). Gelyk de *Heidenen Merkuur*, tot den Leidsman der vrome zielen naar de *elyſeeſche* velden maakten (**): zoo geloofden de *Joden*, dat de *Engelen* de goede zielen naar het *Paradys* der helle, by hunnen Vader *Abraham*, bragten (***), om daar, in zyn gezelſchap, zich in allerhande zinnelyk vermaak te baden, en tot den dag der *opſtandinge* te blyven. Dit grove denkbeeld der *Joden* volgde *Jezus*, zonder hetzelve te verbeteren (****). *Heden zult gy met my in het Paradys zyn*, of *avondmaal houden*, zeide Hy, tot eenen der ſtruikrovers, die de dwaasheid van zyn vorig' leven boetvaardiglyk beweende (§). *Het geſchiedde*, zegt Hy elders, in de gelykenis van den ryken man, en den bedelaar *Lazarus* (§§), *dat de bedelaar ſtorf*,

en

(*) Conf. ROSENMULLERI ſcholia in *Luk.* XVI: 23.

(**) Zoo zingt HORATIUS: *Tu (Mercuri, facunde nepos Atlantis) pias laetis animas reponis ſedibus.* OD. L. I. 9 17.

(***) Leg. quae notavit ο πανυ WETSTENIUS in *Luk.* XVI: 22. Voeg 'er by het gene de *Chaldeeuwſche Paraphraſt* ſchryft, ad locum *Cantici* IV: 14. דנפשהון כשהלחין לגוח על יד מלאכיא. CHRYSOSTOMUS geloofde ook vastelyk, dat de *Engelen* de gelukzalige zielen geleiden. Vid. Operum Illius, T. V. p. 49, & 1001. & T. VI. p. 284. Andere Kerkvaders waren mede van dit geloof.

(****) Te regt ſchryft ROSENMULLER: *fecit Jeſus, quod facere ſolent, & debent doctores populares, qui erudiendi cauſâ verba ad populum facientes ad ſeculi ſui mores, hominumque audientium opiniones deſcendunt.*

(§) *Luk.* XXIII: 43.

(§§) *Luk.* XVI: 22—31.

en van de Engelen, in Abrahams schoot gedragen wierd. En de ryke storf ook, en werd begraven; en, als hy in de helle, zyne oogen ophief, zag hy, in de pyne zynde, Abraham, van verre, en Lazarus, in deszelfs schoot. En hy riep, en zeide, vader Abraham, ontferm u myner, en zend Lazarus. —— Maar Abraham zeide: kind, gedenk, dat gy uw goed, in uw leven, ontvangen hebt enz. Men behoeft deze plaats, slegts oppervlakkiglyk te lezen, om volkomen overtuigd te worden, dat *Jezus* zich, op eene tastelyke wyze, naar de zinnelyke begrippen der *Joden* schikte.

In het *Openbaringboek* van *Joannes* (*), vinden wy de plaats der gelukzaligheid beschreven, als eene pragtige stad, van goud, en edele gesteenten, gebouwd, en met twaalf poorten voorzien; door de straten der stad, loopt eene rivier van levend water, aan weerskanten met een' levensboom beplant, die twaalf soorten van vrugten draagt, en bladen van eene genezende kracht. Doch dit is niet het *paradys*, in de *helle*, waarvan de schryver spreekt: maar het *opperste Paradys*, of de *Hemel*, werwaard de zielen vertrekken, na de opstanding harer ligchamen, en waar zy, naar de meening' der *Joden*, nog grooter vermaken genieten zullen, dan zy te voren, in het lager *Paradys*, genoten hadden. Het is waar, de *Esseën*, die de opstanding der dooden niet geloofden, hielden staande, dat de

(*) Hoofdst. XXI, van het 10. vers af, en H. XXII.

de zielen der regtschapenen, altyd, in het *Paradys* der *helle*, zouden blyven: maar de *Pharizeeuwen*, die de meerderheid, onder de *Joden*, uitmaakten, stelden, dat de deugdzame zielen, by de opstanding der ligchamen, naar nog heerlyker gewesten verhuizen zouden (*). En het zyn deze oorden van onverbeeldelyke gelukzaligheid, welken de schryver van het *Openbaringboek*, op eene wyze, welke met de zinnelyke begrippen zynes volks overeenkwam, en met de oudste denkbeelden der *Joden* strookte, schynt te hebben willen afschilderen.

Hoe zeer schikte voords *Jezus* zich niet, naar ongegronde *joodsche* begrippen van zynen tyd, wanneer Hy, tot zyne leerlingen, over zyn toekomstig koningryk sprak! *Gy, die my, in de wedergeboorte, gevolgd zyt*, (of mooglyk beter, *gy, die my gevolgd zyt*) *zult ook, wanneer de wedergeboorte daar is, en de Zoon des menschen, op den troon zyner heerlykheid, zal gezeten zyn, op twaalf tronen zitten, en de twaalf geslachten van Israël*

(*) Vid. FLAV. JOSEPHUS, de B. J. L. II. c. 8. §. 11. & L. III. c. 8. §. 4. De Ouden hebben altyd onderscheid gemaakt, tusschen het *Paradys*, en den *Hemel*. Niet alleen de *Joden*, maar ook de eerste *Kristenen*, en Kerkvaders, stelden zich, onder het denkbeeld van den *Hemel*, eene geheel andere plaats voor, dan onder het denkbeeld van het *Paradys*, welk, met de *Gehenna*, de *verborgen plaats*, of de *helle* uitmaakte. Men zie den zeer geleerden WETSTEIN, T. I. p. 820. In het lezen van den *Bybel*, is het van belang, dit op te merken, dewyl onkunde dit dikwerf deerlyk verwart.

Israël oordeelen (*). Aan de laatſte *Paaschmaaltyd*, zeide Hy, tot zyne leerlingen: *ik zal, van de vrucht des wynſtoks, niet drinken, tot dat het ryk van God zal gekomen zyn* (**), of, gelyk *Mattheus* de woorden geeft (***): *tot op dien dag, wanneer ik, met u, dezelve nieuw zal drinken, in het koningryk van mynen Vader:* en wederom (****): *gelyk myn Vader de koninglyke waardigheid, voor my geſchikt heeft; zoo ſchik ik* (in zoo verre), *het koningryk voor U, dat gy eet, en drinkt, aan mynen tafel, in myn ryk, en op tronen zit, om de twaalf geſlachten van Israël te oordeelen.* Ik onderzoek thands niet, waarop onze Zaligmaker, in alle deze aangehaalde plaatſen, eigenlyk gezien hebbe, dat is, of Hy, op de zaligheid der zielen in het Paradys, onmiddellyk na den dood, dan wel, op de gelukzaligheid, welke, met de opſtanding, in den hemel, eenen aanvang neemt, of op een ander tydsgewrigt, gedoeld hebbe. Het is my hier, tot myn oogmerk, genoeg, op te merken, dat alle de aangevoerde uitdrukkingen, om het even, waar men de plaats, en wanneer men den tyd, van het ryk onzes Heeren bepale; overeenkomſtig de ruwe, zinnelyke, denkbeelden der toenmalige *Joden*, geheel zyn ingerigt. Hiertoe

(*) *Matth*, XIX: 28.

(**) *Luk.* XXII: 18.

(***) *Matth.* XXVI: 29.

(****) *Luk.* XXII: 19, en 30. Vergel. den Wel Eerwaardigen Heer J. C. BAUM, de *Meſſias Israëls* Koning, bl. 131.

toe behoort ook zyn gezegde (*) : *veelen zullen komen, van het ooste, en weste, en met Abraham, Izaäk, en Jakob, in het hemelſche Koningryk aanzitten. Hem, die overwint*, zegt *Jezus*, volgends den ſchryver van het *Openbaringboek* (**) : *zal ik, met my, in mynen troon, doen zitten; gelyk ik overwonnen heb, en met mynen Vader, in zynen troon, ben gezeten;* en het is, naar mynen dunk, met opzigt, tot dit koningryk van *Kristus*, dat *Paulus*, aan die van *Korinthe* (***) ſchryft: *weet gy niet, dat de heiligen de* (heidenſche) *waereld zullen oordeelen? —— Weet gy niet, dat wy* (Kristenen), *de Engelen* (de kwaden naamlyk, die met hun Hoofd, zamenſpannen, om de *heidenſche* waereld in den ſtrik te houden), *rigten zullen?*

GELYK

(*) *Matth.* VIII: 11. *Luk.* XIII: 29.

(**) *Openb.* III: 21.

(***) 1 *Kor.* VI: 2, en 3. *Paulus* vertoont daar, zoo het ſchynt, de *Kristenen*, als *met*, en *benevends* hunnen Koning *Jezus*, de *Heidenen*, en de kwade *Engelen*, als weerſpannelingen tegen het wettige ryk van den Zoon des Allerhoogſten, zullende te regt ſtellen. Deze verklaring, dunkt my, komt met andere plaatſen, en met de verwachting der *Joden*, aangaande hunnen Vorst *Meſſia*, best overeen. Conf. cl. VITRINGA, obſerv. Sacr. L. V. c. 6. §. 12. Vergel. ook de aanmerkelyke plaats, in het boek der *Wysheid*, H. III: 8. De omſchryving van SEMLER komt my eenigzins gedrongen voor, Paraphras. in I. ep. ad *Corinth.* p. 127. Ondertusſchen is zyne aanmerking niet ongegrond, wanneer hy ſchryft: *Lubrica, & incerta, quae hic multi ſolebant comminiſci de hominum auctoritate judiciali, non in malos ſolum, ſed & bonos Angelos. Ejus generis imagines in Apocalypſi extant, quas & Chriſtus alicubi induxit. Sed nemo e Chriſtianis his imaginibus nunc operam dabit. Saltem non pertinent iſta ad revelationem divinam, quam recte tueri, et commendare licet.*

GELYK *Kristus*, en de *Apostelen* zich, in de voorſtelling' der zaligheden van de volgende huishoudingen, bediend hebben, van de heerſchende denkbeelden des *joodſchen* volks: zoo ſchikten zy zich tevends, op verſcheiden plaatſen, welken ik den kundigen Bybelvriend niet behoef te herinneren, naar de zinnelyke begrippen, welken dat volk zich gewoon was te vormen, met betrekkinge tot den ſtaat der rampzaligheden, welken de onverbeterde zondaar te wachten heeft. De *Gehenna*, of *het dal van Hinnom;* het onuitbluſſchelyk vuur; de zwavelpoel; het geween, en tandengekners, de eeuwigheid der pyniging', en dergelyken, zyn beelden, welken *Kristus*, en de *Apostelen*, onder de *Joden* vonden, en waaraan zy zich verſtandiglyk hielden (*).

HOEWEL ik, als boven, in het voorbygaan (**), gezegd is, de *leer der opſtanding van het vleesch*, voor zuivere waarheid houde; geloof ik nogtans, dat onze gezegende Meester, en zyne *Apostelen* de ſchilderyen der omſtandigheden, welken, by de opſtanding, plaats zullen hebben, en de plegtigheden van het laatſte gerigt, overeenkomſtig de heerſchende denkbeelden der zinnelyke *Joden*, gemaald hebben. Volgends *Paulus* (***), *zal de Heer* (*Jezus* naamlyk), *met een geroep*,

(*) Men zie de plaatſen, welken, door den hooggeleerden WETSTEIN, worden aangehaald, T. I. p. 299.

(**) Zie te rug, op bl. 57 en 58.

(***) 1 *Theſſ.* IV: 16.

roep, met de ſtemme van een' Archangel, en met een zwaar geluidgevende trompet (*), *van den hemel nederdalen. De bazuin zal ſlaan*, zegt hy elders (**), *en de dooden zullen onverderflyk worden opgewekt.* Wie gevoelt niet, hoe *joodsch* dit geheele denkbeeld zy? By plegtige gelegenheden, werd het *joodſche* volk, door het trompet-, of bazuingeluid, byeengeroepen (***). De Godheid zelve, meende men, verkoos dit geklank, tot een teeken van hare ontzaglyke, en allerſtaatlykſte tegenwoordigheid (****). By gewigtige voorvallen, in de *joodſche* geſchiedenisſen, vinden wy allerwege, van verſchynende, en daadlyk werkzame *Engelen*, gewag gemaakt. In de voorzegging' van *Jeruzalems* verwoesting,

(*) Εν σαλπιγγι Θεου, a very loud trumpet. — *Of God* is the jewish *ſuperlative*, zegt, en bewyst HARWOOD, liberal translat. Vol. II. p. 162.

(**) 1 *Kor.* XV: 52. *Paulus* ſpreekt ook daar, van de *laatſte bazuine.* De *Joden* geloofden, dat de bazuin herhaalde malen ſlaan zal. *Judaica eſt imago*, zegt SEMLER, in Paraphr. ad h. l., *imago, quae rei modum aliquem ſic informat, ut Judaeis eſt proprium.* Conf. cl. WETSTEIN, ad locum 1 *Kor.* XV: 52. De *Mohammedanen*, die hierin de oude *Joden* volgen, zeggen ook, dat de trompet, herhaalde keeren, en wel drie reizen, zal geblazen worden. Zie G. SALE, verhand. over de *hiſtorie, ſtammen, zeden, en Godsdienst der Arabieren*, nederd. uitg. p. 201. in de aanteekening.

(***) Vergel. het IV. boek van *Mozes*, Hoofdſt. X. *Jez.* XXVII: 13. LVIII: 1. *Jerem.* IV: 5.

(****) Even voor dat de wet der *tien geboden* afgekondigd wierd, waren 'er, behalve donder, en bliksem, op den berg, *eene zware wolk, en het geluid van eene zeer ſterke bazuine, Exod.* XIX: 16.

ting, komen mede *Engelen*, en *eene zware bazuin* voor (*). Wat wonder dan, dat beide die beelden ook hier gebruikt worden; dat zelfs *Michaël*, die magtige Vorst der *Engelen* (**), met een geweldig bazuingeluid, de geduchtige plegtigheid aankondigt; nu de Zoon des menfchen, in den grootften luister, ftaat te verfchynen, om over de geheele waereld van redenlyke fchepfelen, de hooge vierfchaar te fpannen. *De Engelen*, zegt *Jezus* (***), *zullen*, *uit zyn koningryk*, *alle vyanden der deugd* (****), *en de werkers der ongeregtigheid vergaderen*, *en hen*, *in den vuurigen oven*, *werpen*, *waar weening*, *en tandgekners zyn zullen.* Op dezelfde wyze, meen ik, omtrend de fchildery van het laatfte oordeel, te moeten denken. De Zoon des menfchen zal, omftuwd van zyne heilige *Engelen*, op zynen glorietroon, in de wolken, gaan zitten. Alle volken zullen voor hem vergaderd, de goede menfchen, van de kwaden, afgefcheiden, en de eerften, aan zyne regte hand, de anderen, aan zyne linke, geplaatst worden.

(*) *Mrtth.* XXIV: 31.

(**) *Dan.* XII: 1. *Michaël* beteekent: *wie is, gelyk God!* מי כאל.

(***) *Matth.* XIII: 41, en 42.

(****) *Τα σκανδαλα* zyn hier eigenlyk zulke menfchen, die anderen, in de uitvoering' van goede daden, verhinderen. Zie *Matth.* XVI: 23. Vergel. HARWOOD's liberal translation, vol. I. p. 48. Mogelyk behooren, onder dezen naam, ook de genen, die anderen werkelyk verleiden, en by de Hebreeuwen בנים משחיתים heeten. Van zoodanig eenen, fpreekt *Paulus*, 2 *Theff.* II: 3. *ο υιος της απωλειας.* Conf. SCHOETGENIUS, in Horis *Hebr.* p. 841.

den. Hierop zal de Koning het vonnis plegtig, en ten aarhooren van het Geheelal, uitſpreken, en de billykheid, zoo wel van zyne vryſpraak, als van zyne veroordeeling', aanwyzen (*). De toeſpeling ſchynt te zyn, op het gene, in de *joodſche Synagoge*, plaats had; waar twee ſchryvers zaten, één' aan de regte hand van het Gerigt, en één' aan de linke, van welken de eerſte de ſtemmen, welken den gedaagden vryſpraken; de andere de ſtemmen, welken hem veroordeelden, opteekende (**). Wanneer men by PLATO naleest het geen' hy, aangaande de drie Rigters, *Minos*, *Eakus*, en *Rhadamantus*, verhaalt, ziet men duidlyk, dat dergelyke beelden, als hier by *Mattheus* voorkomen, reeds zeer oud, en waarſchynelyk, uit het *ooste* ontleend zyn, van waar dezelven, gelyk men onderſtellen moet, den *Joden* zyn bekend geworden (***). De Ouden wilden het zinnelyk' Gemeen, door dergelyke beelden, leeren, dat God *alle* menſchen, met de onpartydigſte regtvaardigheid, en de grootſte nauwkeurigheid, zal oor-

(*) *Matth.* XXV: 31 — 46.

(**) Vid. Cl. VITRINGA, obſerv. ſacr. L. II. c. 4. p. 68.

(***) Zie den *Hephāſtion*, van J. A. STARK, ſ. 39—41. Er is eene plaats, by PLATO, welke met de beeldenis, waarvan *Kristus* zich bebedient, vooral moet vergeleken worden, Lib. X. de Republicâ, p. m. 322. vol. VII. ed. *Bipont.* Δικαςας δε μεταξυ τουτων καθησθαι, ους επειδη διαδικασειαν, τους μεν δικαιους κελευειν πορευεσθαι την 'εις δεξιαν τε και ανω δια του ουρανου —, τους δὲ αδικους την εις αριστεραν τε και κατω, κ. τ. λ.

oordeelen, overeenkomstiglyk de waarde hunner oogmerken, en daden (*). En even dit is ook het gene *Jezus*, op eene wyze, welke, met de gebruiken, en denkmanier van het *joodsche* land, instemt, de menschen leeren wilde.

De menigte van zaken, welken het tegenwoordige onderwerp, ons ter beschouwinge, aanbiedt, verhindert my, om meer proeven by te brengen, ten bewyze, dat de *Apostelen*, gelyk *Jezus*, hun Meester, zich, ten aanzien van geestlyke zaken, naar den zinnelyken aard, en de grover bevattingen der menschen, geschikt hebben. Hoe veele uitdrukkingen, by voorbeeld, in de brieven der *Apostelen*, zyn van den ouden offerdienst der *Israëlieren* genomen (**)! De schryver van de redevoering' aan de *Kristenen* uit de *Hebreeuwen* is, in deze soort van godsdienstige schikkingen, nog veel overvloediger, dan alle schryvers van het *nieuwe Testament* te zamen. Zo deze Schryver *Paulus* zelf niet geweest zy; gelyk KLEMENS van *Alexandrië*, en anderen willen (***): dan is hy ten minsten eén man geweest, die, even als *Paulus*, de konst zeer wel verstond, om *den Joden, een Jood te zyn, en zich, naar ydereen' te schikken; op dat men altans eenigen behouden zoude* (****). Dit schynt my toe, zoo waar te wezen, dat

(*) Zie STARKS *Hephæstion*, f. 40

(**) Zie HARWOODS new introduct. vol. II. sect. 17.

(***) Apud EUSEBIUM, Hist. Eccles. L. VI. c. 14.

(****) 1 *Kor.* IX: 20, en 22.

dat ik gemelde redevoering aan de *Hebreeuwen*, voor de beste uitbreiding houde van des *Apostels* veel beteekenende woorden: *den genen, die onder de wet zyn*, (den *joodschgezinden Kristenen*), *ben ik geworden*, *als onder de wet zynde.* Hoe gaarn trad ik hier, in byzonderheden! Doch, naardien ik nog veele zaaken moet behandelen, beveel ik dit gewigtige ſtuk, aan de overpeinzing' van den Lezer, en vergenoeg my, met hem het gebruik van TELLER's *Wörtenbuch*, tot een aanleidend hulpmiddel, om verder te denken, ernſtig aan te pryzen (*).

6. VOORDS merk ik aan, als een bewys der waarheid myner hoofdſtelling', dat *Kristus*, de *Euangelisten*, en *Apostelen* zich, in het aanhalen van de ſchriften des *ouden Verbonds*, naar de toen heerſchende begrippen der *Joden* ſchikten, en dus altans *niet altyd*, van die ſchriften, zulk een gebruik maakten, als derzelver oogmerk vordert.

MEN

(*) Zie TELLER, Arr. *Melchiſedeck*, ſ. 345—352. Art *Opfer*. ſ. 369. Art. *Prieſter*. ſ. 376—381. In dit boek van TELLER, is zekerlyk zeer veel goeds: doch daarin zyn ook eenige onnauwkeurigheden, welken my doen gelooven, dat hetzelve, voor verbeteringen zoowel, als voor vermeerderingen, vatbaar is. Men kent de pogingen, welken G. H. LANG hiertoe in het werk heeft geſteld, in zyn werk zur Beförderung des nutzlichen Gebrauches des Wilhelm Abraham Telleriſchen Wörtenbuchs des neuen Testaments. Doch wy verwachten nog veel meer goeds, uit de penne van een' bekwamen Godgeleerden in ons Land, die, zoo het gerucht wil, een dergelyk Woordenboek, onder handen heeft.

MEN weet, hoe zeer de gedachten der Geleerden, omtrend dit onderwerp, uit elkanderen loopen, en hoe heviglyk men hierover getwist, ja, de één', den anderen verketterd heeft. Zonder my in dezen twist te steken, wil ik alleenlyk, zoowel tot verstand, als tot bewys, voor myn gevoelen, het eene, en andere, ter bane brengen.

DE schryvers van het *oude Testament* werden, by de *Joden*, altyd, als *auctores classici* gehouden. Op dezen, beroepen zich de vroeger, en later *Rabbynen*, byna op elke bladzyde, en, daar zy groote liefhebbers van zinspelingen (*allegorien*) zyn, en de schriftuur van het *oude Testament*, in dien *allegorischen* geest, reeds van ouds af verklaarden; pasſen zy de gezegden hunner heilige schryveren ook zeer dikwyls, op die wyze toe, en geven zy zelfs aan den *verborgen zin*, den voorrang, boven den *letterlyken* (*). Byzonderlyk ook plegen zy aanmerkelyke gezegden, en byzonderheden van het *oude Testament*, in hunne schriften, op den *Mesſia*, dien zy verwachtten, toe te pasſen (**). Wat wonder nu, dat *Jezus*, en de schryvers

(*) Zie het *voortreffelyke* werk van den hooggeleerden G. SURENHUSIUS, Βιβλος καταλλαγης, praefat. pag. si numeres, XI. seqq. Leg. etiam RICH. SIMONIUS, in Hist. Crit. N. T. c. 21. Zie voords, over de manier der *Joden*, om de schriften des O. T., door zinspelingen, uit te leggen, PHILO, de vitâ contemplat. T. II. p. 475, de *Allegoriis*, p. 135. MAIMONS Zoon, in More Nevochim, P. III. c. 43. *Aben Ezra*, ad threnos *Jeremiae*, c. 1.

(**) Vid. RAMBACHII inst. Herm. sacr. L. II. c. 4. p. 164.

vers van het *nieuwe Testament*, zich naar deze *joodſche* denk-, en handelwyze ſchikten; daar zy niet alleen, van oorſprong zelven, *Joden* waren, maar ook allernaast, voor *Joden* ſpraken, en ſchreven; zich by de *Joden* moesten veraangenamen; den *Joden*, *Joden* worden, om hen tot beter denkbeelden op te leiden?

DAT nu *Jezus*, de *Euangelisten*, en *Apostelen* zich ſomtyds, naar den ſmaak der *Joden*, in het maken van toeſpelingen, en in het aanhalen van plaatſen uit het *oude Testament*, eeniglyk by wyze van *toeſpeling'*, geſchikt hebben, is zoo baarblykelyk, dat zy zelfs, die hieromtrend, van my, in gedachten, veel verſchillen, deze zaak echter niet ontkennen durven. Dit niet alleen, maar daarenboven moeten zy toeſtemmen, dat de bekende, en in het *nieuwe Testament* dikwyls voorkomende, ſpreekwys: *opdat vervuld zoude worden:* op zich zelven altans, geene deugdelyke reden inhoudt, dat de aangehaalde woorden eene daadlyke voorſpelling zyn, van dat gene, welk de ſchryvers van het *nieuwe Testament* verhalen (*). En zeker, het kan niet geloogend worden, dat de *Joden*, en ook de *alexandryn-*

(*) Ik zal hier alleenlyk noemen den hooggel. T. G. HEGELMAIER, in Commentatione Hiſtorico-Theologicâ, de recta ratione dicta Veteris Teſtamenti in Novo allegata interpretandi, quam commentationem praefixit IMMAN. HOFFMANNI Demonſtrationi Euangelicae, cap. III. §. 9. p. 23. & cap. VI. §. 7. p. 59. en den zeer geleerden J. STINSTRA, oude Voorſpellingen, aangaande den *Meſſia*, en deszelven openb. II. D. bl. 638. 639.

drynſche ſchryvers, deze ſpreekmanier gebruiken, om eenige gelykheid, welke zy meenen te vinden, tusſchen de zaak, welke zy verhalen, en de woorden, welken zy bybrengen, den lezer te doen opmerken (*). Is dit zoo, waarvan taalgeleerden, die met deze ſoort van letteren bekend zyn, niet onwetende zyn konnen; dan kan men het, den ſchryveren des *nieuwen Testaments*, niet euvel nemen, wanneer zy eene plaats, uit de *Profeten*, of uit de *Pſalmen*, *buiten het oogmerk* dier oude Godsmannen, by wyze van *toeſpeling'*, of *toepasſing'* (**), aanhalen, en daarby de ſpreekmanier gebruiken: *gelyk geſchreven is;* of *opdat vervuld zoude worden*, enz. Dat zy dit daadlyk gedaan hebben, is mynes inziens, ontegenzeggelyk. Niemand van eenig gezond verſtand zal, denk ik, in ernst, beweeren, dat *Azaphs onderwyzing*, of de *achtenzeventigſte Pſalm'*, op den *Mesſia* ziet. Het is waar, Vader HIERONYMUS

(*) Vid. doctiſſ. SURENHUSIUS, εν βιβλω καταλλαγης, p. 3, en 4. ALEX. MORUS, in not. ad N. T. p. 16, en 18. CLERICUS, in harm. Euang. p. 155. 439. 466. HARWOOD, in new introd. vol. I. p. 279 — 291. De algemeene *Bibliotheek*, III. D. III. N. bl. 395.

(**) KALVYN, die, benevends andere groote Mannen van de *protestantſche* Kerk, als PISCATOR, PAREUS, RIVETUS, een groot voorſtander van dit, by veelen verketterde, gevoelen was; noemde zulke aanhalingen der ſchryveren van het *nieuwe Teſtament*, *pias deflexiones*, *alluſiones*, *accommodationes*. Vid. HEGELMAIER, l. l. p. 34. Deze naam van *accommodationes* is thands in *byna* algemeen gebruik, ter onderſcheiding' van *allegationes*, waardoor men aanhalingen verſtaat, overeenkomſtig der Schryveren oogmerk.

NUS vond hier den *Mesfia*, en wilde zelfs, dat yder *Kristen* Hem hier vinden moest (*). Doch 'er is noch fchyn, noch fchaduw van, in den *Pfalm* te ontdekken. Echter merkt *Mattheus* aan (**), dat *Jezus* niet, dan door gelykenisfen, fprak, *opdat vervuld zoude worden het gene, door den Profeet, gefproken is: ik zal mynen mond opdoen, door gelykenisfen: ik zal dingen, welken, van de grondlegginge der waereld, verborgen waren, voordbrengen:* woorden, welken zonder eenige tegenfpraak, uit het *tweede* vers van *Afaphs onderwyzing'*, genomen zyn (***). Desgelyks haalt *Paulus*, een Man, die, by uitfteek, ryk was in vindingen, en toefpelingen, den *Profeet Jefaia* aan (****), om reden te geven, waarom *het woord des kruisfes, niet met wysheid van woorden verkondigd*, aan fommigen, als *dwaasheid*, en aan anderen, *als eene godlyke kracht*, voorkwam; hoewel het, zelfs by hen, die geene vrienden van *accommodatien* zyn, eene uitgemaakte zaak zy, dat de *Profeet*, daaraan niet gedacht heeft (§).

IK

(*) Ex perfona *Chrifti*, zegt hy, interpretamur hoc dictum, fi Chriftiani *fumus*. Vid. J. A. STORK, Prolog. Crit. in *Pfalmos*, Vol. I. P. II. p. 474.

(**) *Matth.* XIII: 34, en 35.

(***) *Pfalm* LXXVIII: 2. *Ik zal mynen mond opdoen met fpreuken: dingen, welken, van ouds, verborgen waren, zal ik overvloediglyk uitftorten.*

(****) *Jez.* XXIX: 14. en XXXIII: 18. Conf. SURENHUSIUS, l. l. p. 520. feqq. 1 *Kor.* I: 19, en 20.

(§) *Cum id, de quo Propheta loquitur, ne imaginem quidem gesfiffe dici poffit*

Ik durf zelfs gerust nog eenen ſtap verder gaan, en beweeren, dat de ſchryvers van het *nieuwe Testament* den *joodſchen* geest, betrekkelyk de aanhalingen van het *oude Testament*, in alle opzigten, volgden (*), en *ſomtyds*, *tot bewys* hunner gedachten, plaatſen van het *oude Verbond* bybragten, waarin eigenlyk *geen bewys* lag; ſchoon de *Joden*, naar hunne *allegoriſche* manier van verklaren, daarin bewyskracht vonden, of immers, zo zy zich zelven gelyk zyn wilden, vinden moesten. Dergelyke plaatſen, hoedanigen 'er veelen, in het *N. Testament*, voorkomen, moet men, myns bedunkens, tot de *argumenta ad hominem* brengen, waarvan ik boven geſproken heb (**). Zy, die dit tegenſpreken, en voor groote kettery uitmaken (***), mogen zien, hoe

poſſit ejus, ad quod Paulus illa verba applicaverit: hoc iterum non niſi per accommodationem factum eſſe, ultro profitemur, zegt HEGELMAIER, l. l. pag XXIII.

(*) Zoo volgen zy de ſpreekwyzen, welken de *Joden*, by hunne aanhalingen, gebruikten, als, uit SURENHUSIUS, overvloedig blykt. Zoo volgen zy ook derzelver wyze van aanhalen, door naamlyk, ſomtyds, met eene *joodſche* wydloopigheid, meer aan te halen, dan zy, tot hun oogmerk, noodig hebben, en ſomtyds ſlegts wederom het begin eener plaatze aan te halen. Vid J. B. KOPPE, Nov. Teſtam. Excurſu I. p. 372.

(**) Vid. R. SIMONIUS, in Hiſt. Crit. N. T. c. 21.

(***) Men heeft dit wel eens *Sociniaanſch* genoemd. Hoe belagchelyk! even als of alle *Socinianen* in dit gevoelen waren; daar ondertusſchen SMALCIUS, by voorbeeld, geene *accommodatie* wil toelaten, wanneer 'er in het *nieuwe Teſtament* ſtaat: *dit is geſchied, opdat vervuld zoude worden.* Conf. SMALCIUS, adv. FRANZIUM, in Refut. Theſ. de Juſtific. p. 148. Anderen noemen dit gevoelen *joodſch*. Zoo ſchreef EGID. HUNNIUS een boek,

hoe zy de *Joden* beandwoorden zullen, wanneer dezen, den *Kristenen*, te gemoete voeren, dat de woorden, waarop de ſchryvers van het *nieuwe Testament* zich, als *bewysredenen*, beroepen, van alle kracht ontbloot, en, tegen het oogmerk der ſchryveren van het *oude Testament*, aangehaald zyn (*). Zy zullen dan, of den *Joden*, gelyk geven, en, van de verdediginge onzes allerheiligſten Godsdienſtes, ten eenemaal afzien, of de toevlugt nemen moeten, tot eenen *tweeërleien* zin, een' *letterlyken*, en een' *geestlyken*: doch van welke onderſtelling' men de ongerymdheid, hoe langer, zoo meer, begint in te zien (**); of de oude *hebreeuwſche* gedenkſtukken, zoo lang, moeten martelen, dat de *ware* zin geheel verloren, en een geheel vreemde, daarvoor, in de plaats geſteld is. In de daad, onze ſchoone Godsdienst kan zeer wel verdedigd worden, al laat men de ſchryvers van het *nieuwe Testament* den *joodſchen* geest geheel, in de aanhalingen, volgen. Men verzwakt denzelven, en ſtelt zich, aan de

boek, onder den titel *Calvinus Judaizans*, te vinden in zyne werken, T. II, even als of die Hervormer het *Jodendom* begunſtigde; daar hy ondertusſchen, vooral met oogmerk, om den *Joden* te keer te gaan, de leer der *piae deflexiones*, of *allusiones*, zoo ſterk voorſtond.

(*) Niemand van de *Joden* heeft dit verwyt vinniger gemaakt, dan RABBI ISAAK BEN ABRAHAM, in zyn boek חזוק אמונה, of *munimen fidei*, waartegen, onder anderen, onze JAK. GUSSET geſchreven heeft.

(**) Vid. HEGELMAIER, l. l. p. 18. ſeqq. STINSTRA, O. V. I. D. bl. v, in de voorrede, en anderen.

de bespottingen der ongeloovigen bloot (*), wanneer men, in die aanhalingen, doorgaands, *voldoende bewyzen* wil vinden, en den *Profeten*, eenen zin aandicht, welken, noch hun oogmerk, noch de omstanstandigheden hunner tyden, gehengen. *Jezus*, en de *Apostelen* spraken meest, tot *Joden*, en, wanneer zy dit deden, bedienden zy zich, van *joodschen* bewystrant, welke, met de denkwyze, en gewoonte dezes volks overeenstemde (**). Nu waren, gelyk wy weten (***), de *Pharizeeuwen*, by uitnemendheid, liefhebbers van den *verborgen*, of *allegorischen* zin, welken zy, reeds lang te voren, hadden aangenomen, en trokken dezen, verre boven den *letterlyken*, welken zy (zoo verbasterd was hun smaak!) voor eenvoudige menschen overlieten. In tegendeel, waren de *Sadduceeuwen* meer voor den *letterlyken* zin, en hielden zich ook hierdoor, van verscheiden bygeloovigheden des *Pharizeeuwendoms*, onbesmet; schoon zy niet zelden, tot een ander uiterste, dat van ongeloof naamlyk, oversloegen. Daar nu het gros des volks *Pharizeeuwsch* was,

(*) Onder de Ouden, spotten hiermede CELSUS, JULIANUS, en PORPHYRIUS: onder de lateren, inzonderheid de bekende COLLINS, en anderen, behalve de oude, en later *Joden*. Conf. illustris H. GROTIUS, ad *Matth.* I: 22.

(**) Een aandachtig lezer van het *nieuwe Testament* zal bevinden, dat de *Apostelen*, wanneer zy tot *Heidenen* spraken, de schriften van het *oude Testament* minder aanhalen, en daaruit altans *nimmer* bewyzen ontleenen.

(***) Leg. omnino cl. SURENHUSIUS, l. c. Praef. p. 12. seqq. & INJEDINUS, in Exposit. dictorum S. S. ad *Psalmum* CX.

was, schikten zich *Jezus*, en de *Apostelen*, met alle reden, naar deze manier, om de schriften uit te leggen; om de *Joden*, langs dezen weg, te winnen, en, volgends derzelver eigen denkwyze, tot den edelen Godsdienst op te leiden, welken zy verkondigden, en door wonderen staafden. En, hadden zy zich, ook ten dezen aanzien, niet geschikt, zoude het *Pharizeeuwsch'* Gemeen, naar hen gewis niet gehoord, maar hen, als *Sadduceeuwsche letterknegten* veracht hebben. Het *joodsche* Volk (hierop moet men byzonderlyk acht geven) wyd vervreemd, van alle ware wysgeerte, verkoos zulke soort van bewyzen, en redenéringen. Blinde navolging van hunne Vaderen, en werklyke Leermeesteren, deed het *Jodendom* hierin smaak vinden, of liever, aan zulk eene verklaringwyze gelooven; even, gelyk naderhand, in de *kristelyke* kerk, het gezag der Kerkvaderen, met denzelfden *Rabbynschen* geest bezield, duizenden verblind heeft, en de bespottelykste verklaringen der *Psalmen*, en andere gewyde stukken (*), doen geboren worden. Zoude *Jezus* eenig nut, onder de *Joden*, stigten, zo moest Hy, op deze wyze, handelen, en de tegenstanders, met hun eigen zwaard dooden. Ja, daar zy verscheide *Psalmen*, en andere digterlyke stukken, uit hunne heilige boeken, gewoon waren, tot hunnen *Messia* te brengen (**), van

(*) Conf. J. A STARCKIUS, l. l. p. 411. seqq. & 451. seqq.
(**) Vid. STARCKIUS, l. l. p. 477. seqq.

van wiens perſoon zy de grootſten hunner oude Heiligen, tot voorbeelden maakten; moest *Kristus*, moesten de *Apostelen* deze wys van toepasſing' der ſchriften van het *oude Testament* volgen, ten einde het volk de aandacht, op *Jezus*, die wel geen *Mesſia*, gelyk de *Joden* zich verbeeldden, maar echter, in allen nadruk, een van God gezonden Leeraar was; bepalen, en naar Hem hooren zoude. Ik beken, die bewysredenen, welken in het *nieuwe Testament* voorkomen, en op de verkeerde uitlegging', en *allegoriſche* toepasſing', der *joodſche* Meesteren rusten, verliezen dan, voor ons *Kristenen*, alle haare kracht. Maar, wat zwarigheid? Hadden zy daarom geene kracht, voor de *Joden*, wien zy naast aangongen? Moesten zy juist, voor ons, oorſpronglyk *Heidenen*, dezelfde kracht hebben? Hebben wy dan geene bewyzen genoeg, in de wonderen, welken de Allerhoogſte, door *Jezus*, en de *Apostelen*, verrigt heeft, voor de Godlykheid van het Gezandſchap onzes Heeren, en Zaligmakers? Moeten wy, om de leer van *Kristus* opregtlyk te gelooven, en zyne godlyke aanwyzingen, tot hooger gelukzaligheid, wilvaardiglyk in te volgen, juist weten, dat alles, wat Hy geleerd, en tot ons nut gedaan, en geleden heeft, zoo wel in de *Profeten* voorſpeld, als door voorbeelden, afgeprent is? Zouden wy dan, aan eenen Leeraar, gelyk *Jezus* was, die zoo leerde, zoo leefde, zoo magtig was in werken, en woorden, zoo ſtorf, zoo glorieryk door God verhoogd werd; geen geloof, ja, niet

al

al ons vertrouwen geven, 'ten zy wy wisten, dat de oude Godsmannen, van Hem, gesproken hebben? Hoe zullen wy de zaak dan verklaren, ten aanzien van de *Heidenen*, die de schriften der oude *Joden* niet kenden, en nogtans zich gedrongen voelden, om het *Kristendom* aan te nemen? Waarom bewezen dan de *Apostelen* de waarheid van het *Mesſiaſchap* onzes Heeren, niet veel meer, dan zy gedaan hebben, uit de voorzeggingen; daar zy, zoowel, als *Kristus* zelf, de menschen veeleer, naar de teekens wezen, welken zy verrigtten, en de voorzeggingen, by de *Joden*, volgends derzelver gewone verklaring, slegts aanvoerden, om hen, die eenen *Mesſia* verwachtten, gerust te stellen, en hun te toonen, dat zy ook, wanneer zy de zaak, in dit opzigt, beschouwden, alle reden hadden, om in den doorluchtigen Persoon van *Jezus*, als *Mesſia* aangemerkt, te berusten? De meeste aanhalingen, uit de schriften des *ouden Testaments*, zyn geschikt, om de genen, die reeds geloofden, dat *Jezus* de beloofde *Mesſia* was, in dit hun geloof te versterken, door hunne aandacht, tot eenige byzonderheden, in het leven van *Jezus*, te bepalen, tusschen welken, en eenige plaatsen, in de oude *joodsche* gedenkstukken, de geest des *israëlschen* volks eene byzondere overeenkomst ontdekte, en welken dezelven, tot den rang van bewyzen verhief. Ook zyn veele aanhalingen enkel ingerigt, om bekeerde *Joden*, die nog te veel verkleefdheid hadden, aan de wetten van *Mozes*, daarvan te rug

te leiden, en hen hunnen ouden haat, tegen de *Heidenen*, voor wien zoowel, als voor de *Joden*, de Godsdienst van *Jezus* geſchikt was, te doen vergeten (*). Ik kan nu, over dit onderwerp, niet breeder ſchryven; dewyl ik nog meer te zeggen heb, en deze verhandeling niet gaarn, tot eene overſtaldige grootte, wilde doen uitdygen.

7. De Schryvers van het *nieuwe Testament* hebben, aan den heerſchenden ſmaak hunner *joodſche* tydgenooten, zelfs zoo veel toegegeven, dat zy niet alleе allerleie perſonen, gebeurdeniſſen, en plegtigheden, van de oude wet, tot *Kristus*, en zynen Godsdienst, by wyze van *allegoriſche* toepaſsing', gebragt hebben; maar daarenboven ook *joodſche* fabelachtige overleveringen, als waarheden, vermeld, en, om zoo te ſpreken, *vergeestlykt* hebben.

Paulus, en de Schryver van de *Redevoering*', ten gebruike der *Hebreeuwen* geſchreven (zo de laatſte, van den eerſten, waarlyk onderſcheiden is), bevestigen deze, in den eerſten opſlag, ſtoute ſtellinge. Dat de *Joden*, van vroege tyden af, de geſchiedeniſſen des *ouden Testaments*, ſomtyds zelfs kleene byzonderheden, by wyze van zinſpeling', verklaarden, en tot de

toe-

(*) Vergel. ſlegts de volgende plaatſen: *Hand.* XV: 14 — 17. en *Amos* IX: 11. 12. *Gal.* III: 8, en *Gen.* XII: 3. *Rom.* XV: 9 — 12, en *Pſalm* XVIII: 50. *Deut* XXXII: 43 *Pſalm* CXVII: 1. *Jez.* XI: 1. *Hebr.* X: 5—7, 15. 16. en *Pſalm* XL: 7—9. *Jerem.* XXXI: 33.

toekomende waereld (*), of de dagen van den *Mesſia*, bragten, kan uit PHILO, op de boven aangehaalde plaatſen genoegzaam blyken. Zoo doet ook *Paulus*, wanneer hy, by voorbeeld, *Sara*, en *Hagar*, beiden wyven van den, by de *Joden*, zoo zeer geliefden *Abraham*, tot voorbeelden van den *mozaïſchen*, en *kristelyken* Godsdienst, maakt. *Deze dingen*, zegt hy, *zyn by wyze van zinſpelinge te verſtaan* (**). PHILO geeft hiervan eene andere verklaring op (***): doch hierin ſtemmen *Paulus*, en PHILO overeen, dat *Sara*, en *Hagar*, met hare twee Zonen, *eene andere beduiding hebben*, of op volgende gebeurdenisſen zien. *Hagar* beduidde, volgends *Paulus*, het *verbond van den berg Sinaï*, *welk tot dienstbaarheid baarde*: maar *Sara* het *Jeruzalem*, *welk boven*, *en vry is*: gelyk hy, uit *Jezaia* (****), naar den trant der *Joden*, bewyst: terwyl het gene hy wyders laat volgen, geheel in den *joodſchen* geest geſchreven is. Nog ſtouter gaat de Schry-

(*) העולם הבא, dat is, naar de meening der *Joden*, de tyd der verſchyninge van den Vorst *Mesſia*, wanneer חכמים, de *Wyzen*, of de עבדי אלהא עלאה, *de dienstknegten van den allerhoogſten God*, de נשמתא דנשמתא, dat is, *de ziel van de ziel*, of de verborgenſte meening van Gods woord verſtaan zullen. Videatur antiquisſimus liber *Zoar*, fol. 288, col. 4. ed. *Cremon.*

(**) *Gal.* IV: 24.

(***) Zie de plaacs van PHILO, in de geleerde aanteekeningen van WETSTEIN.

(****) *Jez.* LIV: 1. Conf. quae de HIEROSOLYMIS ſupernis, ex *Judaeorum* ſcriptis, notavit WETSTEIN, T. II. p. 229. ſeq.

Schryver aan de *Hebreeuwsche Kristenen* te werk, die de geheele oude wet, tot *eene schaduw der toekomende goederen* maakt, en de Bedienaars van het oude Heiligdom, tot voorbeelden onzes Heeren, *Jezus Kristus*; terwyl hy het ééne, en andere, in zeer verscheiden byzonderheden, volgends de gewoone *joodsche* denk-, en redeneerwyze, aantoont (*).

MAAR ik zeide daarenboven, dat de Schryvers van het *nieuwe Testament joodsche* overleveringen, als waarheden, doen voorkomen, en dezelven *vergeestlyken.* Zoo schryft *Paulus*, by voorbeeld (**): *ik wil niet, Broeders, dat gy onwetende zyt, dat onze Vaders allen, onder de wolke waren, — en allen denzelfden geestlyken drank gedronken hebben: want zy dronken, uit de geestlyke steenrotze, welke volgde: en de steenrots was de Kristus.* Ziet daar het gene de *joodsche* Schryvers, met zeer veel ophef, vertellen, en het gene tevends den fabelgeest van dat volk, ten sterksten verraadt! *De fontein Mirjam vergezelde het reizende leger, door de*

(*) In den brief aan de *Kolossers*, H. II: 17, noemt *Paulus* ook eenige byzonderheden van de oude wet *eene schaduw der toekomende dingen, waarvan Kristus het ligchaam is*; en 2 *Kor.* III: 13, schryft hy, dat *Mozes een deksel op zyn aangezigt legde, opdat de Israëliers niet staroogen zouden, op het einde van het gene te niete wordt gedaan.* Doch in de aangehaalde redevoering', ten dienste der *Hebreeuwen*, is de schryver nog stouter, in zoo verre hy daar, in veele byzonderheden treedt, welken hy *allen* overbrengt.

(**) 1 *Kor* X. 1—4. Επινον γαρ εκ πνευματικης ακολουθουσης πετρας. η δε πετρα ην ο χριστος.

de woestyn. Deze fontein was een rotsfteen, waaruit water vloeide. Overal, waarheen het leger gong, volgde dezelve, klom op, en daalde neder, naar den gang van het leger (*). Men moet niet denken, dat de *Joden* hierby, enkel zeggen wilden, dat het volk geen gebrek aan water had; of dat het volk het water, uit den rotsfteen, in vaten, met zich voerde; gelyk fommigen *Paulus*, in den aangehaalden *tekst*, zeggen laten, om aan deszelfs woorden, een' *redenlyker* zin te geven. Dit is, noch de meening van *Paulus*, noch die der *Joden*, die wel uitdrukkelyk den *rotsfteen*, by de *wolk-*, en *vuurkolom* voegen, en beweeren, dat de eerfte, zoo min, als de laatfte, van *Israël* week (**). Weshalve *Paulus* dit mede, *letterlyk* verftaan wil hebben; even als de vorige woorden. Maar heeft dan waarlyk de rotsfteen de *Israëllers* agternagewandeld, *zich om-*, *en omwendelende*, gelyk de *Joden* fchryven? Is het mogelyk, dat fommige *Kristenen* ligtgeloovig genoeg ge-

(*) De plaatfen der *Joden* vindt men, by den gel. WETSTEIN, T. II. p. 139. *Habet hanc fabellam*, zegt STARCK, l. l. p. 475, *etiam auctor των Tofephoth Jomthobh. Nemo autem facile dixerit, hanc effe authenticam explicationem: fed clarum eft, ad οικειον σκοπον hæc a Paulo accommodata effe.*

(**) De *Joden* meenden letterlyk, dat de rotsfteen het leger nagewandeld, of gevolgd heeft. *Puteus, — ex eo tempore, quo datus eft eis, defcendit cum eis de torrentibus ad collem, et de colle in vallem, quae eft in agris Moab, in verticem collis, et profpicit contra Bethiefimoth.* ONKELOSI, Paraphr. ad *Num.* XXI: 18 — 20. *Et nubes gloriae, et puteus non profecti funt, et non elevarunt fe fuper locum fuum, donec* &c. *Targum Hierofolymit.* in *Num.* XIII: 1. Conf. J. SAUBERTUS, in palaeftrâ differtationum, p. 320.

geweest zyn, om deze fabel aan te nemen, welke ons ondertusfchen, nergends, dan in de *joodfche* fchriften, onder eene menigte van dergelyke *legenden*, verhaald wordt? En echter maakt *Paulus* van deze *joodfche* fabel zyn gebruik, ja, hy *vergeestlykt* den rotsfteen. *De rotsfteen was de Kristus*, zegt hy. Het fpreekt van zelven, dat hy niet wil zeggen, dat de rotsfteen *zelf de Kristus*, *de Mesfia was*; gelyk fommigen gebeuzeld hebben: maar wel, dat de rotsfteen *den Kristus* beteekende. De rotsfteen, welke *Israël* vergezelde, behoorde dus, even als de perfonen, van welken *Paulus*, in den brief aan de *Galatiërs* gewaagt, tot die zaken van den ouden dag, welken *eene andere*, eene hooger, *beduiding* hebben. Dat de *Apostel* ons dit denkbeeld geven wil, blykt reeds, uit de voorgaande woorden: *allen hebben zy denzelfden geestlyken drank gedronken.* Waarom zoude hy dien drank *geestlyk* noemen, ware het niet, om daardoor, naar den fmaak der *Joden*, dien te maken, tot een afbeeldfel van *een toekomend goed*, en wel bepaaldlyk van het *bloed* onzes Heeren? In dezen zin, noemt hy ook het *manna* eene *geestlyke* fpys; daar hy hetzelve maken wil, tot een afbeeldfel van het *ligchaam* onzes Heilands (*). Op twee-

(*) Het woord *πνευματικον* beteekent vaakwerf iets, dat een *verborgen* (*mystiek*) beduidfel heeft. Conf. SUICERUS, in Thef. Ecclef. T. II. p. 761. Dat het woord hier ter plaatfe de beteekenis hebbe van *voorbeduidend*, of van iets, waaraan eene *voorbeduidende*, eene *hooger*, *beteekenis* toekomt,

tweeërleie wyze, derhalve, schikt zich de schrandere *Apostel* hier, naar het begrip der *Joden*: eerstlyk, door de fabel van den *rotssteen*, welke het *Israëlsche* leger *volgde*, of *vergezelde*, als ware dezelve eene *wezendlyke geschiedenis*, te vermelden; en ten anderen, door den rotssteen te *vergeestlyken*. Wyze *Paulus*, hoe waar is uwe betuigiug, *dat gy, den Joden, een Jood geworden zyt!*

LAAT my hierby nog een voorbeeld voegen, uit de brieven van *Petrus*, en *Judas*. By den laatsten, lezen wy: *maar Michaël de Archangel, toen hy met den Duivel twistte, over het al, of niet begraven van het ligbaam van Mozes, durfde* (tegen hem), *geen hard woord spreken: maar zeide: de Heer straffe U* (*)! Wat

komt, blykt uit het gene *Paulus* volgen laat: *de rotssteen was de Kristus*: welk gezegde de verklaring van het woord *geestlyk* is. Wanneer wy, van het begin des hoofdstuks aan, lezen, bemerken wy vry klaar, dat de *Apostel*, die den *Korintheren* wil toonen, dat de oude *Israëllers*, op dezelfde wyze, als zy, beweldadigd waren, en dat zy dus, op deze voorregten, niet zeer verrouwen, en zich zelven, tegen de verzoeking tot zondigen, niet sterk genoeg wanen moesten te zyn; het nat worden der *Israëllers*, door het water van de *wolke*, en van de *zee*, tot een voorbeeld, of *allegorie*, van den doop der *Kristenen*, en het eten van het *manna*, tot een voorbeeld van het *avondmaal des Heeren*, heeft willen maken. 's Mans oogmerk, dunkt my, maakt dezen uitleg noodzaaklyk; schoon de *allegorie* zeer stout zy.

(*) *Jud.* vers 9. Volgends OECUMENIUS, beschuldigde de *Duivel Mozes*, wegens den manslag, aan den *Egyptenaar* gepleegd, en wilde hem daarom, door *Michaël*, wien God de begraving van het ligchaam van *Mozes* had toevertrouwd, niet begraven hebben, Vid. WETSTEIN, ad l. in

Wat is dit weder anders, dan eene *joodsche fabel*, welke *Judas* ontleent, uit een *apocryph* boek, *de opvaart van Mozes* genoemd; gelyk ons door ORIGENES berigt wordt (*)? Wat 'er tusschen *Michaël*, het Hoofd, of altans een' der voornaamsten van de *Engelen*, en tusschen *Samaël*, of den *Duivel*, zoude voorgevallen zyn, kan men in de *rabbynsche* schriften, door den grooten WETSTEIN aangehaald, nalezen. Het geschil was, zeggen zy, over het *al*, of *niet* begraven van het ligchaam van *Mozes*. Volgends WETSTEIN, haalt *Judas* deze fabel aan, niet, om dezelve te bekrachtigen: maar om de *joodsche Kristenen*, uit hunne eigen schriften, te onderwyzen, dat men *de heerschappyen niet verwerpen, noch de Heerlykheden lasteren mogt;* daar de voortreffelyke *Michaël*, naar de eigen *Mythologie*, of *fabelleer* der *Joden*, den *Duivel* niet hard durfde bejegenen. Durfde nu *Michaël* den *Duivel* niet schamperlyk behandelen, hoe zeer hy zulks aan Hem verdiend had; dan moesten zy altans zich wel wagten, van lasteringen uit te braken, tegen de *Engelen* in het gemeen, gelyk zy werklyk deden (**). Op dezelfde fabel

In de *joodsche* schriften, is het geen vreemd verschynsel, dat *Michaël*, en *Samaël*, te zamen over hoop liggen.

(*) Αναβασις του Μωυσεως. Vid. ORIGENES, περι αρχων, Lib. III. c. 2. Conf. WETSTEIN.

(**) Zy, die naderhand den naam van *Gnostiken* verkregen, droomden veel, van *Aeons*, of *Engelen*, die, in wederwil van den goeden, en hoogsten God, deze zigtbare waereld geschapen hadden.

fabel, schynt *Petrus* het oog te hebben, wanneer hy schryft (*), dat de *Engelen geen hard woord, tegen de Heerlykheden, openlyk zeggen durfden, niettegenstaande zy hen, in sterkte, en andere vermogens, overtreffen.*

8. Nog wil ik aanmerken, dat *Kristus*, en de *Apostelen*, sommige valsche begrippen, nopends voorwerpen, tot den Godsdienst betrekkelyk, onaangeroerd lieten, ja, dezelven, in hunne gesprekken, nu, en dan overnamen, hetzy het geloof van zekere leerstukken, aan gewigtige waarheden, vermaagschapt was: hetzy hetzelve geene gemeenschap had, met hunne menschlievende hoofdbedoeling', en de voordplanting' van den waren *kristelyken* Godsdienst, geenzins benadeelde; hetzy, om andere redenen.

Dat 'er, onder de *Joden*, zekere volksdwalingen heerschen, welken, met gewigtige waarheden, in verband stonden, is, myns oordeels, zoo zeker, als het zeker is, dat 'er ook andere dwalingen, onder hen, plaats hadden, welken, met de *eigenlyke* leer, en bedoeling' van *Jezus*, weinig, of niets gemeen hadden. Zy zelfs, die over ons tegenwoordige onderwerp, geheellyk anders denken, durven dit niet wederspreken (**).

Maar

(*) 2 *Petr.* II: 11. Over het onderscheid, tusschen de woorden ισχυς, en δυναμις, vid. AMMONIUS, περι ὁμοιων και διαφορων λεξεων. p. 45, in voce Δυναμις.

(**) Zie den Schryver der Bemerkungen uber den Lehrart *Jesu*, S. 248 — 262.

Maar hebben *Jezus*, en de *Apostelen* welgedaan, dat zy zoodanige volksdwalingen, aan derzelver plaats lieten, ja, somtyds in hunne gesprekken, dezelven uitdrukkelyk overnamen? Ziet hier het gewigtige stuk, welk wy, in ons volgende hoofddeel, gelegenheid zullen hebben, om opzettelyk te onderzoeken. Thands moet ik, naar myn bestek, my alleen, tot daadlyke proeven bepalen, en met voorbeelden bewyzen, dat zy sommige Godsdienstdwalingen gespaard, ja zelfs overgenomen hebben.

Ik zal niet herhalen 't geen ik boven (*), reeds heb aangemerkt, noch de lyst van die voorbeelden vergrooten, waaruit gebleken is, dat *Kristus*, en de *Apostelen*, zich somtyds, *van ter zyde*, naar de valsche vooroordeelen hunnes tyds geschikt hebben. Ik wil liever, aanstonds proeven geven, ten bewyze, dat zy sommige volksdwalingen van hunne tydgenooten, daadlyk hebben overgenomen; zonder ook, ten dezen aanzien, dat gene te herhalen, welk ik, belangends het gebruik van *valsche benamingen*, en van *verkeerde spreekwyzen*, en andere, reeds te voren, door my aangeteekende, byzonderheden, heb te verstaan gegeven. Laat dan de volgende voorbeelden genoeg zyn.

Onder de bygeloovige volksbegrippen der *Joden*, omtrend de *Engelen*, verdient vooral onze aandacht het gene die beuzelaars, van *den Engel des doods*, vertellen.

(*) Zie te rug, op bl. 54.

tellen. Voor dezen *Engel*, dien zy מלאך המות, of ook met den naam סמאל, of ook, van wegen deszelfs bediening עטמות noemen (*), zyn zy ten hoogſten bang. Geen wonder; dewyl Hy het, met de menſchen, zeer ſlegt maakt; zich by hen vervoegt, wanneer zy moeten ſterven, en dan hen, op allerleie wyze, verſchrikt; en, door het gieten van galdruppelen in hunnen open mond, den adem doet uitblazen. De honden zelfs zyn, zeggen zy, voor dezen *Engel*, geweldiglyk vervaard: en hiervan is het, dat dezen, wanneer zy hem een huis zien intreden, waarin iemand ſterven moet, akelige treurklanken ſlaan. De vrees der *Joden*, voor dezen *doodsgeweldiger* is zoo groot, dat zy, by hem, alles, wat verſchrikkelyk is vergelyken (**), en hem, op allerhande wyzen, zich ten vriend, zoeken te maken. Ik behoef ondertusſchen, den *Kristen* niet te zeggen, dat deze vrees geheel ongegrond, en het beſtaan van dezen *Engel* een valsch begrip der *Joden* is, welk mooglyk zynen oorſprong ſchuldig is, aan verkeerde uitlegging van het gene men in den *eenennegentigſten Pſalm* leest. Dan, hoe valsch dit begrip zy, neemt

(*) Vid. BUXTORFIUS, in Synag. judaicâ, c. 35, & in Lexico Talmu ico, p. 1185. Add. lib. de morte *Moſis*, p. 46, ubi *Samaëlis* cum *Moſe* moribundo exhibetur colloquium. Dit *joodſche* gevoelen, aangaande den *doodsengel Samaël*, is reeds zeer oud. Conf. Paraphr. *Chal. Jonath.* ad *Gen.* III: 6, & Paraphr. ad *Pſalm.* LXXXIX: 49, nec non XCI: 5.

(**) Zy beroepen zich, op het zeggen van *Salomo*, *Spreuk.* XVI: 14. *de gramſchap van eenen koning is*, (als) *Engelen des doods.*

neemt de schryver der Redevoering', ten gebruike der *Hebreeuwen*, hetzelve over, en zegt, dat *Jezus*, *door den dood, den genen, die het geweld des doods had, dat is, den Duivel*, *vernietigd*, en, even hierdoor, *alle de genen, die hun gebeele leven door, uit vreeze voor den dood, als slaven doorbragten, verlost heeft* (*). Volgends de aanmerking van ALBERTI (**), is deze geheele spreekwys: το κρατος εχοντα του θανατου: eene woordlyke overzetting van den naam *Asmoth*, of *Asmodi*, welken de *Joden*, den *Doods-Engel* gaven (***). Hier bevestigt dus deze schryver dit *joodsche* volksbegrip, en vernietigt hetzelve tevens, door het te bevestigen; even gelyk een verstandig geneesheer een' ingebeelden zieken geneest, door aan deszelfs verbeelding' bot te vieren.

TOT de *joodsche* volksbegrippen van denzelfden stempel, betrek ik de gedachte, dat yder mensch zynen byzonderen *Bewaarëngel* heeft. Dat de oude *Joden*, voor, en omtrend den tyd onzes Heeren, in dit gevoelen stonden, lydt geene tegenspraak (*). Van hier was het, dat de Leerlingen van *Kristus*, toen *Petrus*,

(*) *Hebr.* II: 14, en 15.

(**) ZETELLER's Wörtenbuch, f. 272. Art. *Gewalt*

(***) עזמות, of Ασμοδαιος, το πονηρον δαιμονιον; gelyk wy in het boek van *Tobias* lozen, H. III: 8. עז beteekent *magt*, *sterkte*, en מות *den dood*. De Schryver had ook kunnen zeggen: τον Ασμοδαιον. Zie STEINBART's Wysgeerige Opbelderingen, 1. stuk, bl. 99.

(*) Zie *Predik.* V: 5. *Gen.* XLVIII: 16. *Tob.* V: 28, en 29.

Petrus, uit de gevangenisſe verlost, onverwagt aanklopte, zeiden: *het is zyn Engel* (*). Onze Zaligmaker nam dit denkbeeld over, en leerde niet duisterlyk, dat zelfs de kleene kinderen hunne *Engelen in den hemel hebben* (**): waaruit veelen, niet ſlegts onder de zoogenoemde Kerkvaders, maar ook, onder de later Godgeleerden van verſchillende belydenisſe, beſloten hebben, dat waarlyk yder mensch, van zyne geboorte af, zyn' *Beſchermëngel* heeft: daar men deze woorden, gelyk veele andere gezegden, alleenlyk voor eene verſtandige *ſchikking*, naar het algemeene, en hoog bejaarde volksbegrip, ſchynt te moeten houden. Desgelyks geloofden de *Joden* (***), dat de *Engelen*, in de godsdienſtige vergaderingen, byzonder tegenwoordig zyn: welk volksbegrip *Paulus*, mynes oordeels, overneemt, wanneer hy zynen *Korintheren* gebiedt (****), *dat de vrouw een dekſel op het hoofd moet hebben, om der Engelen wille.*

Ik heb boven aangemerkt (§), dat *Kristus* de leer der *Joden*, ten aanzien der *zielverhuizinge*, niet tegenſprak. Nu voeg ik daarby, dat Hy dezelve veeleer ſomtyds bevestigde. De *Joden* geloofden, dat voor de komst van den *Mesſia*, *Elias*, *de Thisbiter*, op

(*) *Hand.* XII: 15.
(**) *Matth.* XVIII: 10. Conf. ODE, com. de Angelis, p. 856. ſeqq.
(***) Vid. ODE, l. l. p. 884. & 811. ſeqq.
(****) 1 *Kor.* XI: 10.
(§) Bl. 61.

op de waereld verſchynen zoude. Toen de Leerlingen hunnen Meester hieromtrend onderhielden, antwoordde Hy (*): *Elias zal ook eerst komen, en alles herſtellen: doch ik zeg u, dat Elias nu gekomen is.* Wien *Jezus*, door *Elias* hier verſtond, blykt uit het gene *Mattheus* volgen laat, *toen verſtonden de Leerlingen, dat Hy hun, van Joannes den Dooper, had geſproken.* Hoe konde nu *Jezus* leeren, dat *Elias*, in den perſoon van *Joannes*, verſchenen was? Dit leert ons *Lukas* (**), wanneer hy *Gabriel* laat zeggen: *hy (Joannes), zal het werk des Heeren waarnemen, in den geest, en in de kracht van Elias.* Deze woorden betekenen niet ſlegts, gelyk CHRYSOSTOMUS ſchynt te willen (***), dat *Joannes* dezelfde bediening zoude hebben met *Elias*; noch ook, dat *Joannes*, in betooninge van dien geest, en van die kracht, welken *Elias* onderſcheidden, komen zoude (****): maar dat de geest van *Elias*, in den perſoon van den *Dooper*, zoude huisvesten; gelyk HIERONYMUS zegt, dat door ſommige

(*) *Matth.* XVII: 10—13. *Mark.* IX: 11—13.

(**) *Luk.* I: 17. Αυτος προελευσεται ενωπιον αυτου εν πνευματι και δυναμει Ηλιου.

(***) Homil LVII, in *Matth.* Ιωαννην Ηλιαν εκαλεσεν ο χριστος δια την κοινωνιαν της διακονιας, & Homil XXXI, in *Matth.* αμφοτεροι γαρ μιαν διακονιαν ανεδεξαντο.

(****) Εν αποδειξει πνευματος, και δυναμεως Ηλιου, ſive ενδεδυμενος πνευμα και δυναμιν. Vid. LAMB. BOS Exercit. p. 27.

mige ketters reeds vermoed is (*). De *Joden* immers verwagtten *Elias* zelven wederom, en niet ſlegts iemand, die hem, in bediening, of geestvermogens, gelyk was. Hoe verwachtten zy nu *Elias* wederom? De vraag is ſpoediglyk beandwoord; wanneer wy het gevoelen der *Joden*, rakende de *zielverhuizing* (**), ons zelven herinneren. De geest van den ouden *Elias* zoude, meenden zy, in het ligchaam van iemand overgaan. Dat dit de meening der woorden zy, blykt verder hieruit, dat *Kristus* anders geene rèden had, om, by eene andere gelegenheid, te zeggen: *zo gy het wilt aannemen, hy is Elias, die komen zoude* (***), dat is, *dewyl gy het toch zoo wilt hebben, en u vast verbeeldt, dat de geest, of ziel van Elias, in een ander mensch, door de verſchyning van den Mesſia, zal komen wonen, en werken; zo zeg ik u, dat deze Joannes Elias is, die komen zoude* (****). Deze woor-

(*) Conf. SUICERUS, in Theſauro Eccleſ. T. I. p. 1318. 1319.

(**) Vergelyk de plaatſen, uit JOSEPHUS, boven, bl. 60, aangehaald. Het gevoelen, aangaande de *verhuizing der zielen* in de ligchamen van andere menſchen, is reeds zeer oud, en door de *Joden*, waarſchynelyk in de *babelſche* gevangenis, aangenomen. De *Grieken* noemden deze verhuizing *μετεμψυχωσις*, of *μετενσωματωσις*, of *παλιγγενεσια*; de *Joden* גלגול נפשות. Vid. praeter alios, bene multos, JAC. CARPZOVIUS, in medit. exeget. de fictâ reſurrectione *Joannis Baptiſtae*, ad *Matth.* XIV: 1, & 2. p. 16. ſeqq.

(***) *Matth.* XI: 14. ει θελετε δεξασθαι, κ. τ. λ.

(****) *Fuit res nota, in gente Judaicâ, non adfuturum Mesſiam, niſi poſt adventum Eliae Prophetae.* חזוק אמונה. c. 39. Locum jam citavit ROSEN-

woorden: *zo gy het wilt aannemen:* komen, naar myn oordeel, niet te pas, zo *Kristus* alleenlyk had willen zeggen, dat *Joannes*, uit hoofde der overeenkomſte van bediening', of geaardheid, of vermogens, een *ander Elias* mogt heeten: maar *dan* komen dezelven zeer wel te pas, wanneer *Kristus* heeft te kennen willen geven: *zo gy het wilt aannemen, de geest van Elias is in dezen Joannes.* Wanneer *Kristus* derhalve, tot zyne Leerlingen, zeide: *Elias zal eerst komen —: doch ik zeg u, dat Elias nu gekomen is:* wilde Hy, in denzelfden zin, verſtaan zyn, waarin de Schriftgeleerden zeiden, dat *Elias eerst komen moest* (*), en waarin *Herodes*, tot zyne hovelingen, zeide (**): *deze (Jezus) is Joannes de Dooper.* Het is waar: *alle Joden* ſtonden niet, in de verwachting', dat de oude *Elias zelf* zoude wederkomen, en dat zyne ziel, in het ligchaam van een' anderen, zoude komen huisvesten. 'Er waren 'er, die ſlegts een' *gelyken* perſoon, als *Elias* geweest was, dat is, een' man van denzelfden aard, en van dezelfde hoedanigheden, als hy, te gemoete zagen (***); even als VIRGILIUS, by voorbeeld, van

ROSENMULL. in ſcholiis ad *Matth.* XI: 14. Conf. etiam CARPZOVIUS, ad *Schickardum*, de jure regio *Hebr.* p 452.

(*) *Matth.* XVII: 10. *Mark.* IX: 11.

(**) *Matth.* XIV: 2. *Herodes* wilde ongetwyfeld zeggen, dat de ziel van den door hem onthoofden *Joannes*, in *Jezus*, was overgegaan. Vid. laudata meditatio CARPZOVII, §. 6—8.

(***) Vid. BERACHOT. fol. 61. apud SURENHUSIUM, l. l. p. 230.

van een' anderen *Achilles* ſpreekt (*). Doch dit gevoelen ſchynt altans niet algemeen geweest te zyn: maar ſlegts, onder de verſtandigſten, geheerscht te hebben. Het volk, dat de leer der *zielverhuizinge* vasthield, verwachtte *Elias* wederom, dat is, een' perſoon, in wien *dezelfde* ziel van dien ouden Godsman woonde. Anders had *Joannes de Dooper*, tot de afgezondenen uit de *Priesterſchaar*, onmogelyk kunnen zeggen (**), dat hy *Elias niet was:* maar had *ja* moeten andwoorden, op de vraag: *zyt gy Elias?* dewyl 'er, by *Malachia*, uitdrukkelyk gezegd was (***): *ziet ik zend u den Profeet Elias.*

MEN zal my mogelyk zeggen, dat, uit de aangehaalde woorden van *Jezus: zo gy het wilt aannemen; hy is Elias, die komen zoude:* genoegzaam blykt, dat Hy de leer der *Joden*, aangaande de verhuizing' der ziele

(*) *Atque iterum ad Trojam magnus mittetur Achilles*, Eclog. 4. 36.

(**) *Joann* I: 21, *en zy vraagden hem:* ZYT GY ELIAS? *en hy zeide:* NEEN Hy had JA konnen zeggen; zo Hy zich, naar het volksbegrip, had willen ſchikken. Men neme alle de hier aangehaalde plaatſen uit het *nieuwe Testament*, te zamen, en voege 'er by *Joann.* IX: 1—6, en men zal bevinden, dat het *gros des volks*, aan de *zielverhuizing'*, geloofde, en dus de wederkomst van *Elias*, naar dit beginſel, verklaarde. Zie HARWOOD's introd. Vol. I. p. 291. Daarom leest men in het boek van *Jeſus*, *Syrach*'s zoon, H. XLVIII: 10, aangaande *Elias: gy zyt opgeſchreven, om dan, wanneer het tyd zal wezen, te beſtraffen, den toorn van het oordeel des Heeren te ſtillen, eer deszelfs grimmigheid uitbarst, het hart van den vader tot den zoon te rug te leiden, en de ſtammen van Jakob vastteſtellen*, ο καταγραφεις εν ελεγμοις κ. τ. λ. Dit wordt door den Engel op den Dooper *Joannes* toegepast, *Luk.* I: 17.

(***) *Mal.* IV: 5.

ziele van *Elias*, in den *Dooper*, geenzins overnam, en nog minder bevestigde. Doch laat ons elkanderen wel verſtaan! Ik beweer niet, dat Hy deze leer *doorgaands* overnam. De woorden: *zo gy het wilt aannemen*, konden zekerlyk, uit hunnen aard, de menſchen, tot eenig nadenken, brengen; te meer, daar onze Zaligmaker 'er byvoegde: *wie ooren heeft, om te hooren, die hoore* (*). Nog veel minder beweer ik, dat Hy, in wien alle ſchatten van wysheid verborgen waren, de *fabel* van de *zielverhuizing'*, en in het byzonder van de verhuizing' der ziele van *Elias* in *Joannes* geloofd, en uit dit beginſel, bekrachtigd hebben zoude. Om ons hiervan te overreden, zyn de aangehaalde woorden: *zo gy het wilt aannemen:* alleen genoeg; waarby men zyn voorzigtig' andwoord voege, aan zyne Leerlingen, betreffende een blindgeboren mensch, gegeven (**). Doch, *dit* beweer ik, dat Hy, *ſomtyds*, de leer der *zielverhuizing'*, niet ſlegts *zydelings*, door te zwygen, waar Hy ſpreken *konde;* maar ook *regelregt* bevestigde; gelyk uit het gezegde, zo ik wel zie, klaar genoeg is.

INDIEN de *Apostelen* zelfs, na de verhooging van *Kristus*, niet geloofd hebben, dat hun Meester, binnen korten tyd, ſtaande hun leven, uit den hemel, zoude nederdalen, om zich aan de *Joden* te wreken, en tevends de geheele waereld te rigten; gelyk veelen den-

(*) *Matth.* XI: 15.
(**) *Joann.* IX: 3.

denken (*): dan hebben zy zich altans, naar dit, in de eerste *Kristenkerk*, algemeene, denkbeeld, duidelyk geschikt, ja hetzelve bevestigd. Wanneer *Paulus*, van den dag der verschyninge onzes godlyken Rigters spreekt, noemt hy zich zelven, onder de genen, *die levendig zullen overblyven* (**). Elders zegt hy: *wy zullen wel niet allen ontslapen: maar allen zullen wy veranderd worden* (***). *Ziet, de Rigter staat voor de deure*, schryft *Jakobus* (****). Ik kan niet gelooven, dat, door dergelyke gezegden, de *onzekerheid* van den dag onzes Rigters *alleen*, te kennen wordt gegeven: want, schoon het waar zy, gelyk *Paulus* zelf leert (§), dat *de dag des Heeren, als een dief, in den*

(*) Vid. GROTIUS, com. ad 1 *Thess.* IV: 15, & de verit. rel. Christ. L. II. c. 6. *Omnino putavit Paulus*, zegt ROSENMULLER, ad h. l. *fieri posse, ut, ipso adhuc vivente, Christus ad judicium e coelo redeat.* In de eerste *Kristenkerk*, was dit een algemeen denkbeeld. Ten tyde van TERTULLIANUS, baden de *Kristenen*, dat God het einde der waereld, nog eenigen tyd, wilde uitstellen. *Oramus*, zegt hy, *pro morâ finis*, Apol. c. 39.

(**) 1 *Thess.* IV: 15. Dit denkbeeld schynt geboren te zyn, uit het gevoelen der *Joden*, die den tyd der verschyninge van den *Messia*, aan de opstandinge der dooden, verbinden. Vid. TRIGLAND, in differt. de *Karaeis*, p. 122.

(***) 1 *Kor.* XV: 51, en 1 *Kor.* VII: 29, zegt hy, *dat de tyd voords kort is*, enz.

(****) *Jak.* V: 9. De Apostel bedoelt waarschynelyk den tyd, waarop de *Messia* verschynen zoude, om zich aan de *Joden* te wreken, en tevends den tyd, waarop Hy de geheele waereld zoude rigten. Deze denkbeelden hegtten de eerste *Kristenen* aan elkanderen, uit hoofde van het gene *Kristus* voorzegd had, *Matth.* XXIV, en XXV.

(§) 1 *Thess.* V: 2.

den nacht, *zal komen*; wist *Paulus* nogtans, met zekerheid, dat 'er, eer dezelve komen zoude, nog eenige dingen voorafgaan moesten. *Wy bidden u*, zegt hy daarom (*), *dat gy u niet laat ſlingeren in het verſtand*, of *verſchrikken*, — *als of de dag van Kristus op handen ware*. De *Apostelen* konden derhalve, in de aangehaalde plaatſen, niet willen zeggen, dat de verſchyning van *Kristus*, *alle dagen*, te verwachten was, en dat men, omtrend den tyd *wanneer*, volſtrekt geene zekerheid had: maar zy konden zeer wel te kennen geven, dat de verwachting der *Kristenen* niet ongegrond was, te weten, dat *het tegenwoordige geſlacht niet zoude voorbygegaan zyn* (**), als de Zoon des menſchen verſchynen zoude, en dat, gevolglyk, veelen ooggetuigen hiervan zouden zyn. *Kristus* zelf had het denkbeeld der verwoestinge van *Jeruzalem*, met dat van het jongſte waereldgerigt verbonden (***), en zich, ook in dit opzigt, naar de verwachting der *Joden* geſchikt, die de opſtanding van de dooden, ten zelfden tyde, te gemoete zagen, wanneer de *Mesſia* zoude verſchynen.

9. Eindlyk merk ik aan, dat het geheele leven van *Kristus*, en de *Apostelen*, een aanhoudende ſchikking is geweest, naar de heerſchende denkbeelden van hunne tydgenooten, omtrend den Godsdienst. Dit ſtuk alleen vereischte eene afzonderlyke verhandeling.

Ik

(*) 2 *Theſſ.* II: 2. (**) *Matth.* XXIV: 34.
(***) *Matth.* XXIV, en XXV.

Ik moet my thands vergenoegen, met den Lezer ſlegts eenige ſtof, tot verder nadenking', te geven.

JEZUS was een *Jood*, van afkomst, en hield zich uiterlyk, tot zynen dood toe, aan den Godsdienst zyner Vaderen. Dit is, uit zyne levensgeſchiedeniſse, in de *Euangelien*, voor handen, onbetwistelyk zeker. Beſneden, ten agſten dage, opgevoed in de leerſtellingen, en gebruiken van het *Jodendom*, nam Hy deze laatſten, met eene zeer ſtipte nauwkeurigheid, altyd waar. Hy vierde jaarlyks de hooge feesten; was daarop tegenwoordig, toen Hy twaalf jaren oud was; onderhield den *Sabbath*, volgends de *mozaiſche* inſtelling; was zelfs, by minder feesten, tegenwoordig, by voorbeeld, by dat van de vernieuwinge des tempels (*); verbood het offeren niet: maar gebood het veeleer (**); yverde zelfs, voor de heiligheid van den tempel, dreef 'er de koopers, verkoopers, en wisſelaars uit (***); en vermaande, zoo wel zyne Leerlingen, als andere *joodſche* menſchen, om alles, wat de *Schriftgeleerden*, en de *Pharizeeuwen*, die op den ſtoel van *Mozes* zaten, hun zouden opleggen, te houden (****). Het was naamlyk het oogmerk van *Kristus*, om de *joodſche* Kerk in de Kerk zelve te hervormen. Om dit te konnen

(*) *Joann.* X: 22.
(**) *Matth.* V: 23, en 24.
(***) *Matth.* XXI: 12.
(****) *Matth.* XXIII: 2, en 3.

nen doen, moest Hy zyn oogmerk, voor het gros des volks, dat aan zyne vaderlyke inzettingen, ten sterksten, verkleefd was, niet ontdekken, en zich, zoo veel Hy konde, naar dezelven schikken: anderzins voorzeker, ware het met Hem, en zyne leer, te midden van zulk een bygeloovig, en laagzielig volk, zeer spoediglyk gedaan geweest; inzonderheid, dewyl dit volk toen den geheelen geest van den Godsdienst, in uiterlyke plegtigheden stelde, en de genen, die, omtrent dezelven, in het allerminste, in gebreke bleef, met *Heidenen*, en *Tollenaren*, gelyk achtte. Het eene, en andere kan, in de *euangelische* geschiedenissen, aan eenen yder, klaarlyk blyken.

De *Apostelen* van *Jezus* volgden ook zeer stiptlyk, ten dezen aanzien, het voetspoor hunnes Meesters. Niet slegts, in onverschillige gebruiken, maar ook, in zoodanigen, welken met de leer, in een onmiddellyk verband stonden, schikten zy zich, naar de heerschende begrippen hunnes volks, en werden, in dit, zoowel, als in andere opzigten, den *Joden*, als *Joden*, om de *Joden te gewinnen*; den *joodschgezinden Kristenen*, als *joodschgezinden*; den *Heidenen*, als *Heidenen*, *om, ten minsten, eenigen te behouden* (*). Dezelfde *Paulus*, die aan de *Galatiërs* schreef: *zo gy u besnyden laat, zal Kristus u niet nut wezen*; vierde echter, aan de vooroordeelen der *Joden*, zoo zeer bot, dat hy *Timo-*

(*) 1 *Kor.* IX: 20—22. Zie te rug, op bl. 49—53.

Timotheus, werklyk liet besnyden, *om den wil der Joden, die in de oorden van Lystren, en Ikonië waren* (*). Dezelfde man, die zoo sterk yverde, voor de *Kristelyke* vryheid, vond nogtans, naar zyne eigen belydenis, goed, om *den valschen broederen*, die de vryheid der *Kristenen* belaagden, *voor eenen tyd, met onderwerpinge, te wyken* (**); hetzy door *Titus* te laten besnyden, hetzy door andere plegtigheden der oude wet waartenemen. Dezelfde Schryver, die de *mozaïsche* wetten *zwakke, arme, eerste beginselen der waereld* (***), en den ouden Godsdienst *de bediening des doods, der verdoemenisse, de doodende letter* (****) noemde, gong, wanneer hy, met *Joden*, te doen had, in alles, als een *Jood* te werk; onderhield dagen, maanden, tyden, jaren; liet zich op de feesten vinden; liet voor zich offeren; reinigde zich zelven; deed geloften, en volbragt dezelven, naar de wet van het *Nazireërschap* (§). *Petrus, Jakobus*, en *Joannes* volgden denzelfden regel. Naar de meening van *Paulus*, gong *Petrus* zelfs hierin te verre; waarom hy hem

(*) *Gal.* V: 2—4. 1 *Kor.* VII: 19. *Hand.* XVI: 3.

(**) Dit gezegde steunt, op de onderstelling', dat de woorden οἷς οὐδὲ, of immers het woord οὐδὲ, *Gal*, II: 5, onecht zyn; gelyk my hoogst waarschynelyk voorkomt. Vid. MILLIUS, ad h. l. p. 429.

(***) *Gal.* IV; 3, en 9. *Koloss.* II: 8.

(****) 2 *Kor.* III: 6. 7. 9.

(§) *Hand.* XVIII: 18, vergeleken met *Num.* VI: 18—20. Zie ook *Hand.* XXI: 24—26.

hem vrymoediglyk bestrafte (*). Wel zegt CHRYSOSTOMUS (**): *Petrus, Jakobus, en Joannes schikten zich, ten aanzien der besnydenisse, naar de zwakheid der geloovige Joden. Wanneer Paulus, onder de Heidenen, predikte, behoefde hy deze toegevendheid, niet te gebruiken: maar, was hy in Judea, schikte hy zich, op dezelfde wyze.* Ellers vraagt hy (***): *waarom loopen zy, naar den tempel, om te bidden? Zyn zy dan, tot de joodsche zwakheid, te rug gekeerd? Dat zy verre! Maar zy schikken zich, naar den gang der zwakkeren, en vervullen dat woord van Paulus, als hy zegt: den Joden, ben ik een Jood geworden: zy schikken zich, naar de zwakkeren, op dat dezen niet zwak blyven zouden.*

Het grootste gedeeldte myner take is afgedaan. Ik heb, zoo ik meen, bewezen, dat *Kristus*, de *Euangelisten*, en *Apostelen*, zich, naar de valsche vooroordeelen hunner tydgenooten, ook ten aanzien van den Godsdienst, in meer, dan in één opzigt, geschikt hebben.

(*) *Gal.* II: 11—14.

(**) In cap. I. ad *Galatas*, p. 710. Οι περι Πετρον, και Ιακοβον, και Ιωαννην, κ. τ. λ.

(***) Homil. 12. T. V. p. 176. Τι τρεχουσιν αυτοι εις το ιερον προσευξασθαι. κ. τ. λ.

TWEE-

TWEEDE HOOFDSTUK.

Onderzoek, in hoe verre, en in welke gevallen, men deze schikking, behoudends het oogmerk der zendinge onzes Heeren, en den eerbied, aan zyn godlyk' karakter, en aan de braafheid der Apostelen, verschuldigd, schynt te mogen, en te moeten onderstellen.

EERSTE AFDEELING.

Algemeene regel, waarnaar men beoordeelen moet, in hoe verre, 'er schikking heeft plaats gehad.

VOLGENDS het gene wy reeds te voren, aangaande het gewigtige oogmerk der komste van onzen Zaligmaker, en der uitzendinge van zyne *Apostelen*, gezegd hebben, kunnen wy al, *van voren*, vastftellen, dat geen der heilige, en van God gezonden, Mannen zich, in zulke zaken, welken den *eigenlyken* geest, en het *ware* wezen van den Godsdienst, *in de daad* betreffen, naar de volksdwalingen, geschikt zal hebben. Wat is de *eigenlyke* geest, wat is het *ware* wezen van den Godsdienst, in het gemeen, en van den *Kriste-*

 lyken,

gen geſchikt hebben; nooit was het, in zulke zaken, waarin het wezen van den Godsdienst, en van de gelukzaligheid der menſchen gelegen is. Hiervan moet yder overtuigd zyn, wanneer hy de ſchriften van het *nieuwe verbond*, met aandacht, doorleest. Laat my, uit veelen, eenige weinige voorbeelden noemen.

Hoe gedroeg zich *Jezus*, ten aanzien van zulke begrippen zyner tydgenooten, welken de volmaaktheid der godlyke nature verdonkeren? Hield Hy zich ſtil, wanneer het de eer van God zynen Vader gold; of bevestigde Hy gevoelens, waardoor de glans der godlyke liefde, eenigzins konde verminderd ſchynen? Neen: dan yverde Hy, met den yver van een' onverſaagden held, die niet rust, voor hy de ſterkte vermeesterd, en den vyand overwonnen heeft. Herinneren wy ons, met welk eenen ernst Hy het vermoeden der *Joden* tegenwrocht, alsof zy *alleen*, met uitſluitinge van alle overige volken der waereld, Gode aangenaam waren, en Hem hunnen genadigen *Vader* noemen mogten. Niet ſlegts betuigde Hy, dat *God de waereld*, in het algemeen, *lief had* (*), en dat het oogmerk van zyn gezandſchap was, om elk, die in Hem gelooven wilde, gelukkig te maken: maar ook zeide Hy, met genoegzame duidlykheid, dat Hy, den *Heidenen*, zoowel, als den *Joden*, ten Herder ſtrekken moest. *Ik*, ſprak Hy (**), *heb*

(*) *Joann.* III: 16.
(**) *Joann.* X: 16.

heb nog andere schapen, die van dezen stal niet zyn; dezen moet ik ook toebrengen; en zy zullen myne stemme hooren, en het zal worden ééne kudde, en één herder. Het is waar, eerst bepaalde Hy zich, tot de *Joden alleen:* doch dit belet niet, dat zyn groot', en verheven plan, tot alle zyne overige broederen, zich uitstrekte. Ja, door zich, in den aanvang, tot de kinderen zynes volks, te bepalen, legde Hy den grondslag, om eenmaal de weldoener van het gantsche menschelyke geslacht te worden, en een' algemeenen tempel van gelukzaligheid op te rigten, waarin de onpartydige liefde van den algemeenen Vader der waereld, uit den mond van alle *natien*, zoude geroemd worden (*). Hoe sterk verzetteden zich naderhand zyne *Apostelen*, tegen die ingebeelde, alle andere volken uitsluitende, begenadiging der *Joden! Petrus*, hoe verkeerdlyk hy ook voorhenen, op dit stuk, denken mogt, betuigde naderhand, op de plegtigste wyze, *dat God geen aannemer des persoons is; maar dat, onder alle volken, de geen, die God vreest, en geregtigheid werkt, Hem aangenaam is* (**). *'Er is geene aanneming des persoons by God*, zegt *Paulus* (***), met opzigt tot *Joden*, en

(*) Zie F. V. REINHART, het plan, door den stigter van het Kristendom, ten beste der menschen, ontworpen, als een bewys, voor de waarheid van den *Kristelyken* Godsdienst, uit het *Hoogduitsch* vertaald, 1787.

(**) *Hand.* X: 34, en 35.

(***) *Rom.* II: 11.

en *Grieken*, die hy uitdrukkelyk noemt. Alle onderscheid, tusschen volken, en volken, is, naar zyne leer, in de brieven, aan de *Efezers*, en *Kolossers*, weggenomen, en God is, zoowel de God der *Heidenen* als der *Joden* (*); naardien Hy *een eenig God is*. *Joannes*, wanneer hy het groote voordeel vermelden wil, welk de komst van *Jezus* heeft aangebragt, zegt uitdrukkelyk (**), dat *Jezus Kristus eene verzoening is, voor de zonden, niet alleen van de Joden, maar ook voor die der gantsche waereld.* Hier kwam voorzeker geene schikking, naar het hoog bejaarde *joodsche* vooroordeel, te passe; dewyl hetzelve de volmaaktheid van den Eeuwigen ontluisterde, en den regtvaardigen God, als een Wezen van grillige partydigheid voorstelde, ja, de bron was van dien algemeenen haat der *Joden*, omtrend andere volken, waardoor zy, in de jaarboeken der waereld, gebrandmerkt staan. —— Even weinig schikten *Kristus*, en de *Apostelen*, zich, wanneer het begrippen gold, aangaande ware deugd, en regtschapenheid. In dit geval, ontzagen zy, hoe zeer de voorzigtigheid hen altyd bestierde, noch grooten, noch kleenen. *Jezus* leerde reeds in den beginne zyner prediking, *dat de geregtigheid* van zyne Leerlingen *overvloediger wezen moest, dan die der Schriftgeleerden, en Pharizeeuwen* (***), die, met verzuim van de wezend-

(*) *Rom.* III: 29, en 30.
(**) 1 *Joann.* II: 2.
(***) *Matth.* V: 20.

zendlyke pligten der regtschapenheid, in de betragting der inzettingen, en plegtigheden der *mozaïsche* wetten, hunne geregtigheid zogten, en over welken Hy niet zelden het wee openlyk uitsprak. Hoe duidelyk ontwikkelde *Paulus;* zoo zeer anderzins genegen, om zich te schikken; de denkbeelden van ware deugd', en toonde het onderscheid aan, tusschen deze, en de beoefening van uiterlyke plegtigheden! Wie is, met 's Mans schriften, zoo onbekend, dat hem niet eene geheele menigte van plaatsen, in gedachten kome? Gold het de belooningen der deugd', in de volgende huishoudingen van ons toekomende bestaan, en andere gewigtige leerstukken, en gronden van den Godsdienst; noch *Kristus* noch de *Apostelen*, voegden zich, naar de begrippen der genen, die deze dingen mogten loogenen: offchoon zy zich, van bewyzen, bedienden, welken, naar derzelver vatbaarheid, en vooroordeelen, geschikt waren. Zoo bewees *Kristus*, by voorbeeld, de *opstanding*, tegen de *Sadduceeuwen*, uit boeken, welker achtbaarheid zy herkenden (*), en *Paulus* twistte, met sommige *Epicureesche*, en *Stoïsche* wysgeeren, te *Athene*, over dit zelfde onderwerp (**). Kortom: de zaken, waarin zy zich schikten, behoorden niet, tot het *eigenlyke wezen* van den Godsdienst, hoewel dezelven somtyds, in verband stonden, met leerstukken van het *Kristendom.*

DAN,

(*) *Matth.* XXII: 31, en 32.
(**) *Hand.* XVII: 18.

Dan, het is niet genoeg, te toonen, in welke gevallen, 'er geene ſchikking konde plaats hebben. Gy begeert inzonderheid, Myne Heeren, dat men eenige nadere bepaling zal geven, en daadlyk aanwyzen, *in hoe verre*, en *in welke gevallen*, men onderſtellen moge, dat de groote Leeraar des menschdoms, en, op zyn voetſpoor, de met denzelfden geest bezielde *Apostelſchaar*, zich, naar de heerſchende begrippen, geſchikt hebben.

Wanneer ik de moeilykheid van dit ſtuk, in aanmerking neem, verwonder ik my geenzins, dat tot nog toe, byna niemand zich, aan het behandelen van hetzelve, gewaagd heeft. Met reden, klaagt TELLER hierover (*), en tragt dit gebrek eenigzins te verhelpen, door het opgeven van eenige weinige regelen, naar welken hy oordeelt, dat men de *eigenlyke leer* van *Kristus*, en de *Apostelen*, onderſcheiden kan, van derzelver *uitwendige leerwyze*. Ik zal gelegenheid hebben, om over deze regels, ter onderſcheiding van de leere, en leerwyze, ſtraks nader te ſpreken, wanneer ik vooraf, volgends de in het vorige Hoofdſtuk aangevoerde voorbeelden, zal getoond hebben, in hoe verre, en in welke gevallen, *Kristus*, en de *Apostelen* zich

(*) Vorerinnerungen zur dritten Auflage ſeines Wörterbuch, ſ. 42. u. ſ. w. Echter heeft de groote WETSTEIN reeds het eene, en andere, hiertoe betrekkelyk, geſchreven, in zyne Verhand. de interpretatione Novi Test.

zich werklyk geſchikt hebben. De uitvoerigheid, welke ik, in de opgave van voorbeelden, met opzet, gebruikt heb, zal my thands veroorloven, eene merkelyke kortheid in acht te nemen.

I. VOOREERST dan zeg ik, by herhaling', dat *Kristus*, en de *Apostelen* zich, ten aanzien van natuurlyke zaken, naar de valſche ſpreekwyzen, en begrippen des volks, geſchikt hebben. Ik vertrouw, dat de aangetogen voorbeelden dit duidelyk genoeg bewyzen. Hier moet ik echter eene bepaling maken, ten einde niemand myne meening, verkeerdlyk uitlegge, of daaruit een gevolg afleide, welk zoude ſtrekken, tot nadeel van onzen gezegenden Godsdienst. Het kan gebeuren, dat eene dwaling, omtrend natuurlyke zaken, iemand, eigenaardig aanleiding geve, tot eene zorglyke dwaling', ten aanzien van dingen, welken, tot den Godsdienst, behooren. In dit geval, moet een verſtandig, en braaf Leeraar die eerſte dwaling tegengaan, en hierdoor derzelver ſchaadlyke werking verhinderen. Een voorbeeld van dien aard vinden wy, in een geſprek van *Jezus*, met de *Joden;* toen dezen hem vraagden (*): *wat voor een teeken doet gy, opdat wy het mogen zien, en U gelooven? Wat werkt gy? Onze Vaders hebben het Manna, in de woestyne, geëten; gelyk geſchreven is: Hy gaf hun brood van den hemel te eten.*

(*) *Joann.* VI: 30— 38.

eten. Niets, zegt de Ridder MICHAËLIS (*), is, natuurkundiglyk beſchouwd, juister, en waarachtiger, dan het andwoord, welk *Kristus* daarop gaf: *voorwaar zeg ik u, Mozes heeft u het brood uit den hemel niet gegeven: maar myn Vader geeft u het ware brood uit den hemel: want Hy, die uit den hemel nederdaalt, is het brood van God.* Men moet aanmerken, dat de menſchen zich oudtyds allen inbeeldden, dat het *manna*, even als de *dauw*, van den hemel, nedervalt. Dit verkeerde denkbeeld heeft men, in de talen, overgenomen, en hierdoor hetzelve, om zo te ſpreken, vereeuwigd. In alle talen, ſpreekt men, van het nedervallen van den *dauw*, en men gebruikt dezelfde ſpreekwys, in landen, waar *manna* gevonden wordt, ten aanzien dezer *gomme. Azaph*, een oud gewyd Digter, volgt dit denkbeeld: *Hy regende*, zegt hy (**), *op hen het manna, om te eten, en gaf hun het hemelſche koorn. Een yder at het brood der magtigen.* Ondertusſchen heeft men het eerſte in *Italie*, in het midden der zestiende eeuw', begonnen te ontdekken, dat het *manna* eene *gom* is, welke, uit de boomen, en planten, voordkomt, nadat dezelven, van zekere *inſecten*, gekwetst zyn. De *Joden*, ten tyde onzes Heeren, ſtonden mede, in dit natuurkundige dwaalbegrip. Hierin zoude *Jezus* hen, buiten twyfel, gelaten hebben; zo het-

(*) Prysverhandeling, op de aangeh. plaats, bl. 153.
(**) *Pſalm* LXXVIII: 24, en 25.

hetzelve hun geene aanleiding had gegeven, om de wonderen van *Mozes*, boven die van Hem zelven, te verheffen, en aan Hem, in alle opzigten, veel voortreffelyker, dan die oude Wetgever, hun geloof, en vertrouwen te weigeren. *Jezus* had even te voren, zyne godlyke kracht betoond, in de verzadiginge van vyf duizend menfchen, met vyf brooden, en twee vischkens. Deze daad zoude men verwachten, dat de *Joden*, die teekenen begeerden, zoude overtuigd hebben, van de godlykheid der zendinge onzes Heeren. Maar neen: zy vonden 'er meer byzonders in, dat *Mozes* hun *hemelsch brood* bezorgd had; en vraagden daarom, wat voor een teeken *Jezus* deed, om zich geloof te verwerven? Hier vorderde derhalve de eer van *Jezus*, de eer van den Godsdienst, de eer van God, zynen hemelfchen Vader, dat Hy dit dwaalbegrip, omtrend *het uit den hemel vallen van het manna*, tegenfprak: *voorwaar zeg ik u*, *Mozes heeft u het brood uit den hemel niet gegeven.* Mogelyk meldt *Joannes* ons hier flegts de hoofdzaak van het gene *Jezus* zeide; gelyk men, in het lezen der *Euangelien*, onderftellen mag, dikwyls het geval te zyn. Hoe dit zy: *Jezus* fprak deze dwaling, met regt, tegen; dewyl dezelve, in dit geval, voor zynen Godsdienst, fchadelyk was.

Men kan het derhalve, tot geenen algemeenen regel maken, dat *Kristus*, en de *Apostelen* zich, in alle gevallen, en altyd, ten aanzien van *natuurlyke* zaken, naar de dwalende begrippen der menfchen, gefchikt heb-

hebben. Wil men hieromtrend een' regel geven; dan zoude men konnen zeggen: „ *Kristus*, en de *Apostelen* ſchikten zich, in dit opzigt, *doorgaands*, naar het heerſchende volksbegrip; uitgezonderd, wanneer hun hetzelve voorkwam, met de eer, of wezendlyke belangen, van hunnen Godsdienst, ſtrydig te zyn."

2. MAAR, in hoe verre, ſchikten zy zich, naar verkeerde volksbegrippen, ten aanzien van den Godsdienst?

UIT het gene ik reeds heb aangemerkt, kunnen wy, in het algemeen, dit beſluit afleiden, dat zy zich konden ſchikken, en ook daadlyk geſchikt hebben, in zoodanige zaken, welken, tot het *eigenlyke wezen* van den Godsdienst, *niet* behooren. Het gene ik boven, hieromtrend heb aangeteekend, zal ik niet herhalen. Alleen verzoek ik, dat men dit hier nogmaals, in overweging' neme; en daarby de aangehaalde voorbeelden vergelyke, waarin de heilige mannen zich, naar godsdienſtige dwalingen, in hunne ſpreek-, ſchryf-, en leerwyze, verſtandiglyk geſchikt hebben.

SOMMIGEN ſchynen het, als een' algemeenen regel, te willen aanmerken, dat *Kristus*, en de *Apostelen*, zich geſchikt hebben, ten opzigt van zoodanige begrippen, welken *onſchadelyk* zyn. Doch dit is, myns oordeels, te algemeen geſproken. Wat is *ſchadelyk*, en *onſchadelyk*? Waartoe moet dit *betrekkelyke* denkbeeld gebragt worden? Verſtaat men dit

dit, ten aanzien van de deugd der menschen, en de rust, en welvaart der zamenlevinge; dan, ja, schikten zy zich gewislyk niet, naar zulke begrippen, welken de deugd, en rust noodzaaklyk ondermynen. Zoo schikte *Jezus* zich geenzins, naar het begrip der *Joden*, die alle andere volken meenden te mogen, en te moeten haten. Het is waar, in zyn gesprek, met de *Syrophœnicische* vrouwe, nam Hy den gemeenen naam van *honden* over, waarmede het *jodendom* de andere volken bestempelde: maar, in dat zelfde gesprek, gong Hy tevends, met daden, welken sterker, dan woorden, spreken, dit hatelyke begrip te keer, en toonde, by eene andere gelegenheid, op de treffelykste wyze, aan, hoe redenloos, en verfoeijelyk dit gevoelen, en deszelfs gevolgen waren, in die overschoone gelykenisse, welke, onder den naam van den *barmhartigen Samaritaan*, bekend, en, door de getrouwe pen van den *Euangelist Lukas* (*), bewaard is. Maar, verstaat men het woord *onschadelyk*, in een ander opzigt; dan zoude ik den regel niet onderschryven durven. In zekeren zin, immers, is *yder* valsch begrip schadelyk; dewyl de waarheid, of liever het oordeel van een redenlyk wezen, overeenkomstig den waren aard der zaken, een natuurlyk goed is, en, tot de natuurlyke volkomenheid van zulk een wezen, bydraagt. Daarenboven kan één, en hetzelfde begrip, op éénen tyd, veel scha-

(*) *Luk.* X: 30 — 37.

ſchadelyker zyn, voor een mensch, en voor een volk, dan op den anderen. Het is met de volken, even als met byzondere menſchen, gelegen. Dezelven hebben hunne kindschheid, hunne jonglingſchap, hunne manlyke jaren, en hunnen ouderdom. 'Er zyn begrippen, welken, voor kinderen, nuttig; altans niet ſchadelyk zyn: maar welken, voor mannen, zeer ſchadelyk zouden kunnen wezen. Even zoo zyn 'er ook begrippen, welken, voor een volk, in deszelfs kindſchen ſtaat, veelzins nuttig, of ten minſten onſchadelyk zyn: doch welken hetzelve ſchaden zouden, tot eenen ryper ouderdom gekomen zynde. Het *joodſche* volksbegrip, aangaande de *Demons*, by voorbeeld, waarnaar de heilige mannen zich geſchikt hebben, ſchaadde dies tyds niet, maar was, in veele opzigten, nuttig, en konde niet worden uitgeroeid, zonder andere waarheden, waaraan hetzelve verzwagerd was, te gelyk te krenken. *Nu*, ondertusſchen, nu de *kristelyke* kerk reeds achtien eeuwen geſtaan heeft, zoude dit begrip ons wezendlyk ſchade doen; onze gezuiverde kennis bezwalken; ons, den kinderen in het verſtand, gelykvormig maken; onze liefde tot onzen hemelſchen Vader, eeniger mate ſtremmen, en ons hart, met de ſchrikbeelden van bygeloof, vervullen: in één woord, ons, in zekeren zin, doen wederkeeren, tot de arme, eerſte, beginſelen der waereld, en ons hinderen, in het bereiken van die natuur-, en zedenlyke volmaaktheid, waartoe wy, in onzen ge-

vor-

vorderden volksouderdom, door het *Euangelie* van onzen Zaligmaker, geroepen worden (*).

Ik houde my dan, tot nog toe, aan mynen boven opgegeven *algemeenen* regel, dat naamlyk „ de heilige „ mannen zich schikken konden, en dikwyls werklyk „ geschikt hebben, ten aanzien zulker zaken, welken, „ tot het *eigenlyke wezen* van den Godsdienst, en by- „ zonder van den *Kristelyken*, *niet* behooren." Deze regel kan, dunkt my, den toets uitstaan: als blyken zal, wanneer men de aangehaalde soorten, en voorbeelden, van *schikkingen*, daarmede vergelykt; welke vergelyking ik der aandacht van den Lezer, ernstiglyk, beveel.

(*) Deze laatste aanmerking is, door sommigen, niet genoeg bedacht. By voorbeeld, de meermalen aangehaalde Schryver der *Bemerkungen uber die Lehrart Jesu*, voorgegaan door HESZ, *uber Lehren, Thaten, und schicksale unsers Herrn*, en door anderen, merkt aan, f. 242, dat het tegen de wysheid van *Jezus* strydt, te gelooven, dat Hy zich immer zoude geschikt hebben, naar *schadelyke* volksvooroordeelen. Men bedenkt, zeg ik, niet genoeg, dat 'er onderscheid moet gemaakt worden, tusschen den kindschen staat eenes volks, en tusschen deszelfs gevorderden ouderdom. De schade, welken het toegeven, aan de vooroordeelen, in den tyd van *Kristus*, en van de *Apostelen*, koude te wege brengen, moet niet afzonderlyk op zich zelven beschouwd, maar vergeleken, en gewogen worden, tegen de meerder schade, welke het ontydige te keer gaan van die vooroordeelen, buiten twyfel, zoude veroorzaakt hebben. Het is het werk van een wys, en voorzigtig man, uit twee onvermydelyke kwaden, het minste te verkiezen.

TWEEDE AFDEELING.

Nadere verdediging van dezen algemeenen regel.

HET zal niet ondienstig konnnen geoordeeld worden, dat ik den gestelden regel, wat meerder aanklemme, door denzelven, tegen sommige bedenkingen, te verdedigen, welken ik schyn te mogen onderstellen, dat door sommige Lezers, daartegen, zullen gemaakt worden. Hierdoor zal niet alleen, de waarheid der zake duidelyker blyken: maar tevends het *karakter* van *Jezus*, en van zyne *Apostelen*, tegen alle verdenking', en bedilzugt, beveiligd worden.

SOMMIGEN van onze waarde, welmeenende, *medekristenen* zullen waarschynelyk, het daarvoor houden, dat het, tegen het ambt, en *karakter*, van *Jezus*, en van zyne *Apostelen*, strydig is; zo wy onderstellen, dat zy zich, naar eenige volksdwalingen, somtyds schikken mogten, en daadlyk geschikt hebben. Anderen, die iets meerder zien, zullen gelooven, dat altans sommige voorbeelden, welken ik heb aangevoerd, den *waren* geest van het *Kristendom* betreffen. Nog anderen zullen zorgen, dat, volgends myne, gelyk ik meen, bewezen onderstelling', alles, op losse schroeven, gesteld wordt, en dat dus de waarheid grootlyks gevaar loopt, by gebrek van genoegzame kenmerken,

ken, waardoor men de eigenlyke leer van het *Euangelie* zoude konnen onderſcheiden, van de leerwyze, waarop deszelfs Grondlegger, en zyne eerſte Dienstknegten hetzelve hebben willen voordragen.

Belangends de eerſte bedenking; niets hoort men, in geſprekken over ons onderwerp, menigvuldiger aanmerken, en niets ontmoet men meer, in de ſchriften der genen, die tegen onze meening zyn, dan dat dezelve, aan de hooge waardigheid, aan het ambt, en *karakter*, onzes Heeren, en aan de geloofbaarheid zyner *Apostelen*, ongemeen veel te kort doet. Hoe is het te gelooven, vraagt men, dat *Jezus*, op wien de geest der waarheid rustte; *Jezus*, die zich zelven *de waarheid* noemde, en van God gezonden was, om, der waarheid, getuigenis te geven; dat deze *Jezus*, benevends zyne *Apostelen*, op wien dezelfde geest der waarheid was nedergedaald, zich, naar dwaalbegrippen der menſchen, zouden geſchikt, en dezelven, niet alleen, by bekwame gelegenheden, niet tegengegaan; maar zelfs bevestigd hebben? Deze bedenking ſchynt ſommigen, zoo gewigtig toe, dat zy liever alles, wat, door *Kristus*, en de *Apostelen*, geſproken is, naar de letter, willen opvatten, dan, aan eenige ſchikking', plaats geven. Van hier is het, dat ſommigen, die zelfs, in natuurlyke zaken, geene ſchikking toeſtaan, zich, in allerhande bogten, gewrongen hebben, om de leer der ſchriften, zoo wel van het *oude*, als *nieuwe Testament*, met de gezonde wysgeerte, te doen

 over-

overeenſtemmen (*). En zekerlyk, zo deze redenéring doorgong, zoude men, om *Kristus*, en de *Apostelen* te verdedigen, één van deze twee dingen moeten kiezen: of ſtaande houden, dat iets, te gelyk, in een' wysgeerigen zin, waar, en in een' godgeleerden zin, valsch kan wezen: of beweeren, dat alle ſpreekwyzen, door *Kristus*, en de *Apostelen*, met betrekking', tot natuurlyke zaken, gebruikt, zo al niet, met de wezendlyke, ten minſten, met de zintuigelyke waarheid, volmaaktlyk overeenkomen. Gelyk de eerſte onderſtelling, te ongerymd is, om op dezelve, éénen oogenblik, ter wederlegging', te blyven ſtilſtaan: zoo is het ook, myns bedunkens, niet noodig, ter wederlegging' van de laatſte, meer te zeggen, dan het geen ik reeds boven heb aangeteekend.

Ik bepaal my dan enkel, by zulke zaken, welken men, tot den Godsdienst, brengt. Laat ons, in dit licht, de tegenbedenking, kortlyk beſchouwen, en de volgende dingen, in overweging', nemen.

Vooreerst houde men in het oog, dat niet alles, tot den waren geest, of de eigenlyke ziel van den Godsdienst, behoort, wat ſommigen, hiertoe gebragt hebben. Godsdienst, en Godgeleerdheid zyn twee verſchillende zaken. Over den Godsdienst, heb ik my reeds verklaard.

Wy-

(*) Hiertoe behooren JAC. DU BOIS, veritas, & auctoritas ſcripturae, in rebus philoſophicis, ABD. TREW, examen hyperſophiae antibiblicae, JO. BRUNSMAN, gratia naturae interpres &c.

Wyders, Godgeleerdheid, beschouwd, als eene mededeeling van zoodanige kundigheden, welken iemand konnen opleiden, om, uit een beginsel van liefde, tot het beste Wezen, onzer aller Schepper, en Regérer, deugdzaam te leven, en den wyden omtrek zyner pligten, met genoegen, te vervullen; kan, en moet, om dit oogmerk te bereiken, onderscheidenlyk geleerd worden, naar de maat der vatbaarheid, en gesteldenisse der genen, die men leeren zal. Dit onderscheid moet, en in de zaken, welken men leert, en in de bewyzen, waarvan men zich bedient, en in de voordragt der zaken, en bewyzen, zorgvuldig worden waargenomen. Hier komt niet alleen, in aanmerking, het onderscheid der geestvermogens; maar ook de verschillende leeftyd, het byzonder karakter, de daaruit spruitende verscheidenheid van hebbelyke gevoelens, vooroordeelen, en neigingen. Een Leeraar, die dit verschil niet opmerkt, en zich, naar hetzelve, niet weet te rigten, kan, over het geheel, niet veel vorderen, en zal zich zyner moeite, noodwendiglyk beklagen. Wanneer *Jezus* nu zich, naar dat alles, schikte, deed Hy, en deden zyne Leerlingen juist dat geen, welk men, van verstandige Leermeesters, hoe veel te meer dan, van zulke buitengewone Mannen, als zy waren, natuurlyk verwachten kan. Zy, die deze tegenwerping maken, toonen in de daad, van het menschelyk' hart, zoo weinig te weten, als van dat geen, waarin eigenlyk de wysheid eenes Leeraars be-

staat.

ſtaat. Moet niet een man, die een huis bouwt, dikwyls planken, en balken gebruiken, die hy naderhand, wederom uit den weg ruimt? Moet een Meester een kind, welk hy onderwyst, niet ſomtyds denkbeelden geven, welken hy naderhand moet verbeteren, en beſchaven, of ook wel, geheel wegnemen, om daarvoor betere, in de plaats te brengen? Hoe kan men dan onderſtellen, dat *Kristus*, en de *Apostelen*, anders konden gedaan hebben? Ja, hoe veel te meer, moesten zy zoo handelen, te midden van een driest, bygeloovig, hardnekkig, letterhatend, volk? Indien men het *karakter*, en de braafheid, van een verſtandig Leermeester, die zich, naar zyne kinderen, en derzelver zwakke verſtanden, ſchikt, niet verdenkt, of met verachting' bejegent; maar in tegendeel verheft: waarom zal dan de verhevenheid van het ambt, en *karakter* onzes Heeren, en zyner *Apostelen*, uit dezen hoofde, verdacht gemaakt worden?

Men merke verder aan, dat de genen, die deze bedenking opwerpen, zich mede het oogmerk der zendinge van *Kristus*, en de *Apostelen*, verkeerdlyk voorſtellen. Dit was niet, om de menſchen Wysgeeren, en Geleerden te maken; noch, om hen alle waarheid te leeren, zelfs niet alle waarheid, welke, tot de *ware* Godgeleerdheid behoort. Hiervoor was de toenmalige waereld, wat zeg ik? hiervoor waren de Leerlingen van onzen Zaligmaker, dies tyds, niet vatbaar; gelyk uit de ſchriften der *Euangelisten*, zonneklaar te zien is.

Wat

Wat was dan het oogmerk? om de menſchen den waren *Godsdienst* te leeren, en die waarheden, welken zy daartoe behoeven, op eene allerduidelykſte, eenvoudigſte, en met hunnen zinnelyken aard overeenkomſtige, wyze, van tyd, tot tyd, mede te deelen. Dit oogmerk ſloot derhalve de ſchikking, naar het volksbegrip, geenzins uit; maar vorderde dezelve volſtrektlyk: zoodat het oogmerk van God zoude verydeld geworden zyn, indien *Jezus alle* waarheid geleerd, *alle* dwaling beſtreden, en zich, noch in het eene, noch in het andere opzigt, naar de toen heerſchende begrippen, *geſchikt* had. Ik behoef dit niet verder uit te breiden; naardien ik boven, genoeg meen gezegd te hebben, om yder' aandachtig' Lezer, nopends de waarheid hiervan, volkomenlyk te overtuigen. *Jezus*, en de *Apostelen* deden genoeg, wanneer zy den vervallen Godsdienst deden herleven, in de harten der menſchen, door hun te beduiden, waarin dezelve eigenlyk gelegen zy; en die waarheden, waarop dezelve gegrond is, naar derzelver vatbaarheid, voor te ſtellen, en te bewyzen; en daarby voords zulke drangredenen, ter volvaardige pligtbetragtinge, te voegen, als volgends de natuur van redenlyke, en hun eigen geluk bedoelende, ſchepſelen, best in ſtaat zyn, om hunne werkzaamheid in het goede, behoorelyk aan den gang te helpen, en in beweging te houden.

LAAT my hierby nog voegen, dat het *karakter* van *Jezus*, en van de *Apostelen*, by hun ſchikken,

zoo weinig lydt, als voormaals het karakter der oude *Profeten* leed; wanneer dezen, niet flegts, in natuurlyke zaken, maar ook ten aanzien van zulken, welken op God, en godlyke dingen, haar opzigt hebben, zich, naar de denkbeelden hunnes volks fchikten. Men kan immers niet loogenen, dat *Mozes*, en de *Profeten*, van God, op eene menfchelyke wyze, gefproken, en Hem allerleie aandoeningen van *vreugde*, *droefheid*, *berouw*, *toorn*, *haat*, en dergelyken, toegefchreven hebben. Wy verklaren dit thands wel, gelyk men op de fcholen fpreekt, θεοπρεπῶς (*): maar de menfchen van dien tyd, tot wien zy fpraken, waren zulke Wysgeren niet. Ondertusfchen zal niemand het gezag dier oude Godsmannen, om *deze* reden, wraken. Zy ten minften, die met VOLTAIRE, en andere *Deïsten*, deze aloude manier van leeren befpot hebben, verraden veel meer hunne kwaadwilligheid, dan zy blyken van kennisfe, en oordeel geven. Zo ik van my verkrygen konde, om, in wederwil van de overvloedige uitgebreidheid der tegenwoordige ftoffe, hier uit te weiden; zoude ik, in eenige byzonderheden, kunnen aantoonen, dat *Mozes*, en de *Profeten*, even als alle andere oude Wyzen, onder de Volksleeraars, zich, in veele opzigten, naar de zwakheid van hun

(*) Zoo zegt Vader AUGUSTINUS, confeff. L. I. c. IV. *Amas, ô Deus, nec aestuas: zelas, & securus es: poenitet te, & non doles: irafceris, & tranquillius es: opera mutas, nec mutas confilium.*

hun volk, geschikt, en hierdoor, zeer veel goeds gestigt hebben. Doch ik wil my vergenoegen, met deze zaak, in het voorbygaan, slegts even aan te roeren.

MAAR, denken welligt sommige Lezers, hoe kan het gezag van *Jezus*, en zyne *Apostelen* verdedigd worden; zo de onderstelling waar zy: daar zy, zoo duidelyk, en herhaalde reizen, verzekerd hebben, dat zy geene fabelen gevolgd, geene menschengunst, maar die van God, in hunne prediking', bejaagd hebben (*)? Deze zwarigheid is ligtlyk op te heffen; mids men moeds genoeg hebbe, om de plaatsen, waarop men zich beroept, onpartydiglyk te onderzoeken. Laat my eenigen van dezelven, en wel de sterksten, noemen. *Predik ik dan*, zegt *Paulus* (**), *eene leer van menschen, of van God? Of zoek ik menschen te behagen? Voorwaar, indien ik nog menschen behaagde; zo ware ik geen dienstknegt van Kristus. Weet dan broeders, dat het Euangelie, welk ik verkondigd heb, niet van menschlyken oorsprong is: want ook ik heb hetzelve niet, van eenen mensch, maar door de openbaringe van Jezus Kristus, ontvangen, en geleerd.* Ellers schryft hy (***): *wy hebben de schandelyke agterhoudingen ver-*

(*) Zie den Schryver der Bemerkungen uber die Lehrart *Jesu* s. 306.

(**) *Gal.* I: 10 — 12. BEAUSOBRE geeft, dunkt my, de woorden: *αρτι γαρ ανθρωπους πειθω, η τον θεον*; zeer wel: *car la doctrine, que je veux persuader ici, est elle des hommes, ou de Dieu?*

(***) 2 *Kor.* IV: 2.

verworpen; wy hebben niet gewandeld in arglistigheid, noch het woord van God vervalscht: maar door de waarheid te openbaren, ons zelven, by het geweten van alle menschen, aanbevolen, in Gods tegenwoordigheid. Op eene andere plaats (*), betuigt hy: *onze vermaning is niet gesproten, uit eene zucht, om te verleiden, noch uit eenig onzuiver beginsel, noch met bedrog gepaard,* enz. Onder andere dergelyke verklaringen, zullen dezen, denk ik, niet van de minst beteekenende geoordeeld worden te zyn. Dan, wat moeten nu alle deze, en soortgelyke, gezegden bewyzen? Dat *Paulus* den roem by God, verre verkoos, boven den roem van menschen? Wie spreekt dit tegen? Dat *Paulus* van de godlykheid der *Euangelieleer*, zelf ten vollen overtuigd was? Geen *Kristen* kan hieraan twyfelen. Dat *Paulus* geene waarheid, welke, tot het wezen van den *kristelyken* Godsdienst, behoort, te rug hield? Ook dit lydt geene bedenking. Dat de bewyzen, welken *Paulus* bybragt, regt geschikt waren, om de menschen van zynen tyd te overtuigen? Wie zal dit niet toestemmen? Dat hy geene kwade, maar allezins loflyke oogmerken had? Dit gelooven wy allen. Dat hy geen bedrieger geweest is, die, hoewel hy, in zyne vermaningen, den ernstigsten toon aanneemt, echter niet met al elooft? Welk *Kristen* zoude hem verdenken? —— Maar wil men, uit deze plaatsen, daar-

(*) 1 *Thess.* II: 3.

daarenboven nog besluiten, dat hy zich, in zaken, welken, tot *het wezen* van den Godsdienst, niet behooren, noit zoude geschikt hebben, naar de vatbaarheid, de vooroordeelen, en de omstandigheden, der genen, met welken hy te doen had; zo besluit men voorzeker, uit dezelven, veel meer, dan hy, volgends het verband der woorden, kan bedoeld hebben, en dan hy, op andere plaatsen, duidelyk toont, door hem, bedoeld te zyn. Immers verzekert die zelfde *Apostel*, wiens woorden wy zoo even bybragten, elders, op plaatsen, waarop wy boven ons beroepen hebben, dat hy wel degelyk de omstandigheden aangezien, en zich, naar *Joden*, *Joodschgezinden*, *Heidenen*, en allerleie soort van menschen, geschikt, en hen, dewyl hy listig was, *met list getragt heeft te vangen.* Ja, al had hy dit niet uitdrukkelyk verzekerd, zouden wy ons, zo wy verstandig waren, door de enkele lezing' van het gene wy van zynen arbeid bezitten, daarvan volmaaktlyk moeten overtuigd houden.

DAN ik haast my, tot eene andere bedenking. Het zal waarschynelyk, hier niet ontbreken, aan menschen, die meenen, dat ten minsten de voorbeelden van schikking', welken ik, in deze Verhandeling, heb aangevoerd, den eigenlyken geest van onzen Godsdienst raken, en uit dezen hoofde zullen afgeschrikt worden, om tot dit gevoelen toe te treden. Of gy al spreekt, zal men denken, van zich, naar de begrippen van het Gemeen, te schikken, in zaken, welken *het wezen*

des Godsdienstes niet betreffen; gy haaldet echter zulke voorbeelden aan, welken daartoe, ongetwyfeld, betrekking hebben.

Hier moet ik vooraf, aan eene onderscheiding', plaats geven. Ik beweer geenzins, dat de heilige Mannen, in het gebruiken van *bewyzen*, voor zaken, welken, tot den Godsdienst der *Kristenen*, behooren, zich, naar de denkwys der toenmalige menschen, niet zouden geschikt hebben. Ik heb het tegendeel, boven, duidelyk genoeg, te verstaan gegeven, en zoude, zo ik niet vreesde, om door wydloopigheid te verveelen, daarby nog veel kunnen voegen. Maar dit beweer ik, dat de *zaken zelven*, ten aanzien waarvan, zy zich geschikt hebben, naar de zwakke denkbeelden der toenmalige waereld, tot het *ware wezen* van den *kristelyken* Godsdienst, niet behooren.

Hoe, zal men vragen, behoort het dan, tot onzen Godsdienst niet, te gelooven, dat 'er een *Duivel* zy? Doch, op myne beurt, vraag ik u, die dit waant, wie dezen artikel, tot eene hoofdwaarheid, gemaakt heeft, en, op welken grond, dit geschied is? Bevordert dan het geloof, aan zulk eenen vyand van het menschlyke geslacht, de ware regtschapenheid der menschen, en die heiligheid van hart, en zeden, om welken te verbeteren, de Afgezand der Godheid, op de waereld, gezonden werd? In tegendeel is hetzelve eerder geschikt, om den zwakken mensch, met veele vreeze, en angst, te overladen: waarom ook de *Apostelen*,

hoe

hoe zeer zy dit gevoelen niet wederſpraken, maar veel eer bevestigden, den *Duivel* doorgaands als eenen, door *Kristus* overwonnen vyand, voorſtelden. Wil men meer? Behoort het geloof aan *Demons*, die in de lucht omzwerven, of die in den afgrond der helle zyn, tot ons *kristelyke* geloof? Moeten wy, om *Kristenen* te wezen, aan de taalkunde der *Engelen*, gelooven, of toeſtemmen, dat zy eertyds de hand hadden, in genezinge van kranken? Kunnen wy geene *Kristenen* zyn, en, als zoodanigen, de leer eener regtvaardige vergelding', naar eenes iegelyken werken, vasthouden; 'ten zy wy tevends de begrippen der oude waereld, aangaande het *Paradys*, en de *Gehenna*, het *Elyſium*, en den *Tartar*, hulde doen? Konnen wy de opſtanding niet gelooven; 'ten zy wy tevends ons verzekerd houden, omtrend het bedryf van den *Archangel?* Moeten wy, om te gelooven, dat *Jezus de Kristus*, de van God verordende Zaligmaker der waereld is, juist alle die plaatſen, op hem, t'huisbrengen, welke de *allegoriſche* ſmaak der *Joden*, op hem, toepaste? Behoort het, tot ons *Kristendom*, dat wy ſtaande houden, dat de rotsſteen weleer het reizende leger der *Israëlleren*, door de woestyne, vergezelde, of dat *Michaël*, met *Samaël*, getwist heeft, over het *al*, of *niet* begraven van het ligchaam van *Mozes?* Men beandwoorde deze vragen, en anderen van dezen aard, welken ik meerder zoude kunnen doen, volgends de uitſpraak van het gezonde verſtand,

zon-

zonder zich, op het gezag van menſchen, noch op dat van *Conciliën* (*), te beroepen; en men zal my toeſtaan, dat deze zaken, tot den Godsdienst, niet behooren, en niets gemeen hebben, met die heilige waarheden, welken, tot deszelfs wezen, met goed regt, en door ydereenen, die nadenkt, gebragt worden. In één woord: men ſtelle zich den waren aard van den Godsdienst, in het byzonder, van dien onzes Heeren *Jezus Kristus*, zoo voor, als Hy zelf ons geleerd heeft te doen, en vergelyke dan de voorbeelden van minzame ſchikking', welken ik heb opgegeven; en men zal bevinden, dat alles, waarin *Jezus*, en zyne Leerlingen, zich, naar het begrip der menſchen, geſchikt hebben, van den eigenlyken Godsdienst, en van die waarheden, welken daartoe noodzaaklyk behooren, ten eenenmaal afgezonderd is.

MAAR, denken ſommigen, zoo doende, wordt alles, op een' losſen voet, geſteld: dewyl men geene kenmerken heeft, waaraan men weten kan, wat de wezendlyke leer van het *Euangelie* zy, en wat men, voor bloote leerwyze, en goedgunſtige ſchikking', naar Volksbegrippen, te houden hebbe. Het is voor zulke Vrien-

(*) Men houde zich hier, aan de vermaning' van AUGUSTINUS, contra MAXIMINUM EPISCOPUM, L. III: *non ego concilium Nicaenum tibi, nec tu mihi Ariminenſe, tanquam praejudicaturus proferas, nec ego hujus auctoritate, nec tu illius detineris auctoritatibus: non quorum libet propriis, ſed utriusque communibus teſtibus, res cum re, ratio cum ratione decertet.*

Vrienden der waarheid, voor zulke Beminnaars van *Jezus*, en zynen ſchoonen Godsdienst, dat ik de volgende afdeeling ſchikke.

DERDE AFDEELING.

Opgave van eenige kenmerken, ter onderſcheidinge, wat tot de eigenlyke leer van Jezus, en zyner Apostelen, en wat tot de leerwyze, behoort.

Wy hebben gezien, dat de heilige Mannen zich, naar de heerſchende volksbegrippen, ſchikken *konden*, en werkelyk geſchikt *hebben*, wanneer het zaken gold, welken, wel beſchouwd zynde, tot den *kristelyken* Godsdienst, baarblykelyk niet behooren. Maar, waaraan zullen wy best onderkennen, of het geen' wy, in de ſchriften des *nieuwen Verbonds*, lezen, voor eene toegevende ſchikkinge der heilige Mannen, naar het toenmalige volksbegrip, dan wel, voor hunne ware meening', en tevends, voor de zuivere waarheid, te houden zy?

De aangevoerde regel leert ons wel, in hoe verre zy zich, in het algemeen, ſchikken *konden:* maar niet bepaaldlyk, in welke gevallen, zy zich werkelyk *ſchikten*. Om dit laatſte te onderſcheiden, is dan noodig, dat wy eenige *byzondere* regels tragten aan te wyzen, volgends welken men zien kan, wat volksbegrip,

en wat zuivere waarheid zy. Somtyds laat dit zich gemaklyker; somtyds moeilyker, onderscheiden.

I. „ De heilige Mannen schikten zich, naar de „ begrippen van hunnen tyd, zoo dikwyls zy zulke „ dingen zeiden, welken, met de algemeenlyk aange„ nomen, en herkende, waarheden van het gezonde „ verstand, stryden."

Deze regel is van dien aard, dat niemand, zoo ik denk, denzelven zal willen tegenspreken. De waarheid kan tog, maar één zyn. Gevolglyk kan iets geene waarheid van het gezonde verstand, en tevends, in eenig ander opzigt, eene valschheid, zyn: en niets kan, in eene godlyke openbaring', als eene waarheid, geleerd worden, welk, tegen de beginselen der reden, of der ondervindinge, inloopt. Vindt men derhalve zoodanig iets, in de boeken des *nieuwen Verbonds*, welk, noch *eigenlyk* (*), noch *oneigenlyk*, opgevat, een' goeden zin geeft; dan is het zeker, dat hetzelve, tot het begrip van dien tyd behoort. Zoo strydt het, by voorbeeld, tegen het gezonde verstand, dat de eene, of andere geest van *Apollo* menschen zoude bezielen; dat menschen, door geesten van andere afge-

(*) Dit moet men wel in acht nemen. Niet alles, wat tegen de beginselen der reden, of der ondervindinge, aanloopt, is daarom aanstonds, voor eene schikking' naar volksbegrip te verklaren. Het kan zyn, dat het eene oneigenlyke wys van spreken is, en dat het gezegde, dus verstaan zynde, eenen zeer goeden zin ons oplevert: by voorb. als *Kristus* zegt: *ik ben de deur: ik ben de weg: dit is myn ligchaam:* enz.

gestorvenen, zouden geplaagd worden; dat de *Satan*, in *Judas*, zoude gevaren zyn; dat de *Satan* zoo veel magt zoude hebben, op menschen, als sommigen zich, uit hoofde van verscheiden plaatsen des *Bybels*, eeniglyk, naar volksbegrippen, ingerigt, verbeelden; dat de lucht vol *Demons* is; dat de *Engelen*, op een' bepaalden tyd, het water van *Betbesda*, ter genezinge van zieken, beroerden. Deze, en veele andere dingen, welken ik heb opgeteld, laten zich, met de reden, en de ondervindinge, niet vereenigen, en moeten dus, tot het grove, of bygeloovige, begrip des volks, gebragt worden.

2. „Een ander kenmerk van schikking' is, wanneer wy, op de éénе plaats, zoodanig iets vinden, „ welk, op eene andere, wordt tegengesproken, en „ met herkende beginselen, minder overeenkomt, dan „ het geen ellers geleerd wordt."

Teller brengt dezen regel zaaklyk mede by (*), en voert de volgende voorbeelden aan. Op de éénе plaats, geven de heilige Mannen te verstaan, zegt hy, *dat God eenen yder, naar deszelfs werken, zal vergelden; dat 'er, op voorwaarde van waarachtige bekeering', vergeving van zonden, by God, te bekomen is:* op eene andere plaats, *wordt de dood van Jezus, als een offerdood, en eene verzoening van de zonden, voorge-*

(*) Vorerinnerungen, op de aangeh. plaats, f. 45. Men zie ook, over dezen, en den 1. regel, WETSTEIN, de interpr. N. T. §. 5.

gesteld. Op de ééne plaats, leest men, *dat God barmhartigheid wil, en geene offeranden:* op andere plaatsen, *dat 'er geene vergeving geschiedt, zonder bloedstortinge, en dat daarom Kristus de reinigmaking onzer zonden heeft te wege gebragt, door zyn bloed.* Wat strookt nu beter, met de beginselen der reden? Volgends het oordeel van veelen, het eerste. *Wilt gy de Goden verzoenen? Zyt een braaf man. De geen', die hen navolgt, dient hen genoegzaam,* zegt SENECA (*). Het schynt derhalve veelen toe, dat de uitdrukkingen van *offerande, bloedvergieting', verzoening',* en dergelyken, schikkingen zyn, naar het gevoelen der *joodschgezinde Kristenen*, met dat oogmerk ingerigt, om hen den ouden offerdienst van *Mozes* te doen vergeten, en in den Godsdienst van *Jezus*, hen alles zaaklyk te doen vinden, waaraan hunne harten, in den vorigen Godsdienst, verhegt waren. Zo iemand ondertusschen deze zaak anders begrypt, die kan, ter opheldering' van den regel, daarvoor andere voorbeelden in de plaats stellen. In de ééne plaats', by voorbeeld, wordt geleerd, dat wy, met de *Demons*, die in de lucht zweven, te kampen hebben: in eene andere plaats', lezen wy, dat een afgod niets is. In de ééne plaats', schynt ondersteld te worden, dat 'er eene *zielverhuizing* is: in anderen, dat 'er niets dergelyks plaats heeft. Op de eene plaats', vin-

(*) *Vis Deos propitiare? Bonus esto. Satis illos coluit, quisquis imitatus est.* Epist. XCV.

vinden wy, dat het ryk onzes Heeren niet van deze waereld is: op anderen, lezen wy, van met Hem te regéren; in zynen troon te zitten enz.

3. „ Somtyds gebeurt het, dat de Spreker zelf „ wenken geeft, waaruit een nadenkend Lezer ligtlyk „ kan opmaken, dat hy zich, naar het volksbegrip, „ voegt."

Zoo ſtemde *Jezus* toe, by voorbeeld, dat *Elias* eerst zoude komen, en alles herſtellen: en zeide hy ellers: *zo gy het wilt aannemen*, *Joannes is Elias*, *die komen zoude*. Was dit geene genoegzame wenk, dat Hy, overeenkomſtig het heerſchende begrip van het volk, ſprak, zoo dikwyls Hy toeſtemde, dat de oude *Elias* andermaal verſchynen zoude, eer de *Mesſia* kwam, en dat de ziel van *Elias*, in *Joannes*, was overgegaan (*)?

4. „ Wanneer eene zaak, onder verſchillende „ beelden, welken allen, op zekere gebruiken van een „ volk, opzigt hebben, of onder verſcheiden ver- „ bloemde byzondere uitdrukkingen, wordt voorge- „ ſteld; dan kan men zeker zyn, dat de Schryver, in „ het voorſtellen van de zaak, welke hy bedoelde, „ zich, naar den aard, en het begrip, van een byzon- „ der volk, geſchikt heeft."

Jezus

(*) Zie boven, op bl. 74, en 75. Vergel. tellers Vorerinnerungen, ſ. 44.

JESUS *is de verlosser van het menschdom.* Dit is de hoofdstelling, welke, door het geheele *nieuwe Testament*, heerscht. Even deze stelling wordt, onder verschillende beelden, en plaatslyke spreekwyzen, voorgedragen. Nu eens heet het, *Kristus is een lam, dat voor de waereld geslagt is:* dan eens *een offer voor de zonden:* dan eens *eene gaaf:* dan eens *een Middelaar van het nieuwe Verbond:* dan *een Priester; een Hoogepriester:* dan *een Koning; een Vorst, een Heer, een Hoofd van het ligchaam; een Herder;* en wat dergelyke benoemingen meer zyn. Wie gevoelt niet, dat alle deze byzondere uitdrukkingen, naar den zinnelyken aard, en de bekende denkwyze des *joodschen* volks, zyn ingerigt, en dat zy, die van yder dezer *tropi* een' afzonderlyken artikel, in hun godgeleerd' zamenstelsel, willen maken, tegen het oogmerk der Schryveren, en tegen den eenvoudigen aard van onzen Godsdienst, handelen (*)? Op dezelfde wyze, is het met andere artikelen, gelegen. Brave menschen, die, in de vervulling' hunner pligten, hun vermaak gevonden hebben, zullen, in de volgende huishoudingen, de vruchten hunner werkzame deugd', ryklyk inoogsten. Anderen, daarentegen, zullen de gevolgen hunner dwaasheid, allezins ondervinden. Deze waarheid wordt, door *Jezus*, en de *Apostelen*, by alle bekwame gelegen-

(*) Dezen regel ontleen ik ook, van TELLER, op de aangehaalde plaats, f. 48.

genheden, ingescherpt. Doch, hoe verschillende zyn de beelden, waarvan zy zich bedienen, om, den zinnelyken mensch, deze waarheid, eenigermate, aan het verstand te brengen! Zullen wy nu deze beelden, en verbloemde uitdrukkingen, waarvan het meeste gedeeldte plaatslyk is, en by de *Joden*, t'huis behoort, tot de leer van het *Kristendom*, brengen, en daarvan zoo veele geloofsartikelen vormen? De leer der *opstandinge van de dooden* komt my voor, een wezendlyk leerstuk van den *kristelyken* Godsdienst te zyn (*). Maar, moet men daarvoor tevends, alle beelden, en spreekwyzen verklaren, door welken de heilige Mannen gewagt hebben, deze zaak, by den zinnelyken mensch, op te helderen; schoon dezelven duidelyke merkteekens van de denkwyze der *Joden* dragen?

5. „ WANNEER 'er zoodanige bewyzen voor„ komen, welken, volgends de wetten eener goede „ redeneerkunde, geene kracht altoos hebben, om de „ zaak te staven; kan men, in het lezen van het *nieuwe Testament*, veiliglyk besluiten, dat zich de heilige Mannen, in zulke gevallen, naar den bekenden verkeerden smaak der *joodsche natie*, geschikt „ hebben."

DAT

(*) Conf. egregia concio cl. WETSTENII, de mortuorum resurrectione, edita a cl. JACOBO KRIGHOUT, ejusque *memoriae Wetstenianae vindicatae* adnexa.

DAT 'er voorbeelden van deze natuur', voor handen zyn, blykt klaar genoeg, uit het gene ik te voren, in deze Verhandeling', gezegd heb. Om zich hiervan, volkomenlyk te overtuigen, moet men flegts de aanhalingen, uit het *oude Testament*, in het gemeen, en in het byzonder, zulke, die, als bewyzen, voor eene ftellinge, in het *nieuwe*, voorkomen, met de plaatfen van het *oude Testament* zelven, vergelyken, en zyn gezond' verftand gebruiken. Als men dan daarby eenige kennis heeft, aan den fmaak der *Joden*, en derzelver gewone fchriften vergelykt, zal men zich gereedlyk overreden, dat zulke aanhalingen, en bewyzen, als *argumenta ad hominem*, en fchikkingen naar het volksbegrip, zyn aan te merken.

6. „ WANNEER wy de heilige Mannen eene „ fpreekwys hooren gebruiken, welke, tegen hunne „ aangenomen zedelyke beginfels, of duidelyk ver„ klaarde bevattingen van zaken, ftrydt; dan is dit, „ voor ons, een genoegzaam bewys; dat zy zich, „ naar de denk-, en fpreekwys hunner Landgenoo„ ten, voegen."

ZOO zegt, by voorbeeld, *Jezus*, dat men het brood der kinderen, *den honden*, niet moet voorwerpen. Zoo fpreekt Hy, van den *Mammon*, van de *deugd der Pharizeeuwen*, van *Beëlzebul*, en dergelyken; niet, naar zyne eigen denkwys: maar, naar die van anderen.

7. „ LAAT

7. „ LAAT my hierby nog voegen, dat, gelyk „ de Ouden reeds hebben aangemerkt, ons menschen, „ een zeker gevoel van waarheid, en tevends van ver- „ digting', natuurlyk eigen is; welk gevoel, by den „ eenen, fyner, by den anderen, grover, nogtans niet „ geheel kan worden uitgeroeid."

HET vooroordeel des gezags, en der opvoeding' kan, ja, dit gevoel, ten aanzien van sommige stukken, merkelyk verstompen: doch zy, die, in die vooroordeelen, niet zyn opgewiegd, en wier geest eene andere rigting verkregen heeft, zullen dit natuurlyk gevoel, daadlyk in zich bevinden, ook ten aanzien van zoodanige verhalen, welken, by anderen, vastlyk geloofd worden. De *Jood* mogt gelooven, en door zyne overleveringen, in zyn geloof, bevestigd zyn, dat de rotssteen het reizende leger van zyne Voorvaderen nagevolgd, en nagewandeld is. Welk *Kristen* zoude dit immer, in goeden ernst, geloofd hebben; had de schrandere *Paulus*, om den *Joden*, ook hierin, een *Jood* te wezen, deze fabel niet vermeld? Wie zoude gelooven, aan het verhaal der *Joden*, dat *Michaël*, en *Samaël* hevige woorden gehad hebben, over het *al*, of *niet* begraven van *Mozes*: zo *Judas*, en *Petrus*, daarvan geene melding gedaan hadden? „ Wanneer „ derhalve ons natuurlyk' menschengevoel, ons den „ geest der fabelachtige overleveringen, klaarlyk doet „ bemerken; dan kunnen wy zeker zyn, dat de hei- „ lige Schryvers zich, van die overleveringen, bedie-

„ nende, naar het aangenomen gevoelen hunnes volks, „ en niet, overeenkomſtig de wezendlyke waarheid, „ ſpreken." Dit is des te gemaklyker te onderſcheiden, wanneer wy, in de ſchriften der oude *Joden* zelven, die overleveringen nog kunnen aantoonen, of immers voetſtappen daarvan ontdekken. Ondertusſchen behoort men, in de toepasſinge van dezen regel voorzigtig te zyn; ten einde men geen gevaar loope, om te gelyk met het geloof aan de *joodſche* overleveringen, in het *nieuwe Testament*, aangehaald, ook tevends het geloof, aan de wonderwerken, welken, door *Jezus*, en de *Apostelen*, verrigt, en van een' geheel anderen aard zyn, dan de *joodſche* fabelen, te verwerpen. Het is, aan den éénen kant, wel waar, dat het doen der wonderwerken zelve eene daadlyke ſchikking was, naar de zinnelyke begrippen, en het verlangen der *Joden:* doch, het is, aan de andere zyde, tevends waar, dat een *Kristen* niet kan nalaten, aan derzelver geſchiedkundige zekerheid, geloof te geven: weshalve het een geweldig misbruik van dezen regel zoude wezen, de verhalen, aangaande de wonderwerken, op de lange lyste der verzierde vertellingen, aan te ſchryven (*).

8. „ EINDLYK het is een bewys, dat de heilige „ Mannen zich ſchikken, naar het begrip hunner tyd- „ genooten, wanneer zy zoodanig iets te voren zeg-

„ gen,

(*) Vid. cl. WETSTENIUS, de interpret. N. T. p. 883.

„ gen, welk, door de ondervinding, niet bevestigd,
„ maar, des tyds, algemeenlyk verwacht werd."

HET einde der waereld werd, als ik heb aangemerkt, toen algemeenlyk, van de *Kristenen*, te gemoete gezien. Geen wonder: zy hielden *Jezus*, voor den *Messia*, welken de *Joden* verbeidden, en wiens komst dit volk geloofde, dat de tegenwoordige huishouding besluiten zoude. In gevolge dezer verwachtinge, spreken de *Apostelen*, in hunne brieven. Een van tweeën derhalve: of zy zelfs hebben het einde der waereld zich, als toen ophanden zynde, voorgesteld: of zy hebben deze dwaling toen niet onnuttig, immers niet schadelyk, gekeurd, en zich daarnaar geschikt. In veronderstellinge, dat dit laatste waar is, dient dit voorbeeld genoegzaam, ter ophelderinge van den regel.

DERDE HOOFDSTUK.

Dit denkbeeld, wel begrepen, kan zeer ſtrekken, ter verklaringe van de Schriften des nieuwen Verbonds.

Ik heb reeds, in deze verhandeling' zelve, een goed deel Schriftplaatſen eenigzins, gelyk ik denk, toegelicht, en uit het heerſchende volksbegrip, zoo van *Joden*, als van *Heidenen*, verklaard. Hierdoor heb ik tevends aangetoond, hoe dit denkbeeld, ten uitleg van de ſchriften des *nieuwen Verbonds*, ſtrekken kan. Ik zal my derhalve veroorloven, een einde te maken, aan dit geſchryf, na alvorens nog, de volgende aanmerkingen, betrekkelyk dit onderwerp, mede te deelen.

I. Indien dit denkbeeld waar is, als ik getracht heb te bewyzen; dan doen die, onder onze hedendaagſche Hervormers, kwalyk, die overal, waar zy ſlegts, met eenigen ſchyn van reden, konnen, de woorden der heilige Mannen, in een' anderen zin, verklaren, dan de toenmalige begrippen toelaten. Sommigen gaan hierin, zoo verre, dat zy hen dikwyls, juist het tegengeſtelde doen zeggen van het gene hunne woorden, volgends den natuurlyken zin, en den toenmaligen denktrant, medebrengen; of ook, dat zy eenige

eenige plaatſen, welken zy, op hunne wyze, niet weten te *verredenlyken*, voor onëcht, verklaren, en, zonder genoegzamen grond, verwerpen. Met reden, klagen voortreffelyke Godgeleerden van eene andere denkwyze, over deze ligtvaardigheid (*). En, in de daad, niets ſchynt meer geſchikt, dan zulk eene handelwys, om het getal der *Deïsten* te vermenigvuldigen, en de verlichting der *Kristenen* te vertragen: want, hoe konnen zy, die tot het *Deïsmus* overhellen, anders doen, dan lagchen, met de gedrongen verklaringen, welken zy ſommigen zien geven, aan plaatſen, welken hun te regt voorkomen, geheel iets anders te zeggen; en hierdoor, zoowel, als door het ligtvaardige uitſchrabben van woorden, zonder eenig gezag van goede handſchriften, en oude overzettingen; zich zelven, en anderen, in twyfelingen verſterken? Hoe konnen *Kristenen*, die hunne oogen nog niet durven openen, voor het licht, welk thands, aan onze kimmen, begint te ſchynen, ſterker, van ons, worden afgeſchrikt; daar men, op deze wyze, hoe langer, zoo meerder voedſel geeft, aan hunne meening, dat men het *Kristendom zelve* aantast, en de wysheid van *Kristus*, en de *Apostelen*, wil verbeteren. Behalve het onbetamelyke, welk 'er in gelegen is, wanneer men, den heili-

(*) Zie onder anderen Y. VAN HAMELSVELD, in orat. inaug. de ſtatu rei Christianae hodierno, laeto, an tristi? Quidque in poſterum de eo ſperare, vel timere debeamus? Traj. ad Rhen. 1784.

heiligen Schryveren, dat regt weigert, welk men, anderen, wedervaren laat; is dit waarlyk de weg niet, om de waereld der *Kristenen* te verlichten, en het licht van het zuivere *Euangelie*, alom te doen doorbreken!

2. Eene tweede aanmerking is, dat dit denkbeeld, omtrend de schikkingen der heilige Mannen, wel begrepen, duidelyk verklaard, en in goede voorbeelden aangewezen, zeer bekwaam is, om den *kristelyken* Godsdienst, zeer veel voordeels toe te brengen. Gelyk het, den *Kristen*, en den *Onkristen*, niet anders, dan schadelyk kan wezen, wanneer men de natuurlyke duidenis der woorden verdringt, en eene andere, in derzelver plaatse stelt; zoo kan eene goede onderscheiding van het gene, volgends het heerschende volksgevoelen van dien tyd, verklaard moet worden, en van het gene zuivere waarheid is, niet anders, dan ten voordeele van het *Kristendom*, werken. Immers, zoo haast men begrypt, dat de heilige Mannen zich noodzaaklyk veelzins moesten schikken, en dat byaldien zy dit niet gedaan hadden, onze Godsdienst, natuurlyker wyze, het hoofd nimmer zoude hebben bovengehaald; maar veeleer spoediglyk verdwenen zyn: dan zal men de godlyke wysheid, welke in deze toegevelyke schikkingen, zoo helder doorstraalt, dankbaar herkennen, en verheffen, en men zal het daarop toeleggen, om wel te leeren onderscheiden, wat eene waarheid van alle tyden, en wat eene waarheid, voor een

een zeker volk, een' bepaalden tyd, zy. Hoe veele bedenkingen der ongeloovigen zyn eeniglyk ingerigt, tegen zulke plaatſen, en ſpreekwyzen, welken, naar de volkstaal, en het volksgevoelen, behooren verklaard te worden, en, in dezen zin verſtaan zynde, niemand ſtooten zullen, die zich, in die tyden, weet in te denken, en verſtands genoeg heeft, om te bevroeden, hoe de Grondleggers van den *kristelyken* Godsdienst zich wyslyk ſchikken moesten, naar de volksſpraak, en naar zeer veelen der aangenomen vooroordeelen; wilden zy anders, hunnen heerlyken Godsdienst, een' ſpoedigen opgang bezorgen (*)! Dit, dat men alles, voor *loutere waarheid*, opneemt; dat men niets, aan den tyd, wil toegeven; dat men de leer, en leerwys niet weet te onderſcheiden, geeft den Ongeloovigen ſtof tot ſpotten *met*, en verachten *van* onze leer: gelyk het voorhenen aanleiding gaf, om den Bybel, op eene *alle-*

(*) Ik kan niet voorby, hier eenige woorden van den ſchranderen WETSTEIN af te ſchryven, uit zyne verhand. de interpret. N. Test. te vinden, agter zyn *nieuw Teſt.* p. 882. *His igitur omnibus diligenter perpenſis, ita ſtatuo: ſi eo tempore, quo libri N. T. ſcripti ſunt, concilium virorum optimorum, atque prudentiſſimorum fuiſſet convocatum, ut deliberarent, quo pacto religio excogitari poſſet, quae Judaeis, et Gentibus, doctis, et indoctis, ſuâ ſe utilitate et ſimplicitate commendaret, quae breviſſimo tempore magnam orbis terrarum in melius converſionem efficeret, quae idolatriae radicibus cum fructu extirpatis dogma de uno Deo mundi rectore ſtabiliret, hominesque a feritate ad humanitatem et mutuam benevolentiam revocaret et ad ſtudium virtutis vehementiſſime incitaret, non aliam meliorem excogitari potuiſſe eâ, quae in libris N. T. cum omnibus ſuis particulis, miraculis, teſtimoniis, parabolis &c. continetur.*

allegorifche wyze, te verklaren, en hierdoor, aan de befpottingen der toenmalige vyanden, bloot te ftellen. Indien men het dan waarlyk wel meent, met onzen *kristelyken* Godsdienst; dan leere men de menfchen, nauwkeurig te onderfcheiden: men toone hun, het verband van fommige waarheden, met eenige oude volksgevoelens, naar welken zich de *Apostelen*, in navolging' hunnes Meesters, om de waarheden zelven te fparen, gefchikt hebben: men doe hen opmerken, dat zy zich, naar dezelven, *wyslyk* fchikten: men late hen den bewys-, en redeneertrant der *Joden* kennen, en tusfchen goede, en onvoldoende, bewyzen; tusfchen bewyzen, welken altyd ftreek houden, en *argumenta ad hominem*, onderfcheid maken: in één woord: men leere de menfchen, zich den kindfchen ftaat, en den manlyken ouderdom van den *kristelyken* Godsdienst, wel te vertegenwoordigen (*). Langs dezen weg, zal het ware *Kristendom* veld winnen, en over het ongeloof zegevieren. Doch, zoo lang men dezen weg niet wil inflaan, zullen de Verkondigers van het *Euangelie* reden hebben, om te klagen: *wie heeft onze prediking geloofd!* en het getal der Ongeloovigen zal vermeerderen, naar mate de waereld, in kennisfe, en wetenfchap, toeneemt.

3. VERDER

(*) Zie het geen' TELLER, in zyne *vorerinnerungen*, fchryft, f 55, uber *das nationell gewordne Chriftenthum*, oder *das månnliche Alter deffelben*. Vergel. ook STEINBART's wysgeerige ophelderingen, I. ftuk, bl. 25.

3. VERDER wil ik aanmerken, en als eenen goeden regel, uit het gene ik gezegd heb, afleiden, dat, naar mate iemand, meer bekend is, met de ſpraak, de gewoonten, de ſpreekwoorden, gelykenisſen, begrippen, manieren van bewyzen, eener ſtellinge, welken, by die genen, plaats hadden, onder welken *Jezus*, en de *Apostelen* verkeerden; hy ook, naar die mate, in de uitlegginge van de ſchriften des *nieuwen Verbonds*, gelukkig ſlagen zal (*). Hebben *Kristus*, en de *Apostelen* zich, zoo veel zy konden, en mogten, naar hunne tydgenooten, in een, en ander opzigt, geſchikt; als wy gezien hebben: dan kan niemand, aan de deugdelykheid van deze gevolgtrekking', eenigzins twyfelen. Zy, die hun werk gemaakt hebben, om uitlegkundige regels voor te ſchryven, hebben ook dezen doorgaands niet vergeten: doch denzelven niet, in alle zyne uitgeſtrektheid, genoeg aangeprezen; dewyl zy de ſchikkingen der heilige Mannen, te nauw bepaalden. Laat dan dezen regel ons,

(*) Cl. WETSTENIUS hunc canonem ita dat, p. 878, *Si libros N. T. planius et plenius intelligere cupis, indue perſonam illorum, quibus primum ad legendum ab Apoſtolis traditi: transfer te cogitatione in illud tempus, et in illam regionem, ubi primum lecti ſunt: cura, ut, quantum fieri poteſt, illorum hominum ritus, mores, conſuetudines, opiniones, ſententias receptas, proverbia, parabolas, ſermones quotidianos, modum et rationem aliquid alteri perſuadendi, & cauſis fidem faciendi, cognoſcas. Ad haec praecipue attende, ubi in locum incideris, unde te per ſyſtema hodiernum, vel Theologiae, vel Logicae, aut per opiniones hodie receptas, expedire non potes.*

ons, wanneer wy de fchriften van het *nieuwe Testament* onderzoeken, in alle deszelfs ruimte, fteeds voor den geest zyn; en wy zullen geen gevaar loopen, om de gevoelens van onze Leermeesteren, of van onze Godgeleerden, in de plaatfe van die te ftellen, welken wy, in het *nieuwe Testament*, vinden.

HET zoude geene moeite kosten, dezen regel, in eenige byzonderheden, te ontwikkelen, en met voorbeelden te verhelderen; doch hierin zoude ik niets anders ter bane kunnen brengen, dan het geen' door RAMBACH, ERNESTI, en andere Mannen, die over de regelen der uitlegkunde, gefchreven hebben, reeds gezegd is. Het is waar, de wyduitgeftrekte zin, waarin ik gepoogd heb te toonen, dat de heilige Mannen zich, naar de denkwyze des volks, gefchikt hebben, zoude my een' ryken voorraad van ftoffe verfchaffen, en my in ftaat ftellen, om de aandacht des Lezers, tot byzonderheden, te bepalen, welken men doorgaands overgeflagen, of altans, in een ander licht, befchouwd heeft. Doch ik meen, dat de Lezer zelf de toepasfing gemaklyk maken zal, wanneer hy zich het boven verhandelde, en inzonderheid ook de merktekens, welken ik, ter onderfcheiding' van de leer, en leerwyze, heb voorgefteld, zal willen te binnen brengen. En waarlyk, ik zoude de aandacht van den Lezer, niet langer durven gaande houden.

4. DIT alleen moet ik nog aanmerken. Gelyk 'er geene waarheid is, welke niet misbruikt kan worden;

zoo

zoo kan men ook de ſtelling, welker waarheid ik, in deze Verhandeling', bepleit heb, misbruiken. SPINOZA ſtrekke ons hiervan ten voorbeelde, met betrekkinge, tot het gene men *Godgeleerdheid* noemt: MALEBRANCHE, ten aanzien van het gene, tot de *Natuur*, behoort. De eerſte wilde, dat wanneer wy, in de Schriftuur, lezen, dat God onze daden kent, en beoordeelt, wy dit, volgends de ſpreek-, en denkwyze van het Gemeen, te verklaren hebben (*). De andere meende, dat God alleen de eenige oorzaak van alle beweging', en werkzaamheid is, en dat de Schrifſtuur, waar zy dit tegenſpreekt, naar het volksgevoelen, moet worden uitgelegd (**). Dit is zekerlyk een grof misbruik van de waarheid, welke wy verdedigd hebben, en zoude ligtlyk konnen wederlegd worden; naardien hetzelve, op geene reden, ſteunt. Maar zullen wy nu, uit hoofde van die misbruiken, zwarigheid maken, om de ſtelling aan te nemen? Dit zoude voorzeker uittermate dwaas wezen. Laat ons liever de zaak onpartydiglyk, en met alle mogelyke nauwkeurigheid, onderzoeken, en den God der waarheid bidden, dat Hy ons onderzoek zegene!

VOORDS,

(*) SPINOZA affirmat, Ep. XXV opp p. 458, *Scripturam in iſtis etiam locutionibus, quibus Deus dicitur de hominum actionibus cognoſcere, ſtatuere, judicare, ſecundum receptas vulgi locutiones loqui, quia ipſius intentum non ſit, philoſophiam docere, nec homines doctos, ſed obtemperantes reddere.*

(**) Vid. MALEBRANCHIUS, laud. ad WETSTENIO, de interpret. N. T. p 877.

VOORDS, Myne Heeren, de eenige grond, waarop ik verschoning vragen kan, wegens de uitvoerigheid dezer Verhandeling, is de rykheid van het onderwerp zelven.

Ik eindig, met de woorden van SENECA (*): NON ENIM ME CUIQUAM MANCIPAVI, NULLIUS NOMEN FERO: MULTUM MAGNORUM VIRORUM JUDICIO CREDO; ALIQUID ET MEO VINDICO: NAM ILLI QUOQUE NON INVENTA, SED QUARENDA, NOBIS RELIQUERUNT.

(*) Epist. XLV.

NABE-

NABERIGT VAN DE UITGEVERS.

Na het afdrukken dezer Verhandelinge, is ons nog ter hand gekomen een *Byvoegzel* van den Hooggeleerden Heer VAN HEMERT, op de Antekening (**), Pag. 96, het geen wy, om aan deszelfs verzoek te voldoen, hier plaatzen: zynde dit Byvoegzel van dezen Inhoud:

Zoo fpreken ook de perfonen, die in de verhalen voorkomen, fomtyds naar de dwaalbegrippen van *anderen*. De *Duivel*, zegt, by voorbeeld, *Mattheus*, Hoofdst. IV: 8, nam *Jefus* mede op een' zeer hoogen berg, en als met de hand naar die gewesten wyzende, waar in de beroemdfte koningryken gelegen waren, beloofde hy, *Hem die allen te zullen geven*, zo hy voor Hem nedervallen, en Hem aanbidden wilde. De geheele gefchiedenis fchynt my een verhaal te zyn, van zekere inwendige bewegingen en aanprikkelingen tot zonde, welken de heilige *Jefus* in zyne allerzuiverfte ziel ondervond, maar welken Hy tevends manmoediglyk beftreed, en daadlyk overwon, door dien geest, waar van Hy allezins vol was. Zie DÖDERLEIN, auferlefene Theolog. Bibiioth. Th. II. f. 681. *Jefus* fchynt het verhaal hier van aan zyne Leerlingen te hebben medegedeeld in de *oosterfche* beeldfpraak, waar van zy niet vreemd zyn konden. Maar hoe komt de Duivel hier voor, als of hy koningryken te begeven had? Hy wordt hier, myns inziens, ingevoerd, volgends het denkbeeld der *Joden*, die het daar voor hielden, dat de *Duivel* (of *Samaël*) de beheerfcher was der *heidenfche* waereld, en aller flegte menfchen. God had, meenden zy, over de zeventig volken der waereld even zoo veele geesten aangefteld, die allen onder *Samaël* ftonden. Toen de *Israëlers* aan den berg beloofden, alles te zullen betragten, wat *Jova* fprak, riep, zeggen zy, God den *Doodsengel* (*Samaël*) en

en zeide hem, dat hy, schoon tot beheerscher der menschen aangesteld, egter geene magt over het *joodsche* volk zoude hebben. Dus leest men in de *joodsche* Schriften. Conf. Cl. WETSTENIUS, T. II. p. 259. Naar deze onderstelling, noemt *Jesus* den *Duivel den oversten dezer waereld.* Zie *Joann.* XII: 31. XVI: 11. enz. *Paulus* noemt de *Demons* en derzelver Hoofd, *Eph.* VI. *geweldhebbers dezer blinde waereld.* De *Valentinianen* hebben naderhand aan den *Duivel* den naam van Κοσμοκρατωρ blyven geven; als blykt uit IRENAEUS, adversus haereses, L. I. §. 10. p. 26, Οθεν τον διαβολον την γενεσιν εσχηκεναι, ον και κοσμοκρατορα καλουσι, και τα δαιμονια, και τους αγγελους, και πασαν την πνευματικην της πονεριας υποσασιν. TERTULLIANUS vertaalt dit woord, κοσμοκρατωρ, *mundi tenens.* Vid. GRABIUS ad locum IRENAEI. Schoon nu, naar de denkbeelden der *Joden*, de *Duivel* geene magt had over het *joodsche* volk, liet God egter, meenden zy, nu en dan toe, dat de boze geest den een' of ander' *Jood* aantaste.

ANTWOORD

OP DE

VRAAG,

HEEFT CHRISTUS, IN ZYNE PREDIKING, HEBBEN DE EUANGELISTEN EN APOSTELEN, IN HUNNE SCHRIFTEN, *ZICH* SOMTYDS, NAAR DE TOEN HEERSCHENDE VOLKSBEGRIPPEN, GESCHIKT? ZO JA; IN WELKE GEVALLEN, EN HOE VERRE? EN HOE ZEER KAN DIT DENKBEELD, WEL BEGREPEN, DIENEN, TER VERKLARINGE DER SCHRIFTEN DES NIEUWEN VERBONDS?

DOOR DEN EERWAARDEN HEER

WILLEM DE VOS,

LEERAAR DER DOOPSGEZINDEN TE AMSTERDAM.

Aan wien de ZILVEREN EERPRYS, door de Heeren Directeuren van TEYLER'S NALAATENSCHAP, is toegewezen.

Moveri nostro tempore quaestio coepit: utrum Jesus docendo sese ad erroneas populi opiniones accommodaverit? Quae si eo valet, utrum formulis usus fuerit, in quibus aliquid erroris popularis latuit, adeoque toleraverit aliquamdiu opiniones vagas falsas praejudicatas? Nec negandi locus est, nec eam συγκαταβασιν vitio vertendi; namque ea semper doctorum popularium consuetudo & prudentia exstitit: Sin autem, eum comprobasse calculo suo errores ejusmodi, quibus cultus divini puritas commaculatur ac impeditur, fateamur; periculum est, ne omnis ejus institutio in suspicionem adduci possit.

Doederleni instit. Theol. Chr. Tom. II. p. 212. 213.

DE EUANGELISCHE PREDIKING EN GESCHRIFTEN, VERGELEEKEN MET DE VOLKSBEGRIPPEN VAN DIEN TYD,

OF

PROEVE

TER BEANTWOORDING VAN HET VOORSTEL,

OPGEGEVEN DOOR

TEYLER'S GODGELEERD GENOOTSCHAP,

HEEFT KRISTUS IN ZYNE PREDIKING, HEBBEN DE EUANGELISTEN EN APOSTELEN IN HUNNE SCHRIFTEN ZICH SOMTYDS NAAR DE TOEN HEERSCHENDE VOLKSBEGRIPPEN GESCHIKT? ZO JA, IN WELKE GEVALLEN, EN HOE VERRE? EN HOE ZEER KAN DIT DENKBEELD, WEL BEGREPEN, DIENEN TER VERKLARINGE DER SCHRIFTEN DES NIEUWEN VERBONDS (*)?

EERSTE HOOFDDEEL.

Behelzende eenige aanmerkingen over het gewicht der Vraag; over de aanleidingen daar toe; de bedoelde meening, en manier van oplossing.

§. 1. Onder alle de Vraagen, door het aanzienlyk Genootschap volgens de stichting van den Heere TEY-

(*) De Opsteller dezes Vertoogs hadt alles reeds doen overschryven, gelyk het hier wordt aangebooden. Hy was van oogmerk om het niet dan

TEYLER tot hier toe opgegeeven, is 'er misschien geene, welke eenpaariger is toegejuichd; en alomme voor belangryker is aangezien, dan de tegenwoordige. —— Zo niet de moeilykheid des onderwerps meenig een in zyne daar omtrent aangevangen poogingen doet bezwyken; geeft dit reden tot de verwachting, dat daarop zeer doorwrochte Verhandelingen van veele zyden zullen inkoomen; dat de beslissing allerbezwaarlykst zal moeten weezen; en dat, met de bekrooning van eenige der uitgewerktste stukken, nog veele toegezonden Vertoogen van uitnemende waarde in het duister zullen moeten blyven liggen. —— Evenwel zal

dan tegen den bepaalden tyd van 1. December in te leveren. Weinige dagen echter geleden kwaamen hem in handen de nieuw uitgegeven Verhandelingen des Haagschen Genootschaps, met de treflyke beantwoording des schier gelykluidenden (doch eertyds by my niet zo onderscheidenlyk bekenden) Voorstels door den Eerwaardigen Heere J. HERINGA ELIZA's zoon. —— Deszelven leezing zal zeker voor ieder der Heeren Decifeurs in het tegenwoordige geval onvermydlyk zyn. —— Zekere verscheidenheden van begrippen of bewoordingen, gevestigd op schriftuurlyke gronden, zullen zich wel van zelve openbaaren. —— En het zal echter, geloof ik, niet onaangenaam zyn te verneemen, in welk derde ik het met den Heer HERINGA volkoomen eens zy, en tot het zelvde besluit op mynen weg voortgeleid zy. —— Om deze redenen ben ik te rade geworden de afgifte dezes eenige weeken te vervroegen, en ze met eene dagtekening te vergezellen, ten blyke dat deze Proeve (die toch waarschynlyk op de eene of de andere wyze het licht zal zien) geheel op zich zelven gestaan hebbe, en daar in geen gebruik gemaakt zy van het werk des Heeren HERINGA, welken ik alleen door zyne bovengenoemde Verhandeling heb leeren kennen en hoogachten.

4 November A. MDCCXC.

zal ook dan de aangewende moeite niet geheel verlooren gaan, voor hun, die 'er zich toe oeffenden. Het verryken van de eigen denkbeelden zal voor hun altoos eene aangenaame belooning zyn. Deze bedenkingen bepaalden my, om het geen my over deze stoffe te vooren kwam in order te brengen, en het ter uwer beproeving aan te bieden.

§. 2. Die algemeene goedkeuring, waar van ik zo aanstonds gewaagde, ontslaat my reeds om iets te zeggen over de aangelegenheid en gepastheid des Voorstels, met betrekking tot de tegenwoordige tyden; zy wettigt my om te onderstellen, dat het wichtige des Vraagstuks over bekend is, by allen die geene vreemdelingen zijn in den staat der hedendaagsche Geleerdheid en Uitlegkunde, zo als dezelve sedert eenige jaaren, byzonderlyk in veele Protestantsche gedeelten van Duitschland, zich vertoond en bevonden heeft.

§. 3. Uwe Verhandelingen schynen evenwel het nut van den Nederlandschen Lezer meer byzonderlyk doorgaans te bedoelen. —— Van daar maak ik het my tot eenen plicht, om iets vooraf te laaten gaan ter onderrichting voor de zodaanigen, wien by het inzien der Vraag, het groote aanbelang dezes onderzoeks te weinig in het oog mogt vallen; waarom ik ook aan de Nederduitsche taal thans de voorkeur geeve booven de Fransche, welke anders ten nutte der buitenlanders verkieslyker waare. Doch het omstandige dezer Vertoogen zal ook het vertaalen minder aangenaam maaken

voor het Genootſchap. —— Het is nauwlyk in veele geſchillen over Schriftuur-verhaal, Schriftuur-redeneering, en daar op gebouwde Schriftuur-leer, midsgaders in de vereffening dezer zaaken, met veele begrippen, welke aan zommigen volgens het gezond verſtand onbetwistbaar ſchynen, het is, zeg ik, ten aanzien van dit alles als de heerſchende mode onzer Eeuw geworden, byzonderlyk by de Hoogduitſche Schryvers; om in dit ſtrydperk zeer vaardig by der hand te zyn, en zich den zegepraal over hunne tegenpartyen toeteſchryven, of ook zich over het behaalen van denzelven by anderen te beroemen, door het veelvuldig bybrengen van, en het beroepen op de volgende Machtſpreuken: „ Veele verkeerde denkbeelden en gevoelens „ droegen het kenmerk van grysheid ten tyde van Jezus „ en zyne Apostelen. Zy waaren overtuigd van de on„ mooglykheid om ſommige dier verouderde begrippen „ met tak en wortel uit te rooijen. Daarom ſchikten „ zy zich na dezelve en lieten ze huisvesten. —— Het „ hoogstſchadelyke poogden zy alleen wegteneemen, „ en lieten voorts hunne tydgenooten den ſchyn be„ houden, als of zy die gevoelens aankleefden. Dus „ behooren hunne gezegden uitdrukkingen of ſtellin„ gen over alles wat hier toe gebragt kan worden, nu „ in meer verlichte tyden, nimmer eenig bezwaar uit „ te maaken tegen iets, dat op redeneerkundige gron„ den den ſtempel der waarheid draagt, en als zodaa„ nig aan ons kenbaar is. —— Jezus en zyne Apos-

„ telen

„ telen predikten buiten twy*d*el eene alleruitnemendfte
„ Leer, en de regte grondregelen om ons in het Gods-
„ dienftige wys, gelukkig, vry, en naar alle onze vat-
„ baarheden volkomener te maaken; maar 't geen in
„ het Nieuwe Testament hunnentwege tot ons is ge-
„ koomen behoorde men meer eigenlyk aantezien als
„ een onderwys voor die kinderen in 't verftand, wel-
„ ke hen in hunne Eeuw zo alomme omringden. ——
„ By dit alles werdt wel de vaste fpyze ook aan dezen
„ niet onthouden, maar zy moesten echter veelal met
„ melk gevoed worden, welke de volwasfenen nu wel
„ ontbeeren moogen. —— Het is dus thans het werk
„ van het fchrander vernuft en van eene opgeklaarde
„ reden, om alleen die vaste fpyze uit te kippen,
„ en de Christenen van alles, wat alleen tot dien tyd
„ behoorde, los te maaken. — Zo zou de zuivere
„ en redelyke Godsdienst eerst regt veld winnen, waar
„ aan niet te hoopen is, zo lang deze groote en hoogst-
„ nuttige opmerking uit het oog verlooren wordt, en
„ wy ons van daar inwikkelen in gefchillen en zwaarig-
„ heden, waar mede het eigenlyk Christendom niets
„ zou te maaken hebben, indien wy het zelve leer-
„ den inzien in deszelvs waare gedaante, afgefchei-
„ den van alles, 't welk de eerfte Grondleggers aan
„ de vooroordeelen op veelerlye wyze moesten toe-
„ geeven."

§. 4. Het zou niet moeilyk vallen voorbeelden by te brengen, waar in het aangevoerde niet alleen op en-

kele byzonderheden of afzonderlyke leerſtukken in den Godsdienst toegepast wordt, maar ook wordt uitgebreid tot ganſche verhaalen van gebeurde zaaken, ja ſchier tot al het geſchrevene noopens de wonderen en het leven des Zaligmakers of de bedryven der Apostelen. — Men vindt 'er, die aan den eenen kant Jezus als een buitengemeen en zonderling menſch (ein auſſer ordentlichen und aufgeklärten man) hemelhoog verheffen, die zeer ſpeelziek zyn met de benaaming van *Godlyk*, die zy op zyne onderrichtingen wel willen toepasſen; doch die van den anderen kant het onderzoek wegens het eigenlyk wonderdaadige, 't geen by hem mogt geweest zyn, vertoonen als van zeer weinig aanbelang, byna nutteloos, althans voor onze tyden allermoeilykst, en genoegzaam onbeſlisbaar. — En de zodaanigen voegen 'er dan niet zelden luchthartig by. „ De ſmaak voor dit wonderbaare en voor „ zulk eene godlyke bevestiging, die meer op zinlyk „ getuigenis dan op eigen redelyk inzien ſteunde, de „ ſmaak hier voor lag diep in den geest der Natie, met „ welke Jezus te doen hadt; daarom hadt hy ook, „ zou hy nuttig weezen, zulk een character als een „ geheel onmidlyke zendeling Gods aan te neemen; „ en het ganſche verhaal, 't geen der toenmalige we„ reld zynentwege overhandigd werdt, moest natuur„ lyk daar toe uitloopen, om alles van den kant van „ het buitengewoone voor te ſtellen; terwyl 'er ech„ ter onder die geboekte gebeurtenisſen naastdenklyk

„ veele

„ veele zullen geweest zyn, welke iemand, verrykt
„ met meer Phyſiſche, Phyſiologiſche, of Medicinaa-
„ le kundigheden, veel gemaklyker zou hebben kun-
„ nen verklaaren, en die hy, als in allen deele na-
„ tuurlyk, met geringe moeite zou hebben kunnen
„ uitleggen."

§. 5. Een maatig geoeffende oprechte met een natuurlyk gezond verſtand zou zich op deze laatſte voordracht wel ligt geneigd gevoelen, om ſpoedig dit beſcheid te geeven. „ Zo wilt gy dan eigenlyk, in rond
„ Hollandsch geſprooken, Jezus tot eenen bedrieger,
„ het Euangelie tot een fabel maaken; en dan nog de
„ wysheid, de uitneemendheid, en voorbeeldigheid
„ roemen van den man, die zo arglistig zyne mede-
„ menſchen wist te vangen, en welken gy als eenen
„ Leeraar van den weg der reine gelukzaligheid zegt
„ te eerbiedigen! —— Deze uwe wysheid houde ik
„ veel eer voor blykbaare dwaasheid! —— Het voor
„ de vuist handelen ſchynt gy weinig te beminnen,
„ en 'er ook in den man, welken gy uwen Vriend wilt
„ noemen, niet naauwziende op te weezen! ——
„ Met dusdaanige grondbeginſelen wensch ik geene ge-
„ meenſchap te hebben, en hoop my veel eer te wach-
„ ten voor de veelerlye ſtrikken, welke op dezen weg
„ zekerlyk verſpreid moeten weezen!"

§. 6. Zy evenwel, die een weinig dieper zoeken uit te vorſchen, vinden redenen, om zich hier mede nog in geenen deele voldaan te houden. —— Zy bemer-

merken dat veele voorſtanders van die gevoelens, welke §. 3. omſchreeven zyn, juist niet altoos overgaan tot zulke uiterſten, als daar op §. 4. volgden; zy weeten hoe die voordragt ſomwylen ſlechts bepaald blyft tot enkele ſtukken, tot redeneeringen of geſprekken, over byzondere onderwerpen; en hoe alles dan zeer wel plaats overlaat tot veele bedenkingen voor en tegen. —— En hun ligt eindelyk al ſchielyk by de Vraag: Is evenwel dat verklaaren van ſommige zaaken, door het te rug zien op de tyden en menſchen, met welke Jeſus moest omgaan, wel zo geheel en al verkeerdheid, dat hier over niet meer valle natedenken? Steekt 'er toch niet eenige waarheid in het zeggen: dat veele vreemde en langgevestigde gevoelens de tydgenooten van Jeſus vervulden? Kan en moet dit niet van zelven invloed gehad hebben op alles wat hem betreft? Ja is het niet dikwerf de eenige ſleutel om verhaalen, zedelyke redeneeringen en geſprekken te verſtaan, welke zeer ongerymd kunnen worden, wanneer wy ze niet opneemen in den Joodſchen zin? —— Dit alles verdient dus zekerlyk nader getoetst te worden. —— Hoe wenſchelyk zou het niet zyn, indien ik hier over eenig nader licht verſpreiden, en my zelven en anderen van dwaaling, die in dezen zo naa aan de waarheid grenzen kan, behoeden mogt! —— Het was daarom denk ik, myne Heeren, dat het door u hooglyk tyd geoordeeld werdt, en veelen daar in met u overeenſtemmen, dat alles, wat hier aan paalt,

eens

eens bedaardelyk en als van den grond op werdt naargegaan, en dit geheele onderwerp in deszelvs wezenlyke uitgebreidheid en behoorlyke grensfcheidingen rechtmaatig werdt beredeneerd; waar uit alzo moest gebooren worden dat algemeene voorftel, 't welk thans ter bearbeiding is opgegeven.

§. 7. Maar hoe toch zal deze zo overryke ftoffe zich laaten inpakken in eene maatige Verhandeling, die redenen en ophelderingen geeven, en iets meer zal doen, dan louter beflisfen? Deze zwarigheid zal door niemand fterker gevoeld worden, dan door die allen, welke zich gefchikt hebben om tot deze beantwoording mede te dingen. Hoe breed is niet de enkele lyst der vraagftukken, waar in het voorftel zodaanig als het door u omfchreeven is, zich wezenlyk laat fplitzen? Indien hier eene juiste uit een zetting noodig waare, kan men niet loogenen, dat 'er toe behooren alle deze volgende ftoffen:

I. Wat zyn Volksbegrippen? en als eene onderdeeling hier van: Hoe laat zich daaromtrent het oordeel opmaaken, en het rechte vonnis vellen ten opzichte van oude Natiën, welke wy alleen door de gefchiedenisfen kennen?

II. Welke is de eigene en bepaalde meening der uitdrukking: zich te fchikken naar heerfchende volksbegrippen? waar toe ook gebragt zou kunnen worden: wanneer is dit pryslyk? wanneer gaat 'er iets fchandlyks mede gepaard?

III. Welke waaren de heerſchende Volksbegrippen by de Jooden eenigen tyd voor de verwoesting van hunnen Staat?

IV. Heeft Christus in zyne prediking zich ook ſomwylen aldus geſchikt?

V. Wat valt hier over te zeggen nopens de levensbeſchryvers van Jeſus?

VI. Wat wegens de Apostelen in hunne brieven en redeneeringen?

VII. By aldien de drie laatſte artykelen N. IV. V. en VI. het gevraagde met *Ja* beantwoorden; in welke toeſtanden of omtrent welke onderwerpen deeden dit die Euangelieverkondigers?

VIII. Hoe verre gingen zy daar in?

IX. Hoe zeer kan dit denkbeeld wel begreepen dienen ter verklaaring van de ſchriften des N. Verbonds? waar by men nog als zeer naauwpaalende aan al het voorige zou kunnen voegen:

X. Hoe zeer kan dit denkbeeld, ſlechts onbeſchaafd en ruwelyk overgenoomen, dienen ter vervalſching van de waare Leer des Euangeliums en der gebeurde voorvallen?

XI. En eindelyk: Was ook Jeſus, waaren ook de Euangelisten en Apostelen met de toen heerſchende volksbegrippen niet meermaalen *zelve bezet*? En hoe zeer kan enz.?

§. 8. Zulk eene ſcheiding en rangſchikking der termen of Leden van het Problema (gelyk de Wiskun-

kundigen het noemen) toont reeds by den aanvang het wydſtrekkende der zaaken, die hier te beſchouwen vallen. —— Het toont den eigenaartigen loop der gedagten, welke iemand zich zou moeten afbakenen, die geneigd was hier zuivere waarheid te vinden, zonder om te zien naar de gevolgen, waar toe dit onderzoek hem leiden mogt. —— Het wyst den weg ter ontdekking aan, zo als wy dezen te bewandelen zouden hebben, byaldien de inval tot die overwegingen uit den grond van ons eigen hart waare opgekoomen en wy van alle geſchillen of misbruiken daaromtrent onkundig waaren. —— En het openbaart inzonderheid zeer vroegtydig en allerduidelykst, hoe 'er zeer lang en in 't breede geredeneerd kunne worden, enkel over de *twee eerſte* vraagen; welke twee eerſte vraagen toch zodaanig den grooten grondſlag van alles uitmaaken, dat deze wel met eene alle duiſterheid verdryvende klaarheid dienen *afgedaan en beſlist* te worden, ten zy dan dat alles wat 'er op volgt, zeer los en onzeker zal moeten blyven. —— Om echter door dit pad inteſlaan in geene te dorre beſpiegelingen te vervallen, zullen wy ons aan de voorgedraagene ſnippering geenszins zorgvuldig verbinden, maar nu aanvanglyk ons vergenoegen met eenige voorloopige doch noodige aanmerkingen wegens die zaaken, welke volgens de opgave hier ten opzichte van Jeſus en de zynen te beredeneeren ſtaan.

§. 9. Gelyk *Volksgeaartheid* (dat byzondere aan-

duidt, waar in het grootste gedeelte van eenigen landaart zich van anderen onderscheidt, en waar by het doorgaans kenlyk wordt; zo verstaat ook een ieder door *Volksgewoonten*, allerlye uitwendige gebruiken, handelingen, en aangenoomen Zeden, welke iets characteristieksch opleveren, en die in taal, kleeding, levenswyze, verkiezing, uitspanningen, bouwsmaak enz. by het gemeen de overhand hebben. —— Voor *Volksbegrippen*, zyn alzo te houden, of zulke afzonderlyke en *beschouwlyke* stellingen, die goedgekeurd en aangenoomen worden; of ook gewoonten en manieren *van doen en handelen*, in zo verre deze gewoonten uit zekere gevoelens en omhelsde denkbeelden voortspruiten en daar mede verbonden worden; het zy dan dat die begrippen en daar door veroorzaakte zeden goed en heilzaam, of ook kwaad en verderflyk te achten zyn. —— De gewoonte echter schynt gewild te hebben, dat men voor *Volksbegrippen* veeltyds te leezen hebbe, en 'er bepaaldlyk door verstaan moete, *Volksdwaalingen*, (*opinionum commenta quæ dies delet*) zulke ongegronde, onverdedigbaare, en waarlyk ongerymde of nadeelige gevoelens, die of belachens of betreurenswaardig zyn; waar in de menschen veelal niet wys schynen te willen worden, en die over eene gansche Natie verspreid zynde, alleen haaren steun daar in vinden, dat niemand 'er over nadenke, dat elk ze van den man die naast hem staat onbeproefd overneeme, dat hy ze weder voortplante,

en

en dat alzo, zelfs by het ganſchelyk vergeeten en wegzinken van den eerſten oorſprong, de algemeene roep 'er niets anders van weete te zeggen, dan: dat dit van onheugbre tyden voor waar of plichtmaatig gehouden zy, en daar aan geen veranderen valle. —— Voorbeelden van het alhier bedoelde ſchieten een ieder zo ten overvloede te binnen, dat het genoeg zy eenige weinigen aanteſtippen. —— Zo laat het zich eene Volksdwaaling noemen, en het is het heden by de Mahomedaanen: dat het ongeoorloofd zy zich tegen gevaaren en ſchaden op eenigerlye wyze te beveiligen, door middel van dien tak des koophandels, welke by ons onder den naam van *Verzekering* bekend is; —— eene Volksdwaalinge: wanneer 'er wegens de begrippen van Eer alomme zulke denkbeelden gekoesterd worden, dat dezelve niet dan door tweegevechten kunne verdedigd en gehandhaafd worden; — of wanneer eene ganſche Natie in het gevoelen ſtaat, dat de lotgevallen der menſchen door den ſtand en betrekking der hemelſche lighaamen op den ſtond der geboorte allenthalven bepaald worden, — dat by het uitſtorten van gebeden zekere houding des lighaams noodzaaklyk zy, of de wending des aangezichts bepaaldlyk naar dezen of dien kant des hemels gericht moete zyn, — en wat 'er meer van dezen aart met eene onberekenbaare verſcheidenheid kan gedagt en voorgedraagen worden.

§. 10. Aangaande zulke Volksdwaalingen ſtaat ook nog aan te merken, dat dezelve, naar maate van alle

ſtukken onzer kennis, in allerlye ſoorten kunnen verdeeld worden; doch dat zy hier in 't algemeen genoeg onderſcheiden worden, wanneer men ze rangſchikt in de twee volgende claſſen. 1. Van de zulke, die geheel op zich zelve ſtaan, of althans met niets anders te doen hebben dan met onze gezondheid, met de ſtaatkunde, of den daaglykſchen en burgerlyken handel: 2. en ten anderen van de zodaanige, die met den Godsdienst en met de waarheden of bevattingen en gedraagingen daaromtrent in eenig verband ſtaan en daar op invloed hebben. —— Ten opzichte des eerſten ſoorts diene ten voorbeelde: het wederkeerig verwyt van volksdwaaling tusſchen den Brit en den Hollander, nopens de toebereiding der dierlyke ſpyzen, zo dat 't geen by den een behouding der best voedende ſappen genoemd wordt, by den anderen te boek ſtaa als te nabykoomende aan de raauwe verſlinding, en men zich wederzyds verwondere over het halſtarrige der blyvende gewoonte. —— Zo kan het eene volksdwaaling van dien zelvden aart zyn, te gelooven, dat de eigen regeeringsvorm boven alle andere de beste, dat zy de eenige goede zy, en daarin nooit aan eenige verbetering gedagt moete worden. —— En zo laaten van den anderen kant de boven aangehaalde begrippen, over tweegevechten, over invloeden van Sterren, benevens alle verkeerde bevattingen, wegens zaaken, die met iets godsdienſtigs met waarheid of plicht verbonden zyn, deze zeg ik, laaten zich van zekeren

kant

kant beſchouwen, als hier door tot eene afzonderlyke claſse behoorende, en als zodaanig de opmerking van den verſtandigen vereerer Gods byzonderlyk tot zich trekkende.

§. 11. In het opgegeeven voorſtel ſpelt men alleen het woord *Volksbegrippen.* Dit ſlaat gelyk wy zeiden zo wel op goede en aanneemelyke, als op het verwerpelyke. —— De aart des onderwerps ſchynt ons anders hier zo baarblyklyk te bepaalen tot *Volksdwaalingen*, dat het ſchier verwondering baare, waarom deze niet uitdrukkelyk genoemd zyn, en de zaggere bewoording van Volksbegrippen nu gebezigd zy. —— En deeze bedenking voorwaar kan alleen haare oplosſing vinden hier in: of dat men alzo verkoozen hebbe eenig voorbeeld van ſoortgelyke ſchikking, als waar van in de vraag geſprooken wordt, aan de hand te geeven; of ook dat men opzetlyk gewild hebbe, dat hier meer uitgebreid over veele overeenkomſten met de volksbegrippen in 't gemeen, ook daar dezelve richtig waaren, zou gehandeld worden. Doch dit als in het voorbygaan.

§. 12. Hoe moeilyk valt het doorgaans te bepaalen of zekere denkwyzen den naam van Volksbegrippen, zekere ongerymdheden den naam van Volksdwaaling, onder eenige Natie te regt en naar waarheid verdienen? —— Hoe allerbezwaarlykst althans laat zich dit vastſtellen en met genoegzaame helderheid of eenpaarigheid beſlisſen, ten opzichte van zulke, die wy

alleen

alleen door getuigenissen der Oudheid kennen? —— Dit weeten zy allen die ernstig gadeslaan het eigene van eens ieders bevattingen, het weinig overeenkomstige onder veelen, het veel op hebben met woorden zonder zin, waar over zy die dezelve gebruiken nimmer peinzen; en die dan nopens deze dwaalingen nog boven dien opmerken, hoe zy nu eens geenen tegenstand dulden kunnen, dan wederom by de groote meenigte zeer oppervlakkig zyn en als geheel geen wortel geschooten hebben in de ziel, zo dat het, van vooren beschouwd zynde, uitermate twyffelachtig worde, of het gemeen dezelve heftig aankleeven, dan of het 'er zich maar weinig mede bemoeijen, ja ze gaarne om iets beters vaarwel zeggen, en daar mede verwisselen zal. —— Ik vraag my zelven by voorbeeld: — Was de Leer der zielsverhuizing een Volksbegrip by de Romeinen, of was zy het niet? Verstaande thans, om niet te ver verstrooid te raaken, door Romeinen, de inwooners van de *Stad* Rome op zeker gegeeven tydvak. En hoe weinig ben ik in staat 'er met grond op te antwoorden, vermits de Geleerden in zeer onderscheiden partyen verdeeld waaren, en het niet duidlyk blyke naar welke zyde de meenigte 't meest overhelde? —— Welk onbevooroordeeld denker zal zich zelven spoedig kunnen voldoen ter beslissing, of aan anderen overtuiglyk kunnen aanwyzen: naar welke zyde de heerschende volksbegrippen overhelden in die Staatsonlusten, welke de Nederlanden voor eenigen tyd

tyd beroerden? Daar men by hoofden te tellen heeft, en nieuwe onderſcheidingen van rangen en ſtanden hier niet kunnen toegelaaten worden, zal elk misſchien de uitſpraak voor twyffelachtig moeten houden. —— Hoe gemeen zyn by onze laagſte volksclasſen de uitdrukkingen van Do..... of Bl...... kind; de Du.... en zyn mo..? Hoe belachlyk waare echter de man, die aan deze uitdrukkingen nevensgaande denkbeelden hechten, en ze deswege aan het gros des volks toeëigenen wilde? —— Het gezegde diene alleen ten ſtaal om toetezien, dat men wegens het oude niet dikwyls even dwaas redeneere; het diene ten betooge, hoe bezwaarlyk men tot de regte beperking der zaak, die nu in 't algemeen beſlist moet worden, doorgaans geraaken kunne (*)?

§. 13.

(*) In de laatere jaaren van 's Heilands prediking was 'er by de Jooden in 't gemeen, ook by Herodes een zeer zotte waan, dat Jeſus de verreezene Joannes de Dooper waare. Dit echter zal toen by niemand den zin gehad kunnen hebben, dat de begraavene Joannes geene verrotting gezien hadt, en het afgeſcheiden hoofd weder met het lighaam vereenigd was. —— Niets was voor Herodes gemaklyker uittevorſchen geweest. —— De Discipelen van Joannes zullen dit niet als verdichtzel hebben kunnen of durven uitſtrooijen. Ook hadt Jeſus reeds voorheen gepredikt. —— Zy die aldus van Jeſus ſpraaken en hem voorheen minder kenden, wilden 'er dus hunne gisſing mede aanduiden, dat de onthoofde Joannes, wat den geest betrof, nu een ander lighaam bezielde, even gelyk de Jooden in 't gemeen van Elias gezegd hadden, dat de Geest van Pinehas in hem gewoond hadt, en gelyk zy met de wederkomst van Elias voor de verſchyning van den Mesſias waaren ingenoomen, niet in dien zin dat de

§. 13. Laat ons echter ten overvloede toegeeven, dat wy te handelen hebben over een zekér iets, waaromtrent alle twyffeling nopens de algemeenheid des invloeds geheel is weggenoomen. —— Stellen wy dat 'er te fpreeken valle over eene zaak, die openbaarlyk onder de volksdwaalingen van vroegeren tyd te rekenen is; zo dat 'er aangaande het beftaan of plaats grypen daar van niets te twisten valle; hoe waarachtig het ook mooge zyn dat eenige enkele fchrandere menfchen het verkeerde daar van wel begreepen en duidlyk inzagen. —— Neemen wy, om een voorbeeld te hebben, het volksgevoelen der Romeinen, wegens het elendig omzwerven van de fchimmen der gefneuvelden in den kryg, welker lighaamen met geene ftaatlyke plechtigheid begraaven waaren. Wat toch zal de betekenis, welke de waare meening zyn der uitdrukking: om zich naar die heerfchende denkwyze te fchikken. Dit is de groote hoofdzaak, waar op zy die in dezen eenige waare voldoening erlangen willen, boven al te letten hebben, en by het over 't hoofd zien van dewelke

de Propheet het reeds lang vergaane lighaam weder aan zou neemen, maar dat hy in een ander bekleedzel zich met de voorige bewustheden weder onder de levenden zou vertoonen. —— Zaaken alle die wel even onaanneemlyk blyven, doch die duidlyk doen voelen, hoe wy de vroegtydige begrippen dan eerst in den regten aart aan ons zelven vertoonen, wanneer wy ons de zaaken die 'er toe behooren in den vereischten famenhang en met de nevensgaande omftandigheden volledig vertegenwoordigen.

welke men niet anders dan zeer oppervlakkig worden moet. —— Zeer openbaar is het, dat dit ſchikken geheel niet pasſen kan op hen, die zelve met dusdaanige dwaaling *beſmet* zyn, en 'er mede voortgeſleept worden. In hem die gezegd zal worden zich dus te *voegen*, wordt altoos een beter weeten een grooter verlichting en duidlyker kennis onderſteld. —— Even min kunnen zy 'er onder geteld worden, die het onverſtandige te keer gaan, die het beſtryden en openlyk voor de waarheid uitkoomen. Maar wanneer wy deze laatſten aftrekken van de ſom der zulken, die zich van de plaatshebbende vooroordeelen door goede redeneering ontſloegen, welk een verſcheidenheid laat zich dan niet terſtond bemerken onder de nog overblyvende Bet-weeters? Deze vindt de opgemerkte verkeerdheid van te weinig belang, (hy rekent ze van te weinig nadeel om 'er zich tegen aantekanten. Geene is te winzuchtig of te vreesachtig. Een derde meent door het overſtappen van dit ongerymde ander goed te kunnen bevorderen; zo dat deze allen zulk een dwaalbegrip, hoe ongegrond zy het ook achten, niet onmidlyk verkiezen te beſtryden; daarom willen zy het liever zynen loop laaten behouden, zich 'er niet mede bemoeijen, het althans niet tegenſpreeken, of den ſchyn van daar in overeen te ſtemmen aan zich laaten leunen. Terwyl een vierde zich van den heerſchenden waan regelregt bedient, daar op als eenen grondſlag bouwt, en eigen belang of andere bedoelin-

gen daar door zoekt te bevorderen en te ftevigen. —— 't geen hier boven al aanmerking verdient, is, niet loslyk heen te loopen over de veelvuldige en verfchillende wyzen, waar op dit fchikken, dit toegeeven en gebruik maaken van volksvooroordeelen zich begrypen laat. Gefchiedt het niet door enkel ftilzwygen? Ook niet door flechts duistere aanwyzing ter berisping, ter befchimping, of wederlegging? Voorts door redeneering en voordragt deswege, die op onnoemlyke wyzen kan veranderd en gewyzigd worden? —— Zulk een fchikken is het niet geheel iets anders by den Dichter, die van daar levendige en krachtige denkbeelden ontleent ter ontvonking der hartstochten, en ter verwekking van ideaale voorftellingen? Geheel iets anders by den Gefchiedfchryver, die in 't voorbygaan van gebeurde zaaken of verwachtingen en gevoelens gewag maakt met bewoordingen, welke het gemeen daaromtrent bezigt, en over welke hy zich verder de eigen begrippen geheel niet aantrekt; hoe weinig hy ook met de daar mede bedoelde zaaken ingenoomen zy, of ze zelfs wel geheel veroordeele? —— Is dat zelvde fchikken niet wederom geheel iets anders by den Staatkundigen en den Redenaar, welken ik my verbeelden kan, als zich van het boven aangeroerde begrip zyner tydgenooten, wegens de fchimmen der gefneuvelden, bedienende om de gemoederen ten ftryd aan te vuuren, om heldhaftigheid by de Soldaaten te bewerken, en hen ter herwinning eener Leger-

plaats

plaats of van een ongelukkig verlaaten Slagveld te noopen, of schoon hy ook voor zich gelooven mogt, dat met de uitgebluschte adem, dat geen 't welk wy Ziele noemen, voor eene ydele benaaming te houden waare, in den eigenlyken zin *pulvis & umbra*, ja schoon hy ook zich verzekerd hieldt, dat de braaven na den dood terstond hemelwaards gevoerd werden? —— Hoe geheel anders eindelyk wordt hier de betekende zaak, wanneer zy zien zal op iemand, die ten aanzien der begrippen van waarheid en Godsdienst niet alleen zulk eene stelling, wegens de gekwelde schimmen der onbegraavenen, liet doorloopen en als door de vingeren zag, maar die ook met al zyne betere wetenschap, raakende het onverschillige der behandeling, die onze doode lighaamen wedervaaren mogte, door redeneeringen, op dit begrip rustende, zich behaaglyk zogt te maaken, en daar uit aandringen wilde de noodzaaklykheid en het gewicht van plechtige lykdiensten; als zynde zaaken, zonder welke de zielen der afgestorvenen nimmer waare rust konden smaaken? —— Hoe verfoeilyk zou niet boven al deze laatste worden, by aldien hy, het hersenschimmige van dit alles bevroedende, zich als een gezant der Godheid wilde voorstellen, door zich op eenige schynbaare gronden voortedraagen als iemand, die van de menschen gewislyk hadt afgeweerd de deerlyke onheilen, welke op dit onbegraaven laaten zekerlyk volgen moesten; wanneer hy stofte dat deze nu door zyne tusschenkomst en

 macht

macht uit den weg geruimd waaren en de menſchen hem deswege dank verſchuldigd waaren? Hoe ydel en dwaas alle zulke roem zyn zou, behoeft geene verdere uitlegging!

§. 14. Na al het voorige, het geen wy meenen dat zo veel wezenlyk lichts verſpreiden kan, neeme men nu eens het ganſche Vraagſtuk als van nieuws op. —— Zy die in de vergelykingen der Stelkonst eenige ervarendheid bezitten, erinneren zich lichtlyk, hoe machtig veel het tot de gemaklykheid en ſpoedigheid der oplosſing aldaar diene, de termen eener Æquatie te veranderen en omtezetten in eenige andere, die van eene gelyke waarde moeten blyven, doch eene andere benaaming erlangen. Deze opmerking volgende, om te zien, wat men op het gevraagde zou kunnen zeggen, indien het tot een ander geval betreklyk was, plaatze men alzo voor Jeſus, voor de Euangelisten, en Apostelen, eens andere perſoonen, andere Leeraars en Schryvers, die wy enkel naar waarheid begeerden te kennen, en omtrent welker verdediging wy voorts van alle vooringenoomenheid bevryd zyn. —— Men leeze diensvolgens, in plaatze van de grondleggers van onzen Godsdienst, SOCRATES, PLATO, LIVIUS, SENECA, TACITUS, LUCIANUS, LOCKE, STEELE, VOLTAIRE, ROUSSEAU enz. En men verbeelde zich dat iemand ons aan boord kwaame met de vraag, dat hy zich verlangend betoonde ter bekooming van antwoord: of deze

hier

hier vermelden, ofte wel iemand hunner, in Leer en Schriften zich ook *fomwylen* gefchikt hebbe naar de heerfchende volksbegrippen van zynen leeftyd? zo ja, in welke gevallen, en hoe verre? en hoe zeer dit denkbeeld wel verftaan ter opheldering hunner fchriften dienen kunne.

§. 15. Elk oplettende moet voorzeker bevroeden, dat het veranderde voorftel volmaakt eenzelvig is met het uitgefchreevene in de vraag, *mutato nomine*. Hy kan niet ontkennen, dat de manier der oplosfing in het eene geval ook de maatftaf moet zyn der ontknooping in het andere. —— By het peinzen hier op zouden wy evenwel moeten toeftaan, dat de vraag nu veel te ruim, te onzeker, en te verftrooid waare om net beantwoord te worden; behoorende onder die *Problemata indeterminata*, die verfcheiden folutien veelen kunnen, en die byzonderlyk zeer weinig kunnen afdoen ten opzichte van menfchen (hoedanige wy de Apostelen reeds by voorraad zeer wel kennen) die te doen hadden met perfoonen van allezins onderfcheiden Landaarten en gezindheden; die fpraaken, redeneerden en fchreeven tot vermengde genootfchappen, ten deele wel uit Jooden, doch ook dikwyls voor verre de meeste menigte uit Heidenen beftaande; zo dat de vroegere volksbegrippen onder die vermengden, zelfs by hunnen tyd, machtig uit een liepen, en veeltyds regelregt tegen elkanderen overftonden. —— Om by de geopperde perfoonen, SOCRATES, PLATO enz. nog

nog een weinig te blyven, zouden wy den Vraager gewislyk te gemoete voeren: Hoe ver hy Land- en Tyd-genooten toch al wilde uitgeftrekt hebben voor hun, wier fchriften terftond in veele werelddeelen geleezen werden? —— Of hy hier onder ook wilde begreepen hebben het gebruiken van de taal en bewoordingen hunner Eeuw, zelfs daar die bewoordingen dikwerf ongepast mogten geweest zyn, en niet aan oorfprong en afleiding beantwoordden? —— Of het hem in den Historiefchryver mishaage (wanneer hy maar de verkeerde berichten tegengaat wegens daaden en handelingen, die zyne gefchiedenis eigenlyk betreffen) dat hy de andere bykoomende zaaken, die tot zyn oogmerk niet dienden, verhaale, zo als zy gemeenlyk geloofd werden, zonder aanwyzing wat hy zelve 'er van geloove, of welk onderzoek hy daaromtrent gedaan hebbe? —— Voorts zouden wy 'er byvoegen: „ By meest alle Schryvers van eenigen naam waaren „ toch altoos de volksdwaalingen eene ftoffe van onderzoek en navorfching, of ook wel het voorwerp „ van boertery en veelerlye gisping. —— Men kan „ fchier geene van de aangehaalde zo wel als van eene „ menigte andere Schryvers noemen, of zy hadden altoos een eigen opzet, om volksgevoelens of ook „ wel begrippen van geleerden, die dezelve verdedigden, tegen te gaan, dezelve te beftryden, de zaaken naar waarheid te beredeneeren, en alzo hunne „ Eeuw ten dienst te ftaan. —— Daar is 'er zelfs, „ wien

„ wien de zucht tot vermaerdheid, of de eigen voor-
„ oordeelen, wel eens vervoerden tot zeer lichtvaar-
„ dige ſpotterny en beſchimping van volksbegrippen,
„ die geenszins verwerplyk waaren, en die by de ſchran-
„ derſten geacht werden op reden te ſteunen. —
„ Hoe zal dan het gevraagde, omtrent iemand dezer
„ in 't byzonder, of allen in 't gemeen, zich zo met
„ ja of neen laaten beantwoorden, dat dit als een al-
„ gemeen vonnis over hun geſchryf zou te achten
„ zyn; als iets, waar aan zy te kennen zyn en 't geen
„ hun doorgaans eigen was." — Hoe veele ge-
vallen zyn 'er ten laatſten niet, waar in het ſchier on-
mooglyk te beſlisſen zy, of eenige voordragt eens
Schryvers den naam van ſchikken naar de gevoelens zy-
ner tegenparty verdiene, dan of het veel eer beſpotting
van dezelve genoemd moete worden. — De Aarts
Bisſchop van Parys (om thans van oude voorbeelden
te zwygen) Mr. DE BEAUMONT hadt ROUSSEAU
wegens zynen Emile als zeer onrechtzinnig voorgedraa-
gen, om dat hy alle beweegingen en eerſte natuurlyke
neigingen der kinderen als van natuure goed en nuttig
hadt beſchreeven, en alzo het Leerſtuk der oorſpron-
gelyke verdorvenheid openlyk hadt tegengeſprooken.
Hier op antwoordt ROUSSEAU als volgt: „ Wat
„ doet dit Leerſtuk af, ten opzichte van den Schry-
„ ver van Emile? Schoon hy zyn boek nuttig oor-
„ deelde voor alle menſchen, zo was het echter naast
„ geſchikt ten dienſte van Christenen. Het was ge-

„ ſchikt

„ fchikt ten dienfte van menfchen, wegens de Erf-
„ zonde en derzelver fmetten gereinigd door het daar
„ toe geftelde bondteken, althans wat de ziel betreft.
„ —— Volgens deze Leer hebben wy allen in onze
„ kindsheid de oorfpronglyke onfchuld wedergekree-
„ gen. —— Wy zyn uit den Doop opgenoomen,
„ even zuiver van hart, als Adam was, toen hy uit
„ de hand van God te voorfchyn kwam. —— Wy
„ hebben, zult gy zeggen, ons op nieuws bevlekt;
„ maar dewyl wy begonnen in onzen loop, met daar
„ van bevryd te worden, hoe dan hebben wy ons daar
„ mede op nieuw bezoedeld?" —— Zal ik dit den naam moeten geeven dat ROUSSEAU zich hier (ik zeg nu niet naar de volksdwaalingen maar) naar de volksbegrippen naar de gevoelens des Aartsbisfchops, en die der gemeene Christenheid voegde en fchikte? Of zal ik zeggen moeten dat hy ze tegenfprak? Dit laatste doet hy zekerlyk niet, ter aangetoogen plaatze. —— Zyne denkwyze kan wel niet onbekend zyn aan iemand, die de fchriften van ROUSSEAU met maatige opmerking heeft geleezen. —— Doch hoe dikwyls moet niet om dezelvde redenen ons oordeel in veele andere gevallen uitermaate twyffelachtig en ongewis zyn? —— Ten opzichte van hoe veele onderwerpen, die niet opzetlyk en in het breede verhandeld worden, moet niet een Aucteur nu eens den fchyn hebben van der gemeene gevoelens te zyn toegedaan, dan weder-een voorkoomen daar van machtig te verfchillen, zon-

der

der dat wy de reden van die verfcheidenheid en de eigen bedoeling in elk geval met mooglykheid ontdekken kunnen?

§. 16. Het waare eens zo, dat wy van eenigen Schryver LIVIUS, LOCKE enz. konden zeggen „ In „ dit of dat ftuk wist hy wel beter, hy floeg 'er geen 't „ minfte geloof aan, en echter fchikte hy zich naar „ de heerfchende begrippen." Hy fprak eens geduurig van fpookende verfchynzelen en voortekenen, fchoon het ons van elders wel bekend waare dat hy dat alles voor loutere dwaasheid en inbeelding aanzag. Wat zal 'er dan evenwel worden van de vraag: „ in *hoe* „ *verre* deedt hy dit?". Zo lang wy het in dezen niet eens zyn wegens eenen gemeenen fchaal van bereekening en aanwyzing van de graaden der opklimming en nederdaaling? —— Daar die gemeene fchaal ons nog ontbreekt, laaten zich ook de perken niet aanwyzen. —— Over het beftaanbaare ten dezen aanzien met de eerlykheid fchynen de diepdenkers van onze Eeuw het nog op verre na niet eens te zyn. —— Ten befluite van alles zouden wy gewislyk tot den man, die ons alzo wegens eenigen anderen Schryver het nu op te losfen voorftel deedt, moeten zeggen: „ Ik weet u „ waarlyk ten opzichte van 't geen dat gy wenscht op- „ gehelderd te hebben, geen beflisfend befcheid te gee- „ ven, zo lang gy niet nader voet by ftuk zet. Gy „ zoudt u met meer onderfcheiding dienen te open- „ baaren, of alles wat ik 'er op weet te zeggen, koomt

 „ alleen

„ alleen daar op neer: dat wy den by u bedoelden
„ Auctеur gezamenlyk voor ons neemen, dat wy zyn
„ werk of geſchrift van vooren tot agteren doorloo-
„ pen, en dat gy dan bepaalder opgaaft, wat gy be-
„ doelt, wat gy wilt hebben aangeweezen. —— Dan
„ zouden wy ſtukswyze moeten nagaan of eenig voor-
„ koomend verhaal, eenige ſtelling of redeneering eene
„ volksdwaaling van dien tyd geweest zy; wy zouden
„ moeten zien, van waar het blyke dat de Schryver
„ zelve daar over beter gedagt hebbe, en alzo moeten
„ bepaalen of ook wel gisſen naar de redenen, welke
„ hy gehad mogt hebben om zich tegen dien waan niet
„ te verzetten, of om ze te ſchraagen en te begunſti-
„ gen. —— En dan nog zou te bezien ſtaan, hoe
„ het met den aart der zaake gelegen waare, en hoe
„ veel overeenkomst alles hebben mogt met de ge-
„ ſprekken of zelfs redenvoeringen van eenen heden-
„ daagſchen Sterrekundigen, die in zyne onderwyzin-
„ gen zelfs, de uitdrukkingen wegens het op- en on-
„ dergaan der zonne niet altoos ſchroomachtig zal ver-
„ myden; als wel verzekerd dat hy hier door onder
„ de beſchaafden geene valſche begrippen zal koeste-
„ ren, en niemand hem daarom als een betwister van
„ het thans aangenoomen Syſtema der waereld ooit zal
„ willen afſchilderen."

§. 17. Uit het gezegde volgt zo ik acht ten onwederſpreeklykſten, dat ons onderwerp gelyk ſtaat met veele andere ſtoffen van beſpiegeling, die zeer diep-

zinnig

zinnig ſchynen, waar mede wy ons lang kunnen bezig houden, en die wy gaarne in het groote wenschten te omvangen, doch welker begeerde beſlisſing, in dien trant ten minſten, dat al wat daar by behoorde gedagt te worden, ons te gelyk voor den geest koome, onze vermogens niet zelden te booven gaat; waar in wy aan onze bekrompenheid ſteeds gedachtig moeten zyn; waar in wy ons zeer ligt door bewoordingen, die in den grond altoos eenige duisterheid moeten hebben, laaten wegſleepen, en ons wonder verheugen over algemeene antwoorden, of ook ons beklaagen over het gemis derzelve, ſchoon die antwoorden zo in 't algemeen eigenlyk nooit regt ter zaake gegeven kunnen worden, maar zich altoos alleen tot weinige byzonderheden bepaalen moeten. —— Zy die op het bemerken van eenigen misſtand, van meenigerlye taalfouten, op het ontdekken van eenige kwalyk geſtelde of wanſtaltige redeneeringen aldus beſluiten: „ Daarom vindt „ men by dien Schryver niets goeds. Daarom is alles „ wat van hem afkomſtig is verdacht, en kan ons „ nooit ten gebruike dienen." Zy zeg ik, die zulke algemeene vonnisſen alomme waar het hun gelust gelieven over te brengen, zullen niet lichtlyk de zodaanigen in de war brengen, die naar eenige wysheid vraagen; vermits de minſte naadenking doet bevroeden, hoe onnozel en byster kinderachtig het zy, dus van het byzondere tot het algemeene zonder verdere tusſchenkomst op te klimmen.

 §. 18.

§. 18. Met deze behoedzaamheid toegerust ftaat my zekerlyk tot het regt verftand van eenig gefchrift en de beoordeeling van den Schryver, altoos naauwkeurig te letten op de Eeuw waar in hy leefde; op het taalgebruik van dien tyd; op den toeftand en de denkbeelden der geenen voor wien hy fchreef, of met welken hy fprak. —— Uit de eigen vergelyking zyner woorden heb ik den zin, waar in hy dezelve bezigde, op te fpooren, en my zo veel maar eenigszins mooglyk is gemeenzaam te maaken met alles, wat tot hem betreklyk is; om alzo de voornaame hoofdzaaken, welke hem eigen waaren, met juistheid byeen te zetten en ten zynen opzichte te kunnen verzekeren. „ Hy was doorgaans geestig, of traag „ van verbeelding. Hy bezat over het geheel veel of „ weinig oordeel. Zyn ftyl en voordragt is aanpry- „ zenswaardig, of zy verdient luttel roems. Hy be- „ zat goede trouw en eerlykheid, of men kan weinig „ ftaat op hem maaken, en laat ons dikwyls in twyf- „ fel, of hy fchertst, dan of hy in goeden ernst zy. „ Hy bedoelde waarlyk het heilzaame, of hy fchreef „ enkel om de kost, om zich een naam te maaken of „ te fchitteren. —— Hy liet veele dingen die met „ zyn doelwit niets gemeens hadden onaangeroerd „ en wederleide ze niet, of hy was zeer behendig om „ zich behaaglyk voor te doen, om de menigte te lei- „ den, waar hy ze hebben wilde, en 'er alles van te „ maaken, wat hy begeerde."

§. 19.

§. 19. Dat toch allen eindelyk, die dit ſtuk by der hand mogten neemen, niet vergeeten, dat de vraag zo als zy ligt, eigenlyk eene *Quæſtio facti* behelst, waar in het historisch-critiſche van eenen machtig wyden omvang is, en waar in men van het eene ſtuk of de eene byzonderheid niet licht tot de andere eenen gewaagden overſprong vermag te doen. —— Van wege de uitgebreidheid der denkbeelden, aan de eigen bewoordingen des opgegeeven voorſtels verbonden, hebben misſchien veelen gezogt hetzelve merklyk te bekorten, en alles op eene andere wyze voor te draagen. —— In de geſprekken althans, die ik daar over heb aangehoord, beweerde een geleerd man, dat de Vraag geheel en al deze was: Ontmoet men ook in het Nieuwe Testament zogenoemde *argumenta ad hominem?* —— Een ander hieldt ſtaande dat het voorſtel hier op nederkwam: Wat is de eigen Leer en Onderwyzing van Jezus en zyne Apostelen voor alle tyden, en wat behoort tot de enkele Leerwyze en manier van voordracht? —— Ondertusſchen gelyken die opgaaven wel eenigszins naar het bedoelde; doch de eerſte bevat niet alles, en het thans gevraagde moet veeleer als eene voorbereiding worden aangezien ter ontwikkeling van het antwoord op de laatſte voorſtelling. —— Zo ik meen moeten de gevraagde zaaken niet ligt met andere, hoe naa zy 'er ook aan grenzen, verwisſelt worden, vermits dit

dit de inrichting der geleerde Genootſchappen zeer verre van haar oogmerk doet ontaarten, als welke niet vorderen eenig in zyn ſoort uitmemend vertoog, maar alleen zulk een vertoog, 't welk zonder uitweidingen over andere zaaken zich bepaalt tot niets anders, dan tot het gevraagde, waar aan de Schryvers moeten geacht worden gebonden te zyn, en waar buiten ook de treflykſte Verhandelingen allen aanſpraak op de bekrooning verliezen moeten.

TWEEDE

TWEEDE HOOFDDEEL.

Jezus ten opzichte der Vraag in zyn doorgaand character beschouwd.

§. 1. In ons eerste Hoofddeel zogten wy niet te beweeren dat alle navraag en onderzoek over het geopperde Voorstel van weinig waarde zyn moest, en dat daar over niets te redeneeren zou vallen; overtuiglyk meenden wy alleen te moeten toonen, hoe veel behoedzaamheids ons daar in gestadig moete byblyven; en hoe beslissingen van dezen aart althans nooit gelegd behooren te worden tot vooruit onbeweegbaare gronden, waar op wy weder andere besluiten bouwen. — Zeer gelukkig gevalt het juist zo, dat wegens het gevraagde ten opzichte van Jezus en de zynen misschien een ongelyk grooter en schitterender licht te bekoomen is, dan omtrent één eenigen der persoonen, welke wy voorheen als Schryvers of Leeraars in verschillende eeuwen genoemd hebben, of die men buiten deze verder zou kunnen opperen.

§. 2. De vraag of Jezus en de zynen zich *somwylen* naar Volksbegrippen schikten, schynt wel, ik beken het, geheel aan zyne plaatze te laaten, ja zelfs

buiten te ſluiten het onderzoek : hoe zy hier in *doorgaans* en *gewoonlyk* te werke gingen, eisſchende alleen de opgaave der gevallen waar in dit bedoelde plaatſe vondt. —— Het verband echter, waar in wy voorloopig toonden dat deze voorſtelling nu ſtaat tot het ganſche character der Euangelie-Verkondigers, en tot eenen zekeren regel, die ter uitlegging der H. Schrift behulpzaam zou kunnen zyn; dit verband, zeg ik, geeft ten klaarſten *vryheid* tot eene voorafgaande beſchouwing van dat geene, 't welk buiten eenige betwiste ſtukken, die als dan nader te beproeven ſtaan, hoogstblykbaar en ontegenzeglyk is. —— Dringende redenen zyn 'er ook boven dien, om dit algemeene, 't welk hier onder onze opmerking vallen moet, vooraf te laaten gaan en het volſtrekt *noodzaaklyk* te achten; ten einde wy alzo van het klaare en onbenevelde verders tot het duistere en meer twyffelachtige met de behoorlyke omzichtigheid moogen voortvaaren. —— Ik bepaal my alzo vooreerst, om het gedrag van Jezus ten opzichte van de heerſchende begrippen zyns tyds uit de verhaalen zyner Levensbeſchryvers onpartydig te beoordeelen, even gelyk ik wegens SOCRATES heb te vonnisſen uit het aangetekende deswege door PLATO en XENOPHON.

§. 3. In die overgeleverde verhaalen nu, is my ſchier niets duidlyker, niets loopt my daar in ſchielyker en beſtendiger in 't oog, dan deze bemerking; dat aan den Zaligmaker in 't gemeen zonder eenigen

twyf-

twyffel de Titel toebehoore, van *de groote bestryder der volksdwaalingen, die het Godsdienstige betroffen onder de Jooden.*

§. 4. Ik laat voor als nog de getuigenisſen der gelyktydige Schryvers nopens het Joodſche Volk geheel onaangeroerd, vermits deze zelvde ſchriften, die het Leven van Jezus vervatten, my in ſtaat ſtellen om de geaartheid des volks waar mede hy te doen hadt, en de veelerlye valſche ſtellingen by hen voor goede munt aangezien, duidlyker en uitvoeriger te leeren kennen, dan my misſchien omtrent eenig ander geſlacht van menſchen ooit gebeuren mag; en om dat ik 'er tevens in bemerk, van welken wyden omvang die volksbegrippen waaren, welke diepe wortelen zy geſchooten hadden, en met welk een gezag dezelve gehandhaafd werden. —— I. Niets beſpeur ik klaarlyk, was onder die tydgenooten dieper en algemeener doorgedrongen, dan die Nationaale trotschheid, waar door zy op den afkomst uit Abraham, en de zeer begunſtigde Voorvaderen derwyze roem droegen, dat zy van hier met betrekking tot andere volken zich zelven eenen hoogen voorkeur toeſchreeven, en zich machtig behaagden met het denkbeeld van deswege zodaanig by God uitverkooren te zyn, dat alle anderen hun in een verachtlyk licht te vooren kwaamen, en zy dezen beſchouwden, als by den Maaker des Heelals naauwlyks in eenige aanmerking koomende. —— Zo meenden zy dat ſchier geene Heidenen deelen konden

in de gunst des Heere. Met dezen zo wel als met de Samaritaanen moest men geenerlyen omgang hebben, en zy vielen naauwlyks onder de voorwerpen aan wien men eenige gewoone menschenliefde te bewyzen hadt. II. Nopens den aart en het regte weezen van den Godsdienst wyders, helden de Grooten zo wel als het gemeen over tot deze stelregelen: Jerusalem was de eenige plaats van zuivere aanbidding, zo dat de elders woonachtige zich in den geest derwaarts te richten hadt, en de aldaar uitgestorte gebeden van eene byzondere kracht en uitwerking waaren. — De Tempel was zo heilig, dat slechts van verre iets wegens deszelven beschaadiging te gewaagen voor Godslasterlyk moest gehouden worden; hoe zeer ook voorige verwoestingen ten klaarsten getoond hadden, dat dezelve niet minder dan andere gebouwen voor allerlye wisselvalligheden blootstondt. — Het plechtige van Moses Wet zou van eene altoosduurende instelling blyven en nimmer eenige verandering ondergaan. — Zelden zeer zelden vestigde zich zo 't schynt de aandacht op de uitspraaken van David en de Propheeten, of op de aankondigingen Gods, ter vergelyking van de behaaglykheid des cerimonieelen diensts met de zedelyke gesteldheden des gemoeds. — Daarom werden de offerhanden en al wat tot het uitwendige behoorde aangezien als de groote hoofdzaak, waarin een Israëliet geenszins mogt nalatig zyn. — Aan het waarneemen van den Sabbath werdt zo veel gewichts

wichts gehecht, dat ook het weldaadige en hulpbetoonen aan anderen hier voor moest agter ſtaan. —— De yveraar voor Mozes wet, meenden zy, behoorde nog veel minder op dezen dag den eigen nooddruft te vervullen, op eene wyze, die maar van verre de gedaante van daaglykſchen arbeid hebben kon; zo als dus het zelv plukken van koornairen langs den weg op dezen dag, geacht werdt een zweem van gemeenſchap te zyn met het werk der inoogſting. —— Van daar moest ook de uiterlyke reiniging, het wasſchen en vasten den vroomen Hebreër ongemeen ter harte gaan; en hy het aanzitten aan de tafel zonder voorafgaande reiniging als een gruwel beſchouwen. —— In het algemeen was 'er ten dezen opzichte eene bystere geneigdheid, niet ſlechts om op de bepaalde voorſchriften der wet te zien, maar ook om van dezen kant alles liever te ver te trekken dan het in 't minſte in te krimpen. Men zocht 'er zo al niet eene vergoeding in, althans eene meerdere vryheid ten opzichte van veele gebreken en neigingen der ziele, zo dat de overleveringen wegens het vertienen der geringſte moeskruiden zeer geëerbiedigd, de zulken die de gedenkcedels breed maakten en in alles dit ſlag van openbaar eerbetoon begunſtigden, in hooge waarde gehouden werden. —— Waarom ook het markten en verkoopen in den Tempel, wel verre van voor aanſtootlyk gehouden te worden, den ſchyn bekoomen hadt van heilige nuttigheid om de offeraars te gerieven,

en als zeer aanleidlyk om den dienst des Heere te bevorderen, gemaklyk te maaken, en uit te breiden. —— III. Behalven deze Volksbegrippen, die het waare gevoel van den eigenlyken dienst Gods, om regt te doen weldaadigheid lief te hebben en ootmoediglyk te wandelen, zo geheel misvormd hadden; behalven deze zeg ik, waaren hier nog bygekoomen veele zeer algemeen verſpreidde grondregels ten opzichte der zedelyke gedraagingen, welke aan zeer ſchroomlyke misbruiken eenen ſchyn van betaamlykheid en onzondigheid hadden bygezet. Men denke hier aan de vermeende geoorloofdheid, om wegens allerlye oorzaak ſchier van lust en verkiezing aan de vrouwe eenen ſcheidbrief te geeven: — aan den regel van oog om oog tand om tand: — aan de ſpitsvindigheden in het zweeren, by Jeruſalem, by den Altaar, by het hoofd, en den Tempel: —— aan het niet ſchenden van kinderplicht, wanneer dat geen, 't welk den Ouderen ten nutte zou kunnen koomen, tot een Corban geheiligd werdt: —— aan den waan, dat de bezogte met eenig onheil dus geſtraft werdt van wege eenige uitſtekende zonde; dat op een blindgeboornen of zyne Ouders zekerlyk een vloek lag; en zy die onder eene inſtortende Toren verpletterd werden zekerlyk als van God verlaatenen beſchouwd moesten worden. —— IV. Ten opzichte van 't geen gebeuren zou na het ſterven, ſchynen de Sadduceen volgens hunne ſtellingen zeer weinig geloofd of vast geſteld te hebben. —— *De*

groote

groote meenigte evenwel ſchynt van iets toekoomends vry wel verzekerd, en hoewel ten onrechte, alomme in den waan of meening geweest te zyn, dat over een toekomſtig eeuwig Leven hun geene verdere onderrichtingen behoefden medegedeeld te worden. Van daar was onder hen vry eenpaarig aangenoomen het begrip van zulk eene opſtanding, αναςασις, of wederkeering ten leven hier op aarde, waarin alle zinlyke geneugten niet alleen hervat zouden worden, maar waarin ook de huwlyken ſtandhouden, en het voortplanten des geſlachts wederom een aanvang zoude neemen; wordende van daar geweldig geleerde Quæſtien geopperd, zo ten opzichte der verſtootenen, als ten aanzien der zulken, die hier by opvolging met verſcheide mannen of vrouwen in den echten ſtaat geleefd hadden. —— V. Eindelyk heerschtten onder die afſtammelingen Israëls ſommige verwachtingen wegens de aanſtaande tydlyke lotgevallen der Natie, en de komst van eenen grooten Godsgezant of Mesſias, omtrent welken wy de volksgevoelens, zo als zy waarheid en dwaaling hier zeer onder een vermengden, dezer wyze moeten opgeeven: —— Zy dagten aan eenen beloofden heerſcher en Koning, van welken zy zeiden dat hy te Bethlehem en uit Davids geſlacht zou gebooren worden; ſchoon wy ook eens ontmoeten het begrip, dat niemand weeten zou van waar hy was. Misſchien verbeelden zy die alzo ſpraaken zich, dat zyne vertooning zeer ſchielyk en onverwacht zyn, en dat

dat eene blymoedige aanneeming door allen hem terſtond zou kenmerken. —— Deze Vorst, geloofden zy, zou ongemeen luisterryk en machtig zyn in heerſchappy, zo dat hy met de grooten en aanzienlyken zich ongetwyffeld naauw zou vereenigen. —— Israëls ſtaat zou onder hem boven de tyden van David en Salomon verheerlykt worden; 't geen althans het verjaagen der Romeinen insloot, en lichtlyk tot het uitbreiden van de paalen des gebieds werdt uitgeſtrekt; waar mede zich geredelyk vereenigden allerlye verwarde en duistere uitzichten op alles, wat maar in eenigen zin volksgeluk heeten mogt, zo als onder anderen het duurzaam en onverganglyk by hen blyven van dezen Held en Leidsman. —— Zulk een ſtelden zy vast zou zich althans niet vermengen met de verachtten onder hen, met de Heidenen en Tollenaaren. —— En by dat alles eindlyk ſchynt men nog in 't gemeen geloofd te hebben, dat niet alleen Elias hem vooraf zou gaan, maar ook nog zeker ander perſoonaadie uit de vroegere Propheeten. Gelyk zonneklaar ſchynt te blyken uit de vraag aan Joannes (Joann. I. ℣. 25.) waarom hy doopte, indien hy noch de Christus, noch Elias, noch de Propheet waare, vergeleken met Matth. XVI. ℣. 14. alwaar de Discipelen zelve, door Jezus over de volksgevoelens aangaande zyn perſoon ondervraagd, zeggen: dat ſommigen hem hielden voor Joannes den Dooper; anderen voor Elias; anderen voor Jeremias of een der oude Propheeten.

§. 5

§. 5. Het doet zeer weinig ter zaake, of de bovenſtaande naamrol van Joodſche Volksbegrippen de vereischte volkoomenheid bezitte. 't Geen 'er verder bygevoegd zou kunnen worden zal ons naderhand byzonderer moeten bezig houden. —— Genoeg is het dat wy hier eene zo uitvoerige ſchets van volksmeeningen voor ons hebben, als zich misſchien in eenig ander geval ooit laat tekenen. —— En wie die de Euangelien maar eenmaal met oplettendheid heeft doorgelezen, zal nu niet met de hoogſte overtuiging belyden moeten, dat 'er zekerlyk geen openbaarer laster, geene zichtbaarer dwaasheid en ſchending van goede trouw kan worden uitgedagt, dan dat men Jezus in het algemeen het voorkoomen zou willen doen hebben van zulk een *Volksvriend* in dien verachtelyken zin, welke hem vertoonen zou als iemand, die het verkeerde ſchroomde aan te tasten, die aan veele dingen, om dat ze geheiligd waaren en hem benadeelen zouden, niet durfde te raaken, die het diepgewortelde daarom alleen gedienſtig plooide, het over 't hoofd zag en ongemerkt aan zyne plaatze liet. —— Onder al het bygebragte toch zyn maar zeer weinige ſtukken, en dat alleen zulke welke eenige waarheid nevens zich hadden, welke uitgemonſterd moeten worden van het algemeene vonnis, dat de Zaligmaker de opgetelde dwaalingen als één voor één beſtreedt en te keer ging, dat hy ze ondermynde, en 'er zich door zyn ganſche leven heen als in 't openbaar tegen aangorde; zynde

dit alles derwyze ontegenzegbaar, dat het overtollig zyn zou, deze waarheid nopens ieder ftuk door aanhaalingen uit de Euangelifche verhaalen verder te bevestigen. —— Zo 'er in de bewyzen voor de waarheid des christelyken Godsdiensts anders eenige kracht is, ('t welk men nu moet achten geenszins betwist te worden maar veeleer toegeftaan te zyn,) en zo wy voorts over Jezus eenigzins naar billykheid oordeelen, kunnen wy dus niet afzyn om te erkennen, dat over het geheel zyn leven en leer de fterkfte en geduurigfte tegenfpraak was tegen Joodfchen volkswaan, die fchier te bedenken is. —— De uiterlyke fchyn moest van zelve den oppervlakkigen fchoon al niet kwalykgezinden beoordeelaar van hem zeer afkeerig maaken; en zich daar door niet te laaten wegfleepen was een waarachtig bewys van eene edele gezindheid ter dieper en onpartydiger navorfching; eene gezindheid, welke maar by weinigen onder de Natie te befpeuren was; al het welk aan Jezus dus wezenlyk regt gaf om zeer nadruklyk van zich zelven te zeggen: Zalig is hy die aan my niet zal geërgerd worden.

§. 6. Hoe veel het gezegde ook fchyne aftedoen, zo verdient echter de wyze van dezen wederftand nog wel in eenig duidelyker licht geplaatst te worden, uit hoofde dat het zonderlinge en het zeldzaame of characteristike daaromtrent veel te weinig naar behooren wordt nagedagt. —— Tekende Jezus zich in dit bekende aantasten der volksvooroordeelen, als de vriende-

delyke en beleefde man der wereld, gelyk wy het hier moogen noemen? Of was zyn voorkoomen van dezen kant niet veel eer uitermaate geftreng en weinig bezittende van dat infchiklyke, 't welk fommigen in onze dagen als zo behaaglyk gelieven voor te draagen? —— Zonder dat wy aan Jezus iets begeeren te onttrekken van het uitftekend minzaame en toegeevende, met allen, wien eenig beginfel van oprechtheid eigen was, zo fchynt evenwel, op iets, deze byzonderheid betreffende, te flaan, het zeggen der Euangelisten: dat Jezus leerde als macht hebbende en niet als de Schriftgeleerden en Pharizeen (dewyl ἐξουσία fchoon veeltyds op wonderen ziende, aldaar dien zin niet dulden kan). Zo vriendelyk als Jezus allen die eenige goede gefteldheid bezaaten onderging, zo weinig van het langzaamgeduldige, van het fchroomachtig-bezorgde, of welken anderen naam ik het ook geeven moest, bezat hy doorgaans, om toch den volksfmaak niet te beledigen, of zich van daar tegen de kwalyk gezindheid te hemwaards fchootvry te houden. —— Het was fchier zyne beftendige gewoonte eerst tegen den gemeenen waan als met geweld aan te druisfchen, en daar na eerst 'er ter zyner verdediging flechts weinige woorden by te voegen, welke zyn doen als in eens rechtvaardigen moesten by allen, die van den waaren geest des Godsdients iets hadden overgehouden. —— Zeer onverwacht, als zonder eenige voorbereiding, en zo 't zich liet aanzien enkel met een aangemaatigd

 gezag,

gezag, dryft hy de koopers en verkoopers uit den Tempel: — en laat 'er terstond op volgen: Myn huis zal een huis des gebeds genoemd worden. —— Zonder voorafgaande ondervanging van hun die 'er zich aan stooten mogten, laat hy eerst ongemoeid de zynen koornairen plukken, gedoogt het in zyn byzyn zonder berisping, en zendt de bedillers weg met een: De mensch is niet gemaakt om den Sabbath, maar de Sabbath om den mensch. —— Hy verricht openlyk eene genezing op dat zelvde feest, en voert de wedersprekers te gemoete: Gaat heen en leert wat het zy, ik wil bermhartigheid en niet offerhande. —— Zo ook na het eeten met ongewasschen handen of het aanzitten met de Tollenaars, ging steeds voor uit het bedryf 't welk opspraak verwekte, en volgde daar na eerst de verhevener zedenleer: 't geen ten monde ingaat verontreinigt den mensche niet. De gezonden hebben den medicynmeester niet van nooden, maar die ziek zyn. —— Wanneer de menigte hem in grooten getale volgde, ontweek hy ze dikwerf en liet ze uit een gaan. —— Wilden zy hem naar hunne begrippen daadlyk tot koning uitroepen en hem met geweld de macht in handen stellen, waar door hy alles naar zyn genoegen zou hebben kunnen regelen, telkens was hy bedagt op middelen, ter betooning dat hy met deze aanslagen niets wilde te doen hebben en ze afkeurde. —— Geduurig was 'er by hem eene afwending om toch die volksbegrippen niet te koesteren, in zo verre zy tot gemoede-

de-

delyke gehoorzaamheid en eerbiedenis voor hem en zyne leer niet betreklyk waaren. —— Prees iemand het zalig lot dier Israëlitische Vrouwe, welke zo gelukkig was geweest een persoon ter wereld te brengen van zo veel verhevenheid en macht, hy bemoeide 'er zich niet verder mede, dan om 'er by te voegen: ja zalig is hy die het woord Gods hoort en het zelve doet. —— Verzogt men eindelyk hem, dien men zo verstandig zo wys en doorzichtig keurde, om als een, die 'er het bekwaamst over oordeelen kon, beslissing te doen over het deelen eener erfenis; of de straf aan te kondigen aan eene overspeelige Vrouw (zaaken waar in hy toch zyne eigen gevoelen hadt kunnen uiten met zulke voorbehoudingen dat het de overheid niets beledigde) schielyk was hy by de hand, om te laaten blyken dat hy den gemeenen waan zich niet aantrok, zich tot het verzogte in geenen deele leenen, en zich ganschelyk niet als een gesteld Rechter daar toe wilde hebben aangezien. —— Gelyk hy het dan ook steeds als boven maate gelaaden hadt op, en zeer geduurig openlyk uitvoer tegen die aanzienlyke hoofden der Geestlykheid, welke by het gemeen wegens hunne vermeende Godsvrucht en kennis in blaakende achting waaren; stootende dezen als telkens voor het hoofd, en over hen bepaaldelyk en met naame het Wee uitspreekende, op eenen trant en wyze zelfs, die (het geen zeer te verwonderen is) naderhand in de Apostolische prediking te vergeefs gezogt wordt; toen het

misdaadige in het ombrengen van Jezus, aan Volk en Overften doorgaans gelykelyk verweeten werdt, en Schriftgeleerden en Pharizeen nooit zo als met den vinger aangeduid werden.

§. 7. Dus waaren de Volksdwaalingen niet alleen die zaaken waar tegen Jezus zich doorgaans ten fterkften verzettede, maar 'er is zelfs grond om wegens hem deze v[illegible]de ft[illegible]ng te beweeren : Jezus maakte ve[illegible] van de Volksbegrippen. Hy eigend[illegible] de [illegible]elen, welke hy 'er uit getrokken ko[illegible] h[illegible], [illegible]zins toe ; zelfs dan niet, wanneer wy 'er niets bele[illegible]mmerends in zouden vinden ; zo dat hy 'er zich [illegible]vylen geheel niet naar fchikte, ook daar wy dit nutt[illegible], ja byna noodig zouden keuren. In eenige der a[illegible]ngehaalde voorbeelden zal de fcherpziende dit reeds hebben kunnen opmerken ; doch wy dienen het n[illegible]g wat omftandiger uit te haalen in twee opzichten, w[illegible]ke by de geleerden zelden de vereischte naden[illegible]hynen verwekt te hebben.

§. 8. Volgens het bericht des Raads op de vraag van Herodes : waar de Christus zou gebooren worden ? als mede volgens den ganfchen inhoud der gefchiedenisfen, moet zekerlyk al wat Joodsch was, vroomen zo wel als onvroomen in het ontwyffelbaar begrip geftaan hebben, dat de verwachtwordende Christus uit Davids Stad, en het vlek Bethlehem alwaar David was, zou te voorfchyn koomen. —— De gefchiedenis vermeldt ons dat dit ook dadelyk plaats gehad hebbe. ——

De

De bewyzen hier voor moeten even duidelyk voor handen, en voor Jezus verkrygbaar zyn geweest, als het zeker is, dat'er toen nog Joodſche geſlachtregisters gehouden zyn. —— Hoe geredelyk doet dit ons van vooren niet vermoeden, dat wy in de Euangelien en in de prediking van Jezus leer, alomme zouden hooren gewaagen van Jezus *den Bethlehemiter?* Dit toch zou eene aanpryzing zyn geweest, die en naar waarheid was, en die noodwendig op den geest des volks eenen zeer gunſtigen indruk maaken moest. —— En echter ziet! na dat Nazareth de plaats zyner opvoeding was, gaf men Jezus den bynaam van *Nazarener;* dien gehaaten bynaam, die in zyn geval zo aanſtootlyk was en tegen den volkswaan allenthalven aanliep. Zonder eenige wederlegging gedoogde hy dit. Hy onthieldt zich van allen tegenſpraak in eene zaak die hem zo van naby betrof, en die zo veel zwaarigheden tegen hem zou hebben knnnen oplosſen; en hy liet den ongepasten bynaam derwyze aan zich leunen, dat zelfs de Discipelen zo ver wy opgetekend vinden, over de regte verklaaring nimmer mondeling onderhouden werden. —— Ook Nathanaël, by wien dit zulk een groot beletzel was zien wy met de volledige ontdekking niet begunſtigd. —— Op de taal der Soldaaten in den hof, dat zy Jezus *den Nazarener* zogten. antwoordt de Zaligmaker zelve: Ik ben het. —— Nimmer vervolgens vinden wy dit onderwerp naderhand aangeroerd door de Apostelen in hunne toeſpraaken tot uit- of in-

land-

landſche Jooden. —— Ja 't geen nog vreemder is; Paulus geeft zyn verhaal wegens de hemelſche ſtemme die hem by Damascus riep elders op in dezer voege: Ik ben Jezus *de Nazarener* dien gy vervolgt. —— Om thans by Jezus te blyven, valt van hem ongetwyffeld te zeggen: Waarlyk de man die van de volksbegrippen party hadt gezogt te trekken en die 'er zich geredelyk naar ſchikte, zou zich van deze byzonderheid wel beter hebben [illegible] ete [illegible] te bedienen. —— Om welke redenen ondert [illegible] die aanwyzing agterwege gebleven zy, welke [illegible] ons toeſchynt zo veel wederſpraak in eens ha [illegible] nen opheffen, ſtaat ons nu niet te onderzoeken [illegible] niet behoorende tot ons onderwerp (*).

§. 9. Men verge [illegible] Matth. XXI. ℣. 11. „ De „ Schaaren zeiden d [illegible] is Jezus de Propheet van Na- „ zareth uit Galilea" m [illegible] het boven aangeroerde (pag. 38.) nopens de g [illegible] voel [illegible] ns wegens Jezus, als zynde of de Dooper, of [illegible] f *de Prophеet*, of iemand der oude Godsgezanten. — En dan geev ik in bedenking, of de Zaligmaker zich naar de volksbegrippen maar iets

(*) Wilde iemand deze aanmerking omkeeren en aldus redeneeren: De onderſtelde geboorte te Nazareth was eene volksdwaaling; Jezus wederſprak ze niet; dus een duidlyk ſtaal dat Hy 'er zich hier althans naar ſchikte. Hoe haarblyklyk zou niet de zodaanige met woorden ſpeelen? Die waan immers werkte allen zynen invloed tegen en moest hem onbevoegd maaken om eenig gehoor te erlangen in de groote hoedaanigheid waar op hy ſteeds zou aandringen. Van zulk ſchikken indien men het alzo heeten wil, brengen wy zelve een voorbeeld by Hoofddeel IV. §. 7.

iets hebbende willen voegen, zyn gansche doodvonnis niet ligtlyk zou hebben kunnen ontwyken, door in plaatse van zich den Christus te belyden, zich alleen staande te houden in het character van een waarachtig Propheet; en of hy alzo alle verdere twistredenen of onderzoek aangaande het byzondere zyner waardigheid niet ten eenenmaalen zou hebben kunnen affnyden?

§. 10. Genoeg is het, uit dit alles voorloopig ten duidlykften te bevroeden, dat de gansche omvang van het leven des Heilands eene zeer openbaare eene geenszins bedekte maar allenthalven vrymoedige aankanting was tegen meenigerlye volksdwaaling, welke hy ftrydig oordeelde met den zuiveren Godsdienst, dien hy kwam verkondigen, en dien hy zeide in den naam zyns Vaders te prediken; zynde dit tegenfpreeken en beftryden de groote, de voornaame, en wezenlyke aanleiding geweest tot dien geweldigen haat, welken hy zeer wel voorzag dat daarom tegen hem zou woeden; dien hy over het geheel niet zeer bezorgd was te ontgaan, dan alleen in zo verre het aanbevoolen werk daar door te vroegtydig zou geftoord worden, en die hem eindelyk den verachtften dood berokkende, in fpyt van al de nutte lesfen en hartelyke bekommeringen ter verbetering van de gansche Natie.

DERDE HOOFDDEEL.

[illegible] voorgaande, toegepast op de [illegible] en Apostelen.

§. 1. Noeg [illegible] zyn zulk een algemeen overzicht, [illegible] van den Zaligmaker ons voor [illegible] vooraf lieten gaan, ook werkstellig [illegible] opgerichte van hen, die wy in het opschrift [illegible] genoemd hebben. —— Spreekt het [illegible] van zelve, dat zy hunne huislyke rust, [illegible], niet zouden hebben laaten stooren, by [illegible] met den gemeenen slenter mede gewild en [illegible] mede vergenoegd hadden? —— In 't algemeen [illegible] zy deel in 't bedryf van Jezus en trokken [illegible] hem éëne lyn, ter bestryding van alle die [illegible]grippen, welker uitrooijing zo zeer behoorde [illegible] bloeij en de vermenigvuldiging des waaren Godsdiensts. —— Dus moeten zy ook deelen in den zelvden lof, in het zelvde algemeene character; zo dat men het tegendeel daar van, als iets dat by hen in alles door zou straalen, niet lichtvaardig mooge bevestigen. —— Na den dood van Jezus moest het volksgevoelen noodwendig daar heen loopen: dat Jezus, de

de opgehangene, Gode gewislyk een vloek zynde, nu met geene mooglykheid de Mesfias kon zyn; dat, zo hier toe voorheen al eenige fchynbaarheid geweest waare, dezelve nu geheel was omver geworpen, vermits de waare Mesfias zich alzo niet zou hebben laaten vonnisfen; God de Heere die fmaadheden over hem niet gedoogd, ja hy zelv zyne tegenftanders veel eer zou vernietigd hebben. Dit baarde alzo het befluit; dat het vonnis des Raads wettig moest zyn geweest, en het voorgeeven der opftanding niets anders dan een verdicht uitftrooizel zyn kon. —— Tegen dit alles ondertusfchen verzetteden zy, die wy nu beoordeelen, zich zeer geweldig. Zy beweerden dat ze alles naar behooren onderzogt hadden; en hielden ftaande dat de Soldaaten by 't graf naderhand omgekogt waaren; ja dat 't geen dezen 'er van vertelden, zich zelven ten blykbaarften tegenfprak. —— Den Joodfchen Raad maakten zy dus openlyk te fchande; openbaarden handelingen by het verhoor des Heere, en in den Tempel by het fcheuren des voorhangfels, welke men liefst bedekt wilde houden; en kwaamen 'er voor uit, dat zy alleen fchreeven en fpraaken, 't geen zy met hunne oogen gezien, met hunne ooren gehoord en met hunne handen getast hadden, en waaromtrent zy hunne kennis en ondervinding om geene fmaadheden hoe afzichtig, om geene wereld ook vol goud in 't minfte fmooren wilden.

§. 2. Om wat byzonderer te gaan: Petrus leezen

wy genas weinig tyds na het Pinksterfeest eenen kreupelen. Dit deedt het verbaasde en ontzette volk al spoedig op hem zien, als of hy dit door eigen kracht of godzaligheid verricht hadt. Doch terstond doet hy dien volkswaan zwygen, en brengt alles t' huis tot den onlangs gekruisten, dien men nù al schier hadt begonnen te vergeeten, om dat alles zynentwege verscheiden weeken stil was geweest. Omtrent dezen echter legt hy hun nu het misdaadige niet zeer zachtelyk te last; en erinnert daar over zo aan de hoofden als aan 't volk beschuldigingen, welke zekerlyk veele afgunstigheden tegen hem moesten gaande maaken. —— Zo verzetteden de aanhangelingen van Jezus in het grootgewichtige waar op alles moest gebouwd worden, zich niet alleen tegen de gevoelens der menigte, maar ook tegen hen die op den stoel van Moses gezeten waaren, en welker uitspraaken als zeer geheiligd werden aangezien, zeggende: men moet Gode meer gehoorzaamen dan den menschen! Wy moogen niet nalaaten deze dingen te spreeken wat 'er dan ook het gevolg van zy!

§. 3. Een Paulus wyders, met al den trein der volksbegrippen, die zich hier verbeelden laat, byster ingenoomen, verlaat eensklaps zynen weg, slaat geheel om; bekent dat hy voorheen dwaaslyk geyverd hadt; en staat nu aan de zyde, die tegen den volkswaan regelregt was aangekant, als de tegenparty van zyn eigen geslacht en maagschap, van wien hy nu in plaats van

Eer

Eer niets dan de vinnigste benyding te wachten hadt. —— By zynen overgang waaren onder de Christenen zelv nog zeer beneveld en naauwlyks bekend de begrippen, dat deeze leer en gemeenschap ook aan anderen buiten Israël moest worden aangebooden. Toen dit vervolgens zeker was, vinden wy dien zelvden man, steeds bezig om deze zaak ter harte te neemen en te verdedigen, hoe zeer ook iets dergelyks voorheen nimmer by hem was opgekoomen; en hoe zeer ook die nieuwigheid een geweldig struikelblok was, niet slechts voor de oude geloofsgenooten, maar ook machtig ergerlyk voor veelen, welke reeds vroeger uit de Joodsche Kerk tot het Christendom waaren overgekoomen.

§. 4. Op de Heidensche plaatsen ontmoeten wy al wederom de Apostelen in den zelvden trant, als de dwaaze doch zeer geheiligde afgoderyen en de begrippen als of de Godheid goud zilver of steen gelyk waare, zeer manmoedig bestrydende, en openlyk met heftigheid te keer gaande. —— Zeer uitstekend is hier omtrent boven al het verhaalde wegens Paulus en zynen medgezel Barnabas te Lystre. —— Den schikker naar volksbegrippen, kortlings aangekoomen om onder deze verduisterden eene edeler kennis te verspreiden, kan men zich hier schier niet anders verbeelden, of hy zou ten minsten het werk der offering aan den gewaanden Jupiter en Mercurius by voorraad zynen gang hebben laaten gaan. —— Dit eeren van

een mensch, zou hy hebben moogen zeggen, heeft althans nog meerdere voeglykheid, dan het toebrengen van zulk eene hulde aan enkel herfenschimmige Godheden! Hy zou den berisper te gemoete kunnen voeren: dat hy dit alzo wyslyk gedoogen wilde, om vervolgens meer nut te bewerken en de misbruiken langzaamerhand te verbeteren. —— Dan de Euangelifche voorftanders, leezen wy, de toebereidzelen ziende, fcheurden hunne kleederen, fprongen met heftigheid van tusfchen de aandringende menigte, en befchaamden zo wel als beftraften hen, maakende zich ter zelder tyd zeer ongezien by veelen, door luidkeels te roepen: Mannen waarom doet gy deze dingen? Wy zyn ook menfchen van gelyke bewegingen als gy en verkondigen u dat gy van deze ydele dingen u zoudt bekeeren tot den levendigen God enz.

§. 5. Wanneer iemand zich naar volksbegrippen gaarne fchikkende en 'er zich vlytig naar voegende, wanneer zeg ik, zodaanig iemand eenige leer verkondigde, in plaatfen, zo onderfcheiden in zeden en denkwyze, als wy ons nu London en Conftantinopolen verbeelden kunnen, is het dan niet zeer vermoedelyk, dat het dagverhaal zyner verrichtingen in beide plaatzen geweldig uit een loopen, en by het eerfte inzien de deelen naauwlyks iets gemeens met elkander hebben zouden, hoe zeer ook het verband by een naauwkeuriger vergelyking te ontdekken waare? —— Niets echter hier van befpeuren wy in de dagregisters der pre-

prediking van Jezus Apostelen, offchoon ik niet geloof dat de verfcheidenheid der plaatzen, die zy bezogten, in het opgegeven voorbeeld te fterk gefchilderd zy. —— Doorgaans zyn zy overal terftond en fpoedig gereed, met het verklaaren der groote hoofdzaak, die zy aan allen te melden hadden, en die een iegelyk, die der menfchelyke natuur deelachtig was, op gelyke wyze betrof.

§. 6. Nuttig is het met het opgemerkte te vergelyken het bygebragte door STEINBART in de zesde afdeeling van zyne Leere der Gelukzaligheid, §. 80. Zyne woorden zyn deze: „ Men ftelle dat 'er uit „ alle oorden, uit het Oosten, Westen, Zuiden en „ Noorden, eenige menfchen naar een gelukkig gewest „ geleid zullen worden, is het dan wel mooglyk maar „ éénen weg te vinden, welken zy allen derwaards „ betreden moeten? —— Moeten 'er niet verfchei„ den groote wegen, en nog een aantal bypaden, die „ naar de hoofdweg leiden worden aangeweezen, in„ dien ieder Kolonist uit zyne byzondere woonplaats „ naar het land van welvaart en overvloed geleid zal „ worden? Maar nu, de Apostelen waaren zodani„ ge Leidslieden; zy moesten dus allen alles worden, „ den Jooden als Jooden, den Heidenen als Heidenen „ verfchynen om veelen te winnen enz. —— Indien „ men nu hier op acht geeft, voor welk foort van „ menfchen, Jooden, Hellenisten of Grieken, ieder „ Euangelie en iedere brief allerwaarfchynlykst ge„ fchree-

„ ſchreeven en geſchikt zy, wordt men daar uit op het „ overtuigendst gewaar, dat in het Nieuwe Testament „ niet, gelyk in de Kerk algemeen is aangenoomen, „ ſlechts één weg, maar meer, ja *zo veele* byzondere „ wegen gebaand zyn, als de verſchillende gemoeds- „ geſteltenisſen der eerſte lezeren vereischten, om al- „ zo alle menſchen uit hunne voorige kundigheden „ tot verhevener denkbeelden, wegens den Godsdienst, „ en tot een gelukkiger gemoedsgeſteltenis te brengen. „ — Deze nu is de waare ſleutel tot het regte verſtand „ des Nieuwen Testaments, daar in tegendeel volgens „ den gemeenen uitlegkundigen regel van de overeen- „ koomende gelykheid des geloofs (*analogia fidei*), „ volgens welke alle uitſpraaken der Heilige Schrift in „ alle ſtellingen en begrippen overeenſtemmig verklaard „ moeten worden, zeer veele plaatzen des Nieuwen „ Testaments noodzaaklyk geweld moet worden aange- „ daan. —— Twee wegen, die van verſchillende oor- „ den koomen, moeten noodwendig een geheel ſtrydige „ richting hebben, indien zy beide goed zullen wee- „ zen en ten laatſten in één punt zaamenkoomen. —— „ Op dezelvde wyze kan en moet dezelvde zaak, in „ de eene keten van voorſtellingen bevestigd, en in „ de andere ontkend worden, wanneer ten laatſten „ even dezelvde uitkomst, om naamlyk meerdere rust „ des gemoeds en betere voorneemens aantekweeken, „ daar uit zal voortkoomen." —— Welke onge- rymdheden laaten zich denken, welke het dezen Re-

denaar

denaar niet gemaklyk zou vallen goed te praaten en eenigen ſchyn te geeven, by aldien het verkondigen derzelve hem waare opgelegd door zynen Landsheer, wiens gezag by hem altoos zo zottelyk eene ſchrikbaarende vertooning maakt! —— Is de gelykenis van de verſchillende wegen niet wonder fraaij en vernuftig, wanneer zy wordt overgebragt op zaaken van kennis en plicht? Zo zal Natuurkunde, Taalkennis, en Zangkunst aan de Zuidpool wel eindelyk geheel iets anders worden dan het hier by ons Europeaanen is! —— Zy, die aan geene kerkwetten gebonden zyn, en geene *Analogia fidei* vooruit vast ſtellen willen, maar verneemen willen, 't geen zy voor zich zullen zien, zullen toch vooraf onbevooroordeeld het daar voor moeten houden, dat het eenpaarig zyn in bedoeling en hoofdzaak alleen den verſtandigen man kenmerkt; hoe zeer ook de redeneering over die hoofdzaaken onderſcheiden gedaanten aanneemen, en naar de geaartheid der toehoorderen op verſchillende wyze kan worden voorgedraagen: of zou 'er hier minder onderſcheid zyn dan in 't Geneeskundige, alwaar men den kwakzalver, die overal by de menigte t'huis is, en met dezelve ſteeds verandert, gemaklyk onderkent van den kundigen Medicus, die alomme dezelvde beginſelen volgt en aankleeft, ſchoon hy verſcheidenheid van klimaaten, levenswyze en opvoeding wel degelyk in acht neemt? Hoe moet het niet elk onpartydigen verblyden, by de Apostelen alomme in de hoofdzaaken een-

 paa-

paarigheid te vinden, te Rome, in Griekenland, en in Judea?

§. 7. Ik bedwing my opzetlyk van uitvoeriger voordrachten, welke zo ligt te bekoomen zouden zyn. —— En is 'er eenige waarheid, welke uit de bygebragte historische blyken zichtbaar is, het is zo ik meen deze, welke ik oordeel middagklaar betoogd te hebben, dat het het groote en doorloopende character, en als het hoofdwerk was van Jezus en zyne Apostelen, Volkswaan, die met het Godsdienstige in eenig verband stondt, en der waare kennis en dienst van den Almachtigen hinderlyk was, zo veel zy konden tegentegaan en uitterooijen; daar in geene menschen, geen gezag der aanzienlyken, geene menigte, geene oudgewordene vooroordeelen of door langheid van tyd gevestigd gebruik te ontzien; maar in alles te verkondigen de wonderdaadige tusschenkomst Gods door Jezus, zyne geschiedenis, zyne lessen, en de genade, die door het aanneemen van hem te bekoomen was; leidende daar uit gevolgen af, die meest alle menschen aan alle plaatzen ten hunnen tyde onder de verplichting laagen, om de *verouderde begrippen* te laaten vaaren, om veele handelingen te verfoeijen welke zy weleer van wege de vooroordeelen als gewettigd hadden aangezien, en om alzo dat geen te doen, 't welk gewoonlyk *bekeeren* genoemd wordt, en 't geen zo wel verandering van leven insloot, als een hartelyk gelooven in, en aanneemen van het Euangelie als eene kracht Gods,

Gods, gelyk onder anderen bl[illegible] [illegible]en met volks- en andere plaatzen. [illegible] ntrent wel[illegible]

§. 8. En voor, en nog lang na het [illegible] [illegible]aanige[illegible] hadden de Apostelen zekerlyk veele verke[illegible] [illegible]r de pen gemeen met de overige Geloofsgenoote[illegible] [illegible]e- zelv besmet te zyn geweest, of gebleeven, kan [illegible] misschien over sommige zaaken meer dan men gewo[illegible] lyk denken zou, met eenigen grond over hun geheele character laaten beweeren. Doch zulk een schikken, 't geen tegen de waarheid aan, eigenlyke gunst en aangenaamheid op zich zelven zocht te bejaagen, kan niemand hun toeëigenen, die eenige waardy wil stellen, al waare 't maar alleen, op die veelvuldig voorkoomende betuigingen in hunne brieven, welke zo boven alle verbeelding sterk zyn wegens het stuk hunner oprechtheid, en wegens het afkeerig zyn en gruwen voor al het geveinsde en bedrieglyke; zo dat het menschen behaagen, en worden van alles aan allen steeds onderworpen moet zyn gebleeven aan het hogere behaagen aan God, die het harte beproeft. Men zie onder anderen 2 Corinth. I. ℣. 12. als mede het afscheid te Ephese Handel. XX. 2 Corinth. II. ℣. 17. Galat. I. ℣. 10. 1 Thessal. II. ℣. 3—7: plaatzen allen, welker naleezing ik hier elk onpartydigen niet alleen verzoeken maar zelfs wel nadruklyk aanbeveelen mag.

VIERDE HOOFDDEEL.

Opmerkingen op eenige blykbaare overeenkomsten met heerschende Volksbegrippen, in de redenen en handelingen zo van Jezus, als van zyne Leerlingen.

§. 1. Al 't geen wy dus ver ter nederstelden; oordeelden wy dat noodwendig moest vorafgaan en in de behandeling dezer zaak (gelyk helaas te dikwerf geschiedt) nimmer behoort ter zyde gezet te worden. —— Zouden wy hier uit echter besluiten, dat 'er nimmer gevallen voorkoomen waar op in eenen goeden zin toepaslyk zouden zyn de uitdrukkingen van: overeenkomst te hebben met, zich te schikken naar, of gebruik te maaken van Volksbegrippen? —— Dit waare misschien even onbedagt en roekeloos! —— Dus hebben wy noodwendig in nadere overweging te neemen de zaaken welke hier toe behooren, en de bedenkingen die 'er over te maaken zyn; vermits de Vraag ook eigenlyk ziet op dat geen 't welk somwylen gebeurde.

§. 2. De stukken die hier onze aandacht roepen verdeelen zich vry gemaklyk in twee Hoofdclassen.

Voor-

Vooreerst naamlyk in zulke overeenkomsten met volksbegrippen die zeer openbaar zyn en waaromtrent weinig verschil kan vallen. En ten tweeden in zodaanige, die meer belemmerend moeten schynen, waar over de onderzoekers verdeeld zyn en de meeningen zeer tegen elkander kunnen aangekant weezen. Tot deze laatste onderwerpen, om ze maar vroegtydig te noemen, breng ik:

I. Sommige redeneeringen, die meer byzonderlyk *argumenta ad hominem* genoemd kunnen worden.

II. Zekere gezegden en beschryvingen nopens het wonderdaadige, met de gevolgen, welke daarop nu en dan door de nieuwverlichten in Duitschland gebouwd zyn.

III. Het gebruik, 't geen Joannes mogt gemaakt hebben van den Λογος der Philosophen.

IV. De voorstellingen raakende den dood van Jezus in de Euangelien, boven al in de Apostolische Schriften.

V. De wyze van redeneering over, en aanhaling uit de Schriften des Ouden Verbonds midsgaders deszelven voorzeggingen.

VI. En eindelyk alles wat 'er voorkoomt raakende den Duivel en de Bezetenen.

Veiligst ziet een ieder zal het zyn, al dit moeilyke en meer ingewikkelde nog voor een poos daar te laaten, om vooraf en aanvanglyk stil te staan op zulke

kenlyke overeenkomsten, die van zelve in het oog moeten loopen, en met welke het best zal zyn ons eerst gemeenzaam te maaken, om daar na tot het duistere doortedringen.

§. 3. 's Heilands prediking raakte ongetwyffeld den gemeenen man. Hy was geen geleerde by opvoeding. In den uitneemendsten zin was hy een Volksleeraar, overtreffende de schranderften onder de geoeffenden, in het verwekken van overtuiging, zonder te vervallen tot dat laage, 't welk *plebejisch* of straattaal te noemen is. —— By het diepzinnigst onderwys moet de Leeraar zich altoos aanvanglyk als tot de onkundigen verlaagen ter verdere opleiding, en tot eenige gelykheid met hen nederdaalen. Over het geheel daarom worden de Schriften des Nieuwen Testaments veel te geleerd gelezen, daar de opstellers zelve dien toon toch nimmer aannaamen. —— Alleen aan het verloop des tyds is veele duisterheid toeteschryven, welke ook deze boeken met alle Schriften der Oudheid moeten gemeen hebben, zo dat wy in dezen Jooden zouden moeten zyn om alles ten duidlykften te verstaan. —— De voorafgaande geleerdheid der Schriftonderzoekers moet alzo voornaamlyk ten doel hebben, hen te verplaatzen in den stand van die zelvde menschen, met welken Jezus en zyne Apostelen gedüurende hun leven te doen hadden; maakende hen gemeenzaam met het character dier tydgenooten, met hunnen denktrant, met hunne opvoeding, met hunne goede gesteldheden

en

en gebreken, met hunne welstandige begrippen en dwaalingen, met het nationaale en byzondere, met hunne cærimonien, gewoonten, spreekwoorden enz. Hoe noodig de kennis dezer dingen zy, is ook gewoonlyk door alle verstandige Uitleggers ten overvloede aangedrongen, en behoeft hier niet herhaald te worden. Men kan 'er over nazien TURRETIN, WETSTEIN, ERNESTI en anderen (*).

§. 4. Zo dan (om weder eerst by den Zaligmaker te blyven) noeme men het vry, zo men 'er behaagen in heeft, schikken naar Volksbegrippen, dat de Heere Jezus allerwege de taal, de uitdrukkingen en zegswyzen zyner landgenooten bezigde, in alles wat met den Godsdienst gemeenschap hadt; en dat hy over andere stukken zich zodaanig uitdrukte, als ieder ander mensch; offchoon ook die uitdrukkingen onnaauwkeurig ja zelfs wel naar de woorden strydig met den waaren aart der zaaken zyn mogten. —— Zou eenig bescheiden oordeelaar zich stooten aan de taal: dat God zyne Zon *laat opgaan* over boozen en goeden? Even zo

(*) Daar taal en zeden geduurig veranderen laat, zich geen geschrift denken, dat voor alle tyden en landen even verstaanbaar zoude zyn, dus moet alhier populaire in Godsdienst en Regeerings gebruiken wyze van denken enz. ieder een de stof aanbieden welke hy als bewerkt; en alles wat van ieder Schryver geldt moet ook hier waar zyn van Jezus, om zyne gedachten en stellingen aan die Natie verstaanbaar voortedraagen. Van daar alleen, dat 'er Commentators nodig zyn waar van de verbeelding zelfs belachlyk is omtrent een modern boek in onze moedertaal.

zo ſprak hy dan ook van het Paradys, van Abrahams ſchoot, als eene plaats van geluk en veiligheid; of kon Abraham in eén zinnebeeldig verhaal zeer wel voorſtellen, als in dien tusſchenſtaat eenig beheer en regeering oeffenende. Zo kwam de benaaming *Gehenna* hem zeer te ſtade om eenen volgenden ſtand van weedom aanteduiden. —— Zo kon hy eene toekoomende nog onverklaarde waardigheid der Apostelen beſchryven, door te zeggen: dat zy zouden zitten op twaalf throonen oordeelende de twaalf geſlachten Israëls. —— Zo gaf een geſprek over het Manna aanleiding om zich zelven het brood des levens te noemen. —— Het zitten by een put verſchafte gelegenheid om zinnebeeldig te ſpreeken van de aanbieding eens levenden waters, 't welk hem, die 'er zich van bediende, in eeuwigheid niet zou doen dorsten. —— Zo was drie dagen en drie nachten zekerlyk niet te zeggen: drie volle etmaalen. Dan hadt men elders van opſtanding ten vierden dage moeten ſpreeken, maar het gaf alleen te kennen: van den eerſten tot den derden dag toe. —— Zo bediende Jezus zich van de uitdrukkingen: niet ſchatten op de aarde maar in de Hemelen. Niet gekoomen om vrede brengen maar het zwaard. Niet offerhande maar bermhartigheid, om in deze allen, niet de ontkende zaak ganſchelyk buiten te ſluiten, maar om volgens den gewoonen zin van dergelyke tegenſtellingen, de meerderheid van het eene aangeweezene boven het andere aan een iegelyk bloot te leggen. ——

Zo

Zo zyn veele woorden van wedergeboorte, rechtvaardigheid of rechtvaardiging en eene menigte van andere uit de Joodsche Schoolen ontleend geweest, en laaten zich veelal uit de eigen vergelyking der Euangelische Schriften zeer wel ontwikkelen. — Van eenen zekeren kant laat zich hier toe ook brengen de benaaming van *Zoon Gods*, staande in verband met de groote bedoeling van Jezus, van welke zo dikwerf gesprooken wordt, als daar toe gericht op dat wy kinderen, Zoonen, of N B. *Erfgenaamen* en Mede-Erfgenaamen *Gods* met Christus worden zouden. —— Is het aangaande den titel, *Zoon des mensche*, niet zeer vreemd, dat wy ze nooit door vriend of vyand aan Jezus vinden toegevoegd; dat hy ze alleen bestendig en met nadruk van zich zelven bezigde, en dat dit nimmer eenigen aanstoot gaf? —— Nuttig waare het zekerlyk altoos te kunnen bepaalen, hoe eenig gezegde oorspronglyk in het Syro-chaldeeuwsch zy uitgedrukt geweest; wat 'er by gedagt werdt; en hoe dit nu te gissen zy uit die Griekfche beschryvingen, welke alleen tot ons gekoomen zyn. —— Kundige Uitleggers der Heilige Schrift zyn sedert langen hier op reeds bedacht geweest. Daarom houden zy het vergelyken van de Griekfche overzettingen des Ouden Testaments, byzonder van de LXX. en het bestudeeren der Apocryphen, voor den Godgeleerden ruim zo nuttig, dan een schat van geleerdheid in de ongewyde Griekfche Litteratuur. —— Ten overvloede kan men by hen

ſtoffe vinden om onnoemlyk veel, 't welk enkel tot de taal des Nieuwen Testaments behoort, hier door opgehelderd, en de waare betekenis aangeweezen te zien. —— In dit alles echter dient het gezond verſtand en zekere eigen beoordeeling altoos de leidsman te zyn, om niet geheel terſtond te beſluiten: zo en in diervoege was het Joodſche denkbeeld; derhalven ook zo en zonder eenige verandering het doel van Christus. —— Wanneer Jezus in Gethzemané zeide: zyn Vader zou hem twaalf legioenen Engelen kunnen byzetten, zo ligt hier zeker in opgeſlooten het verwarde begrip eener krygsmacht van Engelen, als in ſtaat om naar maate haarer talrykheid meer te verrichten dan een enkel hemelsch afgezant. Wie echter voelt niet het dwaaze om hier op als ſtilzwygende toeſtemming of leering iets te bouwen? —— By hoe veele gelegenheden zegt Jezus niet iets, 't geen, zo als de woorden liggen zelfs op zyn Joodsch een goeden zin kon hebben, doch waar in te gelyk eene andere bedoeling zeer klaar begreepen was; zo dat men van zelve kan gewaar worden dat het algemeen gezegde eene byzondere en bepaalde beduiding heeft? —— Geeft het heilige den honden niet, noch werpt uwe paarlen voor de zwynen; kon wel door een Jood verſtaan worden, als eene les, om geene offerſpys den onreine dieren voortewerpen; of om geene Heidenen tot hunne gemeenſchap toetelaaten; niet minder duidlyk echter was het oogmerk der vermaaning, welke hier gegeven werdt,

om

om het leerryke niet nutteloos te verspillen in de tegenwoordigheid der zodanigen die 'er toch geen gebruik van zouden maaken. —— Over het geheel moet alzo de kennis van het joodsche ons alleen de materiaalen leveren, om naar den aart der spreekende persoonen in de Euangelien en uit alle de omstandigheden, den zin en de meening des vraagers, des onderwyzers of vermaaners op te maaken. —— Zeer genegen is men doorgaans, om de zedeleer van Jezus, ook daar men het leerstellige uit het oog verliest, met uitbundige loffpraaken te vereeren. Doch welke ongerymdheden zou men ook dat zedelyk onderwys niet te last moogen leggen, indien men het gezond verstand hier niet liete werken, om 't geen de joodsche denkbeelden en woorden aan de hand geeven te verbruiken ter bevatting van dat geen, 't welk Jezus eigenlyk wilde te kennen geeven, en waar toe de vergelyking van zyne uitdrukkingen en woorden op verschillende tyden ons gedurig moet behulpzaam zyn? —— Het uitrekken van oogen, het afhouwen van handen en voeten, het lichter doorgaan van een kemel door het oog van een naald, dan het intreeden van een ryke in het koningryke Gods; dit alles heeft even zo rugzicht nodig op joodsche spreekwyzen, en heftigheid van gezegden, als de zinnebeeldige vergelykingen eens toekoomenden staats met een bruiloft, of met het aanzitten met Abraham, Isaak en Jacob: doch in beide gevallen zal het voor den peinzenden

Christen niet moeilyk zyn te bevatten, wat hem als plichtmaatig aangeweezen wordt, of welke denkbeelden en gevoelens door de voorſtellingen van Jezus in hem verwekt moeten worden. —— Zeer breedvoerig en byzonder naauwkeurlg is over alles, 't geen hier toe betreklyk is, het Werkje eens ongenoemden Schryvers in den jaare 1788. te Offenbach aan den Main uitgegeven, onder den titel: *Bemerkungen uber die Lehrart Jeſu, mit Rukſicht auf Judiſche ſprach- und denkungsart.* 't Zelve is my niet ter hand gekoomen, dan na dat het opſtel dezer Verhandeling reeds ten grooten deele zyn beſlag gekreegen hadt. Daar veele zaaken reeds te vooren door my waaren opgemerkt, en ik de langwyligheid vreesde, kon ik ook niet beſluiten ter verdere ineentrekking van verſcheiden daar in voorkoomende merkwaardigheden. Weshalven ik my vergenoegen moet met den Lezer derwaarts te verwyzen.

§. 5. Op den lyst dezer ſchikkingen naar Volksbegrippen ſtel ik het vervolgens, dat Jezus ſommige zaaken, welke tot zynen Godsdienst en deszelven verkondiging behooren zouden, wel nu en dan duisterlyk aanwees en ze niet geheel verzweeg, maar echter die ſtukken zodaanig in de ſchaduw plaatste, dat veele welmeenenden daaromtrent langen tyd in het onzekere bleeven, en zich niet dan zeer bezwaarlyk uit de oude vooroordeelen redden konden. Hoe lang moest niet ten zynen opzichte de waan huisvesten, dat alles alleen tot de verloorne ſchaapen van het huis Israëls zou

be-

betreklyk weezen? — Zelfs by de Apostelen gedoogde de Zaligmaker tot den uiteinde toe zeer onverhinderd verſcheide wangevoelens, zeggende kort voor zyn vertrek, met bedoeling hier op: dat hy nog verſcheide dingen hadt medetedeelen, welke zy toen niet draagen konden. Ten dezen opzichte mag men zeggen hadt hy zyne volgers nog maar als met melk gevoed; echter zo, dat de hoogere kennis ook aan hun zou worden toegevoegd. Hy voorzag naamlyk, dat de dagen eerlang koomen zouden, waar in de verdere verlichting hun door den toeſtand der tyden en de alsdan voorvallende gebeurtenisſen van zelve zou geworden. — En 't is zeer merkwaardig, hoe Jezus ten dezen einde zich opzetlyk bediende van ſommige by de Jooden welbekende woorden, die eenen zeer ruimen omvang van denkbeelden bevatteden, en welke hem zeer te ſtade kwaamen, om derzelver betekenis op meer dan eene wyze aftewisſelen, om ze nu eens in dezen, dan in dien zin te bezigen, en ſomwylen voorbedagtelyk zich zelven als 't waare te verbergen. Het ryk of de dagen van den Mesſias, koningryk Gods, en der Hemelen (van waar dan ook die laatſte benaaming ontſtaan mooge zyn) betekende by den Jood, alles, wat tot die Heerſchappy en beſtuuring Gods over zyn Volk zou behooren. — Dit nam Jezus derhalven gevoeglyk op, om zonder verdere ontwikkeling onder dien titel te ſpreeken, van zich zelven, van de aankomelingen tot zyne leer, van de

Christen Kerk, en derzelver lotgevallen, midsgaders van dien toekoomenden ſtaat na den dood, welke alle onderdaanen dezes ryks op aarde, namaals zou te wachten zyn. —— De aart der geſprekken en de laatere gevolgen moeten ons nu van agteren alleen ter handleiding dienen, om in veele gevallen te gisſen, wat Jezus zelve by verſcheide redeneeringen wel voornaamlyk als een hoofddenkbeeld voor den geest gehad hebbe. By verſcheïde gelegenheden vinden wy het moeilyk te beſlisſen. Zeer dikwyls ſchynen wy als van zelve te worden uitgelokt, om van 't geen hier op de wereld plaats moet vinden, over te gaan, tot het geen in een beter leven tot ſtand zal koomen; en 'er is in dat verband doorgaans geſchikte ſtof om het ons tot verbetering des harte ten nutte te maaken. Hoe ongelyk meermaalen de toehoorers van Jezus zich in onzekerheden ten dezen aanzien bevonden hebben, kan voor niemand die eenige ervarenheïd bezit verborgen weezen. —— De gemeene gevoelens mogten daaromtrent werken zo zy wilden, de welgeſtelden zouden 'er altoos eenige onderrichting en heilzaame opwekking des gemoeds uit erlangen. 't Was Jezus genoeg, zo 'er maar dierbaare verwachtingen door aangekweekt, het regte gevoel wegens deze bedeeling Gods wakker gemaakt, de vroegere dwaalbegrippen allengs omgezet, en veelen tot eigen nadenken, peinzen en overleggen aangeſpoord werden.

§. 6. Misſchien, hoewel met mindere gewisheid, laat

laat zich tot dit inſtemmen met de volksbegrippen ook brengen: de keuze des Zaligmakers, om het aantal zyner naaste leerlingen en beſtendige medgezellen juist tot twaalf perſoonen te bepaalen: en naderhand nog zeventig of twee en zeventig met byzonderen last uit te zenden. —— Zou 'er onder ook te tellen zyn, dat onze Heere by zyn leven de wettiſche plechtigheden zelve bleef aanhouden; althans ze niet afſchafte voor zyne volgeren, zo lang de openbaare dienst zynen ſtand behieldt? Nu zelfs laat zich, voor de verwoesting van Jeruſalem, het eigenlyk tydſtip niet onderſcheidenlyk bepaalen, waar in het aanneemen van Jezus moest geacht worden, voor geboorne Jooden een geheel ontſlag van het Moſaiſche mede te brengen en in te ſluiten. — Onder andere redenen kan ook zulk een ſchikken naar het gebruiklyke, één der oogmerken zyn geweest, waarom ſommige genezenen, byzonderlyk de melaatſchen, nu en dan gelast werden zich den Priester te vertoonen en de geſtelde gaaven te offeren.

§. 7. Was het ook een Volkswaan, dat men op de bezweering des Hogepriesters ter aflegging van eenige verklaaring niet vermogt te zwygen? Zo ja, dan zou men in het antwoord des Heere, op de vraag van Cajaphas: of Hy de Christus waare, een voorbeeld hebben van zich hier in geſchikt te hebben, en dat wel NB. tot zyne eigen groote ſchaade. —— Hier toch om een eigenlyk Regt te denken, waar door ieder aangeklaagde tot zyn eigen beſchuldiger kon

ge-

gemaakt worden, is my altoos zo ſtrydig toegeſcheenen tegen den ganſchen vorm der Joodſche Regtsoeffening op getuigenis, dat ik het daar mede geheel niet weet overeen te brengen; te meer, daar de oorſprong der inſtelling van het Sanhedrin en deszelvs gezag in het Oude Testament zo duister is; nergens ſchier iets voorkoomt van deszelvs handelingen en vonnisſen; noch ook eenigen der Propheeten voor zulk een Regtbank ter onderzoeking van hunne Credentiaalen waaren opgeroepen. De Zaligmaker ſchynt my dus toe, hier aan vrywillig voldaan te hebben, om de waarheid niet te verzwygen; ſchoon hy *juridice* de ganſche vraag als niet te pas koomende billyk zou hebben moogen verwerpen.

§. 8. Raakende 't geen Jezus betreft, loopt van zelve ook in 't oog en mag hier niet vergeeten worden: het bekleeden zyner leeringen met zodaanigen geſchiedkundigen voordracht, welke een ieder terſtond voor byhangzel erkent, en waar door de gelykenisſen zich van de beſchryving eener waare gebeurtenis doorgaans gemaklyk laaten onderſcheiden. Zeer bewysbaar is het dat dit Volksſmaak was, dat iets van dezen aart by de Joodſche Meesters althans in het kleine gebruiklyk was, en by hen als een aangenaame fraaiheid geoordeeld werdt. —— Moet evenwel by dat alles, onze Heer daar in niet iets zeer zonderlings en ongemeens gehad hebben; iets zeer eigenaartigs, 't welk hem op ſtaanden voet, by ieder voorval, geheel on-

be

bestudeerde en allernatuurlykste zedenprenten, dikwerf gepaard met iets Prophetisch, zo deedt voortbrengen, dat alles regelrecht aanliep op het doelwit? —— Oppervlakkige vernuften valt het maar zeer zelden in hier op stil te staan. Meermaalen is het by my stoffe geweest van diepgaande bewondering, dat niemand der Apostelen het ooit schyne gewaagd te hebben, om Jezus in voorstellingen van dezen aart slechts van verre na te volgen. Was hier toe niet dikwerf aanleiding, zo by het prediken in veele plaatzen, als in de brieven en vermaaningen? Echter ontmoeten wy 'er geheel geen blyk van, geen een zedelyke Parabel, in eenige der Apostolische Schriften. —— Is het niet zeer te bevreemden dat de gaave der gelykenissen geene plaats vindt op den naamrol dier wonderdaadige krachten in de eerste Christen Kerk, welker onderscheiding voor ons zo bezwaarlyk is? Van eenen Romanschryver althans, die den Held zyner geschiedenis zo vaardig in spreuken hadt weeten te maaken, als Jezus geduurig voorkoomt, van zulk een Romanschryver althans, zeg ik, is het duizend tegen één te wedden, dat hy van dien bekoorlyken en nuttigen geest iets zou hebben doen overgaan op een dier twaalven, welke hy ons beschreeven hadt, als den omgang des Meesters een geruimen tyd genooten hebbende, en als allerwege geschikt om naar deszelvs character gevormd te worden.

§. 9. De boeken des Ouden Testaments, zo als

zy van tyd tot tyd byeengevoegd waaren, werden by het leven des Zaligmakers erkend als de echte en waarachtige oirconden der openbaaringen Gods aan het nageflacht van Jacob, en van de beftuuringen des Almachtigen over de Natie. —— Ook hier in kwam Jezus met hen overeen. Hy ftaafde dit geloof door geene nieuwe bewyzen. Hy hieldt het mag men zeggen als voor toegeftaan, berispte hen deswege over geenerlye verkeerdheid, maar nam dit veelal aan als een vaste grondflag van redeneering, of gaf op meenigvuldige wyzen zyne hoogfte goedkeuring daar over, en de wettigheid van dit volksbegrip ten duidlykften te kennen. —— Zy die alles door overeenkomst met Volksgevoelens zo gaarne trachten uitteleggen, laaten hier niet zelden hun verborgen vermoeden uitfchynen, of niet wel de ganfche historie, dienst, en plechtigheden des Ouden Testaments, hier maar ten gevalle der Jooden als godlyke inftelling mooge zyn aangenoomen geweest, offchoon Jezus zeer wel wist hoe weinig aanneemlyk of onwaarachtig alles waare, wat men 'er zich van inbeeldde? —— Ter verfterking hier van brengen zy wel eens by, hoe Jezus onder de Samaritaanen zich even zo gedraagen hebbe, als of hy door zyn ftilzwygen hunne meening wegens den enkelen Pentateuchus goedkeurde, en hen in 't begrip wegens de rechtmaatige verwerping der overige boeken verfterkte. —— Zy die 's Heilands betrekking tot de Samaritaanen inzien, en die van hem niet vorderen, dat hy by elke gelegenheid

alle

alle gewichtige waarheden tevens voordroeg, zullen zich aan het gebeurde onder de inwooners van Samaria geenszins ſtooten. —— Maar hoe ver zouden wy niet wel moeten uitweiden, indien wy met hun die deze bedenkingen kunnen bybrengen, op zich zelve moesten redenkavelen over den oorſprong en het gezag des Moſaiſchen diensts midsgaders over de waardy der aangenoomen ſchriften? —— Hoe geweldig zouden niet op die onderſtelling 's Heilands Apostelen het ſpoor verlaaten hebben van eenen Meester, die omtrent het zeer verwerpelyke zo toegeevend was geweest; daar zy dan even goed van de Heidenſche Eerediensten ongelyk meer hadden kunnen en behooren overteneemen! 't Koomt ons voor dat wy hier in thans niet treeden moogen. —— Genoeg is het thans het daar voor te houden, dat zonder de erkentenis der gebeurde zaaken en wonderen by de oprichting van den Joodſchen Staat, het ganſche beſtaan zo wel, als de inſtellingen dezer Natie, zo geheel onderſcheiden van die welke by andere volken plaats grypen, een volmaakt onuitlegbaar raadzel zyn zouden, en altoos zouden moeten blyven. —— Weshalven wy alle gronden van geſchiedkundige zekerheid vaarwel zeggen, Jezus zelve innerlyk op zeer laagen prys ſchatten, en ons zelven machtig behaagen moeten in onze eigen grillige uitſpraaken, of anders het voor zeer gewis moeten houden, dat Jezus het met alle oprechte Israëliten in het eerbiedigen van al wat in de Wet en de

doch hier van thans niet verder, dewyl 'er vervolgens nader over zal moeten gehandeld worden.

§. 11. Zonder de duisterer zaeken voor als nog aanteroeren, ſtel ik my de *navolgers* van Jezus nog eens te vooren, in dat geen waar in zy overeenkomst met Volksbegrippen kunnen ſchynen gehad te hebben, op dezelvde wyze als ik tot hier toe den Meester zelve in aanmerking nam. —— Het verſtaat zich van zelve, dat alles wat van taal-gebruik en manier om zich te uitten gezegd is, ook hier zyne toepasſing vinden moet, dus wy hier op andere voorvallen denken moeten. —— Toen Paulus in den Raad het ganſche geſchil tusſchen de Christenen en de Jooden vertoonde als uitkoomende op het ſtuk der opſtanding en de onzekerheid of gewisſe bevestiging daar van, zo veroorzaakte hy daar door tweedracht tusſchen de Phariſeen en Sadduceen. —— Verkiest iemand dit ſchikking te noemen naar Volksbegrippen, of ſchrandere uitredding en beveiliging door een middel, 't welk geen eerlyk man zal wraaken, het is my om het even, en ik zie weinig nood om my tegen een van beiden ten opzichte der bewoording te verzetten.

§. 12. Een Altaar met het opſchrift *aan den onbekenden God*, gaf aan dien zelvden Apostel te Athene aanleiding, om hun te zeggen: dat hy hun dien God welken zy hem niet kennende echter dienden nader hadt aantekondigen. Die altaar en dat opſchrift zal echter by het gemeene volk wel ganſchelyk in vergetel-

heid zyn geweest, en dus hier bezwaarlyk om volksbegrip gedacht kunnen worden. —— Doch gelyk hy hier in den Atheneren eenigszins te gemoete tradt, zo ontdekt men ook zeer onloochenbaar by hem altoos iets aankleevende aan den Joodfchen redeneertrant, eene bekendheid met de gefchillen der geleerden onder hen, waar in hy opgevoed en meer dan iemand der overige Apostelen ervaaren was. Deze byzonderheid maakt van zelve, dat zyn gefchryf by het ovrige eenvoudige des Euangeliums eenigermaate affteeke. Dit doet by hem altoos overvloediger zyn overbrengingen en zinfpeelingen gevormd naar den fmaak der vroegere geloofsgenooten, en die noodwendig zekere bedrevenheid onderftellen in den geest der vroegere bedeeling, als den grondflag waar op alles rugzicht hadt.

§. 13. Aangaande Apostel Petrus is ons bekend eene infchiklykheid naar het heerfchend begrip van fommigen der tydgenooten, welke niet ter zyner eere vermeld ftaat, waar over Paulus zegt, dat hy 't noodig oordeelde hem in de tegenwoordigheid van anderen tegen te fpreeken. —— Door dien Petrus, was Cornelius als de eerfte uit de Heidenen opgenoomen. — De ganfche toedragt dier zaak was door Petrus op de Jerufalemfche vergadering opengelegd. —— Naderhand nog eens van Antiochie verreisd naar de hoofdftad des Joodfchen Lands, was hy zelve de man geweest, die ook toen naar het fchynt veel toebragt tot het befluit, dat de aankoomelingen uit de Heidenen

nen met de Joodsche Wetten en de onderhouding van het Cærimonieele niet bezwaard moesten worden. —— En evenwel kon hy van zich verkrygen, om naderhand (wy weeten niet klaar uit welke beginzelen) zich van de Broeders uit de Heidenen te verwyderen, en den onbelemmerden omgang met dezelve aftesnyden. —— Eene inschiklykheid, welke aan Paulus zo onrechtmaatig en onbehoorlyk te vooren kwam, dat hy, die anders meest naar het Joodsche scheen overtehellen, in de verdediging der Heidenen en in het stryden voor hunne Vryheid zynen hoogen roem stelde, ja zelfs beweerde: zo gy u laat besnyden, zo is Christus u onnut geworden zo doet gy de genade te niet!

§. 14. Die zelvde Paulus echter, welken wy zo aanstonds derwyze yvrig zaagen, kon naderhand zeer wel goedvinden te besluiten om den jongeling Timotheus, hoewel van eenen Griekschen Vader, aan de plechtigheid der besnydenis om der zwakgeloovigen wil te onderwerpen, betoonende ook zich by eene andere gelegenheid bereid om de gelofte des Nazireërsschaps op zich te neemen, en zich de gestrengheden en onthoudingen daar aan verbonden te getroosten. —— Terwyl wederom op eenen anderen tyd hy dit met Titus ganschelyk niet gedoogen, en ook niet eene uure met onderwerping wyken wilde aan hun, die van byzyden waaren ingekoomen, om de Christelyke Vryheid te bespieden, een schoon gelaat te toonen, en alles daar toe te beleggen; dat zy van wege het kruis

van

van Christus niet vervolgd werden, willende geheel het Christendom doen doorgaan voor eene gezindheid in de Joodſche Kerk. —— Over byzonderheden, die ons in de omſtandigheden zo weinig bekend zyn, is het zeker altoos loflyk, en ſtaat het ons ten hoogſten vry onderzoek te doen, en naar de ophelderende redenen te gisſen; maar welk eene dwaasheid om daar uit doorgaande beſluiten en algemeene regelen te willen opmaaken? De openhartigheid waar mede alles wordt voorgedraagen is voor ons genoegzaame reden om te gelooven, dat Petrus op zyn eigen zwak niet gezien en 'er zich over geſchaamd zal hebben; dat ook Paulus en in 't wederſtaan, en in het toegeeven zyne goede redenen zal gehad hebben; daar hy toch het verwerpen van de joodſche fabelen, het gezond bewaaren van de Leere die eenmaal was overgeleverd, en het yveren tegen allen eigenwilligen dienst, die wel een ſchyn van nedrigheid hadt, maar in zich zelven verderflyk was, by alle gelegenheden zo zorgvuldig aanprees.

§. 15. Wie zal onderſcheidenlyk en beſlisſend aantoonen, hoe Jezus en de Apostelen over ſlaaven en ſlaaverny ten opzichte van zedelyke geoorloofdheid gedagt hebben? —— Schoon de Joodſche Slaaven zekerlyk met den ſtand der Heidenſche oorſprongelyk niets gemeens hadden, zo is het echter te vermoeden dat de Joodſche Heeren, zich omtrent onbeſnedene Lyfeigenen veelal gehouden zullen hebben aan het elders

ders aangenoomen *Jus vitæ & necis.* Dit alleen blykt, dat de Christen-predikers de gevoelens en handelwyzen hieromtrent weinig aanroerden; dat zy het gebruikelyke daaromtrent in het burgerlyke leven althans niet te keer gingen, even zo weinig als zy de misbruiken wegens andere goederen, in het koopen of verkrygen van derzelver eigendom, in de byzonderheden ontkleedden. — Ter zelver tyd echter gaaven zy aan die gebruiken eene wending, welke alles ten goede moest doen keeren, en die al het onbestaanbaare met de menschelyke voortreflykheid en met de algemeene liefde van zelve moest doen wegvallen. — Terwyl zy in die gebruiken tevens aanleiding vonden, om Jezus als onzen Vrymaaker als onzen Loskooper af te schetsen, om de Christenen als zyne dienstknechten of slaaven te beschryven, doch tevens als zulke slaaven, die door hem vrygemaakt, die beneven en door hem tot Zoonen waren aangenoomen en wat dies meer zy. Eveneens gelyk het denkbeeld van het heilige des Tempels, en van Jerusalem als de heilige Stad, zeer gevoegelyk deedt spreeken van het Jerusalem dat boven is, en van de lighaamen der Christenen als van tempels Gods en tempels van den Heiligen Geest.

§. 16. Het zy Paulus het zy een ander de Schryver zy geweest des briefs aan de Hebreen, wie bespeurt hier niet een duidlyken toeleg, om de zekere waarheden die door de gansche leer des Euangeliums alrede bevestigd waaren te vertoonen, als te zaamen

uitmaakende en voorftellende eene beheerfching des Allerhoogften, zeer overeenkomftig met verfcheiden verordeningen Gods onder Israel, doch boven die voorafgaande nu in heerlykheid en gewichtige bedoeling zeer ver verheven? —— Jezus noch iemand der zynen hadt tot hier toe, zo ver wy weeten, ooit op hem toegepast de benaaming van Hogepriester. — Een Jood die op woorden vitten wilde, kon daaromtrent zelfs beweeren, dat een Hogepriester zyn moest uit Aärons ftam en niet uit Juda. —— Dat deze nooit zich zelven, maar altoos eenig geflacht Dier uit bepaalde foorten offerde; en dat dit flachten des Offers midsgaders die befprenging dan nog op en by den Altaar, voor en op den zichtbaaren Verbondskist, binnen den omtrek des Tempels moest gefchieden. —— Echter ondernam de Steller van dezen brief om het gebeurde in de eene en de andere bedeeling als verordeningen van den zelfden Opperheer met elkander te vergelyken; en wel zo te vergelyken, dat hy voor de gemoederen zyner tydgenooten nuttig worden kon, en worden moest, niet om vooroordeelen by hen te kweeken, maar om ze uit den weg te ruimen, en kunnende alzo van ongemeenen dienst zyn, zo voor hen die met het Israëlitifche waaren ingenomen, en van daar reden meenden te vinden ter verwerping van den fmaadlyk geftorvenen; als daarbenevens voor de zodaanigen, die den eenvoudigen Godsdienst van Jezus als waar erkenden, doch die van daar met hunne

ne gedagten rugwaards gingen tot al dat omſlachtige en vreemde, 't geen wel eer uit naam van dien zelvden God in Israël was vastgeſteld. —— „ Het Joodſche „ Volk was door Moſes en de Propheeten, als die- „ naaren van God, in deszelvs minderjaarigheid, of „ in zyne ruuwe en onbeſchaafde zinlykheid beſtuurd, „ en door eene menigte van enkele inſtellingen en wil- „ lekeurige ſtraffen in een geſtrenge tucht gehouden, „ Hebr. III. ℣. 5. 6. Gal. IV. ℣. 1. enz. Maar nu „ verſcheen Christus als de Zoon van God, en hefte „ alle verordeningen op; verbeterde de geheele denk- „ wyze der Jooden, en verklaarde hen voor vrye meer- „ derjaarige zoonen, die geene inſtellingen langer be- „ hoefden, Gal. III. ℣. 23. 24. IV. ℣. 1 enz. Hebr. „ VIII. ℣. 6. 7. Nu moesten de Jooden, welke aan „ Moſes en de Propheeten, als tot nog toe hunne „ Voogden geweest zynde, zo zeer gewoon waaren, „ door de Apostelen allerwege overtuigd worden, „ niet, dat de Leeraaren van hunne kindsheid het te- „ gendeel geleerd hadden van den inhoud des Chris- „ tendoms, maar dat die aanwyzingen even het zelvde „ bedoeld hadden; doch dat deeze onderrichtingen om „ hunne kinderlyke denkwyze niet dan zeer zinlyk en „ alzo onvolkomen ſchaduwwerk geweest waaren, en „ dat deze voortreflyke mannen zelfs eene groote ver- „ lichting en verbetering des volks in de kennis van den „ Godsdienst als aanſtaande voorſpeld en verkondigd „ hadden, Col. II. ℣. 16. 17. Hebr. VIII. ℣. 5. enz.

 „ IX.

De ander, van eene zachtgeaarte en niet min Godsdienftige gefteltenis, zag misfchien even zeer het verkeerde in de Roomfche Kerk als zyn tydgenoot. Hy beklaagde het ongemeen hartelyk. Hy wist het met het allerfynst vernuft te gispen, ten gevoeligften voor een ieder die fmaak hadt te befchimpen, en zich echter fchootvry te houden. — De gevoelens van orde en geregeldheid fchynen hem zo te hebben bygelegen, dat hy altoos nog hoopte, dat veele verftandigen het werk der zuivering en verbetering op zich neemen en 'er de handen toe zouden in een flaan. — Zwaar lagen hem op 't hart de verdeeldheden, waar toe de onderneemingen van LUTHER zyns oordeels den weg zouden baanen. Hy kon van daar niet befluiten zich te voegen by eene party, alwaar hem alles ook niet behaagde; alwaar hy wel voorzag, dat hy zich ras gehaat zou maaken, indien hy al het lakenswaardige naar zyn inzien veroordeelde, en de waarheid zo als ze by hem lag zou voorftaan. — Veele ingevoerde gebruiken, benaamingen en ftellingen ftietten hem ook zo geweldig niet voor 't hoofd, of hy meende, dat ze in een gevoeglyken en redelyken zin geduld konden worden, en dat men 'er altoos kon nevens voegen, hoe de eerfte Kerkleeraars zich daar over uitgedrukt hadden, en welke begrippen zy over veele zaaken, die federt andere benaamingen gekregen hadden, gekoesterd hadden. — Ik verneem hier dus niet dat uitwendig onderfcheid, dat de eerfte de gemeenfchap der Roomfche Kerk verliet,

liet, en de ander met dezelve vereenigd bleef. —— Doch beide kunnen zy ſchier even ver verwyderd zyn geweest van den volkstoon, en van de denkwyze der toen heerſchende Geestlykheid. —— Beide kunnen zy even eerlyk en onergerlyk in het geweeten zyn geweest. —— En wat voor verlichting zal ik dan van het verlangde antwoord kunnen verwachten?

§. 19. De naaste bepaalingen die men met mooglykheid nog zou kunnen verzinnen wegens het meerdere of mindere in dit ſchikken naar, of hebben van overeenkomst met Volksbegrippen, zou myns bedunkens nog te haalen zyn uit de vergelyking van het gevraagde met eenig ander onderwerp; waar toe ik het niet ondienſtig oordeel te wyzen naar een geſchrift, te vinden in de Werken van PLUTARCHUS, en ten tytel voerende: Hoe men een Vriend van eenen Vlyer onderſcheiden mooge. —— Deszelvs overziening is wel der aanpryzing waardig. —— Hy die daar uit leert te antwoorden op de vraag: Hoe verre heb ik dezen of dien voor eenen Vriend; in hoe verre voor eenen Vlyer aan te zien? die zal dan ook kunnen antwoorden op de gelykluidende vraag: In hoe verre moet eenig Schryver of Leeraar gezegd worden zich te ſchikken naar Volksbegrippen, of 'er zich weinig aan te laaten gelegen liggen. —— In gelyke toeſtanden en daar de uiterlykheden eenzelvig zyn, hangt alles, even als in de waare en de ſchynbetooningen der vriendſchap, af van de inwendige geſteldheden en oogmerken, die

door

door verscheide beproevingen van gelykheden of ongelykheden in de openbaare gedraagingen zich wel doen kennen of zich voor den oplettenden verraaden. —— Begeerde iemand hieromtrent volstrekt bepaalings regelen, zo zou men kunnen zeggen. 1. Dat de verfoeilykste trap van schikking naar volksdwaalingen die zy, waar in alle aanmerking van zedelykheid uit het oog verlooren wordt; zo dat men in alles deel neeme aan het gebruiklyke, ook aan het gruwlykste, aan menschen-eeten, menschen-offer, afgodery en dergelyke. 2. Dat hier aan volgen de zulken, die het zedelyke zeggen te eerbiedigen, en met eene wonderbaare scheiding zich naar alle openlyke Eerediensten voegen, 't zy ze de waarheid voorstaan of ook in allerlye leugen overvloedig zyn. —— 3. Naast dezen zou ik den zulken plaatzen, die beweert, tusschen de zaaken zelv die hy voorstaat wel een groot onderscheid te maaken; doch in 't minst niet keurig te zyn wegens de middelen, waar door hy de leeringen die hem waarachtig toeschynen, bevordert; zo dat hy ook ter bekooming van gunst, of uit vrees voor onheil, zyn zegel hangt aan het onwaarachtige en schadelyke. 4. In eene nog andere classe zou ik rangschikken die geenen, die om vredes wille, of om dat de zaak van te weinig gevolg zy, of doorgaans, of ook voor eenen tyd verkiest te zwygen, in de hoop en het ernstig voorneemen om naderhand gunstiger toestanden ter verbetering aftewachten. 5. Naauwlyks zou ik den naam van Schikker naar Volksbegrippen

pen kunnen toeëigenen aan iemand, die de waarheid, naar zyn eigen gevoelen voor 't overige belydende, ook de volksgevoelens daar toe bezigde, om te doen zien dat zy, die dezelve aanneemen, zyne betere gevoelens ook niet kunnen tegenſpreeken, zo zy eenigzins conſequent aan zich zelven wilden zyn. —— 6. En eindelyk zou alle reden dier benaaming by my ophouden, en alles zich verliezen, in het eigenlyk tegenſtaan van alle valſche redeneering en begrip, wanneer iemand zich van de bewoordingen tot zulke Volksbegrippen behoorende wel bedient, doch wanneer hy te gelyker tyd de betekenis en het waare verſtand dier woorden duidlyk genoeg te kennen geeft; wanneer hy door andere gezegden doet zien wat hy daar onder begreepen wil hebben, en onder welke bepaalingen zyne uitſpraaken daaromtrent moeten opgevat worden. —— Wat 'er van Jezus, van de Euangelisten en Apostelen hieromtrent in het groote te zeggen valle, hebben wy reeds in het breede beredeneerd. —— Dus wy nu te letten hebben op dat geen, 't welk tegen dit algemeen character meer dan ons toen te vooren kwam, zou kunnen ſchynen aan te loopen.

VYFDE HOOFDDEEL.

Iets over de Argumenta ad hominem, zo ver het niet onder de volgende Afdeelingen vallen kan.

§. 1. Men past, gelyk bekend is, den naam van *argumentum ad hominem* daar op toe, wanneer men iemand dringt met de gevolgen van zyne eigen beginfelen, en wanneer men bouwt op gronden, welke by hem als waar erkend worden, zonder eenigszins te treeden in het onderzoek dier beginzelen zelve, of deze in haaren eigen aart goed en richtig, dan of zy ook wel valsch en gebrekkig moogen weezen. —— Deze bepaaling fluit wel geenszins buiten allen wettigen grondflag, waar in wy het met anderen eens zyn. —— Doch men bedoelt 'er echter doorgaans mede zulke gevallen, waar in de fpreeker of redenaar zyne eigene gevoelens ter zyde zet, en beginzelen aanneemt, ftellingen toegeeft, die (hoe onrechtmaatig ook, zyns achtens) den geenen met welken hy te doen heeft eigen zyn; bouwende daar op als dan eene redeneering, die (gelyk van zelve blykt) alleen haare kracht kan oeffenen, op hen, die met de gelegde beginzelen dadelyk bezield zyn; terwyl alles in duigen valt, en niets ter over-

overtuiging kan toebrengen voor hun, die deze grondslagen zelve betwisten of in twyffel trekken. —— Zo zoek ik eenig wederſprooken gevoelen aanneemlyk te maaken by eenen Roomschgezinden, door hem het gezag der Oudvaders, of de uitſpraaken der Kerk by te brengen als myne meening ontegenzeglyk begunſtigende. —— Zo heb ik voor my zeer waarſchynlyke gronden tot ongunſtige vermoedens wegens iemands character en gedraagingen, welke vermoedens ik den Discipel van LAVATER, die ze my betwist, niet beter aanneemlyk weet te maaken, dan door hem de Silhouette voorteleggen van den perſoon, welken ik wantrouw, om alzo volgens de regelen der zogenaamde Phyſionomiekunde, uit de grondtrekken des voor my liggenden afbeeldzels, te betoogen den aanleg dezes menſche tot veelerlye boosheid.

§. 2. Zo lang maar de uiterſte concluſie, of dat gevoelen, 't geen ik eenen anderen alzo tracht inteboezemen, wel en wettig is, ziet men wel, dat hier uit over het geheel weinig kwaads kan voortvloeijen ten opzichte van de uitwerkzelen. —— Doch men begrypt tevens gemaklyk, hoe weing het een deftig man een achtenswaardig Leeraar betaame, hier mede dikwerf voor den dag te koomen, en 'er als 't waare zyn hoofdwerk van te maaken. —— Vermits hy toch met de enkele aanneeming der waarheid op zeer bedrieglyke gronden niet gediend kan weezen, maar hy dezelve moet wenſchen omhelsd en erkend te zien op de

 regte

regte beginzelen, en uit hoofde van zulke bewyzen, die in allen deele met elkander zamenhangen, die helderheid verſpreiden, en alzo het ganſche gebouw van 's menſchen erkentenis en geloof hecht en onbeweeglyk kunnen maaken. —— Mishaaglyk zou by ieder Christen zyn het geloov van iemand, die voor deze ganſche Leer geenen anderen grondſlag hadt, dan zyn vast begrip dat de Godlyke tusſchenkomst in de tweegevechten altoos de zaak der waarheid deedt boven dryven; beneffens eene ontwyffelbaare verzekering, dat in een kampgevecht, ten dien einde door eenen Heiden en een Christen aangegaan, de omhelzer van Jezus leer de overhand bekoomen hadt.

§. 3. Ik heb voorheen gezegd, hoe ik een verſtandig man aantrof, die ons geheele tegenwoordig voorſtel meende te kunnen bevatten in deze enkele vraag: of ook Jezus en de Apostelen zich ſomwylen van dusdaanige bewysredenen bedienden? —— Deze vraag ſchynt althans met het geen wy thans onderzoeken zo veel gelykheids te bezitten, dat het wel der moeite waardig zal zyn daarop een weinig ſtil te ſtaan. —— Echter zal dit thans niet zo geſchieden kunnen, dat wy ons nu reeds geheel inwikkelen in de behandeling van die onderwerpen, welke wy voorhadden nog meer onderſcheidenlyk te bezichtigen. Weshalven wy ons hieromtrent ſlechts met eenige algemeene aanmerkingen zullen moeten vergenoegen.

§. 4. Indien men alles van dezen kant beginnen,

en

en over het wel of kwalyk voegen dier benaaming op de voordracht van Jezus en de Apostelen het vereischte onderzoek wilde doen, zo zouden dan toch de *argumenta ad hominem* nog in veel meer onderfcheiden clasfen dienen gefchift te worden, dan gewoonlyk pleegt te gefchieden. —— Vermits 'er zeer onderfcheiden gevallen plaats kunnen vinden, waaromtrent men doorgaans verre af is, van zich zo naauwkeurig uittedrukken als in dezen wel behoorde (*). —— Wanneer ik, gelyk boven gezegd is, tegen eenen Roomschgezinden de uitfpraaken der Oudvaderen en het

(*) CLARKE predikende op BOYLES Lectures, hadt zekerlyk een andere ftyl en voordracht, en ontleende zyne bewyzen van andere gronden, of gaf ze eene andere wending dan wanneer hy kinderen catechifeerde, echter zal hy in beide wel dezelvde man gebleven zyn, fchoon het laatfte *argumenta* waaren *ad pueros*, als the Philofophy of Tops and bals, die echter niet ftrydt met de Mechanica der bejaarden. Zo de vraag dit bedoelde, of Christus en de Apostelen naar den toeftand en bevattingen der tydgenooten fpraaken, was het niet de moeite waardig hier over te fchryven. De vraag is of zy waaren 't geen de Grieken noemden ἐνσυμπεριφοροι. Zie STEPHANI Lexicon voce περιφερω. BASILIUS drukt het wegens de ketters met een ander woord uit τοις ρημασι της πιστεως ὡς ιατροι κεχρηνται, κατα καιρον ἀλλοτε ἀλλως προς τα ὑποκειμενα πάθη μεθαρμοζομενοι. Die Kerkvader fchynt alle gelykenisfen van de Geneeskunde en de handelwys der Geneesheeren afgeleid doorgaans zeer bemind te hebben. De Medicus kan zich zekerlyk ook machtig veel meer naar zyn patienten fchikken dan de onderwyzer van Waarheid of Godsdienst. Genezing is alleen zyn oogmerk. Zo lang dit niet te leur gefteld wordt, ftoort hy zich niet aan grilligheid of inbeelding. Hy kan zelfs het ongeloof wel dulden dat zyn ganfche konst niets om 't lyf heeft.

het gezag der Kerk aanvoere, zo redeneer ik met den man op zyne eigene grónden. —— Maar, wanneer de in dezen bygebragte getuigenisſen, wel verre van volledig te zyn, integendeel listig verdraaid en allezins onvoldoende zyn; wie bemerkt dan niet dat myn bewys zelve (ſchoon het *Logice* tot een zeker ſoort van redeneeringen te brengen zy) in zich zelve voor valsch en geheel krachteloos verklaard moéte worden? —— Sommigen ſchynen zich te verbeelden dat zy aan de redeneeringen over of uit de voorzeggingen in het Nieuwe Testament eene merkelyke maate van opheldering hebben bygezet, wanneer zy beweeren of ſtellen, dat alle de gezegden daaromtrent *argumenta ad hominem* waaren, geſchikt voor hun die de waarheid vasthielden, dat de toekomſtige lotgevallen des grooten godlyken Leeraars, die den Jooden te wachten ſtond, alomme in het Oude Testament waaren aangeweezen. —— Maar dan immers behoorde ten minſten alles wat uit dien grondſlag was afgeleid, richtig en daar mede wel verbonden te zyn. —— Zo zy dit volledig toeſtaan wilden, zouden zy de zaak voorwaar veel verder gewonnen geeven, dan te gelooven is, dat zy bedoelen kunnen. Het blyft dus altoos de vraag, of op het aangenoomen beginzel zelve, de redenkaveling kracht en wettigheid bezitte; dan wel, of zy zelfs met zekere toegeevingen altoos verwerplyk blyve. —— Wanneer ik tegen eenen Jood aldus redeneer: „ Gy „ gelooft immers, dat oudtyds Moſes, en naderhand

„ de

„ de Hogepriester en het Sanhedrin de opperste be„ stelling in Israël gehad hebben over de waare leer des „ Godsdiensts en de inrichting van het kerkbestuur — „ zo moet 'er dan ook onder de Christenen een zicht„ baare Stedehouder van Jezus, en eene hoogste kerk„ vergadering zyn ter beslisfing." Zo is myne toespraak in alle opzichten zo onwaarachtig, en in de voorafgaande stellingen, en in de gevolgen die ik 'er aan verbind, dat zy nooit onder eenigerlye soort van bewyzen kan gerangschikt worden. —— Derhalven, zonder de vereischte aaneenschakeling van het geheel, (van *Major Minor & Conclusie*) kan zelfs de naam van *argument* of bewys geen plaatze vinden. Zo lang deze gemist wordt blyft alles wartaal en ydelheid — maar zulk eene samenhang volledig daar zynde, kunnen dan nog de bewyzen, welke van dien kant niet gebrekkig zyn, in soorten gesplitst worden; onder welke de zodaanige, die de gevoelens van anderen tot haare basis of voetstuk hebben, met de benaaming, waar van wy nu spreeken, pleegen betiteld te worden.

§. 6. Voorts staat ten opzichte van de zuivere *argumenta ad hominem* dit volgende optemerken: dat naamlyk de eindelyke bedoeling van zulk eene redeneering op de aangenoomen gronden eens anderen, tweeledig zyn kan. 1. Naamlyk om den persoon, die dus wordt aangesprooken, tot eenige andere valschheid; tot iets 't geen wy zelve verachten en verwerpen, voortteleiden; 't geen doorgaans gemaklyk kan ge-

geſchieden, vermits elk verkeerd beginzel vruchtbaar is in veele andere dwaaze en ſpoorlooze begrippen; als wanneer dit alles van eigenlyk en regelrecht bedriegen weinig verſchillen zal. Of ook 2. om (gelyk veeltyds kan gebeuren) alzo, iets dat wy voor gewichtig houden, aanneemlyker te maaken, tegenſtand afte weeren, ons zelven te beveiligen, en alzo opmerkzaamheid en vatbaarheid ter aanneeming van zuiverer begrippen te weeg te brengen. —— In alle welke laatſte gevallen, het bezigen van dusdaanige bewyzen te pryzen of te laaken is, naar maate hy die 'er zich van bedient ten oogmerke heeft, alles by den eens verwekten waan te laaten berusten; of ook dit bereidde ſpoor te doen dienen tot een middel om in redelyk onderwys en het zuiver aanpryzen van de waarheid verder voorttegaan.

§. 7. Hoe bezwaarlyk eenig hedendaagsch geſchrift, tot eene beproeving van dien aart, als wy nu in deezen wenſchen, van ſtap tot ſtap gevolgd zou kunnen worden; laat zich door een ieder zeer gemaklyk bezeffen. —— De briefſtyl der Apostelen laat zich hier even min in 't gros beoordeelen, zo lang men hunne voordracht zelve niet eenpaarig op eenerlye wyze begrypt. Vergenoegen wy ons derhalven om 't geen den Zaligmaker zelve raakt, hieromtrent ten voornaamſten onderwerpe te neemen van onze beſpiegelingen.

§. 8. De Euangelien leezende bevind ik, dat zyne onderrichtingen doorgaans minder liepen in den redeneer-

neerkundigen, dan wel in den gezaghebbenden en zo gy wilt meesterachtigen toon. —— Zo wegens het plichtmaatige, als wegens de hoedaanigheden Gods, deszelfs oogmerken en handelingen, deelde Hy zyne uitſpraaken gemeenlyk ſtellig mede, als uitſpraaken der waarheid; — en hy vergezelde ze ſlechts van ter zyde met aanpryzende opmerkingen met korte bedenkingen, die wel eens den vorm van eigenlyke redeneeringen bezitten; doch die al zeer dikwyls eenige aanvullingen behoeven, zonder welke aanvullingen zy door den bediller zeer wel in een ongerymd en belachlyk licht geſteld kunnen worden. —— Jezus ſchynt zich hier aan weinig bekreund en zich wel verzekerd gehouden te hebben, dat zy, die hem recht wilden doen, zyne meening niet misduiden zouden. —— Gelyk hy dan ook ſchier nimmer goedvondt tot de eerſte gronden van alle redeneering te rug te treeden, maar zich alleen beriep op de gevoelens der menschlykheid wegens het pryswaardige en Godevoegende, of ook op zodaanige erkende begrippen van God en Godsdienst, welke hy zelv als goed en wettig beſchouwde, en die hem ten grondſlage dienen konden om 'er verder op voort te gaan. —— Dit alles veroorzaakt wel nu en dan, dat 'wy den aandrang tot het een of ander of de bedoelde ſamenvoeging niet dan flaauwlyk en zeer van verre vatten, gelyk Matth. IX. ℣. 14 — 17. —— Doch by een weinig nadenken laat zich meesttyds de kracht zyner gezegden uit veele ſamenloopende bedenkingen

geredelyk opmaaken. —— Zo redeneert Jezus uit de geneigdheden en bedryven der menschen tot de zedelyke verwachtingen wegens God. Matth. VII. ÿ. 9—12.
„ Wat mensch onder u zo zyn Zoon hem zou bid-
„ den om brood enz. —— Indien dan gy die boos
„ zyt weet uwe kinderen goede gaaven te geeven enz."
—— Wanneer by Matth. VI. ÿ. 24. als een grondslag wordt ter nedergesteld: „ niemand kan twee Heeren
„ dienen" brengt de wyze van opgaave dit ontegenzeglyk mede, dat wy ons twee Heeren van strydige geaartheden en verkiezingen voorstellen —— zo ook by de vraagen Matth. V. ÿ. 46. 47. „ Doen ook niet
„ de Tollenaars alzo?" rust de kracht der vermaaning geheel niet op den volkswaan, „ Al wat Tollenaars
„ doen en hun eigen is, is zondig; en daarom moet
„ men in alles hun tegenbeeld zyn." Dit immers wordt in den eigen samenhang ten duidlykſten tegengesprooken; maar veeleer wordt 'er dit by ondersteld: „ Gy zult het toch voor toegestaan houden,
„ dat de kinderen van het ryk Gods niet slechts gelyk
„ moeten zyn aan de gemeenlyk verachten en weinig
„ naauwzienden in de Godsvrucht, maar dat zy dee-
„ zen verre overtreffen moeten in alles, wat men be-
„ merkt, dat ook by hen niet geheel verwaarloosd
„ wordt." —— Matth. VI. ÿ. 26—31. kan op zich zelven als een zeer onvolledig besluit worden aangezien. Doch hoe helder wordt alles, wanneer het dit bedoelt te bewyzen: dat voor een iegelyk schepzel naar

zynen

zynen aart, wanneer het de geschonken vermogens niet ongebruikt laat liggen, en dus voor den mensch inzonderheid, ten overvloede zal gezorgd zyn; en dat dieshalven dat kwellende, 't geen door μεριμναν wordt aangeduid, alleronbetaamlykst is. —— Begeert iemand een volledig *argumentum ad hominem*, doch tevens zulk een, 't welk alle verstandigen in alle deszelvs byzonderheden zullen moeten goedkeuren, hy leeze Luc. XIV. ℣. 26—33.

§. 9. Andere gesprekken van Jezus zyn 'er, die als zeer onvolkoomen redeneeringen zich kunnen voordoen; doch welke even min haare oplossing vinden, door ze met den naam van *argumenta ad hominem* te bestempelen, nademaal ook dan nog de kracht des onderstelden bewys, 't geen men 'er in dagt te vinden, ontbreekt en agterblyft. Hier toe breng ik Matth. IX. ℣. 11—13. vergeleeken met Luc. V. ℣. 30—32. misschien ook Matth. XXII. ℣. 16—21. —— Ter opheldering van dergelyke gesprekken dient grootlyks de opmerking; hoe Jezus de ondervraagingen en redenwisselingen, waarmede men hem aanklampte, zeer dikwyls op de blykbaarste wyze voorbedachtelyk ontweek; zo dat hy veeltyds ganschlyk ongezind was om een stellig antwoord te geeven op de vraagen die hem gedaan werden. —— Ook let men 'er veel te weinig op, hoe Jezus onnoemlyk veele maalen sprak op de inwendige gedachten en heimlyke overleggingen van anderen. —— Die bedoelingen gade te slaan en uitte-

 vor-

vorſchen helpt inderdaad geweldig veel om ſamenhang en treffende leering te ontdekken in woorden, die anders naauwlyks eenig verband ſchynen te hebben. —— En zo ook werden dubbelzinnige ſpreuken, die meer dan eene opvatting dulden konden, meermaalen te berde gebragt, minder als redeneerkundige gronden of beſluiten, dan wel, om in de toegeſprooken perſoonen naar maate der onderſcheiden geſteldheden, of eene deemoedige hoop, of ook eigen overtuiging en beſchaaming voort te brengen.

§. 10. Luc. XI. ℣. 5—9. en cap. XVIII. ℣. 1—8. behelzen zekerlyk byster vreemde aanſpraaken, even als waare aldaar de toeleg om uit de handelingen van booze menſchen gevolgen te trekken, welke alzo overgebragt zynde op den allerhoogſten, zeer onwaardige begrippen zynentwege zouden begunſtigen. —— Van gelyken aart ſchier in het zedelyke, is het voorbeeld opgegeeven Luc. XVI. ℣. 1—10. ter aanpryzing van het voorzichtige. —— Echter zal een ieder die Jezus geene openlyke ongerymdheden wil aantygen, wel ras met alle verſtandige uitleggers, zo als deeze hier zeer eenpaarig zyn, beſluiten moeten, dat deze voorſtellen buiten het eigenlyk bedoelde der *gelykenis niet* aangedrongen moeten worden, en dat de bewyzen enkel van dien aart zyn, dat zy ſtrekken, om zekere opklimming van het mindere tot het meerdere voortedraagen in dezervoege: „ Schoon in het booze, be„ haagde echter aan den Heer het vooruitziend over-
„ leg

„ leg des rentmeesters ; is het zo dat dit in den on-
„ deugenden zelfs geprezen wordt, hoe veel meer is
„ goed beleid te waardeeren en hoog te fchatten, wan-
„ neer het met waare vroomheid gepaard gaat"? Of
in de andere plaatzen: „ Is het zo, dat hy, die iets
„ yvrig begeert, het niet by een enkel verzoek laat
„ berusten; maar gaat hy veeleer geduurig voort in
„ het aandringen en flaagt men hier door veeltyds zelfs
„ by de boosten; hoe zal dan niet veel meer de recht-
„ vaardige, de bermhartige het onrecht weeren van
„ hen die hy niet verfmaadt, maar die hy bemint; en
„ gunftig aanzien de fmeekingen der geenen om het
„ nuttige, die hem nimmer lastig vallen kunnen,
„ maar welker herhaalde voordragt hem zelfs welbe-
„ haaglyk is."

§. 11. Dat ook de redeneering Matth. XXII. ℣. 31. 32. haare moeilykheid hebbe lydt geenen twyffel. —— In de gevoelens echter van de Sadduceen, tegen welke hier gefprooken wordt, was niets, 't geen het bewys ten hunnen opzichte meer voldoende kon maaken dan voor anderen; zo dat het niets ter opheldering baate te zeggen, dat Jezus zich hier van zulk een bewys op Sadduceeuwfche gronden bediende. Dit alleen fchynt de Heiland gewild en in goeden ernst gemeend te hebben, dat het voor een eerbiediger Gods merkwaardig was, hoe de Heere zelv zich betiteld hadt als de God en befchermer van Abraham, Ifaak, en Jacob, langen tyd na het overlyden dier perfoonen,

opvatting derzelve; terwyl naar de bedoeling des ſchryvers of ſpreekers, en naar de betekenis welke hy aan die woorden hechten wilde, alles zeer welſtandig en onberispelyk zyn kan. Dus lees ik 1 Timoth. II. ℣. 12. 13. „ Dat de vrouw niet over den man heerſche „ maar dat ze in ſtilheid zy, want Adam is *eerst* ge- „ maakt *daarna* Eva." —— Zonder verdere byvoegzelen ſchynt dit gewislyk geheel niet te ſluiten; ja omgekeerd aanleiding te geeven tot deze redeneering: „ By de ſchepping *verbieven* zich de voortbrengzelen „ Gods by opklimming van de *minſte* tot de meer „ volkoomene; eerst de onbezielde; toen de groei- „ jende; de levende; de redenlooze; Adam de laat- „ ſte als het beeld Gods: Na dezen kwam nog Eva „ te voorſchyn; zo moet dan ook de man der vrou- „ we onderdaanig zyn, even gelyk deze heerſchappy „ oeffende over het vroeger geſchapene." —— Hoe valt ondertusſchen al het dwaaze dezes voorſtels ten eenenmaalen weg, zo dra men maar gelieft optemerken, dat de ſchryver hier door *eerst* juist niet zal gezien hebben op enkele vroegheid van tyd, maar dat hy veel eer den Lezer zal hebben onderſteld, als wel bekend met de ganſche geſchiedenis ten dezen aanzien, weetende alzo, hoe de man alleen als eigenaar en bezitter van deze aarde door God op dezelve geplaatst was, en hoe daar na de vrouw, als iets 't geen uit hem ontleend was, hem ten behulp-

zel

zel toegevoegd, en deze als ten zynen behoeve ten zynen nutte voortgebragt waare? —— Uit welke ſchikking Gods wel eene zeer naauwe verbintenis der beide geſlachten voortvloeide; doch waar uit tevens blykbaar was die bedoeling des Almachtigen tot ondergeſchiktheid, welke zo algemeen in de wereld ook buiten dit bekende goedgekeurd was. —— In elken ongewyden Schryver zouden wy gewis genegen zyn om dus te verklaaren, en waarom zou men dan de Heilige Schriften alleen op dien voet dit zelvde regt niet laaten wedervaaren?

ZESDE HOOFDDEEL.

De verhaalen der Euangelische wonderen van dien kant, welke de vraag begeert, nader getoetst.

§. 1. Met Buskruid, Electriciteit, Magneet, Sterrekunde, en de Leer der Luchten, zal iemand zich ongetwyffeld machtig wonderbaar kunnen vertoonen by de bewooners der Sandwich en Pelew Eilanden, of by eenig ander volk, even onbedreven in de kennis der Natuur en natuurlyke Verschynzelen; zo dat de bezitter dier kundigheden zich den naam van een onmiddelyk Afgezant der Godheid met weinige moeite zou kunnen eigen maaken. —— Men kan zich iemand verbeelden, die met zyne ervarenheid omtrent de genoemde onderwerpen het bestek gevormd hadt, om zulk eene ruuwe Natie te verlichten, hen van God als hunnen maaker, en van het betaamlyke in het gedrag betere denkbeelden in te boezemen, en hen alzo uit den staat van woestheid, tot dien van beschaafde en gelukkige menschen overtebrengen. —— En dit gesteld zynde, laat zich de Vraag opperen: of het dien man zo geheel kwaalyk te neemen zy, dat hy den waan zyner hoogheid boven het gewoone

mensch-

menschlyke aan zich laate leunen ? Dat hy byzonderlyk die aanpryzing zich laate welgevallen, van wege de heilryke gevolgen, ten einde de betere levensregelen en begrippen des te ſterker te bekrachtigen en werkzaam te doen zyn? Zou hy, kan men vraagen, berispelyk zyn, wanneer hy zeide: dat men om regt gelukkig te zyn in hem gelooven, hem voor den besten raadgeever en meester houden, zyner wysheid hulde doen, hem voor Leidsman en Wetgeever aanneemen, en hem volgen moest in 't geen hy deedt en leerde ? —— Zou hy hun niet moogen belooven, dat wanneer zy dit deeden, wanneer zy alle vermogens aankweekten, gezamenlyk naar het beste ſtreefden, en daar in den hoogſten trap zogten te beklimmen, zy hem dan ook gelyk worden, hun dan dezelvde ja nog grootere tekenen volgen zouden?

§. 2. Onder de lieden van de tegenwoordige Eeuw, indien men ze uit hunne ſchriften beoordeelt, is het te vermoeden dat veelen zeer zonderlinge perſoonaadien worden, en hunnen rol aartig zouden ſpeelen; byaldien zy zich in zulk een toeſtand als wy ſchetsten bevonden. —— Iets van dien aart op Jezus overtebrengen, en dan nog den ſchyn te willen behouden van hem aantekleeven en hoog te achten, dit is eene der wanluidendſte zamenvoegingen die men zich verbeelden kan. —— Men vindt ze echter in geſchriften, die voorts vol zyn van goede lesſen en juiste aanmerkingen. Ten voorbeelde diene het Werkje van den

beroemden SALTSMAN, tot zonderling opschrift hebbende „ over 's menschen verlossing door Jezus." — Bemerken zy die zulke dingen voorstaan dan niet, hoe zeer zy daar door wettigen de handelwys der Roomsche Geestelykheid in de middel-eeuwen, welke anders zo verfoeilyk wordt gehouden? Ik voor my kan niet anders dan den man, die dit eenigszins op den duur uithoudt, die zulk een ydel luchtkasteel bouwt, en zich gezag wil toeëigenen op zulk een wankelen grondslag, voor eenen eigenlyken deugniet, voor een bedrieger van de ergste soort houden, van wiens character ik walg, en dien ik myne vriendschap en achting in de uiterste maate onwaardig keur.

§. 3. De lessen en redeneeringen van dien persoon mogten my voorts behaagen zo veel zy wilden; zyne aankondigingen mogten heilzaam weezen en nadenken verdienen; hy mogt voorts met den Heer STEINBART (in het 3. stuk zyner Wysgeerige aanmerkingen over de Leer der Gelukzaligheid) breed uitweiden over het bezwaarlyke van alle eigen wegen van kennis, en alzo kunstig koomen tot het besluit, dat eigen ondervinding en eigen redeneering bovenal moet verbonden worden met gezag, om het verkrygen van wysheid voor de menschen gemaklyk te maaken. — Met dat alles toch zou ik den man, die als boven gezegd is, gesteldt wordt te handelen, dit volgende te gemoete voeren: 1. Dat hy eene ondraaglyke hoogmoed bezit, daar hy weet dat alle anderen zyns gelyken

ken zyn, en hy echter de verfoeilyke houding durft aanneemen van iemand, boven allen verheven en aan het gemeene zwak der dwaling niet onderworpen. 2. Dat hy by uitſtek dwaas te werk ging, vermits hy zich blootſtelde om zeer beſchaamd te worden, en alles tot de uiterſte afkeerigheid en zyn eigen ſchade te doen overſlaan, zo dra een ander, even behendig misſchien, met geheel andere oogmerken na hem kwam; en vermits hy met alle wysheid wegens de toenadering of overkomst van dusdaanig eenen nooit eenige zekerheid hebben kan. 3. Voorts zou ik hem ernſtig onderhouden, over de verloochening van allen eerbied voor de Godheid, welken hy dus te na koomt in dat hooge gezag, welk als het zegel is zyner oppermogendheid, om boodſchappen, die hy tot de menſchen mogt willen nederzenden, te bekrachtigen; en die van daar geenszins dulden kan, dat een ongelastigde het eigen character eens gezants van zynentwege aanneeme, hoe veel goeds daar door ook mogt ſchynen bewerkt te worden. 4. Eindelyk zou ik hem zeggen, dat zo hy waarlyk menſchen beminde, hy dan bovenal de waarheid moest liefhebben, en zich niet aldus beroepen op iets, 't welk deze zelvde lieden misſchien eerlang ontdekken zouden, op dezelvde wyze als 't tot hem gekoomen was. Nu toch zou ik 'er byvoegen, moet gy geduurig agterdochtig zyn, hebt het bedekken en geheimhouden noodig om niet verraaden te worden; en moet alzo buitenſluiten dat ver-

trouwen, en dat openhartige, 't geen u zelv zo zou moeten behaagen byaldien gy eene meerdere kunde in den loop en de verſchynzelen der Natuur vrymoedig mededeelde, en het onbewimpeld zeide dank te moeten weeten aan de gelegenheden; waar in gy geplaatst waart, en aan de trapswyze vorderingen, waar mede gy door eigen beproeving en oeffening alles verder hadt uitgebreid.

§. 4. Hoe men het ook neeme, het loopt elk bedaard onderzoeker vry ſchielyk in het oog, dat iets, naar het voorbeſchrevene zweemende, omtrent Jezus met geene mooglykheid onderſteld kan worden. —— Hoe zeer ook eenig konſtenaar alzo door eene domme menigte mogt worden aangegaapt; dit alles vindt omtrent den Zaligmaker geene de minſte toepasſing, vermits hy veelvuldigen tegenſtand ontmoetede en alomme beſpied werdt door zeer arglistige perſoonen. Liet de aart zyner genezinge iets dergelyks toe? Winden te ſtillen; dooden levendig te maaken; blinden, kreupelen, ſtommen, met één woord te geneezen; met weinig voorraad duizenden te ſpyzen; deze alle voorwaar zyn zaaken waar over ieder vonnisſen kan. Het uiterſte der Geneeskonst, hoe men ze ook volmaake, zou den kreupelen van 's moeders lyve, nooit verder herſtellen kunnen, dan tot dien ſtaat der gezondheid, welke ook aan het jonggebooren kind eigen is. Even min als het kind, zou de aldus genezene den leiband ter verkryging van het heblyk evenwicht ontbeeren

kun-

kunnen. —— Terwyl nu dit heblyke hier, zo wel als by de kennis en het gebruik der nooit geleerde taalen, bovennatuurlyk werdt ingestort, volgens het blykbaar getuigenis der geenen die deeze zaaken bywoonden. —— Van daar dat die voorvallen eenen verstommende eerbied verwekken moeten; zo door de eenvoudigsten als door de geleerdste mannen voor onloochenbaare tusschenkomsten des Almachtigen gehouden zyn; en de eigene grondslagen zyn, waar op Jezus zich de erkentenis van hem niet alleen liet welgevallen, maar waar op hy deze zelf eischte, en zich by onnoemlyke gelegenheden stellig beriep op de kracht en sterkte van dit getuigenis.

§. 5. In weerwil van dit alles behaagt sommigen zeer de inval, dat wel de zedeleer van Jezus veel lichts verspreid heeft; doch dat nopens al het wonderdaadige in die Eeuw, en onder een volk als dat der Jooden, alles wel zo beschreeven en behandeld kan zyn geweest, dat wy althans nu de nette onderscheidingen wegens het enkel natuurlyke en het wonderdaadige ganschelyk missen, en best doen hier aan zeer weinig gewicht te hangen. —— 't Is hier de plaats niet om over het wonderdaadige, en deszelvs noodzaaklykheid ter aanneeming van eenige leer als Godlyk, in den eigenlyk bedoelden zin te handelen. —— Wy moogen de hoofdbewyzen zo van 's Heilands wonderen in 't gemeen, als zyne eigene opstanding in 't byzonder, hier niet herhaalen. —— Ook zullen wy niet tree-

den

den in de Vraag, dien men toch niet zou willen of weeten te beantwoorden: of men de Euangelisten en Apostelen wille affchilderen als medeftanders en deelgenooten in de misleiding; dan of men ze veel eer aanzie voor medebeguichelden met het gros der tydgenooten? —— Dit alles aan een zyde zettende, hebben wy thans alleen dat weinige in aanmerking te neemen, 't welk voor zulk eene onderftelling, uit hoofde van ons tegenwoordig onderwerp, met eenigen fchyn kan worden te berde gebragt.

§. 6. De geneigdheid tot het wonderbaare, zegt men, was toen zeer geweldig — alles waar van men den oorfprong niet ontdekt, hieldt men voor een onmidlyk werk der Godheid, en van daar was onder menfchen die nooit redeneerkundig onderfcheiden de overgang zeer natuurlyk, om in alles wat hunne bevattingen te boven ftreefde, terftond werking en eigen toetreeding van het Opperweezen te zoeken. —— Hier op valt in 't gemeen te herzeggen, dat die zucht, waar van men dus ftellig verzekering bybrengt, zich allerbezwaarlykst ontdekken laat by de gelyktydige Schryvers JOSEPHUS en PHILO. —— Niets minder dan dit is by hen zichtbaar. —— Sedert eenige Eeuwen was niet meer onder de Natie te vinden dat wonderdaadige, 't geen eertyds hadt plaats gegreepen. —— Ook met dat vroegere hadden deze zelvde Schryvers veel minder op dan men zou vermoeden. Wel verre van het te vergrooten, maaken zy het niet zelden

den deerlyk te zoek. By PHILO althans, is het enkel ſcheering en inſlag voor zyne allegorien. —— Dus moest het nieuwe 't geen Jezus betrof, of zynentwege werdt opgegeven, de gemeene navorſching geweldig gaande maaken, en elk een 'er op doen letten, of hier ook behulpzels van werktuigen of geheimen der Natuur by te pas kwaamen. —— Waarlyk zelden kan eene Natie die maar eenige beſchaafdheid bezit, zo dom geſteld worden, dat zy dadelyk in eenig ſtuk *van nieuwigheid* belang ſtellen en tevens van eenen goochelaar of geneesmeester niet ſpoedig bemerken zou, of hy zich van natuurlyke hulpmiddelen bediende, en zich of geduurig, of alleen in zekere geſtelde toeſtanden, met ongemeene bekwaamheden vertoonen kan. —— Alle de wonderen van Jezus hadden iets 't geen voor veeler beoordeeling openlag. Zy geſchiedden op veele plaatzen, by allerlye voorkoomende gelegenheid, zeer in 't openbaar, en veeltyds was hy omringd van menſchen, die zyne beſchaaming en verydeling geduurig op het oog hadden. —— Zelfs in enkele vermoedens en bykoomende aanpryzingen, ſchynt ſomwylen het gemeen zo goed geredeneerd te hebben, als wy ons zouden durven vermeeten. Uitnemende kennis te bezitten door verkreegen ſtudie en geleerdheid, was by hen even min een wonder, even min eigenlyke *Geest des Heere* in den onderſcheidenden zin, als het dit by ons zou weezen. Maar, boven allen in kennis uittemunten, blykbaar zonder eenig ontvangen onderwys; dit

was het waar over zy zich zeer verwonderden. Dit maakte hen wel geschikt om op Jezus nader acht te geeven; doch het deedt hen echter wegens zyne Godlyke zending nog geen nader besluit opmaaken, zonder krachtiger bewyzen die van hem getuigden.

§. 7. Men leest echter (wie kan het ontveinzen?) Joan. V. ℣. 4. wegens zekere periodicque beroering des waters te Bethesda: „ Want een Engel daalde neder „ op zekeren tyd in dat badwater en beroerde het wa„ ter." Op dezelvde wyze wordt Actor. XII. ℣. 23. wegens Herodes gezegd: „ Van stonde aan sloeg hem „ een Engel des Heere, daarom dat hy Gode de eer „ niet gaf en werdt van de wormen gegeeten en gaf den „ geest." —— Is dit, vraagt men, voorzeker niet zo baarblyklyk volkstaal dat 'er geen twyffel over valle? en dit zo zynde, mag men dan niet even goed in den zelvden zin opvatten, dat een Engel des Heere tot Philippus sprak Actor. VIII. ℣. 26? Zou het verschynen van eenen Engel aan Zacharias, aan Joseph in den droom, en in veele andere gevallen aan anderen; zou de vermaaning door Godlyke openbaaring aan de Wyzen uit het Oosten, niet wel geheel van den zelvden stempel zyn? Over het geval te Bethesda ten minsten, tekent de doorluchtige en geleerde DE GROOT zelve aan: „ Niet dat 'er een Engel wierdt gezien, „ maar dat dit gemeenlyk zo geloofd werdt, dat zulke „ dingen van God door de Engelen gewrocht werden: „ zo besloot men uit de waterberoering de tegenwoor-

„ dig-

„ digheid eens Engels, even gelyk uit de aardbeving „ het zelvde wordt opgemaakt Matth. XXVIII. ℣. 2." By Schryvers toch die alzo ſpreeken en ſtellen, is het zeer te vermoeden, dat zy geheel andere denkbeelden, dan wy nu bezitten, gehad zullen hebben, en dat alzo by hen aan het wonderdaadige eene gansch andere betekenis te hechten zy.

§. 8. Ik ga met voordagt voorby dat Joan. V. ℣. 4. volgens WETSTEIN geheel of ten deele ontbreekt in ſommige handſchriften. —— Het voorbeeld van Actor. XII. ℣. 23. als het duidlykſte en als genoegzaam aanneemende wil ik eens toeſtaan, dat dit loutere volkoomene en eigen volkstaal geweest zy. —— Doch hoe zie ik dan evenwel by die zelvde Schryvers in alles wat Jezus betreft, niet alleen een hemelsbreed verſchil in den aart der zaaken, maar ook eene allerverbazendſte afwyking in den ſchryfſtyl? —— Indien immers deze Schriftſtellers voor alles wat wonderlyk ſcheen gereed gehad hadden de uitdrukking „ dit of dat deedt „ de Engel des Heere." waarom toch is dan die Engel des Heere by hen niet geſtadig by der hand, om Jezus op de zee te doen wandelen, om hem de oogen der blinden te doen openen? Waarom ſchilderen zy ons geenen Engel Gods, die de wolken by de kruiſſiging zamenpakte, het voorhangſel ſcheurde, of geſtadig met Jezus ſprak, zo als de verhaalen der laatere Jooden geduurig vol zyn van zulke inmengzelen? —— Geeſt dit ten minſte geene reden, om met grond te vermoe-

den, dat zy alles hieromtrent niet op éénen leest schoeiden; en dat men alzo genoeg mooge afgaan op hunne naauwkeurigheid, om zaaken, die geene gemeenschap met elkanderen hadden, ook zeer baarblyklyk en behoorlyk te onderscheiden.

§. 9. Men geeve ons vryelyk toe, dat Joan. V. ℣. 4. en Actor. XII. ℣. 23. enkel van zeldzaame of toen onverklaarbaare natuurlyke gebeurtenissen gehandelp worde. —— Men houde het 'er verder voor, dat misschien sommige Godlyke aanspraaken en vermaaningen, nu en dan voor niets meer genoomen moeten worden, dan voor eene zekere sterke aandrift, gepaard met zonderlinge omstandigheden. —— Doch hoe zal dit alles dan met mooglykheid verklaaren of ophelderen kunnen alle die gevallen., die 'er zo wyd van verschillen, en die 'er geheel niet mede vergeleken kunnen worden? die gevallen, alwaar de gedaante en het voorkoomen eens Engels niet slechts wordt omschreeven, maar ook de gehoudene redenwisselingen opgegeven, de aangehoorde woorden naauwkeurig geboekt, de gevolgen aangeweezen worden, en waar in de uitkomsten aan het bekendgemaakte; zodaanig beantwoorden, dat dezelve zonder eene waare Godlyke medewerking nimmer plaats gevonden zouden hebben, noch eenig geloof zouden hebben kunnen verwerven, dan by loutere dwaazen?

§. 10. Om van de toespraaken aan de maagd Maria, aan Zacharias, by het graf enz. niet te spreeken, bepaa-

paalen wy ons eens by het geval met Cornelius te Cæ-ſarea. —— Naar die opgegeven volkstaal verklaarende, zou ik dan aldus de zaak hebben te verſtaan. —— Die Heidenſche Hoofdman kreeg den allervreemdſten inval, dat hy, ter zyner gerustſtelling wegens het Godsdienſtige, noodig hadt te zenden naar zekeren onbekenden perſoon te Joppe; aangaande welken zyne verbeelding hem zeer toevallig deedt vinden, waar hy t' huis lag. —— Hy belast met deze boodſchap zyne bedienden. De aangezogte vondt geheel geen ſmaak in zulk een verzoek, — maar juist kreeg deze terzelvder tyd ook eene gansch verwarde aandrift om evenwel medetegaan. —— Toen de twee menſchen elkander hun wedervaaren verhaalden, was Petrus nog zeer huiverig om inteſtemmen in het begeerde. Maar ziet zeer gelukkig deedt nu eene ſchielyk opkoomende verbeelding hem beſluiten, dat iets zeer waarachtig was, 't geen hy en zyne ganſche Natie nimmer hadt willen gelooven, en 't geen hem altoos geweldiglyk hadt tegen den borst geſtooten. —— Zo ging hy eensklaps over tot het voorheen nooit aangenoomen gevoelen, dat de lesſen der hoogſte Wysheid aan allen volken moesten medegedeeld worden, en hy zich daar voor alles moest getroosten. —— En dit verhaal zou voldoende geweest zyn voor allen die 'er belang by meenden te hebben. Zonderlinge gebeurtenis voorwaar! Zonderlinger dan één eenige die ik in de Euangelieſche gedenkſchriften vind opgetekend.

§. 11. Hoe zal ik nog eens in dezen volkstoon het met mooglykheid opvatten, dat Actor. XII. ℣. 7 enz. zulk een Engel des Heere, eene gewaande inbeelding, den gebondenen aan twee krygsknegten derwyze losmaakte, dat alles afviel; hy door de welverzekerde deuren werdt heengeleid; en dat die zelvde man, wien het overkwam, naderhand bekende dat dit alles geschied was, terwyl hy niet wist, of hy een gezichte zag; daar hy echter tusschen het gevangen liggen in den kerker, en het onverhinderd wandelen buiten op de straat, zulk een allergeweldigst onderscheid moest gewaar worden? —— Wat baaten my hier zulke dichterlyke grootspraaken of verbeeldingen, als hier zelfs door WETSTEIN *in locum* uit Euripides en Ovidius (men kan naauwlyks gissen met wat oogmerk) worden bygebragt? —— Moet ik alles op eenen leest schoeijen, dan is zo zeker als wy leeven, de Schryver een volslaagen zot of dweeper geweest, of 'er is geen onderscheid meer tusschen Almanachs-sprookjes en NEWTON's *Optics*. —— Waarom lees ik by 't geen te Philippi gebeurde wel van eene aardbeving en het afvallen der ketenen, maar niets van eenen Engel? —— Tekenen deze Schryvers zich door dit alles niet duidlyk genoeg? —— Hoe weinig behoorde het rechtstreeks tot het eigenlyke van de Christlyke geschiedenis te melden, dat de godlooze Herodes schielyk zeer onverwacht en op eene afzichtige wyze aan zyn einde kwam? En wat 'er ook te Bethesda gewoonlyk voor-

voorviel, hoe zichtbaar evenwel is het, dat de genezing des kranken aldaar als een waarachtig wonder geheel op zich zelven bleef ſtaan, en van daar noch bekrachtigd noch verminderd werdt? —— Dat dan de Heilige Geſchiedſchryvers in dergelyke geringere voorvallen, die tot hun groote oogmerk niets toe noch afdeeden, en die zy ſlechts als in 't voorbygaan verhaalen, vry zeker zegswyzen van het gemeene leven toen gevolgd hebben, dit kan ons geene aanleiding geeven, om zulke gevoelens ook toetepasſen op gevallen, alwaar de aart der zaake en de beſchreeven omſtandigheden die uitlegging in het minst niet dulden kunnen.

§. 12. Wil iemand verder dringen, en begeert by oplosſing waarom Lucas, die zelfs by den dood van Ananias en Sapphira geenen Engel ter baane brengt, daar van juist melding maakt by het ſterven van Herodes? Wenscht hy te weeten, wat Joannes Cap. V. ℣. 4. dan toch eigenlyk zogt te verhaalen? —— Myn antwoord is: *Davus ſum non Oedipus.* —— Enkel aangemerkt als de fragmenten van een profaan Schryver zou my dienst geſchieden met eene regt aanneemlyke verklaaring. —— Dat de Schryvers hier by het woord αγγελος om eenen menſchelyken bode gedacht, en zich dus geuit zouden hebben, heeft de blykbaarſte zwaarigheden (*). —— Hoe gaarne ik ook het ge-

(*) Actor. XII. v. 23. ſchynt *Engel des Heere* naastdenkelyk te ſtaan voor.

gewoonlyk gebeurende te Bethesda, met zo veele uitleggers wil betreklyk maaken tot een Mineraal bad, ook dan zelfs is my het verhaalde geweldig duister. —— Even zo vervreemd ik ben, van hier een jaarlyksch of meermaalen herhaald wonder te willen vastſtellen, even zo verlegen ben ik met een mineraal water voor *alle ziekten* waar mede iemand bevangen was, voor blindheid, kreupelheid, verdordheid enz. (ook melaatschheid?) en dan wel nog van waar de kracht voor den eerst inkoomenden? Van waar ten minſten die verbeeldingen? en waarom het bad niet gelyklyk zou werken voor allen, die binnen het eerſte quartier of half uur na de beroering zich daar in nederlieten? —— Dank zal de Schriftuurverklaarer hebben die my ſlechts zo ver te regt helpt, dat ik begrypen kan, hoe en van waar de waan tot het aangetekende mooge ontſtaan

voor even dat zelvde 't geen Actor. XIII. v. 11. door Paulus tegen Elymas genoemd wordt *de hand des Heere*; of waar voor wy 1 Corinth. X. v. 10. en Hebr. XI. v. 28. ontmoeten; *De Verderver*, ολοθρευτης, en ολοθρευων. —— Volgens JOSEPHUS zelven moet toch het doodlyk toeval, 't geen Herodes overkwam, zeer ſpoedig en allerzonderlingst geweest zyn. —— De benaaming van wonderdaadig daar laatende, moet het echter zeer zonderling, allerverbazendst en indruk verwekkend zyn geweest. —— Schoon niemand onzer nu van eigenlyk wonder zou willen ſpreeken, wat evenwel zouden wy gevoelen? wat al denken, indien eenig natuurlyk verſchynzel, de zwaare mist by voorbeeld van 31 December 1790, eens op een of meer plaatſen doodlyk geweest waare alleen voor eenen bepaalden rang van menſchen; en alle de omgekoomenen door 't water geweest waaren, of Regenten, of Predikanten, Officieren, Gerechtsdienaars, enz.?

ſtaan weezen. —— Doch zo lang ik dit niet verſtaa en 'er geene voldoende oplosſing by anderen van aantreffe, zy ook deze plaats onder die duisterheden, hoedaanige men by alle oude Schryvers aantreft, waar in zich de eigen meening van den ſteller zeer bezwaarlyk laat gisſen, en waar uit ik nooit eenigerlye gevolgen begeer afteleiden!

§. 13. Ik houde my voorts niet op met de Wyzen uit het Oosten, deels om dat het verhaal voorkoomt Matth. II, deels om dat een Christen zeer wel eenig zonderling beſtuur zelfs over ongegronde begrippen toe kan ſtaan, en echter in twyffel blyven, of hy dit onder het gewis wonderdaadige, of onder het daar aan naauw grenzende rekenen zal. —— Onder de verhaalde wonderen in de Euangelien is het toch allerblykbaarst, dat het een van het andere in kracht van overtuiging voor ons merklyk verſchille, en dat ſommigen veel minder blykbaarheid naar buiten deeden uitſchynen dan anderen.

§. 14. 'Er zyn eenige weinige voorvallen waar in Jezus by de geneezing zich ook van nevensgaande hulpmiddelen ſcheen te bedienen, zo als Marc. VII. ℣. 33. Marc. VIII. ℣. 33. Joan. IX. ℣. 6 enz. —— De Heer DE GROOT tekent hier op aan, „ dat Christus „ meermaalen zyne onzichtbre kracht als zichtbaar „ door eenig teken vertoonen wilde, om daar door „ kenlyk te maaken, dat de heilzaame geneezing *van* „ *hem* was uitgegaan, als zynde aan 't ontſtelde lig-

 „ haams-

„ haamsdeel niets aangelegd, dan 't geen van Jezus af„ komftig en hem eigen was." —— 't Zy dit iemand voldoe, 't zy men de reden hier van liever in het duister laate, men moet 'er echter van zeggen: —— Dat dit veel eer aan het *wonderdaadige* de vertooning van het enkel *natuurlyke* fchyne bytezetten dan omgekeerd, zo als de loop der bedenkingen, die wy nu toetzen, anders zoude medebrengen. —— Op de aantyging ten minften als of het opgelegde flyk offpeekzel natuurlyk eenige kracht ter fpoedige geneezing zou hebben bygezet, meenen wy niet noodig te zyn thans eenig antwoord te geeven.

§. 15. Jezus eindelyk weigerde volgens de verhaalen der Euangelisten fomtyds wonderen te doen, daar ter plaatze alwaar men in hem niet geloofde. Hy geboodt anderen fcherpelyk, dat zy het aan hun volbragte niet openbaaren zouden, waar van het gevolg doorgaans was dat zy het des te meer verfpreidden. —— Dit kan men in een licht ftellen, als of hy alleen als Wonderwerker befchouwd wilde zyn van hun, die reeds vooraf de gefteltenis bezaaten, om door zulke vreemde verfchynzelen als tusfchenkomften der Godheid getroffen te worden. Het zy eens zo dat dit alles naar waarheid zy voorgedraagen. ——. Doch dan vraag ik en myns achtens met reden — was dit volksfmaak? Was het niet veel eer eene geweldige tegenftreeving van denzelven? Hoe dikwyls eischten zy wier wenfchen niet verhoord werden wondertekenen uit den hemel?

— Zo

—— Zo voldeedt Jezus dan althans aan dezen maar zeer ſoberlyk. —— En dit hier van genoeg, zonder de redenen dezer handelwyze nu verder te onderzoeken.

§. 16. Men moet voorwaar reeds ver gevorderd zyn in de geneigdheid, om geene toeſpraaken der Godheid tot den mensch, (welke ondertusſchen zo zeer onze hoogheid aanduiden), te willen toeſtaan, indien men van zich kan verkrygen, om het eenvoudige zo geweldig te willen verdraaijen, en niet bemerkt, hoe Jezus alomme van zyne wonderen gewaagde, derzelver onderzoek zeer openlag, en hy 'er zich op beriep als op het groote getuigenis, zonder 't welk zyne tydgenooten vry waaren van alle misdaadigheid in hem te verwerpen; — hoe hy de onbuigzaame tegenſtreevers zelden in weerwil van hunzelven zogt te overdringen; zeker eigen gevoel van het boetvaardige voor God noodig keurde; en hoe het voorts ten overvloede blyke; dat hy het openbaare geenszins ſchuwde, geene ſchuilhoeken zogt, maar zich aan de wereld vertoonde met die vrymoedigheid, welke elk een bekooren moest, en die hem in den Raad aanleiding gaf, om van alle eigen verzekering en verhaal zyner levenswyze af te zien, en allen die zynentwege begeerden onderricht te worden, daar op te wyzen, dat zy deze ophelderingen moesten gaen zoeken by de zulken, die hem ſteeds vergezeld, die hem in de Synagogen en op de ſtraaten aanſchouwd en gehoord hadden, en die wisten wat hy geleerd, en welke dingen hy gedaan hadt.

ZEVENDE HOOFDDEEL.

Eenige gedachten betreffende de Apostelen in 't gemeen, en byzonderlyk de benaaming van Λογος *door Joannes gebezigd.*

§. 1. Raakende al het wonderdaadige kan men genoeg bevestigd zyn in het geloove, om te kunnen zeggen, dat Jezus zich gewislyk een man Gods betoonde door de ontwyffelbaarfte krachten en tekenen; — en echter kunnen 'er dan nog veele bedenkingen overblyven, nopens het eigene en wezenlyke zyner leer; als zynde dezelve tot ons gekoomen door middel van menfchen, die gewislyk veel behielden van de eigen bekwaamheden, eigen denkwyze, ftyl en voordracht, en die zekerlyk inzonderheid fchreeven ten dienfte der geenen, welke toen leefden; zo dat het van daar niet zelden moeilyk blyve te beflisfen hoe wy de voorkoomende zaaken nu te bevatten hebben.

§. 2. Den Discipelen van Jezus kan men het noch van wege hunne ftand en bedrevenheid toefchryven, noch 'er is van elders grond om te gelooven, dat zy in de verkeering met hem geduurig eenig zakboek by der hand zullen gehad hebben om de medegedeelde leeringen

op-

opteteekenen. —— Zal dan alles wat wy van hun hebben, niet meer te betrouwen zyn dan de berichten van zulke Studenten, die drie jaaren lang de collegien van hunnen Hoogleeraar, zonder eenige aantekeningen te houden, hebben bygewoond, die zich daar na eerst tot ſchryven begeeven; en die ons dan alle hunne ſtellingen en redeneeringen als het eigenlyk ſyſtema van hunnen voorganger opgeeven? —— Gelyk die Meester zelv altoos reden zou vinden, om 'er van te zeggen: *Quam multa de me mentitus est adolescens* (*)! zo moet ook alle zedeleer en Godsdienſtige onderrichting verbazend waggelen, en het ganſche Christendom voor ons eigenlyk volmaakt *niets* worden, byaldien het zo met de zaak gelegen waare geweest. —— De oprechtſten en welmeenendſten zelfs, zou ik dan ſchroomlyk wantrouwen; ook die vroegſte opteekenaars, waar op Lucas in zyne voorreden mogt gezien hebben. —— Gelukkig heeft Jezus den zynen uitdruklyk belooft *het indachtig maaken van alles wat hy ge-*

(*) „ DIOGENES LAERTIUS verhaalt Lib. III. het zeggen van SOCRATES wegens PLATO, den man uit wien wy gedeeltelyk alles wat „ ons wegens de Socratiſche Leerwys bekend is putten moeten, toen de„ zelve zyne opgeſtelde en nog voorhanden zynde Zamenſpraak over de „ Vriendſchap, als daar in de gevoelens van SOCRATES uitdrukkende, „ hadt voorgeleezen; dat naamlyk SOCRATES zelv daar op hadt uitge„ roepen: Ηρακλεις ως πολλα μου καταψευδεθ' ο νεανισκος. En de ge„ melde Schryver laat 'er terſtond op volgen: ουκ ολιγα γαρ ἀν ουκ ειρηκε „ Σωκρατης γεγραφεν ανηρ.

gesprooken hadt. —— Deze versterking van geheugen, als bovennatuurlyk, zou ons op zich zelve reeds een groot deel wegs heen kunnen leiden. Doch hy voegde 'er tevens by, een geleiden in alle waarheid, zo ver ze naamlyk tot zyne leer behoorde; 't geen bevestigd werdt door veele wonderen die in hen overvloedig werden.

§. 3. Hier uit heeft wel zyne kracht ontleend het stelsel wegens eene woordelyke en letterlyke ingeeving; doch ook zo dikwerf en met zo veel bondige redenen is het zelve tegengesprooken, dat het onder de verstandigen naauwlyks meer eenige voorstanders vinde. —— Hoe zeer ik ook van vooren verwachttede de grootste welspreekendheid, zuiverheid en fraaiheid der Grieksche taale te zullen aantreffen, by iemand die de kennis der Grieksche spraak wonderdaadig hadt ontvangen; wanneer ik echter by de uitkomst bevind, dat deze spraakkennis in zyne soort maar zeer middelmaatig is, zo gebiedt my de redelykheid te erkennen, dat het dadelyk gebeurde geheel niet beantwoordt aan myne opgevatte verbeelding: — en ik behoef het Godlyke des wonders niet te loochenen, offschoon ook de ingestorte taalkennis zeer gelyk stond met die, welke door den persoon die zy bezit, langs den weg van oeffening, in zynen stand zou zyn verkregen geworden. —— Of hoe zeer ook een Grieksch' *Grammaticus* veeltyds reden mogt gehad hebben om tegen de Heilige Mannen te zeggen: Deze of die spreekwyze

wyze wykt af van het gebruik by de beste Schryvers! Zulk of zulk een gedachte zou zich in gepaster bewoordingen hebben laaten uitdrukken enz.

§. 4. Maar was het zo met de taal gelegen, hoe ſtaat de zaak geſchaapen ten opzichte van voorſtellen, redeneeringen en medegedeelde ophelderingen of verklaaringen nopens den aart des Christendoms, en veelerlye vroegere handelingen en beſtellingen Gods? —— Waar toch zal hier het Godlyke, waar het enkel menſchelyke wel gewerkt hebben? —— Deze lyn van afſcheiding vreez ik zal ons nooit iemand kunnen verklaaren; even min als ik my weet voorteſtellen, in welken en hoedaanigen toeſtand *de vroegere medegedeelde wonderdaadige vermogens zo aan de Apostelen als aan de zeventig Discipelen* zich wel bevonden moogen hebben, *by en na* het ſterven van Jezus tot aan den Pinkſterdag. —— Hier zyn duisterheden, die wy vryelyk moogen nagaan en belyden, offchoon wy geheel geen kans zagen om ze optelosſen.

§. 5. By de hoogverlichte en wonderdoende perſoonen weeten wy ſtellig, dat jaaren lang eene groote dwaaling huisvestte, wegens de betrekking der Christelyke Leer ook tot de Heidenen. —— Wy merkten reeds boven iets misſtandigs aan in het gedrag van Petrus. —— Paulus miskende den Hogepriester, en ſchynt zelfs zyne al te groote driftigheid tegen de rechters in 't gemeen gevoeld te hebben. —— Gelyk zy in wereldſche wetenſchappen door veelen hunner tydge-

ten einde in dezelve aan eenigen landaart de groote werken Gods te verkondigen, en te gelyk te beweeren, dat zy zich in die zelvde taal nooit verstaanbaar wisten uittedrukken.

§. 6. Indien 'er derhalven wegens Jezus iets waarachtig is, indien wy nu iets te maaken hebben, met eenige leer van Hem, die zelv geene geschreeven boeken heeft agtergelaaten, en die echter zo duidlyk begeerde, dat de nakomelingen zynentwege onderricht zouden worden, zo moeten wy 't noodwendig daar voor houden, dat zyne eerste opvolgers toegerust waaren met de noodige bekwaamheden, om zyne zaak over het geheel naar waarheid te handhaaven, bondig te beredeneeren, en dezelve zo voortedraagen, dat geene verstandigen reden konden vinden tot billyke wederspraak in het doorgaand beloop hunner onderwyzingen. —— Zonder dit kan ook de Zedeleer zelve wel zeer verdraaid zyn, en moet dezelve (als prediking van den Zaligmaker) geheel op losse schroeven staan, vermits het regte verstand der voorkoomende spreuken of redeneeringen, ook aldaar geweldig afhangt, van de omstandigheden, waar by zy werden te berde gebragt. —— Onder het leezen dier geschriften moet alzo het gezond verstand wel altoos myn leidsman zyn. —— Daar ik den Schryver niet vat, mag ik het vryelyk belyden. —— Maar echter, zo ik eenmaal ben gekoomen tot eenige overtuiging wegens Jezus, moet my onder dat leezen steeds vergezellen de gedagte,

 dat

dat ik het werk voor my heb van de zulken, die nu in Gods naam licht en kennis over 't menschdom zouden verspreiden; van de zulken die ongemeene vermogens daar toe ontvangen hadden; en die van de kracht Gods, en van den Geest van Jezus in hen, zeer overvloedig getuigenis gaaven. Zo dat alle die gevoelens my behooren te bezielen, welke ik my nu als gepast kan vertegenwoordigen, byaldien ik in eigener persoon het byzyn genoot van een of meer dier zeldzaame mannen, aan welken als dienstknechten van Jezus zo veel heerlyks en uitmuntends, ook in aarde vaten en met sommige zwakheden gelyk aan de onze, was toegevoegd, op dat in alles de heerlyke werking Gods en het welbehaaglyke van zynen wil aan allen openbaar worden, en tot aan het einde der wereld over bygeloof en zonde zou zegepraalen.

§ 7. Het heeft by veelen eenen genoegzaamen trap van waarschynlykheid voor zich, dat Apostel Joannes (anders zulk een gemaklyk Schyver) van PLATO, van PHILO, of eenigen der Leerlingen uit die Schoole, ontleend hebben de benaaming van Λογος of het *Woord;* pasfende die uitdrukking toe op Jezus in eenen zin, alzo door niemand der overige Heilige Schryvers gebezigd; dewyl Luc. I. ℣. 2. en Hebr. IV. ℣. 2. daar toe zeer te onpas door sommigen gebragt worden. —— Zal ik evenwel van de gemeene Jooden gelooven kunnen, dat zy met eenige dier denkbeelden gemeenzaam zyn geweest? —— Dit toch zal nie-

niemand beweeren. —— Dus was hier zekerlyk geen ſchikken naar *Volksbegrip:* — zo al iets, veeleer een ſchikken naar de begrippen van ſommige Geleerden. — En wat zal dan hier uit te beſluiten vallen? Dat Joannes met het bezigen dezes woords beademt hebbe al het byster onverſtaanbaare van PHILO, die misſchien zich zelven even min begreepen heeft als hy onverſtaanbaar is voor anderen, daar 's mans herſenen alomme, waar het op juist denken aankoomt, zo ſchriklyk ver van huis zyn? —— Of zal men 'er niet veel eer uit moogen opmaaken, dat Joannes het gebruik dezes woords, offchoon te vooren nooit gebezigd, zeer gepast vondt om 'er tot het geen hy aangaande Jezus zeggen wilde, gebruik van te maaken? —— Zo zal dan de vergelyking van alle gezegden, die hier op kunnen ſlaan, de waare betekenis dezes woords, zo als het by Joannes werdt opgevat, moeten daarſtellen, of ook wel misſchien 'er ons voor altoos onzeker van laaten. —— Hoe veel gewichts men hier aan ten allen tyde, meer dan noodig was, gehangen hebbe, en welke gevolgen ook ter ſcheuring 'er uit zyn voortgevloeid, leert de Kerklyke geſchiedenis ten overvloede. —— Dat 'er in den ſtand, tyd en verkeering van Joannes gelegenheid en aanleiding geweest zy, om zich zo gelyk hy gedaan heeft wegens Jezus uittedrukken, kan wel niemand loogenen, zo dat men daaromtrent aan de voorreden van GROTIUS voor het Euangelie van Joannes wel zyn zegel hangen moet; en ook de ervaarendheid

 in

AGTSTE HOOFDDEEL.

Waar is de reden te zoeken, dat en de spreekwyzen en de denkbeelden, ontleend van de Joodsche Offerhanden, door de Apostelen zyn overgebragt op de zondvergiffenis in het Euangelie en op het sterven van Jezus?

§. 1. Mischien is het zeggen zeer waarachtig, 't geen men ter gelegenheid van die gedeelten der Heilige Schrift, welke onder dit Hoofddeel vallen moeten, dikwerf hoort bybrengen. „ Dat, zo de Apos„ telen aan Christenen van onze tyden, in onze taal, „ en met betrekking tot den aart en trap onzer kundig„ heden geschreeven hadden, zy zich op eene geheel „ andere wyze zouden hebben uitgedrukt, en uit „ hunne wyze van voorstellen zouden hebben wegge„ laaten, alles wat op Offerhanden, Priesters, reini„ gingen, losgeld en heiligdom betreklyk is." Even zeer mag men het, geloof ik, voor waar houden, dat, 't geen door de Apostelen hieromtrent is aangevoerd, zeer dikwerf kwalyk verstaan, ja strydig tegen hunne meening is uitgelegd. De Vraag is alleenlyk maar, of in 't geen zy deeden en zo als zy het voor-

droe-

droegen, hun gedrag redelyk en op gronden van gezond verſtand zeer verdedigbaar is, dan of zy in dezen zaaken vereenigen wilden, die nooit met elkander moesten zyn vergeleken geweest, ja indedaad met elkander ſtryden? Of zy dit deeden uit *eene inſchiklykheid*, die althans met woorden zogt te blinddoeken? En of al de eenſtemmigheid welke zy in dezen zogten te bewerken, van dien verbysterenden aart zy, dat wy best doen, dat alles als Christenen geheel te laaten vaaren, en 'er ons nooit mee te bemoeijen. —— 'Er zyn Christenen, die tot dit laatſte zeer ſchynen overtehellen, en die dan op de beſchuldiging, *dat dit ſlegt Apostelwerk zou geweest zyn;* antwoordden: „Dat zulk „een doen op de Natuur van den mensch gegrond is. „Op zodaanige wyze" (gaan zy voort) „handelt de bekwaamſte de kundigſte Oogarts met den Lyder, dien „hy van zyne blindheid geneest. Hy laat hem niet „in eens het heldere licht der zonne op den middag „aanſchouwen, maar brengt hem langzamerhand met „omzichtigheid zo verre dat hy derzelver glans leert „verdraagen." Gelukkig zo de geestlyke Artzen die hier in vergelyking gebragt worden, maar niet bevonden worden, den Lyder nooit van die bandâge bevryd te hebben; zo niet, lang na het reeds aanſchouwde licht, dezen doek weder zeer te onpas te hebben aangelegt.

§. 2. Zonder voorloopig te treden in eenige geſchillen hier toe behoorende, volg ik vooreerst den draad

draad der geschiedenissen, zo als zy my in de Euangelien voorkoomen; om daarna te verneemen 't geen ik in de Handelingen der Apostelen aantref; en eindelyk nateyorschen uit wat oogpunt ik het geschrevene in de brieven te bezichtigen heb.

§. 3. Elk onpartydige dan, die eenigszins redelyk wil handelen, zal aanvanglyk moeten toestaan, dat in de Euangelien van den Joodschen offerdienst, ter gelegenheid van zondvergiffenis, schier nimmer eenig woord gemeld worde. De Heere Jezus, verbetering en reinheid van harte, benevens het geloove in hem, predikende, zeide daar op veelal van Gods wege, en gezaghebbender wyze, vergiffenis toe; ten dien gevolge, dat zy die dit aannaamen en zich ten goede bevlytigden, God den Heere als hunnen Vader beschouwen, en ook na den dood voortduurend genot en een eeuwig leven verwachten moesten. —— De menigten, die Jezus doorgaans aanhingen, schynen deze beloften des wonderdaadigen Meesters ook gewoonlyk gretig aanvaard te hebben. —— Zonder wysgeerig uitteplui̇zen, wat het eigenlyk in God zou kunnen zyn: *Zonden te vergeeven*, hieldt een ieder, die de eigen afdwaalingen verstaan wilde, volgens de eigen gevoelens van het geweeten, zich wel overtuigd in veelen strafschuldig te zyn, en hy ondervondt troost en gerustfstelling, door de toezegging, dat het betreurde kwaad nu den boeteling in den staat der onschuld, en in het welgevallen zyns eeuwigen Maakers zou kun-

kunnen herſtellen. —— Nergens leezen wy toen den inval van iemand, hoe men, na zulk eene verklaaring, te denken hadt van *toekoomende* vergrypen, welke toch een ieder onderſtellen moest dat niet geheel zouden uitblyven? Ook hieromtrent hielden zy zich voldaan met de toezeggingen van Jezus, wegens die bermhartigheid Gods, waar door hy over de welwillenden die tot hem opregtelyk wederkeerden, alle goed vermenigvuldigen en hen uitſtekend zegenen zou. —— Zeer algemeen wyders ſchynt men het gevoeld te hebben, dat dit prediken van de genade en liefde Gods over alle boetelingen, veel verder ging, en van een ongelyk wyder begrip was, dan iets 't geen uit Moſes of de Propheeten te haalen was; hoe zeer ook ſommige uitboezemingen of gezegden der Heilige Mannen eene ſoortgelyke gerustſtelling mogten doen vermoeden. —— Eene opmerking voorwaar hoogstnuttig voor hun, die de Pſalmen, Spreuken en Prophetiſche Schriften dikwerf zo verklaaren, dat het Euangelie in dien zin althans geheel niet den naam eener *nieuwe boodſchap* van blyde en begeerlyke tydingen verdienen zou.

§. 4. Onder al dit prediken en toezeggen van zegen Gods vinden wy ondertusſchen nooit door iemand de vraag geopperd: waar het offer zyn zou 't welk alzo by God den Heere voor de ongerechtigheden verzoening zou aanbrengen? —— Hadt toch de Joodſche Natie, gelyk ſommigen willen, zo vast geſtaan in het begrip, dat zonder bloedſtorting en offerhande

geene vergeeving zyn kon; dan immers moest men denken, dat dit aan Jezus, alzo predikende gelyk wy zagen, geduurig moest zyn tegengeworpen althans zyn voorgedraagen geweest. By elke gelegenheid fchier moest het zyn opgekoomen, en den Jood even natuurlyk hebben moeten te binnen fchieten, als dat geen, 't welk Izaak by het opklimmen van den berg aan zynen vader Abraham erinnerde. —— Echter zwygt hier van de gefchiedenis ganfchelyk. —— Zulk eene bedenking was, zo ver wy weeten, in dien vroegften tyd nimmer een beletfel; en 'er overleedden zekerlyk, geduurende dit tydperk, veelen in het vertrouwen op het gezag en de uitfpraaken van Jezus, welke niets wisten te raamen, hoe het verder met zyne lotgevallen afloopen, en wat 'er voorts van hem hier op deze wereld worden zou.

§. 5. Buiten alle betrekking tot eenig Godgeleerd fystema, kan het op zich zelve eenige verwondering baaren: waarom Jezus van den beginne af niet maar openlyk en onbewimpeld betuigde tot de fchaare: dat gelyk de haat en afgunst tegen veele Propheeten gewoed hadt, zo ook de fchynheiligen tegen hem ter dood opftaan, en niet rusten zouden, voor zy hem van kant gemaakt hadden. Zou iets dergelyks de menigte van hem afkeeriger gemaakt; of te fterk met hem ingenoomen; of misfchien den geest des onderzoeks en der twisting ten zynen opzichte te vroeg wakker gemaakt hebben? —— Hoe dit ook zy, de *Zalig-*

ligmaker ſprak hier van ſpaarzaam, zeer van ter zyde, en duidlyker alleen op het laatst zyns levens tegen de Discipelen, die dit, als eene enkele gebeurtenis beſchouwd, zeer bezwaarlyk gelooven konden.

§. 6. Ten opzichte der aangeboden zondvergiffenis wyders bragt wel Jezus alles ſteeds t'huis tot de aanbidlyke en oorſpronglyke liefde Gods, die nu zynen Geliefden hadt nederwaards gezonden, om allen, die denzelven aannaamen, het heuchlykst heil te beſtellen; uit wiens voorafgaande geneigdheid alles wat nu gebeurde of nog gebeuren zou was voortgeſprooten; en tot wiens eer het alles moest wederkeeren. Doch dan zyn evenwel hier omtrent twee byzonderheden zeer merkwaardig, welke den oplettenden niet ontgaan kunnen.

§. 7. Vooreerst naamlyk, dat de Heere Jezus hier in van alle voorige Godstolken zeer onderſcheiden was, dat hy niet alleen ſprak van het heil, 't geen den menſchen van God geworden zou; maar dat hy ook doorloopende *zich zelven* en *zynen eigen perſoon* noemde, als den geenen, die in alles, wat hun ten goede zou gedyen, een zeer voornaam deel hebben zou; —— die niet alleen nu daar toe leerde, onderwees en veel moeite op zich nam, maar die ook in allen toekoomenden tyd, alles in den naam des Vaders verrichten, die vryſpreeken of verwerpen, aanneemen of afwyzen zou. —— *Hy* zou het eeuwige leven geeven! —— *Hy* zou uit de dooden opwekken! —— *Hy* was daarom de op-

ſtanding en het leven! —— Niemand kon tot den Vader koomen dan door *Hem!* —— *Hy* zou tot dezulken, die op valſche gronden gemeenſchap met hem beweerden, zeggen: Gaat weg van my gy die de ongerechtigheid werkt! —— *Hy*, de wonderdaadige Man, die nu reeds zo veele hartsgeheimen toonde te weeten, zou eenmaal het gerichte Gods houden, en moest alzo gerekend worden alle die daar toe vereischte hoedaanigheden te bezitten, waar in het gemoed ten dezen aanzien zich zo diep verdenken kan!

§. 8. De andere byzonderheid beſtaat hier in, dat Jezus ſomwylen in openbaare en duisterer geſprekken, doch meest in de nadere onderhandelingen met de Discipelen, van zynen *dood* gewaagde met bewoordingen, die allen aandacht verdienen, en die deze gebeurtenis voordraagen als iets, 't welk plaats moest grypen, en waar aan hy van zynen kant zich niet onttrekken moest, zo anders het plan dezer bedeeling nu tot ſtand koomen, hy de heerſchappy over de welmeenenden aanvaarden, en hun al het van God toegedagte goed geworden zou. —— Hier toe behooren veele gezegden, dat Hy als de goede Herder zyn leven zetten zou voor de ſchapen; zich zelven geeven zou voor het leven der wereld; tot een rantzoen voor veelen (wat ook λυτρον hier betekene) — het gezegde naderhand tot de Emmausgangers dat Hy alzo in zyne heerlykheid moest ingaan. —— De vergelyking zyner verhooging met iets gelykſoortigs, aan de zo zonderlinge geſchiedenis

der

der opgerichte kopere ſlange. En eindlyk de woorden by het houden der Paaschmaaltyd: myn lighaam dat *voor u verbrooken*, myn bloed dat vergooten wordt *tot vergeeving der zonden;* woorden, die of op Jezus eenen *alleenpasſenden* zin hebben, of die anders geheel niet wanluidend geacht moeten worden in den mond van *elk* martelaar voor de waarheid, wiens dood eenig goed bevordert.

§. 9. Uit dit alles blykt zo ik meen aan de eene zyde wel, dat het oprecht christelyk geloov vroegtydig geheerscht hebbe by veelen, die zich in alles op de toegezegde vergiffenis, zonder iets meer van Jezus te weeten, verlieten; maar ook van den anderen kant, dat byaldien wy niets meer dan de Euangelien in handen hadden, het ſterven van Jezus dan toch altoos eene gebeurtenis zou zyn van veelerlye onuitlegbaaren navraag. —— Hier moet toch een duidlyk verklaarde wil Gods geweest zyn, om de boosheid nu zelfs door geoorloofde middelen niet te ſtremmen. (Zonder dit zou ik het gaan naar Gethzemane, alwaar hy wist dat de booze Judas hem zou zoeken, zo min als het ſtilzwygen in den Raad en voor Pilatus voorbeeldig of navolgbaar durven noemen). —— En waar toe dit gebod? op dat dit ſterven de gepredikte leer zou bevestigen? —— Maar is één enkel wel bevestigd wonder niet ongelyk overtuigender? en wordt van hier de waarheid der christlyke leer wel ooit aangedrongen in de Heilige Schrift? —— Was het, om door de open-

baarheid des doods, de opſtanding heerlyk te maaken? Hier mede zou eene verryzenis in de tegenwoordigheid des ganſchen volks wonder wel ſtrooken. —— Of eindelyk om Jezus zelv in de toegeſchreeven heerſchappy te vestigen? Daar deze heerſchappy minder zyn genot, dan 's menſchen heil bedoelt, zou alzo dit ſterven, voor een ieder die eenig belang ſtelt in het geen Jezus verrichtte, reeds zeer gewichtig worden.

§. 10. Zo weinige ſpooren, als wy tot dus verre vonden van de overbrenging der begrippen wegens de gebruiklyke Offerhanden op de gepredikte Leer der Zondvergiffenis, even weinig ontmoeten wy iets dergelyks in dat verhaal der Apostoliſche reizen en bedryven, 't geen Lucas in zyn tweede Boek heeft nagelaaten. —— Het denkbeeld van een verheerlykt Koning, van een Vorst des levens, van een Heer der heerlykheid, die nu gemachtigd was om alles goeds te vermenigvuldigen over zyne gunstgenooten, welken God tot eenen Heer en Christus gemaakt hadt, en die nu in het bezit getreden, die na zynen dood en hemelvaart verhoogt was tot dat koninglyk beſtuur, waar van oudtyds zo veel was geſchreeven; dit, en dit ſchier alleen, is het heerſchend denkbeeld 't geen wy alomme zien doorſtraalen. —— Het op nieuw herleezen van het ganſche boek der Handelingen, zal elk zo ik meen hier van zichtbaarlyk overtuigen kunnen. —— Hun die Jezus naam aanriepen, zich lieten doopen, en waarlyk

lyk geneigd waaren zich ter onderhouding van zyne leer te verbinden, werdt vergeeving, uitwisfching, of afwasfching der zonden beloofd; zy zouden behouden worden van het verkeerd geflacht; zalig worden met hun huis. —— Deze naam was de eenige onder den ganfchen hemel om zalig te worden; een iegelyk die gelooft zou alzo vergeeving der zonden ontvangen in zynen naam; en 't moest een ieder bekend zyn, dat door dezen vergeeving van zonden verkondigd werdt, en dat van allen waar van men niet kon gerechtvaardigd worden (geene vergiffenis erlangen) door de wet van Mofes, door dezen een iegelyk die gelooft gerechtvaardigt wordt. —— Gelyk de Discipelen van Jezus geduurende hunnen omgang met hem veelal toonbeelden zyn van alle Joodfche begrippen, zo zien wy ook uit al het befchouwde, dat nooit eenig Jood zich aan de Euangelifche prediking ftootede, uit hoofde van de afwezigheid van een zeker iets, 't geen geacht kon worden de plaats eener Offerhande te vervangen. Laat ons nu de gedagten eens naar eenen anderen kant wenden.

§. 11. By alle toen bekende volken waaren te dier tyden Offerhanden gebruiklyk in den openlyken Eeredienst, ftrekkende niet alleen ter bekooming van voorloopige gunst en veraangenaaming, zo als de gefchenken by de nadering tot de Oosterfche Vorften, maar ook ter vergoeding of boetdoening voor gewaande of wezenlyke misgrypen. —— Over den oorfprong en de on-

uit-

uitlegbaare algemeenheid dier inrichting verwondert zich zekerlyk een ieder in de geschiedenis des menschdoms. — Byaldien de Joodsche Offerhanden even zeer het werk van enkele inbeelding en eigen verkiezing geweest waaren als onder alle de Heidenen, is het zeer vermoedelyk dat de Apostelen zich 'er nooit op eenige wyze mede zouden bemoeid hebben. —— Zo lang ook iemand al het Joodsche dezen aangaande voor menschlyke uitvinding gelieft te houden, zal hy niet kunnen nalaaten tegen veele uitdrukkingen in de Apostolische Schriften eenen geweldigen tegenzin te verneemen. —— Dan de Jooden in 't gemeen, zo ver ze eenigszins Godsdienstig waaren, en dus ook de Apostelen, hadden alle reden om de zaak anders inte zien. —— Zy geloofden te regt, dat aan 't volk van Israël, 't zy van wege deszelvs geaartheid, 't zy om andere redenen, die beschreeven Offerdienst was opgelegd, en dat deze by het zedelyk gedeelte ook niet moest verwaarloost worden, zo lang hun geene nadere Godlyke last toestraalde.

§. 12. By de oorspronglyke verordening van dezen dienst was schier geene de minste opening gegeeven, wegens de eigenlyke redenen dier vaststellingen. Ook in later tyd was hier over weinig met duidlykheid gehandeld. —— Het volksbegrip desaangaande zal dus wel nooit verder gegaan zyn, dan dat dit alzo geschieden moest. Hun die 'er de gansche Religie in stelden, was reeds voorheen door de Propheeten geleerd, hoe smaad-

ſmaadlyk zulk eene gedagte waare voor hem, wien alle de beesten des velds toebehoorden, en die hun afvroeg, of hy ſtierenvleesch eeten of bokkenbloed drinken zou? zo dat ook het *Gode ten aangenaamen en welriekenden reuk* in eenen letterlyken zin by elk nadenkenden moest wegvallen. —— Men kan ook waarlyk de Apostelen bezwaarlyk te last leggen, dat zy dezen laagen volkswaan zouden begunſtigd hebben, daar zy van dat alles veeleer ſpreeken als van eerſte beginſelen, als van dingen die niet goed waaren, geboden daar zy niet by leeven zouden enz.

§. 13. Van zelve koomen wy dus tot de vraag: hoe de meer bedachtzaamen onder de Jooden over die vroegere handelingen Gods peinsden? welken navraag zy 'er over deeden, en welke begrippen zy deswegen koesterden? Dan ook hoedaanig is hieromtrent de geſchiedenis der Joodſche Geloofsleer! Ontdekt men daar ſpooren, als of *vergiffenis zonder offerhande onmooglyk geoordeeld*, of deze daar toe noodzaaklyk geacht werdt? —— Heerscht daar eenig denkbeeld van offerhande als betaalprys, die aan het zondige evenredig was en uit eigen aart de ſchuld vernietigde? —— Te vergeefs ſlaat men hier toe zelfs alle de Rabbynſche plaatzen na van laateren tyd, door WETSTEIN zo tot verveelens toe aangehaald. —— By JOSEPHUS ontmoet men de Offerhanden geheel niet in zulk een licht. — En zy die zich verpynen om de zo verwarde Godgeleerdheid van PHILO te doorgronden, ſtaan zeer ver-

wonderd, van geduurig de hoofdzaaken, waar over hy ſchryft, uit het oog verlooren te zien, in de allervreemdſte allegorien rondgeleid te worden, en onder dat alles gezegden te ontmoeten, welke *hem althans* niets aanſtootlyks zouden hebben doen vinden in de leer van Gods ruimſte vergeeflykheid ook zonder eenige bloedvergieting. —— Ten meesten nutte plaats ik hier eenige aanhaalingen, volgens de Latynſche Vertaaling van MANGEY. Van het Joodſche Volk ſpreekende zegt hy Vol. II. p. 15. „ Gens Deo gratiſſima, „ quippe quæ mihi videtur vatum ac ſacerdotum mu„ nus agere, in uſum totius generis humani." Gelyk dus ook in de Verhandeling over het Offer van Abel en Cain: „ Quod omnis ſapiens Stulti eſt redemptio, „ οτι πας σοφος λυτρον εςι τυ φαυλυ." Wegens de zegeningen over Israël beloofd in Deuteronomium ſpreekende, drukt hy zich aldus uit, pag. 430. „ Nam Deo „ propitio facilia redduntur omnia. Propitiatur autem, „ ipſum verentibus, & ab intemperantia proficiscenti„ bus ad continentiam, damnantibus errata vitæ pro„ broſæ, & quascunque imagines turpes in animam „ impreſſerint, deteſtantibus, affectuum vero ſereni„ tatem ſectantibus, & ad pacatam quietamque vitam „ recurrentibus." En vervolgens op de gedreigde vloeken over het Joodſche volk zo hebbende ſtilgeſtaan, als of dit niet den Jooden alleen, maar in 't gemeen alle menſchen betrof, gaat hy aldus voort pag. 435. „ Attamen, ſi qui has caſtigationes, non ut peremto-

„ rias,

„ rias, sed ad emendationem incitantes, acceperint,
„ pudoreque moti, totâ convertantur animâ, seque er-
„ roris incusaverint, palam enarrantes & confitentes
„ quidquid deliquerint; primum intra se mente purga-
„ tâ ad conscientiæ veracitatem & sinceritatem, dein
„ etiam linguâ, ad aliorum emendationem, veniam
„ consequentur apud Deum servatorem & propitium,
„ qui generi humano (τω γενει των ανθρωπων) hanc exi-
„ miam gratiam & maximam largitus est, cum verbo
„ suo cognationem, ad cujus similitudinem facta est
„ hominis anima. —— Nam etiamsi in extremis oris
„ terræ, servientes iis, a quibus abducti sunt captivi,
„ velut uno edicto, una die liberabuntur omnes; eo-
„ rum ad virtutem conversione unanimi terrorem do-
„ minis incutiente. Dimittent enim eos, non ausi do-
„ minari melioribus. —— Tum vero positi hac inex-
„ spectata libertate, qui antea dispersi fuerant per
„ Græciæ Barbariæque continentes & insulas, uno im-
„ petu assurgentes, ad unum omnes, alii aliunde de-
„ ducti a quodam spectro, natura humana diviniore,
„ ceterorum quidem nemini sed solis servandis conspi-
„ cuo (συναγυμενοι πρός τινος θειοτερας η κατα φυσιν ανθρωπινης φυσεως.
„ αδηλυ μεν ετεροις μονοις δε ανασωζομενοις εμφανης). Tribus nimi-
„ rum freti reconciliationis cum Patre intercessoribus,
„ (Τρισι χρησομενοι παρακλητοις των προς τον πατερα καταλλαγων).
„ uno, equitate sive bonitate ipsius quem deprecan-
„ tur, qui semper ad pœnam tardior est quam ad ve-
„ niam. —— Altero, priscorum gentis conditorum

„ Sanctitate ; si quidem exemptæ corpore animæ , sin-
„ cerum & purum erga principem suum cultum exhi-
„ bentes , pro filiis filiabusque non inefficaces preca-
„ tiones solent offerre , id ipsis munus tribuente Pa-
„ tre , ut precantes exaudiantur. —— Tertio vero
„ propter quod maximè benevolentia dictorum conci-
„ liatur , idque est profectus (βελτιωσις) eorum , qui ad
„ pacem & fœdera revocantur , qui ægre poterant e
„ deviis in viam rectam regredi , cujus viæ haud alius
„ finis est quam ita Deo placere , ut Filios Patri. ——
„ Regressis vero condentur iterum civitates nuper vas-
„ tatæ , & coletur deserta regio , & terra prius ad ste-
„ rilitatem redacta fiat denuo fertilis. Erit vero re-
„ pentina rerum cunctarum mutatio." Voeg hier by
nog de volgende plaatzen , Vol. II. pag. 254. „ Quo
„ significatur Deum non delectari victimarum multitu-
„ dine , sed purissima offerentis mente rationali." Pag.
151. „ Si animus ingratus offerentis inpietusque sit ,
„ polluta sacra sunt ; ritus profani ; preces infaustæ ,
„ perpetuum exitium diramque pestem subeuntes. —
„ Etenim verum Sacrificium ecquid tandem fuerit
„ nisi animi pii Sanctimonia , cujus gratulatio (ης το
„ ευχάριστον.) immortalitate perfruitur , & apud Deum
„ optimum maximum in tabulas refertur , cum Sole &
„ Luna ad æternitatem inveterascens ?" Pag. 241.
„ Cæterum quod manus imponantur capiti victimæ ,
„ evidens est indicium actionum inculpatarum , vitæ-
„ que sine culpâ exactæ , secundum leges naturæ & di-
„ vina

„ vina oracula. —— Postulat enim Deus a Sacrificante primum, mentem sanctam, probis & utilibus placitis exercitam; deinde vitam actionibus optimis ornatam, ut, dum manus imponit, possit libere ex purâ conscientia dicere: Manus hæ nec muneribus sunt corruptæ; nec lucro ex rapinis & aviditate capto, nec innocente sanguine pollutæ sunt; noxam, injuriam intulerunt nemini; non alii cuivis rei turpi præbuerunt operam, sed ministræ fuerunt rerum honestarum ac utilium, quæ Sapientiâ ex Legibus & viris bonis probantur."

§. 14. Het is juist niet noodig de gevoelens van PHILO op rekening van de gansche Natie te zetten; alleenlyk, was hy beroemd by de Alexandrynsche Jooden, 't geen naast Jerusalem als de hooge School des Jodendoms was; zullen als zodaanig zyne gevoelens te Jerusalem misschien wel aan Paulus bekend zyn geweest, en aldaar geene ergernis hebben verwekt; dan gaat hieromtrent, even zeker als omtrent eenig stuk der oudheid, dit besluit door: dat even min als men zich aan het geschryf van PHILO ergerde, maar veel eer dien weg heen wilde, zo ook de Apostelen van Jezus om volksvooroordeelen te gemoet te koomen en 'er zich naar te schikken, geheel niet noodig hadden iets te voegen by dat geen, 't welk naar den inhoud der Handelingen alomme hunne prediking uitmaakte; spreekende van Jezus den eertyds gesmadigden enkel als den nu met Godlyke macht bekleedden Koning,

ning, wiens erkentenis alle zyne dienaars naar den geest gelukkig maakte. Zo dat het gewaagen wegens offerhande onuitlegbaar worde voor hun, die waanen dat dit alles alleen neiging waare om volksſmaak te begunſtigen. —— Daar 't ook by dat alles zo openbaar is, dat de ſchriften, die wy in handen hebben, niet vervaardigd werden *ten dienſte van Jooden*, of *als Apologien* tegen hen beſchouwd kunnen worden, maar dat dezelve alleen opgeſteld zyn, ten nutte en byzonderen gebruike van hun die reeds Christenen waaren, en die den grooten ſtap om Jezus voor eenen rechtvaardigen en voor een Godlyken Gezant te erkennen, alreeds volbragt hadden.

§. 15. Wy bezitten geene brieven, geſchreeven voor de openlyke verkondiging des Euangeliums aan de Heidenen. —— Waaren 'er dusdaanige, de vergelyking van deze, met het laater geſchreevene, zou ons misſchien vry veel opheldering kunnen byzetten. —— Over den veranderden ſchryfſtyl in de brieven meenen wy nu dit volgende met reden te moogen opgeeven. — Na dat naamlyk de last, om ook de Heidenen deel te gunnen aan de Euangeliſche voordeelen, openbaar geworden, na dat die prediking met wondergaaven agtervolgd was, en veele hier op ſlaande gezegden van Jezus, welke zo lang over 't hoofd gezien waaren, zich nu in hunnen vollen omvang vertoonden, zo begon ook de Geest der van Gods geest trapswyze gedrevene Mannen langzamerhand als te ontwaken; zy begonden de zaa-

ken

ken meer wysgeerig, als ik het zo noemen mag, en in het groote te beſchouwen; zy begonden alzo bepaalder acht te geeven op het geheele beleid Gods met de menſchen, op de uitdeelingen van byzondere gunſten, op de huishouding der wet en de inſtelling van al het plechtige, zo als het den Eeuwigen en Onzienlyken waardig was. —— Nu zagen en leerden zy veele dingen, die den Jood als Jood geweldig moesten *mishaagen*, en die ook by de vroegere Euangelie-prediking nooit zo regelregt en met ronde woorden waaren aangeweezen als: 1. Dat de beſnydenis op zich zelve niets was; dat ook Abraham, noch om deze, noch om het plechtige Gods gunst bekoomen hadt; maar dat hem dit getuigenis reeds vroeger verleend was van wege zyne werken des geloofs. 2. Dat de aangekondigde oordeelen Gods over een iegelyk, die niet bleef in de woorden der wet, de geheele Moſaiſche bedeeling eigenlyk maakten tot een voorſchrift, 't geen eerder toorne werken moest dan de ziel bevredigen, daar de offerhanden ſlechts op kleine verbrekingen doelden, en het zondigen met opgeheeven hand geene genade te wachten hadt. 3. Dat van daar de Wet moest worden aangezien als een tuchtmeester, die alleen bedreigingen bezigde zo hy niet ten vollen werdt gehoorzaamd; en die van zelve moest doen uitzien naar uitgebreider bevattingen by allen, die de geneigdheid tot de duurzaame gunst des gebiedenden Opperheers niet geheel verlooren hadden. 4. Dat gevolgelyk de Jood,

vol-

volgens zynen Godsdienst, zich geene uitnemendheid kon toeſchryven boven den Heidenſchen Zondaar, als hebbende niet minder dan deze het meer verlichtende gebod overtreden.

§. 16. Onder Moſes Wet wyders hadt God de Heer den overtreder kwytſchelding of vergiffenis willen verleenen op de altoos onafſcheidbre voorwaarde van berouw en leedweezen. —— Doch hy hadt daar by gewild, dat die toezegging dan eerst volledig kracht zou hebben, wanneer ook voor het begaane misdryf het een of ander der daar toe verordende dieren het leven verloor, en dit Gode op zynen altaar werdt aangeboden. —— Kon hier by ooit het denkbeeld zyn opgekoomen, dat dit ſterven van het onſchuldig beest een *æquivalent* waare voor het ongehoorzaam zyn der redelyke ſchepſelen, en dat wel by dien heiligen Maaker van wien zo veel verhevens door het ganſche Oude Testament beſchreeven was? ——. Zo verkeerd ſchynen evenwel veelen, en dat wel van zeer ſtrydige partyen, hier over te denken; wanneer het geen wonder is dat zy beide tot ongerymde concluſien vervallen. —— Moest men niet veeleer zeggen: dat in deze verordening Gods, om zulk eene nietige zaak wel als een *æquivalent* te willen laaten gelden, zichtbaarlyk lag opgeſlooten: 1. de aanwyzing eener oorſpronglyke geneigdheid Gods, om den boetvaardigen toegang te willen verleenen, vermits hy anders den dood des ſchuldigen alleen gevorderd zou hebben. En dan ten 2den

eene

eene affchetzing van dat heilige Gods, waar door hy, by het fchenken van genade, den zondaar toonen, en dezen van zynen kant wilde doen erkennen, welk eene ftraffe hy verdiend hadt, en hoe op zyn bedryf rechtmaatig hadt kunnen volgen die dood, welke nu aan het dier volbragt werdt.

§. 17. Vermits nu met het fterven van Jefus al dit offerbeflag hadt opgehouden; daar by het voorhangfel van het Joodfche heiligdom gefcheurd was; en de Zaligmaker van zyn eigen fterven zo gefprooken hadt, dat daar aan byzondere nuttigheden moesten toegefchreeven worden, ter bekrachtiging van de toezegging eener algemeene Zond - vergiffenis, zo openbaarde zich hier in den aart der zaake eene wonderbaare gelykheid en overeenkomst, welke aan het geheele beflag der handelingen Gods met de menfchen op verfchillende tyden en eertyds met Israël eene zonderlinge opheldering bybragt. — Van het fterven eens rechtvaardigen als op zich zelven een æquivalent, betaaling, of eigen ondergaan van de ftraf der zondaaren, maakten noch Jefus noch de Apostelen immer eenige melding. — Alles was van de zyde Gods, liefde, genade, en zucht tot 's menfchen behoudenis. — Doch gelyk in vroeger tyden, zo hadt het ook nu den allerhoogften behaagt, dat er by de afkondiging van vrede voor de boetelingen iets zou gebeuren; 't welk als zinnebeeldig de volbrachte ftraf des doods over den zondaar kon aanduiden; iets 't welk betekenen kon de veroordeeling van de zon-

de in het vleesch. Hier aan hadt zich Jesus niet onttrokken. Hem ter bewerking hier van te schikken was het uitnemendst bewys der liefde Gods; en Jesus van dien kant aan te merken, opende nieuwe bronnen van dankbaarheid en erkentenis te hemwaards; bronnen die geheel wegblyven, zo lang wy Jesus enkel beschouwen van den kant eens propheets, wien een deerlyk lot op aarde bejegende. — Zo gaaven dan, zo ver ik zien kan soorgelyke beschouwingen over den Geest van Mozes Wet (waar toe de volksbegrippen nimmer opklommen maar veel eer alzins mede streeden) aan de Apostelen aanleiding, om nu, met Joodsche uitdrukkingen, te zeggen: dat God de wereld met zich zelven verzoend hadt door den dood zyns Zoons; dat de Christenen de Verzoening hadden in zynen bloede; dat hy voor onze zonden gestorven; zonde voor ons gemaakt was; de zonden gedraagen hadt op het hout; eene oorzaak der eeuwige zaligheid geworden was; en alzo uit deze zyne liefde byzondere verpligtingen te hemwaards voortvloeiden. — Spreekwyzen allen, die ongetwyffeld Joodsch zyn, en van daar haare regte betekenis ontleenen moeten, doch die als dan even zeer op Jesus passen, als soortgelyke gezegden, van de vroegste tyden af, gepast hadden en passen moesten op ieder offerdier; van naamlyk, door uitwendig leed naar zekere verordeningen Gods, medetewerken ter aanbrenging van gunst, die zonder dit niet zou gekoomen zyn (*).

(*) Zie Stinstra Oude Voorsp. D. II. p. 200 &c.

§. 18.

§. 18. In de Joodſche geſchiedeniſſen zyn nog andere gebeurteniſſen, waar in de wegen Gods wonderbaarlyk voorkoomen en aanleiding geeven tot diep gepeins. De diepe verdrukking van Joſeph was de trap tot zyne uitſtekende verhooging, en het middel in Gods hand om een groot geſlacht by 't leven te behouden, om gunſte uittedeelen over hen zelve, die zich aan den braaven jongling zo geweldig hadden vergreepen. — By de uitleiding uit Egypte was 'er allezins geneigdheid Gods om Israël te bevryden van het ſlaafſche juk. — Wy leezen daar van geene misdaadigheid. Offerhanden voor overtreding vinden wy ten dien tyde nog geheel niet genoemd. —— Evenwel ging er een gebod Gods uit, dat de bevryding van het ſterven der eerstgeboornen alleen daar zou plaats vinden, alwaar het Lam geſlacht en de posten met het bloed beſtreeken waaren. Zouden onze hedendaagſche Philoſophen agterlyk zyn gebleeven, zo lang zy geen antwoord hadden op de vraag: waar toe die ſlachting diende? — Dit evenwel werdt naderhand eene zo gewichtige inzetting. — En Jeſus ſtierf op een Paſcha niet op den Verzoendag; kan het niet wel vreemd ſchynen, dat dit denkbeeld naderhand ſlechts ter loops aangeroerd en niet duidlyker ontwikkeld is? De Zaligmaker zelve, zaagen wy reeds, wees op de Kopere Slang in de Woestyne; en zou het dan dwaasheid zyn, de verbryzeling des geenen, wien de Vader altoos liefhadt, aantezien, als een toonbeeld myner onwaardigheid en der verdien-

de verwerping? Zou het dwaasheid zyn die verbryzeling te beschouwen als haaren grond hebbende in de algemeene afwyking der stervelingen; en in de daarmede verbondene genezing, welke my de toegedachte vriendschap Gods doet geworden, even zeer de schikkingen des allerhoogsten te aanbidden en te bewonderen, als ieder nadenkend Israeliet van den aanbeginne af hadt moeten doen by elke offerhande?

§. 19. Indien de Apostelen in 't gemeen dit stuk te regt begreepen, en de sterke gezegden van Jesus zelve over zyne dood van daar werden opgehelderd, dan hadden zy hier in van zelve aanleiding om over de vroegere bedeeling veel al te redenkavelen als eene voorbereiding, eene afschaduwing en ruwe schets geweest zynde van 't geen namaals koomen zou, en in Jesus zyn volle beslag gekregen hadt. Dan hadden zy daar in grond tot veele nieuwe benaamingen, van Middelaar, Voorspraak, Hogepriester, Borg, in den zin der Oosterlingen by het sluiten hunner verbonden &c., benaamingen alle die wel zeer buiten het oogmerk overdreven kunnen worden, en van het menschlyke tot het Godlyke zeer onbezonnen kunnen doen besluiten (gelyk dit eigen is aan alle bewoordingen die in eenige taal wegens het vergeeven by God gebezigd kunnen worden) Doch die, naar de blykbaare bedoeling der schryveren zelve opgevat, alle strekken om Jesus in alle zyne verrichtingen en in zyn lyden voortestellen, als den gewilligen medewerker en onvermoeiden volbren-

brenger van alles', wat de wysheid Gods raadzaam keurde dat geschieden zou, om voor de bezoedelden wederom ganschelyk opentestellen de gemeenschap met hem, die als het zuiverste licht altoos te beschouwen was.

§. 20. Gaarne beken ik dat zulk eene Schriftuurverklaaring nog geen volledig antwoord geeft op alle de vraagen, welke het peinzend gemoed hier kan opperen, nopens de redenen, waarom de Allerhoogste gewild hebbe, dat zo veel uitwendig leeds aan den geliefden zynes welbehagens volbragt zou worden; als mede nopens het verband tusschen het ondergaan van dezen dood en de daar aan vastgehechte goedgunstigheden. Doch hier omtrent staat dan aantemerken, dat de christen predikers deze beraadslagingen Gods doorgaans vertoonen, als eene stoffe van heilige verwondering en aanbidding ook voor de Hemelingen. —— En onder de schranderste christen wysgeeren is ten dezen veeltyds geoordeeld, dat de aangeboden genade in het Euangelie derwyze gepaard wordt met iets, dat de plaats van een Strafgericht vervangen kon, dat van daar alles met de behoeften der menschen en hunne zedelyke verdorvenheden hoogstovereenkomstig zy, en zy van agteren zelfs opgetoogen zyn over schikkingen, welke hen eenige samenstemming doen vinden, tusschen Gods geneigdheid ter vergeeving, en dat heilige zyner natuur, 't welk zich met de zonde nooit vermengen kan, en

hem zyne afkeerigheid over al het onbetaamlyke zekerlyk moet doen aan den dag leggen. —— Zy die eenen GROTIUS, CLARKE en veele andere beroemde mannen uit hunne ſchriften kennen, zullen zich hier van ten vollen overtuigd houden.

§. 21. Het kan eene andere vraag worden: hoe verre zulke laatere Apostoliſche voorſtellingen ons heden ten dage betreffen en tot alle christenen behooren? —— Hier op antwoorden wy volmondig, dat zekerlyk de zulken zeer te mispryzen zyn, die de ganſche Euangelie-leer als geduurig doen nederkoomen op deze begrippen, en dan nog wel op zeer misvormde en aanſtootlyke verknedingen van dezelve; zo dat zy der waare Godsvrucht of daadlyk hinderlyk zyn, of de aanpryzing der zedelyke geſteldheden, waarna de christenen te ſtreeven hebben, uit het oog doen verliezen; daar de Apostelen alles zo baarblyklyk ſteeds beezigden tot vermeerderden aandrang in het goede. —— Er waaren ongetwyffeld vroegtydig zeer geliefde navolgers van Jeſus, welke nooit de zaaken van dezen kant bezichtigd hadden. —— Doch zullen wy ons daarom met dat weinige, 't geen ter hunner kennis kwam, vergenoegen; en al wat daar buiten gaat niet met onze opmerking verwaardigen willen? Hoe verbazend veel zouden wy dan wel agter den bank moogen werpen! —— Zyn deze voordrachten afkomſtig van hen, die wy toch als de eerſte uitdeelers der chrislyke leer eerbiedigen,

gen, en als dezer zaaken wel kundige lieden eene uitneemende achting moeten toedraagen; ftrekken die bepeinzingen om veele anders onbegrypbaare gezegden van den Zaligmaker zelve toetelichten; om nieuwe gedachten wegens zyne liefde optewekken; om fterkte en nadruk te geeven aan de gevoelens wegens het onbetaamlyke en Gode mishagende der zonde; en om dierbaare gezindheden aantekweeken jegens hem die ook eenmaal onze Rechter zyn zal; dan ook vrees ik dat de lichtvaardige geneigdheid, om dit alles voor gehechtheid aan of bedrieglyke fchikking naar Joodfche vooroordeelen en dwaasheden te houden, aan de waare christlyke vroomheid en de uitbreiding van Jefus koningryk, op den duur geweldige fchade zal moeten toebrengen. Ook het voorftellen en bekrachtigen van de eenvoudige Zedeleer van Jefus, zo als zy in de Euangelien geduurig voortkoomt, laat zich zeer wel verftandiglyk paaren, met het bewaaren eener gepaste achting voor de Apostolifche opgaaven; opgaaven, welke na het wegvallen der vroegere gebruiken en der denkwyzen, die daar uit ontftaan moesten, ten minften alle Eenvoudigen en Oprechten nu zeer genegen moeten maaken, om Jefus te eerbiedigen, als tot hunne zaligheid en eeuwige behoudenis op eene andere wyze hebbende medegewerkt, dan iemand der geenen, die ooit in den naam Gods tot de menfchen gefprooken hadden, of tot beterfchap vermaanden;

den; zo dat de titel van Verlosſer, Zaligmaker, Redder en Behouder aan hem toebehoore in zulk eenen hoogeren en onderſcheidenden zin, als zich nooit laat overbrengen op de welmeenendſte poogingen der ovrige ſtervelingen om eenigen zondaar van de dwaaling zyns wegs te bekeeren, en alzoo eene ziele van den dood te behouden.

NE-

NEGENDE HOOFDDEEL.

Over de wyze van aanhaaling uit, en redeneering over de Schriften des O. Testaments en deszelvs voorzeggingen.

§. 1. By den Zaligmaker en de Apostelen vinden wy gewislyk alomme groote overeenſtemming met dat aangenomen Joodſche Volksbegrip, volgens 't welk geoordeeld werdt dat God zedert de wetgeeving tot de nazaaten Israels meermaalen en op verſcheïdene wyzen door zyne Propheten geſprooken hadt, ter opwekking, ter beſtraffing, vermaaning, of aankondiging van aanſtaande tydelyke lotgevallen, —— als mede dat in de Schriften dier Propheeten zo wel als in veele vroegere Godſpraaken kenlyk was toegezegd de komst van eenen Leidsman en heerſcher, die zeer uitnemenden zegen zou aanbrengen en onder wien den gunstelingen Gods zeer beſtendig heil zou wedervaaren. —— Deze overeenſtemming, dus in het algemeen opgemerkt en toegeſtaan, kan evenwel in ons tegenwoordig onderzoek maar van zeer weinig belang gerekend worden, vermits hier voor over het geheel gronden van waarheid geweest

kunnen zyn welke door niemand betwist behoorden te worden.

§. 2. Zo dra toch beproeft men de *geaartheid* dezes begrips niet een weinig nader, of men vindt hier al wederom terstond eene *wyde gaping* zo niet de *blykbaarste tegenstelling* tusschen het denkbeeld 't geen 't Joodsche Volk van dien roemruchtigen pleeg te vormen en in de voorzeggingen gewoon was te vinden, en —— tusschen de bestemmingen, hoedaanigheden en lotgevallen diens aangeweezenen Persoons, zo als Jesus en de zynen denzelven predikten en zich daar omtrent op dat zelvde propheetische beriepen. —— By de eersten zag alles op een *aardsch Monarch*, die het tydlyk geluk ten hoogsten top voeren en met allen luister zou regeeren. —— By de laatsten kwam de schets des geenen die verwacht moest worden neder op eenen *gesmaddden en verachten* onder den Volke, die op de deerlykste wyze zou geplaagd worden, die het zedelyke voornaamlyk zou trachten te verbeteren, en die daar na tot heerlykheid verhoogd zynde, alle zyne onderdaanen naar den geest gelukkig maaken, en het welbehagen Gods zo zou verkondigen, dat hy ook allen Volken ten zegen verstrekken, en den ganschen aardbodem vol zou doen zyn van de kennisse des Heeren. —— Zaaken gewislyk derwyze van één verwyderd en uit elkander loopende, dat ook hier de *zichtbaarste strydigheid der Christlyke Prediking* met het Volks Idée zich ten duidelykften ontdekke.

§. 3.

§. 3. Het woord *Volksbegrip* zal dus hier noodwendig eene gansch andere betekenis moeten aanneemen dan wy 'er tot hier toe nog in eenig geval aan hebben kunnen toeeigenen: —— het zal hier moeten uitdrukken niet zo zeer eenig *bepaald bezef* of *aangenoomen gevoelen* als wel te kennen moeten geeven: *die gansche manier van voorſtelling, van redeneering, of Rugzicht op Schriftuurlyke gezegden en voorvallen welke onder de Jooden gebruiklyk was.* — Hoedanig was die manier? Vraagt hier zekerlyk elk onervaarne; dewyl zonder nadere verklaaring het voorſtel nu voor hem zo nevelachtig worden moet, dat hy zelve naauwlyks weet wat het zy waar over geſprooken worde. — En het antwoord zal by alle verſtandigen ongetwyffeld dit volgende moeten zyn: — Die manier waar op nu gedoeld wordt was deze: — dat men alle verhaal, alle beſchryving, ſamenſpraak en uitweidende beſpiegeling ook over de geſchiedenis of eenige andere toevallige onderwerpen doorgaans opſtopte met eenig ſchriftuurlyk gezegde, met eenige vergelyking, invallende gedachte, woorden of gevolgtrekkingen, welke by het verhandelde waarlyk in 't minſte niet te pas kwaamen, noch daar op zelfs van verre eenigzins ſlooten. ——. Van daar dat alle gezond verſtand gemeenlyk verzaakt ſchyne; dat de zotſte uitweidingen geduuriglyk voorkoomen daar men ze niet verwachten zou, en dat alzo het leezen zelfs der Schriften in dien aangeroerden toon opgeſteld een der verveelendſte bezigheden zy welke zich ſchier laat ver-

 zin-

zinnen. — Wordende het geduld als ten uiterften gepynigd, wanneer men zich evenwel opzetlyk wil vermoeyen om dezelve door te loopen, ten einde hier door historifche kundigheden wegens de gevoelens en begrippen der menfchen op te famelen; — welk laatfte ook genoegzaam de eenige vrucht is die 'er uit te trekken valt, vermits zaaklyke opfcherping des verftands langs dien weg te vergeefs zou worden nagejaagd. —— Het eigen inzien van veele uittrekzels uit de Rabbynfche fchryvers by verfchillende uitleggers, of ook het leezen van Philo, mitsgaders verfcheiden Christen Oudvaders, kan hier omtrent aan den des begeerigen de noodige en vereischte opheldering geeven.

§. 4. Maar hoe duidelyk is het niet, dat ten opzicht van zulk een fchryfftyl als wy thans aanduiden, wel eenige gedeelten kunnen zyn overgenoomen, en dat 'er echter over het geheel een verbazende afftand met den gemeen gebruiklyken fleur plaats kunne grypen? ——. Gelykftaande gevallen kunnen zeer wel met eene goede keuze zyn bygebragt. —— Bedenkingen wegens vroegere gezegden kunnen zich wel ter fnede, of ook wel eens min gelukkig vertoond hebben voor den geest des fchryvers. — Hy kan dit alles ter nedergefteld hebben met de gewoone termen, van *zo zegt de Schrift. : Zegt de Schrift niet? Hier in is vervuld. Dit is gefchied op dat vervuld worde &c.* Maar zal dit alleen een rechtmaatige grondflag kunnen zyn, dat men hem daar om den lak zou kunnen aanwryven, dat hy

in

in 't algemeen gelyk gesteld moet worden met de lompsten en onkundigsten der geenen by wien het gezond verstand doorgaans zo geweldiglyk ontbrak? — Zonder voor als nog in eenig nader onderzoek te treeden, mag men echter wel verzekeren, dat zy allen, die den Joodschen redeneertrant in dezen met regt verachten, genoodzaakt zullen zyn toeteestaan, dat de schriften des N. Testaments, ook van dezen kant lichtlyk te onderkennen zouden zyn, als verre weg de uitnemendste en minst besmette, indien dezelve eens by toeval, en zonder dat derzelver inhoud ons voorts bekend was, voor ons lagen, verward onder eenen hoop van zulke boeken als Philo, Hermas en soortgelyke met eenen stapel van Rabynen.

§. 5. Bekend is het hoe alle redenaars en opstellers oudtyds gewoon waaren, zekere Versen van HOMERUS of andere bekende Schryvers of Dichters te pas te brengen; zich daar op te beroepen, of 'er ter verfraaying des verhaals of voorstels gebruik van te maaken. — Bekend is het niet minder, hoe by de Apostelen zelfs nu en dan voorkoomen zekere spreuken van Heidensche Dichters, en hoe men ook hedendaags niet geheel afkeerig zy, om het eene geval der geschiedenis dikwyls in eenig voortloopend gesprek met andere te vergelyken. — Even zo ook zal niemand kunnen loogenen dat de Schryvers van het N. Testament de vroegere zaaken dikwyls met de volgende saamengezet, en dat zy alzo met de woorden *hier in is vervuld*, *dit is ge-*

schied op dat vervuld worde somwylen ook in hun eigen begrip naar den gewoonen trant van spreeken niets meer bedoeld zullen hebben, dan: *Hier op staat; Hier by laat zich denken aan; Hier van kan men zeggen met de woorden van dezen of dien Propheet;* alles met eene verscheidenheid in de uitdrukkingen, zo geweldig, dat deze zich van vooren naauwlyks laat bepaalen, en men ter verkryging van het regte begrip diesaangaande diene doorteleezen het keurige werk van SURENHUSIUS βιβλος καταλλαγης. —— Genoeg is dit ook bevestigd door A. A. SYKES in zyne Voorreden op de uitbreiding van den Brief aan de Hebreen. — Het wordt algemeen erkend door alle verstandigen en men ziet 'er als met een opslag de duidlykste voorbeelden van 1 Corinth. I. ♈ 31. II. 9. III. 19. 20. 2 Corinth. IV. 13. —— Dan hoe weinig baat deze erkentenis om 'er een algemeen besluit op te bouwen! Zullen wy hier uit een onbepaald gevolg afleiden, dat alles wat uit de Joodsche H. Schriften gehaald wordt, ter staaving van eenig dadelyk en samenstemmend beleid en aanwyzinge Gods in de verschillende tyden, eigenlyk *nonsense* en in den volledigsten zin *kinderpraat* was, wanneer wy de dingen by hun regten naam willen noemen? Maar! hoe geweldig staan ons dan niet in den weg en de Jooden zelve en die christen predikers, welken wy dan niet wel langer eenig redelyk geloof of verstandige hoogachting kunnen toedraagen? —— De bygebragte aanmerking (wegens het ruime gebruik der

woor-

woorden en gezegden van vroegere Schryvers) mooge men zelfs volledig aanneemen, als onder het leezen van alle ook van de H. Schriften uitneemend nuttig; — men mooge niet begeerig zyn om 'er eenige nadeelige gevolgen uit af te leiden. Maar hoe weinig lichts echter kan 'er van daar opgaan? Wy moeten toch om den Schryver regt te doen in ieder byzonder geval ons eigen oordeel gebruiken en alzo gisſen naar het meer of minder ſterke waar in zyne zegswyze naast denklyk door hem gebezigd zy. — En 'er kan ten dezen niets uit dit erkende gehaald worden, 't welk een algemeenen ſleutel aan de hand zou geeven, om over de Propheten en derzelver bybrenging regtmatig te oordeelen.

§. 6. Zo veel toch is wel en uit de Joodſche geſchiedenisſen, en uit de Euangelien, en uit de Heidenſche getuigenisſen, en uit de gevoelens der laatere en tegenwoordige Israeliten, zo veel toch zeg ik is wel uit dit alles bekend en ontegenzeglyk, dat ſedert de tyden der Propheeten onder dit geſlacht eenpaarig geheerscht hebbe de ontwyffelbaare verwachting, dat zy met eenen uitnemenden heilbewerker en dienaar Gods begunſtigd zouden worden, die alle voorige doorluchtige mannen zeer overtreffen en hunnen toeſtand onnadenklyk zou verheerlyken. — Wanneer wy ons enkel by dit *Factum* bepaalen, en geheel uit het oog verliezen het geſchil, of aan die verwachting reeds voldaan zy, dan of zy in volgende tyden eerst

haa-

haare vervulling erlangen zal, zo geeft dit alleen terftond reeds aanleiding tot de volgende vraagen:

I. Wie en hoedanig waaren die Joodfche mannen, welker fchriften doorgaans gerekend worden de gemelde verwachting te onderfchraagen?

II. Was 'er in hunne fchriften wezenlyk eenige grondflag tot die gedachte? of is alles wat hier van oudtyds of nu gedacht en gefprooken is, fteeds geweest een ydele herfenfchim eene nietsbeduidende opvatting?

III. Was 'er by de Jooden doorgaans eenige eenpaarigheid in hunne gevoelens nopens den toeftand en lotgevallen des geenen dien zy meenden dat koomen zou?

IV. Wanneer wy die nu Christenen zyn ons Christendom in zo verre ter zyde zetten, en alleen als verftandige Jooden trachten te redeneeren over den inhoud der by hun erkende H. Boeken, kunnen wy dan daar uit van vooren eene gevoeglyke famenzetting opmaaken van alle de characteristieke trekken en byzonderheden van tyd, plaats, en levenswyze, welke den aangeweezen Man Gods ten tyde zyner verfchyning zouden moeten eigen zyn?

Het is acht ik wel der moeite waardig dat wy deze vraagen wat naauwkeuriger inzien, en over de beantwoording derzelve kortlyk onze gedachten laaten gaan.

§. 7.

§. 7. Te over bekend is het, dan dat ik het hier verder zou behoeven uit te haalen, hoe zeer men zints eenigen tyd de Propheeten hebbe gelieven te beſchryven, en als zeer geſtrenge Zedenmeesters, en te gelyk als Dichterlyke droomers als verrukte of (zo als men het dan neemt) ylhoofdige en onzinnige Dweepers. — Zy die daar in lust hebben, vinden ſchoone ſtof om in dezen uitteweiden over de optekeningen, wegens de ſchoolen alwaar de jeugd het propheteeren leerde, waar door alles wel ras het belachlykst aanzien kan verkrygen. Men kan 'er over nazien EICHHORN, Inleiding tot de Schr. des O. Verbonds, benevens veele juiste bedenkingen ten tegendeele in de Nareden op het IIde deel der oude Voorzeggingen door J. STINSTRA. —— Zonder my hier omtrent in verdere twistredenen in te wikkelen, zeg ik 'er alleen van, dat, zo lang men zich het denkbeeld van enkel menſchelyke ſchranderheid of geestvervoering, die in het toekoomende toch altoos zo ſtekeblind is, niet laat ontwringen, — zo lang men, of van vooren uit den aart der Joodſche bedeeling hieromtrent niet meer Godlyke medewerking en toeſpraak gelieft te erkennen, — of zo lang men van agteren door de handelwyze van Jeſus niet verkiest hooger opteklimmen; — zy allen, die dus geſteld zyn, dan zekerlyk nooit eenigen ſchynbaaren ſamenhang, in dingen die er met geene mooglykheid voor vatbaar zyn, vinden zullen. — Al dat Joodſche moet hun niet alleen dwaasheid toeſchynen. —— Maar ook

Jesus, die zich met al deze droomerye zo zeer bemoeide, moet hun noodwendig in hun eigen geest te vooren koomen, als iemand, wien men, met alle wysheid welke men hem voorts gelieft toetevoegen, dit volgende met alle Regt zou moogen te gemoet voeren: „ De berokkende Dood, het Lyden althans „ uwer Apostelen, was voor verre het grootste ge- „ deelte uw eigen schuld. Het duidlyk en byna on- „ vermydbaar gevolg van uw eigen dwaas bestaan. „ Gy wildet toch voorzeggingen te baat neemen, die „ geheel geenen grond hadden en dezelve als eeni- „ gen steun aangrypen. Maar ziet! Die verdwaasden, „ met welken gy u op den weg begaaft, begeerden „ volgens dezelve een doorluchtig koning, een Mo- „ narch in den aardschen zin; geheel niet zulk een „ verachten als gy en de uwen waart: Daarom „ hebben zy u wedergemeeten met dezelvde maate „ waar mede gy hen toedeelde. — Of mogten zy „ zich niet even goed als gy vasthouden aan hunne „ uitleggingen in zaaken, waar van eigenlyk geene „ verdere verklaaring kon gegeeven worden dan de „ loutere inbeelding? Alles was toch inderdaad een „ wasschen Neus, die zich liet kneeden en fatsoenee- „ ren naar welbehaagen. —— En waar zal de reden „ zyn dat zy hier hunne eigen verkiezing niet zo „ wel mogten volgen als gy de uwe?

§ 8. Zulke Christenen daarom, die zich zelven niet ten geweldigsten voor 't hoofd willen stooten,

ten,

ten, en hun eigen geloof zeer belachlyk en onverdedigbaar willen maaken, zullen het met de redelyke Jooden van alle tyden daar in eens zyn, dat 'er doorgaans eenig wonderbaar beſtuur Gods, ſchoon op veelerlye ons niet geheel bekende wyzen afgewisſeld, hebbe plaats gehad over het Israelitiſche Volk; waar door, zo ter opbeuring en aankweeking van hoop onder de vroegerleevenden, als ten nutte der nakoomelingen, in veele beloften Gods van vroege tyden af tot aan de laatere, met meer of mindere blykbaarheid van verre doorſcheen zekere bedoeling des Almachtigen, om in toekoomende tyden door eene wonderbaarlyke verheerlyking zyns naams in Israel, aan het zelve niet alleen herſtel en meenigerlye heil te ſchenken, maar ook alzo de overige volken te verlichten en zyne kennis en dienst uittebreiden en te vermeerderen over de ganſche aarde. — Wordende dit alles geſchetst met eene verſcheidenheid van digterlyke beeltenisſen, of ook wel van zeer veel betekenende uitdrukkingen, welke het gemoed tot veelerlye nadenken persten en eene begeerte verwekken moesten, dat die tyd haastiglyk koomen en alzo elk by zynen leeftyd daaraan deel erlangen mogt.

§. 9. Maar verneemen wy dan eenige eenpaarigheid nopens de byzonderheden, welke tot dezen indruk behooren, by die Godvreezende Israelieten waar van de kennis tot ons is gekoomen, of die in volgende tyden geacht kunnen worden daar naar eenig

 re-

redelyk onderzoek gedaan te hebben? —— Hieromtrent kan men niet licht eenig algemeen antwoord opgeeven. —— Bestemder bericht van Jooden zelve vinden wy wel schier nergens dan in Matth. II. wegens de geboorte te Bethlehem. — Verbazend gering is dat weinige 't geen hieromtrent by Josephus en Philo te vinden is. — Van den laatsten hebben wy boven reeds gezien hoe hy alles t'huis bragt tot eene schielyke bekeering en omwending. — Over Deuteronom. XVIII. 15. zegt hy alleen. „ Docet enim non defore pietatis „ verae cultoribus futurorum præscientiam, sed exori„ turum repente Prophetam quendam, qui vaticinetur, „ correptus numine, nihil de suo dicens. (Nec enim „ scit quid dicat, qui vere divinat, sed quidquid intus „ docetur, quasi alio dictitante profert)" —— Van de Jooden der volgende Eeuwen is het boven dien genoeg beweezen, dat de geleerdsten hunner ook zeer dikwyls op veele plaatzen, door de H. Schryvers behandeld, het oog sloegen, als behoorende tot zaaken, die van hunnen oorsprong afgerekend eene nadere vervulling erlangen zouden „ Non autem ideo (zegt MAIMONIDES) „ desiderandi sunt dies Messiæ, ut multiplicentur fru„ mentum et opes; verum eos optarunt Prophetae et „ avide exspectarunt, ob illam, quae tunc futura est, „ bonorum Societatem, Conversationem probam, et „ Scientiam, Regisque Justitiam et insignem Scientiam, „ gradumque quo ad creatorem suum est propinquus, „ sicut ipsi dixit: Tu es Filius meus. Quodque tota

„ lex,

„ lex, fine faftidio, perturbatione aut coactione fit „ præftanda, ficut promifit Jeremiæ XXI. 34." — Terwyl by anderen wederom aan de weeldrigfte verbeeldingen daaromtrent plaats gegund werdt, en by hen zaaken voorkoomen, die men naauwlyks gisfen kan van waar zy ze gehaald moogen hebben, gelyk in fommige aanhaalingen by WETSTEIN „ Si videris equum alligatum „ in terra Israelis exfpecta pedes Meffiæ."— „ Filius Da„ vidis non veniet nifi in generatione, quæ aut tota plena „ est juftis, aut tota plena peccatoribus."— „ Si cuftodie„ rint Israelitæ Sabbathum vel uno die uti decet filius Da„ vidis veniet."— Over het geheel fchynen de aardsgezinden alleen te hebben gelet op dat geen, 't welk zy bemerkten, dat naar den kant van overvloed, van overwinning en zegen des Konings over de vyanden kon getrokken worden. — Terwyl de fchetfen van wederwaardigheid van een nieuw Verbond en de eenerlye dienstverfpreiding over de aarde geheel onbewerkt gelaaten werden; deze by eenige zeer weinigen maar bleeven hangen; en deze laatften dan nog zeer in verlegenheid bleeven, hoe zy dit alles zouden famenknoopen; zo dat van daar wel de gedagten van eenen nedrigen en van eenen anderen [aanzienlyken en luisterryken Mesfias ontftaan kunnen zyn.

§. 10. En waarlyk, wanneer men nu van agteren, zonder eenige vergelyking met het Christlyke, het gaufche oude Verbond voor zich legt, en zich zelven rekenfchap wil afvorderen, hoe en wat men

nu enkel als Jood zou moeten denken van alles, wat ingevolge der vroegere aanwyzingen nog te wachten ſtond, zo moet men erkennen, dat hier ſchier zo veele hoofden zo veele zinnen zyn. Elke grondſlag die men kan aanvoeren heeft zyne betwisters zo wel als voorſtanders, onder die allen zelfs, welke eenpaarig toeſtaan dat 'er zekere aanwyzingen daadlyk voor handen zyn; wordende dit alles veroorzaakt, zo door het duistere van veele bewoordingen, als door de verſcheidenheid der leezingen, het weiffelende van den ſamenhang en wat dies meer zy. — Hier van is het gevolg geweest, dat ſommigen, toegeevende dat de letterlyke en eerſte zin altoos eenige andere betekenis dulden kon, hunne toevlucht naamen tot een geestlyker en verhevener zin; geloovende dat men om dien verhevener zin altoos denken moest, wanneer maar zekere uitdrukkingen in het O. Verbond op den perſoon van wien geſprooken werdt niet volledig genoeg pasten. —— Deze wyze van voordracht ondertusſchen is door anderen als loszinnig onverſtandig en raadzelachtig zeer geweldig beſtreeden, eisſchende deze van hunne partyen dat zy de regelen zouden opgeeven, langs welke die verhevener zin uitgevorscht en bepaald kon worden, 't zy door ons, 't zy door de vroegere of laatere Hebreeuwen. Van hier dat men in alle geſchil over het Propheetiſche zich meestal bemoeye om zich voor 't een of ander dezer gevoelens, die nu als kunst termen geworden zyn, te verklaaren en dat ook een ieder naar dezen regelmaat,

maat, alles wat 'er over voorgesteld wordt, vroegtydig gunstig of ongunstig beoordeele. —— Onder de zulken, die den zo genoemden enkel letterlyken zin alleen willen laaten gelden, moet men ongetwyffeld erkennen dat de Geleerde STINSTRA der wereld een uitnemenden dienst heeft gedaan, met uit het O. Testament eenen reeks van aanwyzingen te famelen, welke hy fragments wyze beschouwt, en welke hy meent dat reeds vroegtydig en regelregt een vry uitvoerig en bepaald begrip konden leveren van alles wat te volgen stond. — Jammer mag men zeggen is het maar, dat de Apostelen zelve niet zyn voorgegaan met die verbeteringen, veranderingen, en ophelderingen, van en uit den Grond-Tekst, welke by den geleerden man zo veel schynen aftedoen. Zo zouden zy althans zekerlyk den navolgeren veele moeite bespaard, en ons ook nu eene gewisser overtuiging bezorgd hebben.

§. 11. Zou het niet wel doorgaans een gebrek zyn dat men in dit gansche stuk van vooren al te veel duidlykheid vereischt of daar aan poogt by te zetten, — dat met het bewys daaromtrent al te krachtig en op zich zelv staande maaken wil; daar het misschien alleen eene bykoomende overreeding moest voortbrengen, en daar het ook, naar my voorkoomt, alleen als zodaanig altoos door de Apostelen by het verrichten hunner wonderen, of het beroepen op dezelve, werdt aangevoerd of voorgesteld (*)? — Be-

(*) Hoe gaarne zouden wy niet wenschen zulke aanspraaken afzonder-

Bedenkt men in dezen wel genoeg, dat volgens den aart der Godſpraaken, dezelve noodwendig eene duistere zyde hebben, alleen een flaauw licht verſpreiden moesten, en dat als zoodaanig de Prophetie met de woorden althans van Petrus waarlyk mogt gezegd worden niet geheel van eigener uitlegging te zyn, maar zodaanig ingericht, dat zy zelven, die ze voortbrachten, veel te onderzoeken en te vraagen hadden, wegens den tyd en wyze, misſchien wegens den eigen zin zelve, waar in de dingen die zy aankondigden, den Mesſias zouden overkoomen. — Wenſchelyk, dunkt my ſteeds, waare het ten allen tyde geweest, dat zy, die over deze onderwerpen geſchreeven hebben, eerst den aart der Voorzeggingen nader hadden leeren kennen uit dat geen, 't welk geheel bepaald en op zich zelve te zeggen valt *nopens de Prophetien van het Nieuwe* Testament, dewyl zy hier uit geleerd zouden hebben, de meer beſtemde en waare hoedaanigheid der aanhaalingen uit het *oude.* —— Ik verbeelde my dat het nuttigheid hebben kan myne gedagten hier omtrent wat uitvoeriger voortedraagen.

§. 12. In het N. Testament dan vind ik vooreerst zekere ongemeen klaare en allezins verſtaanbaare toezeggingen van aanſtaande gebeurtenisſen, waaromtrent ge-

derlyk en op zich zelve te moogen leezen, als 'er op drie onderſcheiden Sabbathen te Thesſalonica in de Joodſche Synagoge geſchieden Handel. XVII. 2.

geheel geene misvatting plaats kan grypen. — Zo lees ik dat Jesus stellig zynen dood en opstanding voorzeide, met aanwyzing van zeer naauwkeurige byzonderheden. —— Ziet wy gaan op naar Jerusalem &c. —— In den zelvden trant was het tot alle de discipelen: dat zy aan den meester geërgerd worden zouden: —— dat één van allen (naderhand bepaaldlyk Judas) hem verraden, —— dat Petrus in dien zelvden nacht van 's Heilands overgaaf hem driemaal zou verlogenen. — Soortgelyke voorzegging ontmoet men wegens de voorbereiding tot den Paaschmaaltyd. —— Wegens de vervolgingen welke de Apostelen te wachten zouden hebben, &c. Van welke, gelyk men klaar bemerkt, sommige allezins van dien aart zyn, dat ook de vervulling, van de saamenloopende geneigdheid de vrywillige handelingen en slofheid der persoonen, die 'er in betrokken waaren, af moest hangen.

§. 13. Behalven deze echter vind ik ander soort van voorzeggingen, welke ik niet minder zeker moet toestaan dat op de volgende gebeurtenissen van Jesus dood en opstanding sloegen, hoe zeer ik ook de onmooglykheid, de *volstrekte onmooglykheid* gevoele om iemand van vooren en uit den saamenhang des gespreks klaarlyk te kunnen bewyzen dat dezelve hier op doelden. — Dit is het geval volkoomen by de saamenspraak van Jesus met de Jooden toen hy zeide: breek deezen tempel af en in drie dagen zal ik denzelven opbouwen Joan. II. 19, als mede met de gelykenis wegens de Landlieden,

die den tot hun gezonden zoon des Landheers, na veele andere kwellingen aan de dienstknechten, doodden Matth. XXI. 33. —— In de eerste dier toespraaken merkten ook de discipelen zelve niet wat de spreeker wilde. Zy worden ook over hun misverstand niet berispt. —— Dit doet althans allen grond wegvallen van het vermoeden, dat hier beslissende gebaaren by plaats greepen, welke het kwaalyk verstaan moedwillig en strafbaar gemaakt zouden hebben. —— Waarom kon de letterlyke zin aldaar niet deze zyn: Dat het wonderdaadig herstellen en weder oprichten van het Tempelgebouw werdt aangebooden ten teken van Goddelyk gezag? — of was dit op zich zelve voor onmooglyker te houden dan het reeds betoonde doen herleeven van eenen dooden? —— Kan men in de laatst bygebragte plaats Matth. XXI. 33. &c. de gelykenis niet voor zeer volledig houden, of schoon de zelve geheel geene aanstaande gebeurtenis bedoelde en enkel zeer onwaardige Landlieden voorstelde? — Myns bedunkens lyden deze bedenkingen geene tegenspraak. —— Welk Christen echter kan zich onthouden, om op het voetspoor der Apostelen te gelooven, dat Jesus in beide die voorvallen de aanstaande gebeurtenissen zynent wege op het oog hadt, en dat hy 'er zyne bewoordingen voorbedachtelyk zo naar inrichtte, hoe weinigen hy ook verwachten kon dat daar op byzonder letten en ze als voorzeggende zouden aanmerken? —— Het schynt hem genoeg geweest te zyn, by aldien eenig duister voor-

voorgevoel, eenig gisſend gepeins, wat zulke uitdrukkingen al bedieden mogten, daar door by ſommigen maar gebooren werdt, en zy hier uit naderhand bemerken konden, dat dit wezenlyk ſloot op het gebeurde, als vooraf aan hem niet verborgen geweest zynde. — Ontmoeten wy niet daaglyks in het burgerlyk leeven iets gelyksoortig, 't welk wy door zekeren ſaamenloop van zaaken naderhand begrypen, te moeten 't huisbrengen tot iets, dat ons voorheen duister was, daar wy evenwel van verre naar gisten en waaromtrent wy den regten ſleutel wenschten te vinden. —— Ten voorbeelde diene het volgende. — Met eenen geoeffenden Godgeleerden was ik ſints eenigen tyd meermaalen in gezelſchap. — Hem heb ik ſtellingen hooren voordraagen, geſprekken hooren levendig houden en vraagen hooren opperen, die zeer wel plaats hebben kunnen krygen in zynen geest, offchoon hy van uwe tegenwoordige vraag geheel onbewust geweest zy; offchoon ook de gedagte nimmer by hem opgekoomen mooge zyn om daar over by u eene verhandeling in te leveren. —— De ſamenvoeging veeler afzonderlyke trekken doet het my echter eene hoogstwaarſchynlyke gisſing worden, dat hy zich onder de tegenwoordige mededingers bevinden zal. — Myne concluſie kan zeer ongewis zyn, en ik moet het allezins gewonnen geeven, dat hy eigentlyk niets geſprooken heeft, waar door ik gerechtigd ben om het als zeker vast te ſtellen. — Byna evenwel zou ik het durven voorzeggen. — En wanneer de uitkomst

het gegiste bewaarheidt (*), zal ik dan niet alle reden ter wereld hebben, om te gelooven, dat 'er in zyne gesprookene woorden reeds voorheen iets meer verborgen lag, dan die zelvde woorden naar eene letterlyke uitlegging konden gezegd worden aanteduiden, voor iemand, die zonder op deze gedagte gekoomen te zyn, alles hadt aangehoord? — Zal ik ook hier niet moeten toestaan dat niet ieder gesprooken woord op zich zelve, maar dat alleen de saamenvoeging en overeenkomst van veele, myne schynbaare onderstelling wettigde. — Nog eens, zyn alle redelyke uitleggers niet wel daar in eenpaarig, dat in de Antichristische vervolgingen en gewetensdwang der laatere Eeuwen is vervuld geworden de voorzegging van Jesus: dat dit alzo onder de belyders van zynen naam gebeuren zou, zo als hy hier van propheteerde, en 'er gewislyk op zag, in de gelykenis van het onkruid in den akker; in de daar in voorkoomende voordracht van sommigen, om al het onkruid uittewieden; en in zyn bevel om alles te laaten opwassen tot den oogst. — Men neeme evenwel eens de moeite om zich deze gelykenis zo voortestellen, gelyk dezelve Matth. XIII. 24—30 tot de Jooden werdt gesprooken, en zo als ze toen nog geheel niet verzeld ging van de laatere ophelderingen voor de discipelen ỳ 36 &c. — En wie die 'er zo op peinst, zal niet belyden moeten, dat hy als Jood misschien byster verlegen

(*) Gelyk geschied is; dewyl ik voorheen schryvende, met dit alles den Heer P. van Hemert bedoelde.

gen zou geweest zyn om zelfs iets van al dat gesprookene te vatten; zo dat hy 'er misschien even min als de Apostelen eenige bedoeling, leering of saamenknooping in gevonden hebben, en gereed zou geweest zyn om aldus by zich zelven te redeneeren: „ De voorge-
„ stelde Landheer is in het menschlyke ongetwyffeld
„ uitermaate dwaas. Hoe! Hy wil zaayen en inoog-
„ sten en echter aan de noodige bearbeiding des akkers
„ zich niets gelegen laaten liggen! zyne dienaars heb-
„ ben 't zekerlyk aan 't rechte einde, dat zy het on-
„ kruid niet in het wilde willen laaten voortschieten.
„ Daartoe immers waaren zy gehuurd. Hoe belachlyk
„ waare het buiten dien op oogst te hoopen! — zon-
„ derling voorgeeven van den Heer, dat zy uit onkun-
„ de de tarwe mede zouden uittrekken! — Wist hy
„ dan niet, dat ervaaren akkerlieden de noodige bedre-
„ venheid in dit werk geredelyk erlangen? waaren de
„ zynen zo onkundig, dan voorwaar hadt hy eene zeer
„ elendige keuze gedaan, en diende zich noodwendig
„ betere dienstkechten, die zeer wel te bekoomen zyn,
„ aan te schaffen. —— En waar toch zal nu hier het
„ tegenbeeld zyn eens Landheers, die in het natuur-
„ lyke zo onzinnig te werke gaat? —— Hoe zal dit
„ op God en Godlyke zaaken kunnen zien, en waar
„ is hier iets welstandigs, dat ik aan den Almachtigen
„ en alleen Wyzen op eenigerlye manier zal kunnen
„ toeschryven?" 't Is thans de plaats niet dit alles optelossen, of te toonen hoe Jesus ook hier de toehoorders voor het hoofd stooten, het strydige des hemelschen

 ko-

koningryks met veele naar den mensch anders redelyke verwachtingen wilde doen gevoelen, en dezen Regel ſtaaven: van het enkel welvoeglyke of nuttige onder de menſchen geldt niet altoos het beſluit ter beoordeeling van de wegen en maatregelen Gods, die verbazend verre daar van kunnen afwyken. —— Alleen zulk eene verplaatzing van ons zelven onder de vroegſte toehoorders, zulk eene opwekking der vraag: „ Wat zouden „ wy by die woorden gedagt, welke bepeinzingen ons „ bezield hebben?" en het vergelyken van alles met de welbekende voorvallen en gedraagingen van laater tyd zou misſchien veelen op den weg kunnen brengen, om zich het Prophetiſche onder eene gansch andere gedaante te vertegenwoordigen dan het voorheen immer by hen was ingezien.

§. 14. Nog verder gaat het dat wy in het N. Testament het geſprek vinden aangetekend van iemand, die met Jeſus en zyn Euangelie niets in het minst op hadt, die zyn perſoon en leer zo vyandig was als zich ſchier verbeelden laat, en dat deze evenwel aldaar gezegd word wegens hem gepropheteerd te hebben. —— Ik bedoel de plaats Joan. XI. 49. alwaar wy gemeld vinden, hoe Cajaphas de Hogepriester in de vergadering zich hadt uitgedrukt tegen die Raadsheeren, die met de zaak van Jeſus reeds zeer verlegen begonden te worden en die gezegd hadden: „ wat zullen wy doen, want deze „ mensch doet veele tekenen: Indien wy hem alzo „ laaten geworden, zy zullen allen in hem gelooven, „ en de Romeinen zullen koomen en wegneemen bei-

„ de

„ de onze plaats en ons volk" waar op Cajaphas hadt laaten volgen „ gy verstaat *niets* en gy overlegt niet; „ dat het ons nut is, dat één mensch sterve voor het „ volk en het geheele volk niet verlooren gaa." —— Dit enkel als verhaal opgegeeven baart groote nieuwsgierigheid, dat wy de eigen woorden van Cajaphas, die wy misschien maar in een kort begrip aantreffen, hier voor ons mogten hebben. — Dan zouden wy hem toch veele vraagen hebben te doen, waarom zyne amptgenooten, die immers de zaak met hem overleggen wilden, zo als onverstandigen en weetnieten door hem beschreeven verdienden te worden? en wat hy toch wel meenen mogt met *sterven voor het volk*, 't geen toch op een verleider en bedrieger, waar voor zy Jesus hielden, niet meer passen kon, dan op den welverdienden dood van eenen Barabbas of anderen kwaaddoener. — Dan, dit aan eene zyde gezet zynde, de Euangelist voegt 'er nopens dien gegeven raad by „ en dit zei- „ de hy niet uit zich zelven, maar zynde Hoge- „ priester deszelven jaars, propheteerde hy, dat Je- „ sus sterven zou voor het volk; en niet alleen voor „ dat volk, maar op dat hy ook de kinderen Gods „ die verstrooid waaren, zou byeenvergaderen."—— Woorden die wel verre van den H. Schryver onverhoeds als uit de pen te zyn gevallen, veel eer van dien nadruk by hem geacht werden dat hy 'er Joan. XVIII. 14. nog eens als met eene byzondere opmerking van gewaage. — Wat dan? wilde Joannes ver-

ze-

zekeren dat Cajaphas hier in het beleid Gods eenig inzien gehad hebbe, zo dat hy het toepaste op Jeſus als eenen hoogbeminden des Almachtigen? Hier voor ſchynt weinige, zo eenige grond. —— Aanneemlyker is het volgende: dat onder het beſtuur der Godlyke voorzienigheid de onzinnige raad des Priesters bevat werdt in bewoordingen, die tot zyn eigen oogmerk vry ongepast waaren, en die van den kant des Christens beſchouwd zynde, als met zo veele woorden getuigenis gaaven aan de waare nuttigheden des lydens van Jeſus. — „ Profani (zegt D. J. G. ROSENMULLER, Scholia in Euang.) „ id fieri dicunt „ ἐξ ἑαυτοῦ quod aliquis Sponte facit, aliis non impel„ lentibus — Προφητεύειν igitur hic erit, dirigente Deo „ loqui aliquid, quod ſimul aliam rem exprimit, „ alioque modo explicari poteſt. —— Dedit nempe „ Cajaphas conſilium politicum, ſed diregente Deo „ uſus est verbis, quibus ſimul doctrina inſignis de „ Chriſto exprimitur." En zekerlyk iets van dezen aart mag te meer geloof verdienen, vermits Joannes anders veel minder bezigt de ſpreekwyzen: op dat vervuld worde &c. en vermits hy zo gemeenzaam met Jeſus was, dat hy als de byzonderſte deelgenoot zyner hartsgeheimen genoemd mooge worden. Hoe zonderling hier de Paraphraſis en Commentarie zy van SEMLER, om zynen Auteur als in alles geweld aan te doen, kan men zien in notis ad h. l. — Hoe verlegen moet men echter ook hier altoos blyven

ven met het directe bewys van vooren? — Zo mag men dan indien de aanmerking van Joannes iets gelden mag, in den zelvden zin zeggen, dat Simeon propheteerde wegens veele der gebeurde lotgevallen van Jesus toen hy tot Maria zeide: „ook een zwaard „ zal door uwe ziele gaan; want deze wordt gesteld, „ tot een val en opstanding veeler in Israel," al waare het ook dat hy by deze bewoordingen geheel andere en nog zeer duistere denkbeelden, wegens de dingen die koomen zouden, voor zynen geest mogt gehad hebben.

§. 15. Eindelyk nog wordt 'er in het N. Testament gewaagt van Prophetie door daaden. — Toen Jesus in de laatste week zyns leevens te Bethania aanzat, koomt volgens alle de Euangelisten, Maria, de Zuster van Lazarus, zy breekt eene flessche met zalve boven het hoofd des gezegenden; giet van den Nardus ryklyk uit over hals en voeten, en verwekt daar door veelerlye gemoeds beweegingen by de aanwezenden. — Jesus neemt daar uit gelegenheid om haar te verdedigen, en 'er verder bytevoegen „ Dit „ heeft zy gedaan tot eene voorbereiding voor myne „ begraavenis." — Onmooglyk is het niet geheel, dat Maria, die ten haaren huize zo veel hadt gezien en aangehoord, ook van de opwekking haars broeders en het daar by gesprookene getuige was geweest, in dezen tot eenig dieper vooruitzicht dan gemeenlyk, was doorgedrongen; dat zy iets meer bedoelde dan

enkel eerbewys in den gewoonen zin. —— Dit echter in het onzeker laatende, strookte het gansche bedryf, waar toe zy zich gedrongen gevoelde, meer met den toestand eens dooden dan met dien van een levenden. Daar nu Jesus wel ras een Lyk worden zou, waar aan die liefdedienst dan eigenlyk te pas zou koomen, zo schynt hy haarentwege als te willen zeggen: Hoe onmerkbaar voor anderen hier van de beweegredenen nu zyn moogen, hoe weinig zy zelve misschien het gepaste hier van inzie, zo verklaar ik echter dat haar bedryf Prophetisch is. Het is als eene daadlyke schildery, eene onvolkooide schets die u nu wordt voorgehouden, om te zien, om te gissen, en zo gy 't kunt aanneemen, te verstaan, wat aan my haastig zal geschieden. Daarom zal van haar en tot haarer gedagtenis gesprooken worden, overal waar het Euangelie zal verkondigd worden; zo dat gy als dan zult moeten erkennen, dat hier eene bestuuring Gods hebbe plaats gehad, om dit nu alzo aan my te laaten volbrengen: gy zult van agteren zien dat dit reeds een voorbeduidzel eene donkere aanwyzing was voor den diepdenkenden en alles veel overleggenden van 't geen 'er te volgen staat. —— Is het zo gelegen met gesprekken en gebeurtenisfen die geheel het N. Testament raaken, en omtrent welke het openbaar nodeloos is tot het oude eenig rugzicht te neemen; waarom moogen wy niet volstaan, waarom behooren wy zelfs niet den eigensten weg te betreeden en 'er *ons* me-

mede te vergenoegen ten opzichte dier voorstellingen welke wy ontmoeten aangaande de vervulling der vroegere Prophetien in Jesus? Uit het naauwkeuriger bestudeeren althans hier van meen ik, dat men eerst de gronden en regelen der Prophetische toepassing, zo dezelve voor ons volledig genoeg te vinden zyn, behoorde afteleiden, eer men zich veroorloofde om zonder deze voorbereiding terstond te willen vonnisfen over den aart van de overbrenging der oude Godspraaken op het Christlyke. — Het is hieromtrent althans geheel niet te verwonderen dat de zodaanigen vruchtloozen arbeid doen, die de ruuwe schetzen en onvoltooide ontwerpen des vroegeren tyds, welke slechts hier en daar de aanleiding tot een beter hoop verlevendigen moesten, willen veranderen in zeer helder lichtende fakkels, en onbedrieglyke wegwyzers, die dringende overtuiging moesten te weegbrengen by allen die ze gadesloegen, en die niet geheel onbestaanbaar met zich zelven wilden redenkavelen.

§. 16. Eene andere hoofdzaak, welke by de overweeging des Prophetischen woords gemeenlyk als geheel uit het oog verlooren wordt, en waaromtrent ik naauwlyks weet ergens de vereischte opmerkingen gevonden te hebben, is de vraag: Hoe is deze zaak van den aanvang der Euangelische bedeeling af behandeld? — Hoe heeft Jesus zelve, *Jesus* in onderscheiding van Euangelisten en Apostelen, zich over dit onderwerp uitgelaaten? — En welke is hier de *geschiedenis*

van dat onderwys 't geen de Apostelen daar over genooten hebben? Deze vraagen zyn te gewichtig om 'er ons niet nog wat onderscheidener by te bepaalen.

§. 17. Waare 'er in de daad a priori door de enkele vergelyking des O. Testaments met zich zelve, eene volgens enkele redeneerkunde overtuigende schets te vormen, wat 'er al in het character van den Messias zou saamenloopen, welke zyne lotgevallen, hoedaanig zyne leer, midsgaders de tyd en plaats zyner verschyning, zyn zou, dan voorwaar scheen ook niets voeglyker te verwachten, dan dat de Euangelische prediking hier mede vroegtydig geopend waare. — Een vooraf gaande geleerde, en wyze, of eenig persoon gelyk Joannes de Dooper, zou zeer gevoeglyk bestemd hebben kunnen zyn, om dit alles voor af te beredeneeren, en voor de toekomst des geenen die koomen zou, de wegen des Heere *alzo voortebereiden*, gelyk veelen dit werk (zonder op de latere gebeurtenissen te willen zien) naderhand ondernoomen hebben, ten einde de Jooden uit hunne eigen schriften redeneerkundig vast te zetten, dat zy zulk een hemelschen Leeraar verwachten moesten, als wy nu gelooven dat hun eenmaal geschonken is. — Voor dat die persoon zelve aanweezig was, zweegen immers nog alle die vooroordeelen, welke by en na zyne komst hier zo veel belemmering aanbragten. Alles zou, gelyk veelen het nu neemen, met gezonde critica en beredeneering duidlyk zyn te bepaalen geweest. — Ten minsten kan ik geene reden verzinnen

waarom Jeſus zelve hier mede geenen aanvang zou genoomen hebben, althans voor zyne Joodſche diſcipelen, die hy zich tot zyn gevolg verkoos; waarom hy dan dit onderwerp niet dikwyls by der hand gegreepen hebben, en 'er trapswyzē mede zou zyn voortgegaan — Hoe allerontwyffelbaarst intusſchen is het, dat deze methode, noch in het gemeen, noch in het afzonderlyk onderwys gevolgd zy? — Eene opmerking die reeds voor's hands doet vermoeden, dat deze ook nooit de eigenlyke weg zy die men hier te betreeden heeft, — vermits anders voor die Joodſche toehoorders, met welke Jeſus en naderhand de Apostelen te doen hadden, niets eigenaartiger zou geweest zyn, dan hen ganſchelyk over te laaten aan deze op zich zelv ſtaande vergewisſing: zo en zodanig zal de Mesſias zyn, op wien Israel te hoopen heeft. Eene zaak die afgehandeld hadt kunnen worden, ook zonder eenig inmengzel van die andere vraag: Is deze Jeſus nu die Mesſias, of hebben wy eenen anderen te wachten? —— Dit klaare bezef kan men zeggen zou de uitvoering hebben kunnen hinderen, doch dit kon geen beletzel zyn geweest eenige jaaren vroeger. En wegens de tydgenooten zelve denke men by dit alles, aan de toeſpraak tot Petrus en de ovrigen, wegens de zo kort op handen zynde ergernis en vlucht. — Zulk eene kennis doet het onbezonnene niet geheel verdwynen.

§. 18. Alle de Apostelen waar van wy eenige ſchriften bezitten, zyn wel na het Pinkſterfeest zeer over-

 vloe-

vloedig in meenigerlye overbrengingen, — van daar vinden wy wel dat zy die de Euangelien beſchreeven, de een meer de ander min, by het verhaalen van 's Heilands levensloop, geduurige aanwyzingen doen op Propheticſche gezegden. — Is het evenwel van deze laatſten, *de Euangelisten* naamlyk, niet zeer merkbaar, dat zy gemeenlyk hunne *eigen byvoegzelen of aanmerkingen* in dezen, van de eigen taal en bewoordingen *des Zaligmakers* vry zorgvuldig onderſcheiden? — Merkt een ieder die iets weet te ſchiften, niet vry ſpoedig, dat in het verhaal van Jeſus bedryven, hy als telkens de ingelaschte en laatere aanmerkingen der opſtelleren, na Jeſus verheerlyking, voor zich heeft; en dat 'er by het leven des Zaligmakers, in de geſprekken tot de zynen en de gemeene ſchaare, doorgaans een gansch andere toon geheerschd hebbe, dan de uitgezondene Predikers naderhand aannaamen? — Al wederom voorwaar een zeer inwendig blyk van die waarheid en oprechtheid die hen bezielde, dewyl de geest der verdichting den meester aan de Diſcipelen ook hier in meer gelykformig zou gemaakt hebben. — Wel zetten wy 'er ons dan eens toe om uit de Euangelien voor een oogenblik weg te laaten, en als in onze verbeelding *door te ſchrappen*, alle die aanmerkingen van Mattheus, Marcus, Lucas, en Joannes, waar in zy by hunne verhaalen voegen de woorden: dit is geſchied, dit zeide Jeſus op dat vervuld zou worden &c. — En wy zullen dan toch voor ons moeten hebben, dat

af-

afzonderlyke 't welk *Jesus zelve hier toe bygedraagen heeft* en waar in hy de zynen is voorgegaan.

§. 19. En hier zullen wy ons inderdaad verwonderen moeten over het weinig uitvoerige 't geen hier toe betreklyk kan gemaakt worden. —— De redeneeringen voorkoomende Matth. XXI. 42., Marc. XII. 35. Luc. XX. 42. hoe de Mesſias en de Zoon en de Heer van David kon genoemd worden, zetten wy opzetlyk aan eene zyde, als iets dat eene meer algemeene aanmerking was, zonder voor als toen nog te toonen, dat dit op Jeſus moest worden toegepast; en zullen dus alleen kortlyk doorloopen die weinige plaatzen, welke zich hier aan ons kunnen aanbieden. —— Matth. XI. ℣ 10—15 leezen wy, hoe Jeſus van Joannes ſpreekende zeide: „ want deze is het, van welken ge- „ geſchreeven ſtaat: ziet ik zend mynen Engel voor „ uw aangezichr die uwen weg bereiden zal voor u „ heenen, want alle de Propheeten en de Wet hebben „ tot Joannes toe geprophetеerd, en zo gy het wilt „ aanneemen, Hy is de Elias die koomen zou: wie „ ooren heeft om te hooren die hoore!"

Matth XIII. 14. 15. voegt 'er Jeſus wegens het ſpreeken door gelykenisſen by: „ En in hen wordt de Pro- „ phetie van Jeſaias vervuld: met het gehoor zult gy „ hooren en geenszins verſtaan, en ziende zult gy „ zien en geenszins bemerken, want het hart dezes „ volks is dik geworden &c.

Matth. XV. 7. en Marc. VIII. 6. ook nopens het zeden

denlooze des volks: „ Gy geveinsden, wel heeft Je-
„ ſaias van u geprophetеerd, zeggende: dit volk ge-
„ naakt my met de lippen, maar hun hart houdt zich
„ verre van my."

Matth. XXI. 42. Marc. XII. 10. Luc. XX. 17. By het voorſtel van de ſnoode huurders des wyngaards. „ Je-
„ ſus zag ze aan en zeide: wat is dan dit, 't welk ge-
„ ſchreeven ſtaat? hebt gy nooit geleezen in de ſchrif-
„ ten? Hebt gy ook deze ſchrift niet geleezen? De
„ ſteen dien de bouwlieden verworpen hebben deze is
„ geworden tot een hoofd des hoeks. Van den Heere
„ is dit geſchied en het is wonderlyk in onze oo-
„ gen."

Matth. XXIV. 15. Marc. XIII. 14. „ Wanneer gy dan
„ zult zien den grouwel der verwoesting, waar van
„ geſprooken is door Daniel den Propheet ſtaande in
„ de heilige plaatze (in de plaatze daar het niet be-
„ hoort by Marcus) die het leest merke 'er op &c.

Matth. XXVI. 24. „ De Zoon des menſche gaat wel
„ heen gelyk van hem geſchreeven ſtaat" (gelyk be-
„ ſlooten is) Luc. XXII. 22.

ỳ 31. „ Gy zult allen aan my geergerd worden in de-
„ zen nacht; want daar is geſchreeven: ik zal den her-
„ der ſlaan en de ſchaapen der kudde zullen verſtrooid
„ worden."

ỳ. 54. Tot Petrus en de ovrige Discipelen: „ Meent
„ gy dat ik mynen Vader niet kan bidden, en hy zal my
„ meer dan twaalf Legioenen Engelen byzetten; hoe

„ zou-

„ zouden dan de schriften vervuld worden, die zeggen
„ dat het alzo geschieden moet?"

℣. 56. en Marc. XIV. 49. Doch dit alles is geschied
„ op dat de Schriften der Propheten vervuld zouden
„ worden."

Luc. IV. ℣ 16 &c. „ En hy kwam te Nazareth,
„ alwaar hy opgevoed was, en ging naar zyne ge-
„ woonte op den dag des Sabbaths in de Synagoge,
„ en stondt op om te leezen. En hem werdt gegee-
„ ven het boek des Propheets Jesaias, en als hy het
„ boek opengedaan hadt, vondt hy de plaatze, al-
„ waar geschreeven was: De Geest des Heere is op
„ my. Daarom heeft hy my gezalfd. Hy heeft my
„ gezonden om den armen het Euangelium te ver-
„ kondigen, om te geneezen die gebrooken zyn van
„ harte, om den gevangenen te prediken loslaating en
„ den blinden het gezicht, om de gevangenen henen
„ te zenden in vryheid en te prediken het aangenaa-
„ me Jaar des Heeren. En als hy het boek toege-
„ daan en aan den dienaar wedergegeven hadt, zat
„ hy neder; en de oogen van allen in de Synagoge
„ waaren op hem geslagen, en hy begon te zeggen;
„ Heden is deze schrift in uwe ooren vervuld." ——
Waar op ook schynt te slaan het soortgelyk antwoord
aan de zendelingen van Joannes Luc. VII. 22.

Luc. XVIII. 31. By de aankondigingen nopens het
aanstaande lyden tot de discipelen, die ook by de an-
dere Euangelisten voorkoomen, leest men hier onder-

„ de: zo iemand dorst die koome tot my en drinke.
„ Die in my gelooft, gelykerwys de schrift zegt, stroo-
„ men des levenden waters zullen uit zynen buik
„ vloeijen."

Joan XII. 14. Kan het eenigermaate twyffelachtig schynen of *Jesus* by het ryden op eenen Jongen Ezel ook daar op zelve hebbe toegepast het zeggen: „ Vrees niet gy Dochter Zions. &c."

Joan. XIII. 17. By het wasschen van de voeten der Discipelen. „ Ik zegge niet van u allen. Ik weet „ welken ik uitverkooren heb. Maar (dit geschied) „ op dat de schrift vervuld worde: Die met my het „ brood eet heeft tegen my zyne versenen opgehee- „ ven."

Joan. XV. 24, 25. „ Indien ik de werken onder hen „ niet gedaan had, die niemand anders gedaan heeft, „ zy hadden geene zonde; maar nu hebben zy ze „ gezien en beide my en mynen vader gehaat; maar „ dit geschied op dat het woord vervuld worde dat „ in hunne wet geschreeven is: Zy hebben my zon- „ der oorzaake gehaat."

Joan. XVII. 12. „ Vader die gy my gegeeven hebt „ heb ik bewaard, en niemand uit hen is verlooren „ gegaan dan de zoon der verderfenis, op dat de „ schrift vervuld worde."

Joan. XIX. 30. „ Jesus dan den edik genoomen „ hebbende zeide het is volbracht."

§ 20. Wanneer wy deezen zo korten lyst nog-

 maals

maals opmerkzaam overzien, leeren wy 'er dunkt my met gewisheid uit dit volgende. 1. dat Jesus, naar gelang zyner overige reden geduurende zyne eigen omwandeling, de gemeene opmerking verbaazend weinige maalen gaande maakte op dat geen 't welk men van vooren uit de Prophetien moest verwachten, en dat hy ook zeer weinig onderwys aan de Diseipelen daar over gewoon was uittedeelen —— 2. dat hy echter zynentwege in die schriften veele aanwyzingen onderstelde, welke nu door de bejegeningen van anderen aan hem bewaarheid zouden worden, en waar in hy den loop der boosheid en haare werkingen nu niet vermogt te stremmen, noch zelfs allezins te ontwyken, drukkende dit bovenal zeer ongevergd uit in die laatste uuren en benaauwdheden, waar in zich geene dubbelzinnigheid of wereldsche bedoeling laat onderstellen, zonder zyn geheele charakter te bezoedelen. —— 3. Dat de Zaligmaaker in het onderwys na de opstanding hier over zeer breedvoerig gesprooken, hy zelve toen eerst als opzetlyk by der hand genoomen en daaromtrent in de Apostolische gemoederen moet ontstooken hebben eene verlichting, welke zy op veele plaatzen duidlyk te kennen geeven voorheen niet bezeeten te hebben, zich als 't waare schaamende dat zy 'er de aandacht niet reeds vroeger ernstiger op gewend hadden. „ Heeft Jesus, vraagt hier over te recht de Heer STINSTRA in zyne Nareden op het IIde deel der p. v. „ Heeft Jesus zelve hier niet beter geweeten en

„ met

„ met de Jooden gedwaald; of heeft hy wel beter
„ weetende zich flechts gefchikt naar Joodfche denk-
„ beelden? —— Dit kan men met geen fchyn ter we-
„ reld inbrengen; naardemaal de Heiland hier niet be-
„ zig was, met zyne wederpartyders, de Jooden, uit
„ hunne eigen beginfelen te wederleggen, maar daar
„ hy zyne leerlingen onderwyst en bevestigt in de
„ gronden van dien Godsdienst, tot welks prediking
„ zy zouden uitgezonden worden. —— Zulk een on-
„ derwys —— in dien tyd —— tusfchen de op-
„ ftanding en Hemelvaart des Heere, moet men, —
„ zo men dezen opregtlyk voor een Godlyken mees-
„ ter voor een Leeraar der waarheid erkent, — vast-
„ ftellen dat in allen ernst en oprechtheid met alle
„ bondigheid en kracht gefchied is. —— De Euan-
„ gelist laat op deze woorden volgen: Toen opende
„ hy hun het verftand, op dat zy de Schriften ver-
„ ftonden. Verftaat men deze, als men 'er meenin-
„ gen aan hecht, welke 'er niet mede bedoeld zyn? —
„ Kan Christus gezegd worden der Apostelen ver-
„ ftand geopend te hebben, wanneer hy hun zulke
„ ongegronde Joodfche vooroordeelen inprentte, en
„ dus door zyn gezag hun verftand nog meer toe-
„ floot voor het licht der waarheid?" Hoe vuurig
zyn niet aller wenfchen dat het toen gehouden ge-
fprek, zo als het na de opftanding werdt medege-
deeld, voor ons uitvoeriger waare bewaard gebleeven?
Zy die de zaken met ernst ter harte neemen treu-

 ren

ren over dit verlies, en zouden 'er veel voor willen opofferen. —— Maar heeft dan de uitkomst zelve dit verlies niet eenigermaate vergoed? Moeten die aanwyzingen in de Apoſtoliſche ſchriften, in alle die gevallen, welke niet zeer openbaar voor ſtylverſieringen te houden zyn, moeten deze, zeg ik, ons niet doen denken: Hier hebben wy nu waarlyk de hoofdſom van dat onderwys, 't geen de verreezene Jeſus heeft medegedeeld. Hy heeft hun toen op die gezegden en gedeelten der H. Schrift waarlyk geweezen, en hun die verklaaringen aan de hand gegeeven, waar van alzo veelen als regelregt geſtaafd zyn met dien geest van Christus, die in de Apostelen woonde; *hoe moeilyk het* ons ook mooge vallen om alles nu zelfs nog geheel duidlyk te maaken. —— 4. Is 'er eindelyk in het ganſche beloop dier opklimmende onderwyzingen die wy vernaamen, niet al wederom een duidlyke wenk, dat dit bewys nimmer op zich zelve ſtaan moet; dat het geheel niet als een middel ter overtuiging des ongeloofs moet worden aangedrongen? Hoe geheel anders was hier alles, als met de wonderen, die de ongeloovigen overtuigen moesten. —— In de handelingen der Apostelen meen ik zal men ook zelden eenige redeneering over de Prophetien kunnen bybrengen, waar in niet eenig wonder waar op zy zich beroepen konden was voorafgegaan, neemende hun buitengewoon Charakter te baate, om zich als juiste verklaarders van het eertyds voorzegde voortedraagen. Met enkele woorden wilden

zy

zy de ongeloovigen veeltyds alleen wekken tot dat nadenken, 't geen hen moest overlaaten aan het gevoel, dat 'er in de aangehaalde gezegden toch iets meer lag opgeſlooten, dan door de vroegere Schryvers, ten opzichte van zich zelven of iemand der tydgenooten, kan bedoeld weezen; even gelyk Jeſus in de Synagoge te Nazareth zich enkel vergenoegde met het gezegde van Jeſaias voor te leezen, het boek toe te ſluiten, alles aan de eigen werking des gemoeds over te laaten, en 'er by te voegen: heden is deze ſchrift in uwe ooren vervuld. Gelyk 'er dan ook, zonder hier over te twisten met de tegenſpreekers, in de brieven aan de Christenen allerwege onderſteld wordt, dat zy het character der Schryvers en het onderwys, 't geen zy van den zo godlyk betoonden meester ontvangen hadden, wel eerbiedigen en 'er hun voordeel mede doen zouden.

§ 21. De gemaakte opmerkingen brengen ons nu zekerlyk tot twee zeer gewichtige vraagen, die nog wat onderſcheidener te beredeneeren ſtaan. 1. De eerſte is: Hoe zal dan het bewys uit de Prophetien immer ſteek kunnen houden, indien het zelve krachtloos is zonder den aangenoomen grondſlag, dat Jeſus zich betoond heeft een Godlyk Leeraar te zyn en alzo ook de geloofwaardige uitlegger der voorheen duistere gezegden in de voorzeggingen? en 2. Ten anderen: Welke nuttigheid kan het aanbrengen, met dat oude, 't welk nu geacht mag worden reeds te zyn voorby gegaan, zich eenigszins te bemoeijen, voor hun, die

al-

alrede geloofden, dat Jesus in den geest en de kracht Gods gepredikt, en zich zelven verklaard hadt de Christus te zyn?

§ 22. Met betrekking tot de eerste vraag keer ik al weder te rug tot de dingen die gebeurd zyn onder de Christelyke bedeeling, als welke altoos haare meerdere duidlykheid hebben. — Matth. XVI. 4. en Luc. XI. 29. lees ik, dat Jesus zonder 'er iets meerder by te voegen zeide: „ aan dit geslacht zal geen teken gegeeven worden dan het teken van Jonas den Propheet." —— Dit kon ongetwyffeld doen vraagen: welk teken bedoeld werdt, of 'er gezien werdt op het *verblyven in den Visch*, — dan wel op het *opschieten en verdorren van den Wonderboom*? Ja of schoon 'er ook Matth. XII. 40. op eenen anderen tyd dit werdt bygevoegd. „ Gelyk Jonas drie dagen „ &c. — alzo zal ook de Zoon des mensche drie da„ gen en drie nachten weezen in het harte der aarde." Zo verlang ik echter (als Joodsch toehoorer) naar eenig betoog, dat dit noodwendig van dood en opstanding moest verstaan worden. —— Van den *dood van Jonas* en *zyne herleeving* wordt immers geen letter gewaagd. Veeleer wordt zyn bestendig *voortleeven* in het harte der zee in de gansche geschiedenis ondersteld. — Dit strookt alleen met zyn aangetekend *bidden* Jona 3. —— Even zo kan dan hier wel op een *levendig begraaven en onafgebrooken* voortleeven tot aan den vierden dag in het harte der aarde

ge-

gezien worden. —— De welbekende uitkomst doet my echter den Samenhang tusſchen de opſtanding en den waaren zin dier voorzegging zo duidlyk gevoelen, dat ik allezins geneigd worde om te zeggen: die voorafgeſprookene woorden hadden waarlyk haar opzicht op het laatſte! Wegens het afbreeken van den Tempel en andere gezegden is boven reeds iets ſoortgelyks opgemerkt. —— En het ſchynt ook hier, dat reeds vooraf iets van deze verwachtingen gegist werdt, zo dat zelfs van daar aanleiding kreeg het gerucht: Deze verleider heeft gezegd, dat hy na drie dagen weder op zal ſtaan. Een gerucht dat zeker *van de Discipelen* niet afkomſtig zal zyn geweest, en dus die zelvde zo duistere uitdrukkingen voor de ſchaare alleen ten grondſlag hadt.

Dus ſchynt het met het Prophetisch bewys in dezer voege gelegen te zyn. 'Er waaren in het O. Testament veele zeer blykbaare aanwyzingen, wegens *dit algemeene*, dat 'er een nieuw Verbond zou worden opgericht, 't geen zich eerst by de Jooden vestigen, van daar tot de overige volken doorgaan, en alle aanbidders Gods zonder onderſcheid van geſlachten zou omvangen. Op het erkennen van Jeſus Leer als Godlyk, op het bemerken van derzelver innerlyke geaartheid, en het gadeſlaan van derzelver verbreiding en uitwerkzelen, vinden wy dat alles zodaanig beantwoordt, dat van hier aan den afloop dier voorzegde dingen, *welke dus algemeen zyn*, geen twyffel

kan overblyven. —— Hier van werdt echter geduurende de prediking van Jesus minder gebruik gemaakt dan men van vooren wel vermoeden zou, om dat na den afloop van ruimere tyden hier van eerst ten vollen kan gevonnisd worden, schoon onder de benaaming van Gods Koningryk, en het koomen van het zelve, die vervulling geduurig ondersteld en gepredikt werdt. —— Doch wanneer men buiten dit *algemeene* afdaalt tot *byzonderheden* wegens lotgevallen stand en mindere bejegeningen des toekoomenden verlossers, zo kan daaromtrent van vooren niets zo bestemd en bepaald zyn, dat men 'er niet verscheide bedenklykheden tegen verzinnen, dat men niet dikwyls zeer verlegen zyn konne, zo lang men by ieder afzonderlyk stuk alleen in dien zin acht geeft op het letterlyke, dat men alleen vraage: wat deze woorden in den samenhang zouden kunnen betekenen? zal 'er nooit een einde aan het twisten daar over koomen. — Men dient zich in dezen tot een hooger en algemeener gezichtpunt te verheffen, veele van die voorkoomende, en ieder op zich zelfs zo gy wilt betwistbaare aftekeningen in eenig verband byeen te samelen, op zulk eene wyze als myns oordeels ten uitnemendsten geschied is in de verhandeling over Gods Koningryk door J. J. HESS, welks herleezing byzonderlyk de IX^de XII. XIII. en XVI^de afdeeling ik hier wel een ieder die over dit stuk begeert te denken durve aanbeveelen. De geschillen wegens

gees-

geestelyken en letterlyken zin zal men dan wel geheel ter zyde moogen zetten. Men zal wel bemerken kunnen hoe en van waar 't gekoomen zy, dat in de dagen der ſchemering reeds veele uitdrukkingen een dieper nadenken veroorzaakten, en men zal zich by het eigen overzien gedrongen vinden om ook zelve te zeggen. — „ Hoe kwaamen deze hoo-
„ ge gedachten in uwe zielen, verlichte mannen! Wat
„ beeld zweefde voor uwe oogen, wanneer gy met
„ zulke ſterke, overeenſtemmende en nochthans ver-
„ ſchillende trekken éénen perſoon ſchilderdet. ——
„ Op welken perſoon en op welken tyd zag de Geest
„ die in u was? Buiten twyffel hebt gy voornaamlyk
„ by zulke uitdrukkingen gevoelt, dat uw geest en
„ griffel meer zeide, dan gy zelve in den aanvang
„ gedacht hadt; en echter was uw geloof en uwe
„ hoop zo groot, dat gy deze veelzeggende woor-
„ den niet weder doorſtreekt, maar derzelver ver-
„ vulling in eenen grooteren Koning van een groot en
„ beter Israel voorzaagt." HESS. I. Deel. p. 368.

Zulke ſamenzettingen byzonderlyk, als wy by gemelden Schryver pag. 374. en 375. ontmoeten, geeven dan gewislyk reden om ook met hem te zeggen. pag. 376 &c. „ Van wien ſpreekt de Propheet? van
„ den zelvden of van eenen anderen? — Indien het de
„ zelvde perſoon is, welken ik uit blyder beſchryvin-
„ gen heb leeren kennen, moet ik my over deze trek-
„ ken, vergeleeken met de voorige, uittermaaten ver-

„ wonderen : (gelyk ook de geest zegt dat men zich
„ wezenlyk over zyne uiterlyke geringheid zal ver-
„ wonderen) : — Ik zou, al ftelde ik my in de plaats
„ van den Propheet, niet eigenlyk kunnen zeggen,
„ waar op, en op welke tyden de geest die in my was
„ zag; ik zou zulks nafpeuren, en onder het nafpeu-
„ ren voor waarfchynlyk houden, dat het dezelvde
„ perfoon was, die my meer dan eens in eene luister-
„ ryke en verblydende, maar hier in eene vermengde
„ zedelyk fchoone, lydzaame, verfmaade, doch in-
„ nerlyk beminnenswaardige menfchelyke gedaante
„ voor den geest zweefde; — gedaante, in vergely-
„ king met welke de afbeelding des rechtvaardigen by
„ den Griekfchen wysgeer, hoe fchoon en hoe gelyk
„ aan deze ten opzichte van eenige trekken, echter
„ flechts eene geringe aandoening in het gevoelig hart
„ kan verwekken. — Zoonen der Deugd herleest dit
„ zedelyk tafereel! — Welk een waardig denkbeeld van
„ den besten knegt van Jehova, van den echten grooten
„ zoon van David; van den man, van wien toch ook
„ reeds in eene der voorige blyde fchilderingen ge-
„ zegd wordt. „ Die zyn leven niet acht, die door
„ „ de volken verworpen, door de heeren als flaaf be-
„ „ handeld wordt." Doch onmidlyk daar na „ voor
„ „ welken de koningen wanneer zy hem erkennen van
„ „ hunne troonen opftaan." —— Hy zy ondertus-
„ fchen wie hy zy, zeg my, gy die deze fchriften
„ met hart en verftand gelezen hebt, of gy daar in,

„ naast

„ naast het denkbeeld van Jehova, één waardiger
„ denkbeeld of character vondt. — Doch ik moet de
„ geſchiedenis niet voor uit loopen: — alleen bedien
„ ik my van het licht, dat uit het voorgaande kan
„ ontleend worden. —— Ik zag in alle Godlyke be-
„ ſchikkingen over dit volk zeer veel zedelyks; zeer
„ veel waar uit ik met regt kon beſluiten, dat het
„ ganſche ontwerp zich over het menschdom over tyd
„ en eeuwigheid zou uitbreiden. — Dit zo zynde,
„ moet ik in de beſchryvingen van het toekoomende
„ Ryk zekerlyk meer zoeken dan eene Israelitieſche
„ heerſchappy op aarde. — Zo dra ik 'er nu meer in
„ zoek, zodra ik my een verband van het zinnelyke
„ met het zedelyke, geestlyke, en meer dan aardſche
„ verbeeld; koomt dit tafereel van eenen lydenden,
„ in valsch licht beſchouwden, vervolgden perſoon,
„ my zo vreemd niet langer voor, en ik zou eer
„ zeggen dat het, zelfs met deze donkere trekken,
„ voor niemand gepaster was dan voor den zoon
„ van David. — Ondertusſchen wil ik gaarne afwach-
„ ten, hoe alles, wat in het Prophetiſche tafereel
„ zulk eene byzondere verſcheidenheid uitmaakt, vol-
„ gens de geſchiedenis in hem zal ſamenloopen."

Voor hem, die deze beeltenisſen dus eerst in het groote gelieft gadeteſlaan, en die 'er dan de lotgevallen en Leer van Jeſus mede zal gelieven te vergelyken, op zulk eene wyze als 'er in de volgende afdeelingen by den Heere HESS over gehandeld

 wordt;

wordt; voor den zulken, meen ik, zal het niet bezwaarlyk vallen, alles als een waarlyk ſamenhangend ſtuk te erkennen en eigen voldoening te erlangen: dat Jeſus niet alleen voor een Godlyk Leeraar, maar ook voor den beloofden Christus des Heere te houden zy. —– Het zal hem van wege zekere aan het Prophetiſche als noodwendig eigene onbepaaldheid, geenszins ſtooten, dat het op zich neemen van onze krankheden nu eens wordt t'huis gebragt tot de geneezing van lighaamlyke ziekten, dan eens beſchouwd wordt als voegende op zuivering en wegneeming van de kwaalen der ziele. —— Het zal hem genoeg zyn, zo maar zonder verzaaking van het gezond verſtand, het ſlaan van veele gezegden by de Propheeten op toekoomende zaaken, by hem hoogst waarſchynlyk gemaakt kunne worden; waar toe hem van dien kant de arbeid van veele nadenkende verſtanden, de laatere arbeid bovenal van den kundigen en ſchranderen STINSTRA, een dierbaare ſchat zal zyn. — En ſchoon hy geredelyk toegeeve, dat veele kleinere toeſtanden, waar op de Apostelen wyzen, hem zo duister blyven dat hy ze niet weete uit te leggen, zal hy zich van daar geheel niet gerechtigd waanen, om te gelooven, dat zy hier, in het weezen der zaake, byster en op eene waarlyk belachlyke wyze gedwaald zullen hebben, of dat zy met eene betere kennis hier in opzetlyk en met eigen medeweeten het valsch vernuft ter bevestiging van hunne goede zaak, die geen bedriegly-

lyken opſchik behoefde, te baate genoomen zouden hebben. — De groote hoofdgronden kunnen hier zeer wel haare vastigheid blyven behouden, hoe zeer wy zelfs ook nu en dan overeenkomſten meenen te vinden, die wy zelfs niet eenmaal in het N. Testament uitdruklyk aangeroerd vinden, zo als by voorb. Geneſ. XLIX. 10. &c. De zeventig weeken van Daniel en anderen — en hoe zeer ook in andere enkele gevallen, de toeſpeelingen ons zo algemeen kunnen voorkoomen, dat geene verſtandigen zwaarigheid maaken te erkennen, dat zy te houden zyn voor ſpreekwyzen van den zelvden aart, als waar mede wy nu nog van de ongeloovigen gewoon zyn en vermoogen te zeggen: dat in hen de ſchrift vervuld wordt: zich uitgeevende voor wyzen, zyn zy dwaas geworden.

§. 23. En wat nu voorts de tweede vraag van §. 21. aanbelangt, de nuttigheid naamlyk van zulk een herzicht op het oude, zy is zekerlyk dezelvde, als die, van alle uitbreiding des geloofs en wyder bevestiging in de waarheid; doende ons inzien in het groote beleid des almachtigen door veele tydperken; en die van daar ook uitneemend bekrachtigt de zekerheid, dat het buitengewoone in de handelingen Gods met de menſchen, afgeloopen zy met hem, die eenmaal verſcheenen is, en de dingen die koomen zouden zo tot ſtand gebracht heeft, dat daar mede als geeindigd zyn, die zichtbaare en bovennatuurlyke betooningen der Godlyke kracht en goedheid, welke hier den ſtervelingen tot aan de

vol-

voleindiging van deze hemelen en deze aarde geworden zullen. —— Men heeft wel eens aangevoert als of de Apostelen deze dingen ſteeds alleen tot de Jooden geſprooken, en in hunne prediking tot de Heidenen 'er nimmer van gerept hadden. Doch zonder thans op Handel. X. 43. te dringen, zyn zy, die dus ſpreeken, dan wel bedacht op het groote beloop veeler brieven, die immers dienden ten behoeve van veele nieuwelingen onder de Christenen, niet ſlechts uit de Jooden, maar ook in ſommige plaatſen, misſchien verre weg voor het grootſte gedeelte, uit de Heidenen?

§. 24. Wy ſpraaken voorheen ook ten opzichte van het enkel Euangelieſche over *voorzegging* door daaden. De vervloeking van den Vygeboom door Jeſus mag men daar onder naastdenklyk niet ten onregte plaatſen. —— En dit doet ons wat nader letten op die vertooning van zinnen — en ſchaduwbeelden, die door de ſchryvers van het N. Testament nu en dan gemaakt worden; ſtellende den Israelitiſchen Tabernakel en het heiligdom voor als eene afſchaduwing van het hemelſche; de behoudenis door de Arke als een tegenbeeld des doops; ſpreekende op éenen voorbedienenden toon wegens de geſchiedenis van Melchiſedeck; en het bedryf van Abraham met Sara en Hagar of derzelver zoonen voordraagende als doelde het op Joodſche dienstbaarheid en Christelyke vryheid. —— Ten aanzien van alle hier toe behoorende gedeelten der H. Bladeren, meen ik dit te moogen aanmerken,

ken, dat het aan de eene zyde zeer onzinnig is, daar op zulk eene Typifche Godgeleerdheid te bouwen, als veelen, van de vroegfte tyden der Christenheid af, zich met eene onbedenklyke weeldrigheid des vernufts veroorloofd hebben. Hier door verdonkerden zy ongetwyffeld veelal de duidlyker waarheden en ontdekkingen des Euangeliums; verwarden zich zelv in de grilligfte en ongezoutenfte fpitsvindigheden; en verlooren den voornaamen inhoud der christelyke heilleer, om de menfchen tot Godsvrucht te dringen, meestal uit het oog. —— Doch ik voeg 'er dan ook van den anderen kant by, dat het niet minder roekeloos en onbefchaamd is, van hier den Schryveren des Nieuwen Testaments of blykbaar onverftand te last te leggen, of hen te befchuldigen wegens eene zeer bedrieglyke omleiding en arglistigheid, met bedenkingen die by hen zelve geheel geene waardy hadden. —— Hoe! zy zouden over het geheel de begunftigers zyn geweest van dat heerfchende en overgegeevene aan eenen allegoriefchen fmaak, waar van alle verftandigen fchier een walg hebben? Hoe moet men zich niet veeleer over het fpaarzaame hier van in hunne fchriften verwonderen, by aldien men weet, hoe zeer zy die de fchranderften geheeten werden, reeds in hunne Eeuw daar aan buitenfpoorig overgegeeven waaren, en op allerlye wyzen overal geheimzinnige betekenisfen zogten? Zy die iets weeten van het oude, kunnen het niet loogenen

dat ook de Apostolische Schriften in dezen een geheel ander voorkoomen hebben zouden, zo zy bedoeld hadden ook hier in den smaak huns tyds te begunstigen. —— Is evenwel daarom alles wat hier aan paalt zo verwerpelyk dat het nooit gehoor verdiene? „ By de beschouwingen wegens den geest der voor„ zegging", zegt de Heer HESS. Deel I. pag. 372, „ vind ik wederom nieuwe aanleiding tot eene gedag„ te, die reeds by de Wetgeeving in my opkwam. Ik „ verbeelde my in dezelve, en in de geheele Godly„ ke regeering over Israël, in het klein iets gewaar te „ worden, waar aan 't eeniger tyd iets diergelyks in 't „ groote zou beantwoorden; eene *denkbeeldige* schets „ van zodaanig eene inrichting, welke alles in geest „ en waarheid zou behelzen, wat hier nog zo beperkt, „ nog zo nationaal, en echter in den eigenlyken zin „ Godlyke regeering was." —— Hoe ruim was hier voor den peinzenden geest niet al uitteweiden geweest? —— Zyn inderdaad veele gebeurtenissen, veele verordeningen in den Tabernakel en Tempel, geene wezenlyke stukken, die een welgesteld gemoed in veel nadenken en verwondering kunnen wegrukken! Wat al overbrenging op de christelyke bedeeling laat zich niet denken, by het overweegen van het bedryf van Abraham, by den last om zynen *Zoon* te offeren, als mede by de gansche geschiedenis van Joseph. Is het hier omtrent zomwylen niet veeleer te verwonderen, dat de Heilige Schryvers 'er van deezen kant *niet*

breed-

breedvoeriger op hebben ftilgeftaan? — Zy die hier van de gevaarlykfte uiterftens niet onkundig zyn, en den gemaatigden middelweg verkiezen, zy zullen op eigen gezag, den lyst dier dingen, die op Jefus en de laatere bedeeling zouden zien, geenszins naar welgevallen en op losfe gronden, die zy niet genoeg bevestigen kunnen, begeeren te vermeerderen. —— Daar de zaaken ook in de Heilige Schriften hun minder overtuiglyk voorkoomen, zullen zy veeleer van hun onderwys nog eenige naleezing doen, om zich boven al op te houden met dat geene waar over zy het meeste licht verfpreiden kunnen. —— Zy zullen zich wel wachten om althans te beweeren, dat 'er vroegtydig eene duidlyke kennis der Euangeliefche zaaken geheerscht hebbe, dewyl dit nergens verzekerd maar veeleer wordt tegengefprooken. —— En even afkeerig zullen zy zyn om in alle vroegere verordeningen geheimzinnige beduidenisfen te zoeken, met uitpluizing van alle byzonderheden in kleeding, tempelfieraad, en wat dies meer zy. Zy zullen veeleer by zich zelven zeggen: Weinig in getale en als ter loops zyn deze bybrengingen in de Schriften van hun, die ons den weg der zaligheid verkondigden. —— Zyn 'er enkele duisterheden van dezen aart in die eerbiedenswaardige Schriften, dat ik deze vry aan haare plaatze laate, en 'er my als zaaken van geringer belang niet over ontruste! De Opftellers alleen zouden my 'er misfchien de regte verklaaring van kunnen ter hand-

ſtellen! Of zou dit ook wel behooren onder die dingen, die my even weinig moeten bevreemden als het min zuivere Grieksch, waar van wy boven handelden? Hoe het zy, even gelyk daaromtrent de bovennatuurlyke inſtaatſtelling doorgaans niet betwist kon worden, zo is ook in het andere geval uit de onzekere en duistere meening niets afteleiden, 't welk het algemeen character van oprechte lieden en wel onderweezen Leerlingen van Jeſus eenigszins beſtryden zou. Dat zy ook daarom hier over het geheel myne leidslieden en wegwyzers zyn! als die ſtoffen van dezen aart ſlechts by uitneemendheid ſpaarzaam aanraakten; in hunne groote beſchouwingen van de vroegere afſchaduwingen zeer verre af zyn van eenige ongeregelde toegeevingen eener winderige verbeelding; en die voorts op het edelſte en gewichtigſte, 't geen wy nu hier te doen hebben om Gode te behaagen, geduurig en by aanhoudenheid ſtille ſtonden.

§. 25. Ten beſluite eindelyk van alles wat over het Prophetiſche des Ouden Testaments gezegd is, vergunne men my de gedagten voor te draagen, welke ten eenigen tyde my vervulden by de beſchouwing van het prachtigſte onzer Nederlandſche gebouwen, het aanzienlyk Raadhuis van het volkryk Amſterdam. —— Opgetoogen over al het fraaije en konſtige, 't geen daar myn oog verrukt hadt, niet ſlechts in de doorgaande Schikking en Bouworde, maar byzonderlyk in de zo veelerlye Sieraaden, Standbeelden, afge-

gebeelde voortbrengſelen van Natuur en Konst, of ook werktuigen des burgerlyken levens, welke daar aan te pas zyn gebracht, en die zich vertoonen zo boven de ingangen en aan de wanden, als in de afzonderlyke nisſen en het keurig lystwerk der byzondere vertrekken: —— Opgetoogen zeg ik over dit alles, — zo verbeeldde ik my dat men my daar op toegang verleende tot eene verzamelplaats, in zich bevattende alle de *vroegere en oorſpronglyke modellen*, zo als het vernuft des konſtenaars dezelve wel eer in kley of hout vervaardigd hadt, eer ze door de beitelkonst in marmer waaren uitgehouwen; en zo als deze overblyfzelen in 't gemeen, nu eens duidlyke, dan eens min leesbaare merktekenen droegen, wegens den tyd hunner fatſoeneering. —— Welke en hoedaanig, zeide ik by my zelven, zouden wel myne aandoeningen en denkbeelden geweest zyn, byaldien deze bewaarde ſchat aan my vertoond waare geweest, buiten eenige kennis van de bedoeling, waar toe het nu geſtrekt heeft, en eertyds ſtrekken zou? —— Zou ik, uit het enkel vergelyken dezer dingen met elkanderen, wel ſchier ooit den inval gehad hebben, dat deze mengelklomp van verſcheidenheden zich tot één ſchoon geheel zou kunnen veréénigen? —— Geſteld zynde dat ik dit vry duidelyk in het groote had kunnen opmaaken, of dat ik van vooren ten ſterkſten waare vergewist geweest, dat alle deze deelen tot een geheel van de ſchoonſte Symmetrie behoorden. ——

 Hoe

Hoe verlegen zou ik dan echter (zo lang de uitkomst zelve my niet verlichtte) niet geweest zyn, om aan eene onnoemlyke menigte dier konststukken haare regte plaats aan te wyzen? —— Hoe zou ik in het duistere hebben omgedwaald, op welke en hoedaanige wyze veele fraaiheden, waar van ik naauwlyks eenig gebruik kon gissen, gepastlyk, welstandig en met smaak, gebezigd zouden worden? —— Maar hoe gadeloos diep drong nu, van wege de blykbaare samenknooping, niet by my door de overtuiging, dat al dit verzamelde van den aanbeginne af tot één bepaald oogmerk gediend hadt; dat alles jaaren lang daar toe hadt medegewerkt; dat een goed gedeelte van den leeftyd des ontwerpers daar aan besteed was; en dat 'er tusschen de aangeweezene stukken, en dat geen 't welk myne oogen aanschouwd hadden, een zamenhangend verband was, 't welk allen, die eenige ervaarendheid in de Bouwkunde bezaaten, eenigermaate moest beschaamen, dat zy zelfs uit deze eerste beginselen het groote doelwit niet spoediger en volkoomener ontdekken konden, of dat zy 'er, (gelyk wel eens geschied was door hun, die zich geheel tot deze eerste toebereidzelen hadden willen bepaalen) zo onverstandig over geredeneerd hadden. —— Dus peinzende, verbeeldde ik my van nog andere mede aanschouwers des bewaarden schats omringd te zyn, en nu vond ik my in den geest machtig beatremmeld door eenigen, welke thans nader be-

wys

wys vorderden van eenig voorafgaand doel. —— De bouwſtoffen, zeiden zy, kunnen wel in het ruuwe en wilde heen zyn verzameld geweest. Zy kunnen wel geheel behooren tot andere oogmerken. Zy kunnen nu wel maar gebezigd zyn; daarom alleen, dewyl zy voorhanden waaren en zich niet kwaalyk voegden. —— Met dezen kon ik my niet wel langer inlaaten, overmits zy een licht begeerden, 't geen ik niet hooger brengen kon, dan daar toe, dat in de groote ſtukken alles zeer in 't oog liep, en dat ik voorts geloofde my op de welbevestigde erkentenisſen en overgeleverde ſtaavingen van wege den Bouwheer zelve wel te moogen beroepen. —— Ook vond ik 'er eenigen zeer lastigen, die nu tot een geheel ander uiterſte vervielen, welke niet alleen alles als opleg tot den bouw wilden hebben aangezien; maar die nu ook ſtyf en ſterk beweerden, dat zy zonder eenige aanwyzing en uitlegging, enkel by het overzien van dit alles den ganſchen toeleg duidelyk bemerkt, en aan alles tot in de geringſte kleinigheden zyne ſtandplaats zouden hebben aangeweezen; —— ſcheldende ieder een voor eenen domoor, die niet by de eerſte inleiding en de oppervlakkigſte bezichtiging terſtond raamde, waar alles zyne plaatſe vinden zou. —— Onder dezen zelfs hielden ſommigen zeer dwaaslyk ſtaande, dat de man, die het eerſte ſtuk in de voorraadkamer hadt zien plaatzen, en die reeds veele

jaa-

jaaren voor de oprichting des gebouws overleeden was, zo 't hem niet aan alle ſchranderheid ontbrak, zekerlyk daar uit een ontwerp hadt kunnen en moeten vormen van het geheel, en dat hy alle de voornaame afdeelingen daar uit zonneklaar hadt kunnen leeren. —— Dit zinnebeeldig verhaal (ik bemerk het zelv) heeft, zo als alle gelykenis, ongetwyffeld zyne zwakke zyde. Echter verbeeld ik my, is 'er machtig veel waarheids in gelegen, welke men myns bedunkens dikwerf in 't oog hadt moeten houden, by de vergelyking der vroegere inrichtingen Gods met het naderhand gebeurde.

TIENDE

TIENDE HOOFDDEEL.

Over dat geen, 't welk in het Nieuwe Testament voorkoomt ten opzichte van den Duivel en de Bezeetenen.

§. 1. Eindelyk zyn wy gevorderd tot dat zo byster moeilyke en ingewikkelde gedeelte van onzen taak, waar in wy de gezegden, de verhaalen en redeneeringen in het Nieuwe Testament, betreklyk tot de macht en werkingen der booze geesten beoordeelen, en ze naar den inhoud der opgegeeven Vraag ter toetze moeten brengen. —— Gelyk het altoos gemaklyker is, het zwakke en berisplyke van eenige oplosfing aantewyzen, dan zelve eene in alles voldoende verklaaring van het duistere aan de hand te geeven, zo moogen wy ook hier wel voorloopig belyden, dat elk bedachtzaame van deze waarheid de baarblyklykfte overtuiging zal gevoelen, wanneer hy, na het herleezen en bepeinzen van al het zo veelvuldig geschreevene aangaande dit betwiste ftuk, by zich zelven gelieft neder te zitten om te vraagen: „ Heb ik „ dezen aangaande nu die begeerlyke voldoening ge„ kreegen, dat ik meen in ftaat te zyn, den mond

„ te stoppen aan den bestryder des Euangeliums, die
„ het zelve, uit hoofde dezer inmengselen, alleen als
„ dwaas zegt te verwerpen? Heb ik die gewisheid,
„ welke my de inspraak bezorgt, van te kunnen zeg-
„ gen: „ Ja waarlyk, ik bemerk ook hier in; dat
„ „ Jesus gebooren en in de wereld was gekoomen om
„ „ der waarheid getuigenis te geeven, en bevind ik,
„ „ dat ook in dit opzicht, het onderricht, 't geen
„ „ door de Leer des Euangeliums tot my is gekoo-
„ „ men, nuttig is tot leering, tot verbetering, tot
„ „ vermaaning en onderwyzing, die naar de Godza-
„ „ ligheid is?"

§. 2. De meesten toch die hieromtrent de Joodsche begrippen aangetast, en die getracht hebben aantewyzen het onaanneemlyke om deze denkbeelden in eenige geopenbaarde Leer plaats te gunnen, waar toe bid ik u hebben zy zich meer bevlytigd, — dan om te betoogen, dat die begrippen niet alleen in zich zelven ongerymd en aanstoodyk waaren, maar dat ze ook uit eigen aart de bronnen en beginselen zyn moeten van al dat bygeloovige, al dat verleidlyke en God onteerende, waar door men in alle volgende eeuwen de menschen beangstigd, en hen geleerd heeft den Satan schier meer te vreezen, dan dien aanbidlyken Oorsprong, van wien wy niets dan alles goeds en weldaadigs verwachten moesten? —— Van daar dat men dien boozen by uitsteekendheid zich verbeeldt als een onzichtbren belaager en vyand, aan wiens

macht

macht en weetenſchap wy geene perken ſtellen kunnen, die in ſtaat is zulke omwendingen in de Natuur voorttebrengen, welke aller menſchen macht te boven gaan; omwendingen, die van wege haare boosaartige of nutteloozе ſtrekking Gode nimmer kunnen worden toegeëigend, en die evenwel de grootſte wonderheden, ooit in de wereld door Godlyke kracht verricht, niet alleen zouden evenaaren maar veeltyds overtreffen. —— Van daar dat men geloove, dat ook de mensch Verbonden met hem kunne aangaan, uit krachte van welke zyne gemachtigden allerlye onheil naar willekeur aanbrengen; wordende ook wel ſommigen boven alle verbeelding door hem gepynigd met kwaalen, waar tegen alle natuurlyke geneesmiddelen vruchtloos zyn, en die alleen, of door andere ingewydden, of door geheime bezweeringen, kunnen opgeheeven worden. —— Terwyl eindlyk deze dwaaze meening medebrengt, — dat ook de liefhebbers van God en van het goede, die geheel niets met hem te doen willen hebben, door zynen invloed op eene voor andere veeltyds verborgene, doch voor hun naar den geest inwendig blykbaare wyze, geweldig zouden beſprongen worden met zodaanige aanvechtingen, die willens of onwillens tot alle kwaad neigen, alle lust tot het Godlyk welbehaagen verdooven, en het ongelukkig deelgenootſchap aan alle verfoeilyke ſnoodheid zo wel als aan deszelvs deerlyke gevolgen, noodwendig veroorzaaken moeten. —— —— Maar hoe!

ken eener *bloote benaaming*, waaromtrent men het beweert duidlyk te zyn, dat Jesus en de zynen aan die benaaming geenen Joodschen, maar een anderen redelyker zin gehecht hebben, welke tegen het Joodsche begrip vlak uit strydig was. Staat alles dan niet volkoomen gelyk, met de gebezigde benaamingen *Messias*, *Ryk Gods*, *Ryk der Hemelen* enz.; waaromtrent door de gansche leer van Jesus openbaar was, dat 'er niet zulk een tydlyk Vorst en heerscher door begreepen werdt, als waar van *de Jooden* droomden; maar dat 'er het denkbeeld in lag opgeslooten, van een zedelyken Leeraar der gerechtigheid, een bewerker en aanbrenger van geestlyk heil. —— Zo zal dan het *schikken naar de onbetaamlyke begrippen*, in het eene geval zo min als in het andere, hier met eenigen schyn te last gelegd kunnen worden; en ook in dit opzicht de leerling van Jesus geheel andere denkbeelden hebben moeten leeren vormen van die zelvde benaamingen, welke hy voorheen in eenen zeer ongerymden zin gebezigd hadt. ——— Dan ziet! Zo ongelyk evenwel zyn de beide aangehaalde Schryvers, zo wel als meest allen die met hun instemmen, met zich zelven. —— Zo zeer schynen zy hun eigen zwak gevoeld te hebben, dat zy deze hunne verdedigde stelling geenszins ten einde vol houden; maar 't geen zy voorheen *gegeeven* hadden, nu wederom met de andere hand geheellyk tot zich schynen *te neemen*. —— Die zelvde Schryvers naamlyk gaan by andere

men doorgaans van hun tweeërlye antwoord. —— Wanneer men het grootste gedeelte dier Verhandelingen in aanmerking neemt, schynen de uitleggingen van den beroemden BALTH. BEKKER, doch wel inzonderheid die van den Schryver des *Verzuchs einer Biblische Demonologie*, door SEMLER uitgegeeven, hier op neder te koomen: „ Elk een, die de waarheid en „ het redelyk verstand bemint, moet toestemmen, „ dat 'er uit de Schriften des Nieuwen Testaments „ geenerlye wettige gevolgen kunnen worden afgeleid, ter staaving der gevoelens wegens de werkingen des Duivels. —— Zy boezemden wegens de „ regeering en liefde Gods zodaanige grondregelen in, „ welke die by de menigte erkende dwaasheden, by „ alle schrandere beoordeelaars, ganschlyk moesten doen „ wegvallen —— Zy hebben alzo dat Joodsche bygeloof duidlyk genoeg te keer gegaan. Zy geeven „ genoegzaame wenken, dat de Demonische menschen „ niets anders dan gewoonlyke kranken waaren, en „ wanneer zy van verleidingen des Satans spreeken, „ willen zy baarblyklyk daar onder niets anders verstaan hebben, dan de gewoone verzoekingen ten „ kwaade, welke den mensch door de ongesteldheid „ van zyn eigen hart of de boosheid van anderen bejegenen." —— Maar indien het waarlyk zodaanig met de zaak gelegen is, moet dan niet alle verdere twist terstond wegvallen? —— Kan 'er dan wel over iets anders te spreeken vallen, dan over het gebrui-

het vry en onbelemmerd denken in de hoogste maate eigen was, een GROTIUS, CLARKE, DOEDERLEIN en anderen, na langduurig peinzen, met den laatst beschreevenen Israëliet eene vry groote overeenkomst bezitten. Vindende zy uit eerbied voor den Zaligmaker en voor de Heilige Schriften geene vryheid, om alles wat de Jooden hieromtrent dachten, zo men maar by het Joodsche blyft, en 'er geene vindingen van laater tyd nevens hecht, zo voor geheel hersfenschimmig of althans schadelyk aan de Godzaligheid te verklaaren; hoe waarachtig het voorts ook zy, dat die geleerde Mannen nog verre af gebleeven zyn om hunne gedachten wegens dit stuk duidlyk genoeg opentelèggen, of ze met het gezond verstand en de tegenwerpingen, die hunne stelling drukken moeten, overeen te brengen.

§. 4. Die zelvde heftige bestryders, daarenboven, begaan doorgaans niet alleen deze dwaasheid, dat zy het niet aantasten van een gevoelen, 't welk zy als allerschadelykst in het Godsdienstige beschryven, met den naam van *wysheid en voorzichtigheid* gelieven te bestempelen, in eenen man, welken zy beweeren *juist* daar toe te zyn gekoomen, om de *waare begrippen van Godsdienst* in de groote hoofdzaaken althans, volkoomen en op onwrikbaare gronden aan den dag te brengen. —— Maar dat zy dan ook tevens dit geroemde voorbeeld der wysheid *deerlyk schandvlekken*, door 'er zich *in hun eigen gedrag* ten allersterksten van te verwyderen; het onbehoorlyke en verkeerde van

zulk

zulk eene gematigdheid, als zy zeggen dat Jesus was eigen geweest, schynen zy als door alle hunne poogingen te bekrachtigen. —— Reeds voor veele jaaren was my dit eene zeer geweldige tegenwerping en hindernis in BEKKERS schriften. —— Deze stoornis is niet weggenoomen, door de thans hernieuwde leezing van dat werk, waar in anders zo veele gelegenheid is, om zich over de geleerdheid, over het doorgaand goed verstand, en over de welmeenendheid van den geachten Schryver te verwonderen, en hem over den bitteren tegenstand, dien hy ontmoette, te beklaagen. —— Jezus toch die Heer en Meester, wien hy allezins eerbiedigt en bemint, (dit erkent hy openlyk) heeft zich om wyze redenen deze dwaalingen zyner Eeuw weinig aangetrokken en ze laaten vaaren onder zyne tydgenooten! —— Indien dit zo is, past 'er dan niet nadruklyk op: Wel hoe! wilt gy dan in dezen boven hem uitmunten? Zou zyn voorbeeld u niet wel een waarborg hebben moogen zyn van onschuldig te blyven, zo gy u in dit haatverwekkend strydperk nimmer begeeven hadt? Was dit by den Meester wysheid, waarom mag het dan dien naam niet meer draagen by de Leerlingen? —— Hoe kan het by u opkoomen smaadheid en laster tegen u gaande te maaken, om eene zaak, waar in Jesus u is voorgegaan met ze zich geheel niet aan te trekken, met althans door deszelvs tegenspraak de ongeneigdheid te hemwaards niet te willen vermeerderen? Hoe zeer zoudt gy u

ook hier hebben kunnen afmaaken met te zeggen: Een ieder zy in zyn eigen gemoed ten vollen verzekerd! —— Is 'er geschil over een woord, en over naamen, ik wil over deze dingen geen Rechter zyn! En indien iemand begeert twistgierig te zyn, wy hebben zulk eene gewoonte noch de gemeente Gods! —— Zo zou alles ten minsten in verband met het christlyke van één stuk hebben kunnen schynen; en 't geen men in Christus roemt, ook even zeer op dien, die zyne Eer tracht te verdedigen, toepaslyk weezen.

§. 5. Den zulken wyders die beweeren, dat de Zaligmaker en zyne Apostelen *zich in dezen allezins* naar de volksbegrippen, hoe verwerplyk en verderflyk ook, geschikt hebben; — den zulken zeg ik, moet men wyders zeer natuurlyk vraagen, zy vraagen het doorgaans zich zelven, waarom zulk een schikken in dit geval plaats greep? en zy zyn meestal eenpaarig in hun antwoord, dat dit geschiede van wege dat ingewortelde en algemeen aangenoomene dier denkbeelden, waar door alzo veroorzaakt werdt, dat het twyffelen aan, of te keergaan van dezelve, terstond alle verdere aandacht zou hebben afgewend, en ganschelyk afgesneden zelfs de genegenheid ter opmerking, op iemand, die dus tegen het aangenoomen begrip aandruischte. —— Maar waar of ten welken tyde is deze zo stoutmoedige verzekering genoegzaam en naar behooren bevestigd? —— Wanneer ik de geschiedenissen

nisſen raadpleeg, vind ik my genoodzaakt te belyden, dat deze ſtelling my zo openbaar en ontegenzeglyk toeſchynt valsch en onwaarachtig te weezen, dat ik hier bykans geenen raad weete met de oprechtheid of oplettendheid der geenen, die zulks met vertrouwen gelieven te verzekeren; ſtaande inzonderheid byster verſteld over de ſtilzwygendheid van ſommigen, die anders den ſchyn vertoonen, van het voor en tegen eener zaak volledig te willen beredeneeren. —— Niets immers blykt vooreerst klaarer uit het getuigenis van Lucas, Handel. XXIII. ℣. 8, dan dat de Sadduceeuwen geheel onbeſchroomd zeiden: dat 'er noch Opſtanding, noch Engel, noch Geest is. —— Behoorden dezen echter niet onder *de aanzienlyken des volks*, en bekleedden zy niet verſcheiden Eerampten zo in de kerk als in den burgerſtaat? Dit bericht des Heiligen Schryvers wordt niet alleen, gelyk men weet, bevestigd door JOSEPHUS, maar het ſtemt ook volmaakt overeen met JUSTYN den Martelaar, aangehaald by GROTIUS op Matth. XXII. ℣. 23. alwaar hy ſpreekt van zekere Jooden, welke ten zynen tyde beweerden: dat Engelen niets anders waaren dan onverdeelde en onafſcheidbaare krachten Gods, welke krachten God, wanneer het hem behaagde, van zich deedt uitſchieten, en weder tot zich zelven te rug trok: ἀτμήτους και ἀχωρίστους Θεου δυναμεις. ἁς ὁ Θεος βουληται προπηδᾶν ποιει, και παλιν ἀνάστελλει εις ἑαυτον. ſtaande deze meening dier Jooden aldaar over tegen het geloof der regtzinnigen,

welke van oordeel waaren, dat men de Engelen voor ſteeds blyvende en niet ontbindbaare wezens houden moest. ἰναι ἀγγελυς ἀει μενοντας και μη ἀναλυομενους. —— Maar ten tweeden, hoe hoogst merkwaardig is, ten dezen opzichte, deze anders op zich zelv zo wonderlyk verwarde voorſtelling van PHILO, *de Gigantibus*. „Quos „ alii Philoſophi genios, Moſes ſolet vocare angelos. „ Hi ſunt animæ, volitantes per aëra (ὀυς ἀλλοι φιλοσοφοι „ δαιμονας, ἀγγελους Μωσης ειωθεν ὀνομαζειν. ἐισι δε ψυχαι κατα τον „ ἀερα πετομεναι.) Nec eſt cur quisquam hoc fabuloſum exiſtimet. Neceſſum eſt enim, ut totus mun- „ dus in omnibus ſui partibus animata habeat, (ἀναγκη „ γαρ ὁλον δι ὁλου τον κοσμον ἐψυχωσθαι) quando ſingulæ ejus „ partes primariae & elementares ſibi apta continent „ animalia; terra, terreſtria; mare ac amnes, aquati- „ lia; ignis, ex igne genita; qualia feruntur plurima „ naſci in Macedonia; coelum iterum ſidera. —— „ Haec enim (intellige ſidera) in totum ſunt animae „ immortales divinaeque, & ideo moventur in orbem, „ qui motus menti maxime cognatus eſt. Haec enim „ ſingula mentes ſunt integerrimae; proinde neceſſa- „ rio ſequitur, ut & aër ſit plenus ſuis animalibus. „ Haec autem nobis ſunt inviſibilia, cum & ipſe aër „ non ſit ſenſu viſibilis. Non tamen ideo, quia non „ poſſumus animarum figuras viſu aſſequi, aër eis eſt „ vacuus; comprehendere autem eas intellectu neceſſe „ eſt, ut ſimile contemplemur per ſimile. Quod enim „ dicendum? An non omnibus terreſtribus aquati-

„ li-

„ libusque vita per aërem & spiritum contingit? Quid
„ pestilentia? Nonne aëre vitiato solet accidere, qui
„ singulos animat? Idem quando illaesus est & inno-
„ cuus, qualis solet esse flantibus auris septentrionali-
„ bus, nonne haustus purioris spiritus multum ad lon-
„ gaevitatem proficit, & credimus eum, qui alias
„ aquatiles terrestresque animantes animat, carere &
„ destitui animabus propriis? Imo contrarium credi-
„ bilius est, etiamsi reliqua elementa nihil animali-
„ um gignerent, solum aërem animalia parere, sin-
„ gulari Opificis gratia, acceptis animarum seminibus.
„ (ει και τα αλλα παντα ζωων αγονα ἠν μονος αηρ ωφειλε ζωοτοκησαι
„ λαβων τα σπερματα ψυχης.) —— Harum (ψυχων) quae-
„ dam in corpora descenderunt, quaedam semper ab-
„ horrent ab omnibus terrae partibus. —— Harum
„ sibi sacratarum ministeriis summus ille parens & opi-
„ fex uti solet, in administrandis rebus mortalium: —
„ at illae alterae, tanquam in flumen descendentes, in
„ corpus aliquando rapidissimis ejus absorbentur gur-
„ gitibus; aliquando, eluctatae contra impetum, pri-
„ mum enatant (ανενηξαντο) deinde revolant illuc unde
„ avolaverant. Hae sunt animae, supernam egregie
„ quandam doctae philosophiam, quae, ab initio finem
„ usque, meditantur mortem corporum, ut incorpo-
„ ream incorruptibilemque vitam apud illum ingeni-
„ tum incorruptibilemque adipiscantur. —— At quae
„ submerguntur, reliquorum sunt hominum, qui ne-
„ glecta sapientia dediderunt se incertis rebus & fortui-

 „ tis,

„ tis, quorum nulla refertur ad optimam nostri partem, mentem sive animam (ψυχην ἡ νουν.) sed omnes „ ad cognatum nobis corpus cadaverosum, aut ad res „ magis quam hoc inanimes: puta gloriam, pecuniam, „ potestates, honores & caetera, quae homines numquam vera bona contemplati fingunt pinguntque sibi, „ vanis decepti opinionibus. NB. Proinde si existimes animas, genios, angelos (ψυχας και δαιμονας και αγγελους) non *tam re differre quam nominibus exonera-* „ *beris superstitionis onere gravissimo.* Quemadmodum „ autem vulgus dicit bonos malosque genios, & similiter animas; sic etiam angelos alteros quidem bona „ appellatione dignos, legatos quosdam ultro citroque „ commeantes, inter Deum & homines sacrosanctos, „ propter hoc inculpabile pulcherrimumque ministerium; alteros e diverso, profanos & appellatione „ ista (angelorum scilicet) indignos, haud falso dixeris." —— Hoe vreemd dit alles luide, mogt echter een PHILO zodaanig schryven zonder verketterd te worden, en met behoud van zyne achting, meende hy, dat zyne uitlegging, hoe weinig wy 'er ons ook mede vereenigen, ter verwerping van het zwaare juk des bygeloofs dienstig zyn kon; en werdt men niet verbitterd tegen de Sadduceeuwen, schoon hunne gevoelens wel bekend waaren, dan meen ik, is het, zo ooit in eenig ander ding, door deze historische bewyzen volledig uitgemaakt, dat onder de Jooden ten tyde van Jezus, over dit onderwerp wel *zeer vryelyk en*

zon-

zonder eenigen ſchroom van kwaade gevolgen mogt geredenkaveld worden. Het is althans uitgemaakt, dat de vernietiger van alle dergelyke aangenoomen leeringen hier zelfs *een ſteun* hadt kunnen vinden in de gevoelens van verſcheiden Geleerden; dat hy 'er zich op zou hebben kunnen beroepen; en dat alzo die oplosſing, welke men in dezen nopens het gedrag des Zaligmaakers geeven wil, dat hy zich hier in naar de volksgevoelens *moest* ſchikken, wilde hy al zyn ovrig bedryf niet vruchtloos maaken, voor den liefhebber der waarheid onaanneemlyk is, zo lang deze blykbaare getuignisſen der oudheid ons daaromtrent in den weg ſtaan.

§. 6. Het verdient ook nog eene korte aanmerking, hoe de onderſtelling, dat Jeſus zich in dezen geheel naar de volksgevoelens geſchikt hebbe, zeer gereedlyk de Apostelen in dit byzonder geval van allen blaam ontheffen moeten. Deze zouden dan gewislyk vertoond moeten worden, als daar in volkoomen ter goeder trouw *gedwaald*, en met de menigte *hebbende medegeloopen.* Zy toch waaren genoomen uit de laage volksclasſen. Zy koesterden alle de gemeene dwaalbegrippen der Jooden. Is hun derhalven hieromtrent geen onderwys, ganschlyk geene last gegeeven om 'er zich tegen te verzetten, zy zyn dan ook zichtbaarlyk buiten het geval van 'er zich naar *gevoegd* te hebben. Zy bleeven gelyk ze eertyds waaren. En het ganſche onderzoek, 't geen hier onze aanmerking kan verdienen,

nen, zou zich alzo alleen bepaalen moeten tot dat geen, 't welk Jesus raakt, en hem of bezwaaren of verontschuldigen kan.

§. 7. Met het gezegde zouden wy geacht kunnen worden te volstaan tot het eigen doelwit der Vraag. —— Hadden de volksbegrippen hieromtrent geheel *geene betrekking tot het Godsdienstige*, dan is het dwaasheid te vraagen waarom Jesus 'er zich niet mede bemoeide. Het was dan even min zyn vak, hier over te spreeken als over gebrekkige gronden van sterrekundige berekening. —— Maar stonden die begrippen der waare Godsdienstigheid en de zuivere kennis van God en zyne werkingen dadlyk in den weg, dan ook meenen wy beweezen te hebben, dat het gedrag des Zaligmakers daaromtrent, niet verklaard, niet opgehelderd en verdedigd wordt, door te antwoorden, dat hy zich in dezen naar die vooroordeelen geschikt en den schyn van dezelve toetestemmen heeft aangenoomen, of van wege den toestand der tyden onvermydlyk moest aanneemen. Dit laatste, waar mede men zo veel op heeft, wordt door de aangehaalde historische blyken genoeg wedersprooken: om niet te zeggen, dat men 'er althans meer stilzwygendheid over hadt kunnen in acht neemen. En het eerste sluit byzonder weinig op den geheelen toestand van hem, die gekoomen was om zich aan het bestryden van het schadelyke gansch en al opteoffeeren. —— —— Zou dit gezegde geen gehoor verdienen? Zou het niet waarachtig

achtig blyven ? of-schoon ook de Schryver dezes voluit beleedt verder met dit gansche stuk, zo als het in de Euangelien voorkoomt, zeer verlegen te zyn, en deswege nooit tot eenig vast systema, tot eenige wel aan een verbonden oplossing te hebben kunnen geraaken; overal zwaarigheden te vinden; veele redelyke uitleggingen van enkele en afzonderlyke gezegden goed te keuren, ze volkoomen te billyken; en echter geen genoegzaamen grond vernoomen te hebben tot eenige uitspraaken aan de een of andere zyde des grooten geschils waar op hy durft aftegaan; verkiezende daar omtrent liefst het stilzwygen, en zich houdende aan de spreuk:

Non ego sum veterum, non asfecla, amice, novorum.
Seu vetus est, verum diligo, sive novum.

Waarlyk 't is te gelooven, dat veele Godgeleerden, zo men in hun harte zien kon, en zo voorts de blykbaarheden van het Euangelie op hunnen geest eenen overweegenden invloed hebben; 't is te gelooven zeg ik, dat veelen zich jaaren lang, en voor 't grootste gedeelte huns levens, daadlyk in dit geval bevinden: zynde tevens ten uitersten beschroomd om dit onderwerp te roeren, vermits zy zich zo dra niet onderwinden het onvoldoende van veele nieuwere Bybeluitleggeren aantetoonen, of die zelvde Schriftverklaarers, die hunne opgeworpene gissingen met zo veel vertrouwen aanpryzen, en die, om dat zy geen weder-

ſtand vonden die eenigzins redelyk was, den toon gegeeven hebben, betoonen zich terſtond gereed, om alles wat zich tegen hen verheft, te rangſchikken onder dat domme en ydele gemeen, 't zy van burgers, 't zy van geleerden, 't welk al het bygeloovige verduwen, al het onzinnige aanneemen kan, en 't geen van daar alle aanſpraak op de eerbiediging van hun oordeel en gezond verſtand als geheel verlooren heeft. —— Zeer vermoedelyk echter is het, dat gy iets meer begeert van den Schryver, wien de nu gemeenzaame oplosſing van ſchikking naar volksbegrip in den gewoonen en zyns oordeels hier verachtelyken zin niet behaagen kan. Vermoedelyk is het dat gy waar 't mooglyk van de naſpooringen, welke ter dezer gelegenheid op nieuws wegens dit ſtuk in 't werk geſteld zullen zyn, eenigen vrucht aan uwe lezeren en der wereld in 't gemeen wilt hebben medegedeeld. —— Op dezen voet waag ik het, dit volgende in het midden te brengen, waar in ik echter minder eenig ſtelzel zal voordraagen, dan wel de voornaame ſtukken aanwyzen, waar op men in de navorſchingen deswege meer bedacht hadt moeten zyn, en die naar 't my toeſchynt, door de meesten deerlyk uit het oog verlooren zyn; en wel vooreerst:

Over

Over den Satan of Duivel, als medewerker in het zedelyk kwaad.

---

§. 8. Zy die met den oorspronglyken Grondtekst eenigszins bekend zyn, (en dit moeten wy hier onderstellen) weeten allen, hoe de woorden, δαιμων, δαιμονιον, δαιμονιζομαι, δαιμονιζομενος, (die men als Dæmon en Dæmonische best onvertaald hadt behooren te laaten) zy weeten allen, zeg ik, hoe die woorden bestendig op *zieklyke ongesteldheden van het lighaam en de ziel* toegepast worden, derwyze dat *het deugdelyke of snoode des caracters* van den persoon, die een Dæmon hadt, daar by nooit wordt aangeroerd. —— Terwyl in tegendeel altoos, ten minsten zeer doorgaande, van Διαβολος en Satan, daar alleen gesprooken wordt, alwaar *ondeugd* met *een gezond lighaam* aangeweezen wordt. Zeer zorgvuldig mag men zeggen, heerscht deze onderscheiding door het gansche Nieuwe Testament. 'Er zyn daaromtrent slechts eenige zeer weinige uitzonderingen. De taal namelyk van Jesus wegens eene vrouwe, welke hy zegt dat de Satan nu agttien jaaren gebonden hadt. De verwisseling van Dæmon met Satanas in den loop der redeneering Matth. XII., en misschien de gezegden van Paulus, iemand den Satan

overgeeven tot verderf des vleeschs en ter behoudenis van den geest, als mede de Engel des Satans, en: de Satan heeft my belet. Over welke uitzonderingen het misſchien te pas zal koomen in 't vervolg nog iets te zeggen. —— Men vergunne my dan de verbeelding, dat alle die plaatzen, waar in ik de Dæmoniſche werkingen op den mensch en den natuurlyken ſtaat zyns lighaams of zyner ziele aantref, men vergunne my zeg ik, de verbeelding, dat alle die plaatzen eens voor een poos ganſchelyk uit mynen Bybel doorgeſchrapt zyn, en ik ze in geen eenen Tekst des Nieuwen Testaments meer vinden kan, zo dat ze myne aandacht geheel niet afleiden; zo zal ik dan toch voor my moeten hebben enkel die gezegden, waar in by *de bewerking des zedelyken kwaads* de Satan of διαβολος, als daar aan eenig deel hebbende, dikwerf te vooren koomt.

§. 9. Dit geſteld zynde, hoe grootlyks moet het my dan niet verwonderen, ('t geen niemand byna ſchynt opgemerkt te hebben, niemand althans te regt heeft aangedrongen, en 't geen echter een der eerſte en duidlykſte facta is) hoe moet het my dan niet uitermaate verwonderen, dat ik in het ganſche Nieuwe Testam. geen een eenige plaats ontmoete, alwaar ik *eenen Jood* over ondeugd en zedenloosheid ooit *met deze bewoording* hoor ſpreeken. —— In de veelvuldige verhaalen van 's Heilands geſprekken met de tydgenooten, moest ik toch vermoeden, dat ik zeer dikwyls den Jood voor my zou hebben, als in deze *zyne hem eigene taal* over

boos

boosheid en ondeugd redenkavelende; waar uit ik alzo gelegenheid zou vinden, om naar den aart zyner denkbeelden, uit zyn gesprek zelve te gissen; even zo als ik in die opgetekende verhaalen telkens aanleiding vind, om uit de voorkoomende bewoordingen en vraagen, of ook antwoorden en verzekeringen, de joodsche gevoelens op te maaken over den Messias, over de schriften van Moses, over den toekoomenden staat &c. — Dan ziet alles is hier vruchtloos; Nimmer verneem ik de woorden Diabolos, Satan, of iets dat daar aan paalt in den mond van *één eenigen.* Zelfs niet in eenige *vraag*, *opmerking* of *eigen voorstel* van de zo geheel *Joodsche discipelen* geduurende hunnen omgang met den Zaligmaker. —— By het leven van Jesus is *hy het altoos zelve* die deze benaaming het eerst in het gesprek invoert en te pas brengt; die dezelve invoert, ook daar ter plaats alwaar 'er geene voorafgaande aanleiding toe was, alwaar andere benaamingen en zegswyzen, die in zyn onderwys voorkoomen, zich even goed naar ons oordeel voegen zouden. — En na het verscheiden van Jesus, zyn het telkens de Apostelen, die in hunne schriften, *geheel ongevergd en zo ver wy kunnen zien zonder eenige noodzaaklykheid* hier mede voor den dag koomen in waarschuwingen, in vermaaningen en bestraffingen. —— Als in 't voorbygaan merke men op, welk eene gewichtige tegenwerping dit al wederom zy tegen de stelling: dat de Jooden hier mede *zo door en door vervuld* waaren, dat men aan de bestryding niet

 zou-

zou hebben durven raaken. —— Dan toch zouden wy het wel hier en daar *in de Joodsche redenen*, die geboekt zyn, vinden ingevlochten.

§. 10. Terwyl ik op dit zo geweldig bevreemdende peins, schiet my wel ras te binnen, deze niet min blykbaare opmerking, hoe in den styl der Jooden, alomme goede en kwaade gesteldheden derwyze voorkoomen onder persoonlyke verbeeldingen, dat het dwaasheid zyn zou die bewoordingen naar den letter uit te pluizen, dewyl wy den zin volkoomen bevatten, en echter nooit, zelfs van verre gewoon zyn te denken om hier eenen eigenlyken werkenden persoon in te brengen, wiens medewerking, bystand, of invloed daar by plaats gehad zou hebben. —— Zo leezen wy van *Kinderen des Toorns*, *der Beloftenis*, *des Koningryks*, *deezer Eeuw*, *der Helle*, *des Lichts*, *des Daags*, *der Ongehoorzaamheid*, *der Opstanding*, *des Verbonds*, *der* [illegible], *deezer Wereld*. — Ook met behoud van iets soortgelyks spreeken wy nu nog van een *kind des doods* te zyn: en vinden 'er niets ergerlyks in, wanneer iemand zegt dat de *zonde* en de *dood heerscht*, of dat deeze, byzonderlyk de laatste, iemand onzer bekenden hebben weggerukt.

§. 11. Voorts zie ik op de bekende plaatsen 1 Timoth. III. v. 11. 2 Timoth. III. v. 3. Tit. II. v. 3. alwaar het manlyk en vrouwlyk meervoudige van *diabolos*, zynde Duivels en Duivelinnen, baarblyklyk moet vertaald worden door *agterklappers* en *lasteraa-*

res-

ressen. —— Ik bemerk dat Petrus geheel geene verwondering laat blyken, wanneer Jesus tegen hem zegt: gaat achter my weg Satanas. —— Dat het zeggen wegens Judas: dat een van hun een Duivel of διαβολος was, even zo verstaan werdt, als of 'er gezegd werdt: een groot en kwaadaartig boosdoener bevindt zich onder u: —— van hier meen ik regtmaatig te moogen besluiten: zo zal dan toch ook wel het zeggen: dat de Duivel in Judas voer (dewyl 'er niets zichtbaars aan of om den man blykt waargenoomen te zyn) dit moeten aanduiden. Toen werdt de gansche overgaaf aan het snoode by den man volkoomen. Het besluit werdt by hem onbeweeglyk, om zich aan de zonde vast te houden, en niet te rug te keeren voor hy zyne lusten bot gevierd hadt.

§. 12. Verders verneem ik met de helderstschynende blykbaarheid, dat alomme, de gansche Schrift des N. Test. door, alle spreekwyzen, die met melding des zedelyken kwaads en der verzoeking, *van den Duivel* gewaagen, juist even zo werden opgevat, en dat zy door die geenen, tot welken zy geschieden, blyken opgenoomen te zyn, als of die zelvde dingen nu met onze gewoone spreekmanieren op eene andere wyze werden uitgedrukt. — Zeer merkwaardig is het dat Euangelist Joannes geene eene genezing eens bezetenen geboekt heeft, en dat hy juist die geene is, by wien schier de meeste der gesprekken voorkoomen, waarin de Zaligmaker zelve zyne redeneeringen hier

op

ven, dat zy geen beroep overig hadden op eenige macht, die zy niet zouden hebben kunnen wederstaan, en dat alzo de daar zynde boosheid, en het onverantwoordlyke hunner verkeerdheid deswege, alleen de reden was, dat deze benaaming op hen toepaslyk was. —— Wanneer ik ook de toespraak tot Petrus in aanmerking neem: Simon Simon, de Satan heeft uliéden zeer begeert te ziften als de Tarwe, en aan my zelven vraag: Wat zullen de Leerlingen van Jesus hier by toch wel gedacht hebben? zo is het schier uit hun antwoord middagklaar, dat zy niet begreepen daar door te zullen worden blootgesteld aan eenige beproevingen, in haaren aart verschillende van de gewoone aanzoekingen tot zonde. —— Dan toch zouden zy naar byzondere hulpmiddelen daartegen gevraagd hebben. —— Zy verstonden het alleen zo, dat naar den gemeenen aart aller menschelyke verleidingen, zwaare toestanden hun voor de deure stonden, en zulke benaauwende omstandigheden, waar in de vrees of de begeerte hen lichtlyk van de goede trouw en de betaamende oprechtheid zouden doen afwyken; en daarom antwoordt Petrus 'er ook terstond zonder bedenken op: Heere ik ben bereid ook met u in den dood te gaan.

§. 13. Dewyl nu Jesus het goede en heilzaame voor den mensch steeds op 't oog hadt, en hen tot God en de hoogste gelukzaligheid zogt op te leiden, zo is het van daar, dat hy al het booze, alles 't geen

hem tegenſtondt en zyne leer zogt te onderdrukken, beſtendig voordroeg als het werk der zonde, der boosheid, der ondeugd en des Duivels, byzonderlyk de vervolgingen, waar mede deze zyne leer zou aangevallen worden. —— In de ééne plaats echter moet men zeggen, dat *dit laatſte denkbeeld* meer bepaaldlyk is ingeſlooten, terwyl het in de andere meer verwyderd is, ja zelfs geheel niet onder die bewoording kan begreepen worden. —— En dit niet te onderſcheiden, altoos het zelvde denkbeeld als heerſchend te willen behouden, heeft ſomtyds zeer ongelukkige verklaaringen te weeg gebracht; — zo als daar gezegd wordt: geeft den Duivel geene plaats; wederſtaat den Duivel en hy zal van u vlieden, en dergelyke, alwaar toch om *het wederſtaan der vervolgers* in 't geheel niet kan gedagt worden —— Wanneer men hier over in 't algemeen nadenkt, en vraagt: welk gebruik de menſchen konden maaken van deze en dergelyke vermaaningen: om ſtaande te blyven tegen de listige omleidingen des Duivels; om toetezien dat hy over hen geen voordeel kreege; zo lydt het geenen twyffel, dat zy hier toe geene andere behoedmiddelen begreepen noodig te zyn, dat 'er ook met geene mooglykheid hier toe eenige andere behoedmiddelen konden worden opgegeeven, dan even die zelvde, welke een ieder moet aanwenden, om zich te wapenen tegen alle wereldſche verleiding, zo als wy ze nu noemen, de opkoomende lusten te bedwingen, dezelve door reden en door oeffeningen van

Gods-

Godsvrucht tot gehoorzaamheid te brengen, en daar toe alle behulpzels van gebeden, overdenkingen en waakzaamheid beſtendig in het werk te ſtellen.

§. 14. Men moet bekennen, alle de bygebrachte bewoordingen ontleenden haaren oorſprong van, zy vonden in zo verre haar ſteunſel in zekere erkentenisſen wegens een of meer booze weezens buiten den mensch aanwezig, die den oorſpronglyk voor hun van God beſchooren ſtaat deerlyk te ſchande gemaakt hadden, en tot een onherſtelbaar onheil veroordeeld waaren, uit hoofde waar van alles, wat tegen den wille Gods en zyn heilig welbehaagen is aangekant, genoemd mogt worden, *het werk van zyne dienaars*, *believers*, *broeders*, *medeſtanders*, *werktuigen en deelgenooten.* —— Maar zou Jeſus dit hoofddenkbeeld, van waar 't ook gekoomen zy, wel geheel hebben willen vernietigen? —— Is 'er zwaarigheid in toeteſtaan, dat hy 't veeleer bevorderen, en in zo verre wilde voortplanten, als het geen ſtuk bleef van ydele nieuwsgierigheid en derzelver voldoening; maar in zo verre het ſtrekte ter geduchte aandenking, dat ook in andere gedeelten van Gods groote heerſchappy, eenigen met zeer voortreflyke bekwaamheden begunſtigd, zich de blyvende liefde des Opperheers onwaardig gemaakt hadden; tot ſnoode verharding in de boosheid vervallen waaren; en zich eene ſtraffe en toorn hadden op den hals gehaald, die ten allen tyde het regtvaardig oordeel Gods over het kwaade zeer openbaaren, en ook daar in zou medewerken

 ter

ter zyner verheerlyking, als den hoogst heiligen, die een gruwel heeft aan de boosheid? —— Men kan wel niet zeggen, dat hieromtrent ergens iets als eigen leer en noodige onderrichtinge des geloofs in de Heilige Bladeren voorkomt. Doch is dit niet even zeer waarachtig ten opzichte van alles, wat de goede Engelen betreft? —— Even gelyk van deze laatste wel geene uitdruklyke geloofsartikelen voorgedraagen, en echter hunnentwege van tyd tot tyd zodaanige kundigheden ondersteld en goedgekeurd worden, die van daar met het onderzoek en geloof der openbaaringen Gods, in een naauw verband schynen te staan; zo laat het zich ook niet loogenen (*hoe weinig ook zulk* eene voordracht tot de eigene kracht en beoeffening der Godzaligheid schyne by te draagen) dat onder alle de gezegden wegens den Duivel, (hoe en van waar ook die eerste kennis zy opgekoomen) geduuriglyk heerscht de voorstelling van een Opperhoofd en van medeleden eener zeer verachtlyke bende van de zodaanigen, die eenen uitneemenden staat deerlyk te niet gemaakt hadden, en tot welker afschuwlykften toestand ook dit zelvde behoort, dat zy van God en zyne gemeenschap verwyderd, in verwoesting en ellende, in zonde en godloosheid hun welbehagen hebben; dat zy vyanden zyn en blyven van het rechtvaardige, reine, eerlyke en welluidende. —— Wy vinden hier en daar deswege beschryvingen, die toch by allen die de Heilige Schrift met eenige eerbiedenis lee-

leezen, op iets wezenlyks zien moeten, als het vuur 't welk den Duivel en zyne Engelen, zyne medeſtanders, vrienden en begunſtigers, bereid is; midsgaders alle die plaatzen, die ons van hun misdryf of hunne ſtraf zoodaanig iets melden, waar van wy wel een algemeen begrip van verharding en hardnekkige ongehoorzaamheid vormen kunnen, doch waaromtrent de byzonderheden altoos met duisternis omzet blyven. —— Die hun beginzel niet bewaard, en hun eigen woonſtede verlaaten hebben; kan zeggen; die de hun opgedraagen heerſchappy zeer ſlordig bediend, en het hun aanbevoolen werk ganſchelyk verwaarloosd hebben. —— Strik des Duivels, oordeel des Duivels, kan of aanduiden ſoortgelyke zonde, woestheid of hoogmoed; of ook zien op een zelvde uiteinde en rampſpoed met hun, over wien daarom de macht der duisternis, en het geweld, de elendigſte ſlavernye der boosheid, in den volledigſten zin gekoomen is; zo dat zy in de hun verordende plaats geworpen zynde, den ketenen der duisternis zyn overgegeeven, of zo als elders gezegd wordt, met eeuwige banden tot het oordeel des grooten dags onder de duisternis bewaard worden. —— Zo kan de kennis welke Jeſus bezat, wegens den toeſtand dier rampzaligen in andere gedeelten der Godlyke heerſchappy, by hem zeer wel de aanleiding geweest zyn om die manieren van ſpreeken goedtekeuren, en 'er anderen in voortegaan. Die gezegden ganſchelyk aftekeuren, zou hem met de Sadduceeu-

ceeuwen éénе lyn hebben doen trekken, 't geen hy in geenen deele wilde. Hy begeerde het denkbeeld te behouden van de gelykvormigheid der ongodsdienstigen in geaartheid en lotgevallen met zeer veroordeelde Engelen, en alles te doen strooken met zyne groote bedoeling om van het booze, de menschen opteleiden tot heilige en waardige gezindheden, tot het eigen getuigenis dat zy met God vereenigd, en van het ryk der duisternis afgescheiden waaren.

§. 15. Al dat zelfde 't geen op boosaartig ongeloof, op zonde en tegenstand tegen de waarheid past, schryft daarom ook Jesus veelal toe aan, en bevestigt het, of houdt het staande van den *Duivel*, *zeggende* van hem: dat hy een menschenmoorder is van den beginne; dat hy in de waarheid niet is staande gebleeven; geene waarheid in hem is; dat wanneer hy de leugen (alle bedrog en valschheid) spreekt, hy dan zyne geaartheid volkoomen openlegt; zyne groote begeerte en wensch vervuld, als zynde een leugenaar en de Vader derzelve, zo dat alle tegenwerking tegen het goede tot hem t'huis gebracht wordt, en als het gestrooide zaad zyns onkruids te beschouwen is. —— En waarlyk wanneer ik hier niet slechts op de bewoordingen en derzelver herkomst of betekenis acht geeve, maar ook de blykbaare gevoelens en indrukken der menschen raadpleeg, zo als zy in de geschiedenis zichtbaar zyn, zo weet ik naauwlyks waar ik hier eenig misbruik, eenige spoor van ydel bygeloof zoeken of vinden

den zou. Hoe dikwyls doen wy zelven het afgetrokken denkbeeld der boosheid in 't gemeen onder eene persoonsverbeelding voorkoomen? Alles wat daar onder kan begreepen worden, past op dien διαβολος of Satan, dien ik hier verneem, alleen met dit onderscheid, dat hier *veele boozen, een Ryk der boosheid, een booze by uitnemendheid*, niet als hersſenbeeldig, maar als dadelyk aanwezig zynde, voorgedraagen worden. —— Ontmoet ik in de Heilige bladeren of by de Jooden ooit iemand, die meende buiten zyne bewilliging van den Satan overheerd, en daar door verwerplyk by God te worden? —— Gelooft aldaar iemand van zyne gemeenſchap en zamenſtemming met den zelven, anders te kunnen oordeelen, dan uit de verkeerde beweegingen en lusten die in hem woonden? —— Verbeeldt zich iemand een vriend of onderdaan des Satans te worden, op eene andere wyze, dan door de kwaade overleggingen des harte aantekweeken en te koesteren? Waar lees ik in het ganſche Nieuwe Testament iets dergelyks? By niemand vind ik zulke gevoelens. De vermaaners bezielen gansch andere denkbeelden, en zy toonen alomme bewustheid, dat hunne toeſpraaken ook in een beteren zin werden opgevat. —— Hoe openbaar is niet geduurig het *Synonyme* of eenzelvige der betekenis, in uitdrukkingen die op het eerſte aanhooren geweldig ſchynen te verſchillen. —— Zo zeiden de Apostelen, dat Jeſus gekoomen was om de werken des Duivels te verbreeken;

even

even gelyk zy zeiden, dat hy zich hadt overgegeeven om ons te verlosſen van alle ongerechtigheid. —— Dat hy ons verlost heeft van de macht des Satans, of dat hy ons vrygemaakt heeft van de macht der duisternis, en wy overgebracht zyn in het koningryk des Zoons Gods. —— Dat de Duivel het geweld des doods hadt; of dat de dood de prikkel is der zonde. —— Wanneer Jezus zeide: ik zag den Satan als een blikſem uit den hemel vallen! kan toch niemand, zelfs naar het Joodsch begrip, dwaas genoeg zyn, om den Satan perſoonlyk in den hemel te plaatſen. Niemand der Toehoorers kon het met mooglykheid anders begrypen, dan: ik zag het geweld der *boosheid*, de macht der ondeugd, die nu als hemelhoog verheeven is, zeer ſchielyk en als plotſelyk vernederd. —— Wanneer Paulus aan de Romeinen ſchryft Rom. XVI. ỳ. 20. de God des Vredes zal den Satan haast önder uwe voeten verpletteren. Wat kon dit in den eigen geest der hoorders anders aanduiden, dan „ de hul„ pe Gods zal u wel dra van den onzinnigen tegen„ ſtand bevryden." —— Zo ook 2 Corinth. XI. 14. de Satan zelv verandert zich in een Engel des lichts; en ỳ. 11. zyne gedachten zyn ons niet onbekend, *voor*: „ de boosheid zelve kan de gedaante der welmeenende „ Godsvrucht aanneemen. Ik ben wel onderricht, „ hoe het kwaade ons van alle kant zoekt aantegrypen, „ en wy daartegen als tegen eenen vyand, die allerlye „ listige aanſlagen ſmeedt, geduuriglyk te waaken hebben."

ben. —— By den raad om den Duivel geene plaats te geeven, of by het vermaan 1 Corinth. VII. ℣. 5. aan den gehuwden, zal toch wel niemand den inval gekregen hebben, om hier naar eenige byzondere behoedmiddelen te vraagen. —— 1 Timoth. IV. ℣. 1. ſchynt my toe eene voorzegging te behelzen wegens zulke tyden, waar in de menſchen van het geloove afvallen en dwaalgeesten navolgen, zeer ſnoode verderflyke en duivelſche leerſtellingen zouden aanhangen. Dan ik weet dat hier niet διδασκαλια διαβολων maar δαιμονιων gelezen word. BEKKER brengt dit tot leere wegens de Duivelen; even gelyk leere der doopen, leere wegens den doop aanduidt. Doch is BEKKERS boek dan in zyn zin zelve niet eene διδασκαλια δαιμονιων? Is leere der Apostelen altoos leere wegens de Apostelen? Wy behoeven hier zo ſcherpzinnig niet te zyn. Ik neem het liever hier byvoeglyk, en ben niet vreemd van te gelooven, dat dit behoort onder die weinige plaatzen, alwaar δαιμων met διαβολος of Satan verwisſeld wordt, waar van ik voorheen iets zeide, en waar van in 't vervolg nog een woord te zeggen valt.

§. 16. De geſchiedenis van 's Heilands verzoeking voor als nog aan haare plaats laatende, hebben wy dus in het groote overgezien, zo de gedraagingen van Jeſus en de Apostelen, als de gevoelens en indrukken der tydgenooten wegens den Satan, als voorſtander en medewerker des zedelyken kwaads, zo als die gevoelens en indrukken boven al invloed hadden op

de betrachting. —— En wat toch is hier uit zichtbaarer, dan dat en de bestryder dier gevoelens en de voorstander derzelve, zo als de Schriftuur 'er over spreekt, het zo volmaakt eens moeten zyn in *al het praktikaale*, dat 'er deswege zelfs geen verschil onder hen geopperd kunne worden. Beiden hebben zy allezins dezelvde regelen, voorbehoedzelen en kenmerken, zo om *het kwaade te vlieden*, als om *den boozen over zich niet te laaten heerschen.* —— En wanneer men 'er over nadenkt, zal men het niet licht mooglyk vinden, dat de een hier omtrent iets op 't papier zou zetten, 't welk de vermeende tegenstrever niet met andere bewoordingen even zeer genoodzaakt is toeteftemmen. —— Slechts by naame is my hieromtrent bekend eene Verhandeling van TOELLNER: *die Lehre von den Versuchungen des Teufels ist nicht practisch*, *in Theol. Untersuch.* T. I. S. 2. pag. 200. — Zo kunnen dan de twistende partyen hier enkel onderscheiden zyn in het *Theoretische.* —— In de gevoerde geschillen over dit Theoretische intusschen, schynt men zich doorgaans te veel bepaald te hebben tot de enkele voorstellingen der Heilige Schrift wegens *het kwaade.* Men schynt niet naar behooren indachtig geweest te zyn aan de zo zeer in 't oog loopende *gelykvormigheid van eenen soortgelyken voordracht der Heilige Schrift nopens al het goede en heilzaame.* —— Groot en verheven is het denkbeeld van zulke uitmeenend heilige en nu reeds in hoogeren rang geplaatste

Wee-

Weezens, die zich in zo verre onze zaaken aantrekken, dat zy de raadflagen Gods ons ten goede aanbidden, dat zy zich verheugen over onze Godsvrucht, zich zeer verblyden over de bekeering eens zondaars, ons in hunne nabyheid te gemoete zien, en zich volvaardig betoonen tot alles, wanneer zy als gedienftige geesten worden uitgezonden ten nutte der geenen die de zaligheid beërven! Uit alle deze wetenfchap echter vloeit ten hunnen opzichte niet voort eenige verplichting tot dienst of eerbewys. Daartegen worden wy veeleer opzetlyk gewaarfchouwd. —— Ja fchoon alle goede opwekking aan dezen byftand, of aan *den geest van God toegeëigend*, en het zelve als *een vrucht van deszelvs inwooning* befchouwd mooge worden; zo brengt echter deze leer ganschlyk geene verandering te weeg in eenige onzer ondervindingen, of in de maatregelen, waarnaar wy ons ter volftandigheid in heiliging te beftuuren hebben, als waar van wy alleen uit de gevolgen en zichtbaare uitwerkzelen te oordeelen hebben. —— Zeer onrechtmaatig bezwaart men daarom de zulken, die de fchriftuurlyke gezegden wegens den διαβολος niet geheel ongepast keuren, daar mede, als ftelde hun gevoelen den op zich zelv reeds zo zwakken mensch aan meerder verleidingen bloot, dan hem van natuure zouden omringen; en als waare het Gode onteerende, zulk een doen van verachtlyke en hem vyandige weezens toetelaaten. —— Hier mede toch zou al de *werking ten goede*, die hy even zeer

 toe-

toeſtemt, wel in *evenwicht* gebracht moogen worden. —— En hy zou 'er bovendien met grond op moogen antwoorden: „ Myne uitlegging brengt toch geen „ meer kwaad in de wereld dan 'er wezenlyk in is. „ Ik ſpreek niet van eenig meer mooglyk kwaad, dan „ gy en ik te zamen verneemen. Gy erkent dat in „ 's menſchen geest veele ongeregelde lusten en eerſte „ nog onſchadelyke neigingen, die hy niet altoos ver- „ hoeden kan, opkoomen, en waar van hy de eerſte „ bronnen, die hem egter verre kunnen wegſleepen, „ niet in ſtaat is uittevinden. Gy erkent, dat de op- „ wellingen van ons eigen hart en de geweldige boos- „ heid van anderen, zedelyk kwaad en elende berok- „ kenen in eene maate, welke toelaating gy met het „ heilige en goedertierne Gods dikwerf bezwaarlyk „ overeen kunt brengen. Dit aanwezige kwaad is on- „ ze gemeene grondſlag. In het bedryven daar van „ geeven wy beide den mensch ganſchelyk de ſchuld. „ Over listigheid, macht, en wyze van werking der „ geenen, die ik als medegenooten in het kwaade aan- „ tref by de Heilige Schryvers, belyd ik volmaakte „ onkunde; even zeer als ten opzichte van de manier „ des invloeds, de ſterkte des aandrangs, of de al- „ toos behoorlyk geplaatste welmeenendheid der *goede* „ *Engelen*, zynde het een en het ander, hoedanig „ het ook weezen mooge, altoos onderworpen aan „ de groote beſchikking en het oppertoevoorzicht des „ Heere. —— Zo veel meen ik ſlechts in 't gemeen

„ te

„ te moogen beweeren, dat *en het goede en het kwaade*, „ zo als het op deze wereld gebeurt, niet zo gansch „ en al *geizoleerd* is, en op zich zelven staat, dat „ andere wezens in de uitgebreide Schepping Gods „ daar van onkundig, daaromtrent geheel onverschil- „ lig en belangloos, of ook ten eenemaal werkeloos „ zyn zouden. — Naar maate der onderscheiden „ geaartheden derzelve, meen ik ook wel te moogen „ opklimmen tot de gedagte, om my dezen voorte- „ stellen, als getuigen, aanschouwers, liefhebbers en „ begunstigers, van het snoode of van het braave, „ zo als het met hunne hoogstbeminlyke en gevestig- „ de reinheid, of met hunne versoeilyke lust in het „ booze overeenkomstig is.' — Zynde voorts wel „ overtuigd, dat zo ten opzichte van de zondige ver- „ leiding, als ten aanzien van de aansporingen ter „ Godsvrucht, alles wat ons nu omringt en weder- „ vaart, alles wat wy ondervinden en gewaar worden, „ het zelvde voorkoomen, dezelvde gedaante blyft be- „ houden, die 'er van den beginne der wereld ten al- „ len tyde aan eigen was. — Zo heb ik niet noo- „ dig te vraagen waar ik op geweezen worde, of wat „ my te doen staat, wanneer de vermaaning tot my „ geschied, om de gansche wapenrusting Gods aante- „ neemen, op dat ik tegen de listige omleiding des „ Duivels staande blyve; door opgeblazenheid niet in „ zyn oordeel valle; en door overvloedige vergeef- „ lykheid toezie dat hy over my geen voordeel kryge.

„ —— Zyt nuchteren en waakt, want de Tegenparty
„ uwe Duivel (zo als 'er eigenlyk staat) gaat om als
„ een brullende Leeuw, is alzo voor my in de toe-
„ passing geheel dezelvde les als die, om te waaken
„ en te bidden. —— Waaren deze spreekwyzen door
„ het gebruik niet zeer verbasterd, ik zou ook nu
„ nog wel den eenen mensch des anderen Satan noe-
„ men moogen. —— En het eenige, waar in wy
„ hoofdzaaklyk verschillen, bestaat voornaamlyk daar
„ in, dat veele in de Heilige Schrift gebezigde spreek-
„ wyzen (welke toen gelyk wy zagen nooit misbruikt
„ of kwalyk begreepen werden) my steeds verheffen
„ tot het aandenken aan de gemeenschap, goedkeu-
„ ring, welgevallen, en begunstiging, welke de hier
„ zo verschillende bedryven zekerlyk hebben, of by
„ die hoogere geesten, die tot zeer ongemeeten stan-
„ den van heerlykheid en luister zyn opgeklommen,
„ of by een zeer onzalig geslacht, op welken de gan-
„ sche redelyke Schepping met afgryzen en verfoeijing
„ zal moeten nederzien."

§. 17. Zyn 'er voorts uit oppervlakkige beschouwingen dezer dingen, zo als zy in de Heilige Schrift voorkoomen, of uit de begeerte om hier in verder in te dringen dan men wel voorzien kon, dat men zou kunnen koomen, zyn zeg ik, hier uit schadelyke besluiten of bygeloovige en beangstigende verschrikkingen voortgevloeid. Wie toch ziet niet, dat dit alleen aan zeer dwaaze en verkeerde redenkaveling moet toe-

ge-

geschreeven worden; dat het te wyten is daar aan, dat men de eenvoudigste en duidlykste waarheden niet *het meest* gelieft opteneemen en vast te houden. —— En dat eindlyk het Euangelie zelf ('t geen gelyk wy zeiden dit nooit als eigene geloofsleer voordraagt) hier mede even min kan beschuldigd worden, als men de voorstellingen *wegens de goede Engelen of den Geest Gods* kan bezwaaren, met de weeldrige phantasyen der zulken, die zonder eenigen grond beweeren, dat zy met Engelen omgaan, den geest Gods bezitten, en daar door geleid worden, of die zich ook deswege beklaagen en benaauwen, om dat zy zulke ondervindingen missen, welke zy op eenen even valschen grondslag meenen daar toe te behooren. —— Men vangt de onderzoekingen wegens dit gansche stuk doorgaans aan met zeer langdraadige en vruchtelooze naspoorringen wegens den oorsprong der bewoordingen en denkbeelden van διαβολος en Satan. Na veel lezens en schryvens is men doorgaans niet wyzer dan toen men begon. —— Ik voor my heb gemeend dit alles wel te moogen afsnyden. En het zal nu te bezien staan, of deze aanmerkingen van eenig gewicht geoordeeld zullen worden, ten minsten daar toe, om te toonen dat veelen hier over dikwerf zeer in 't wilde hebben geschermt; en dat zy aan verscheiden stukken, die hier toe behooren, niet eenmaal gedachtig zyn geweest.

§. 18. Zeer zonderling voorwaar en allervreemdst voor de bedachtzaamen is het Euangeliesch verhaal,

 we-

wegens de verzoeking des Heilands in de woestyne; te zonderlinger nog, om dat twee der Euangelisten, Mattheus en Lucas, het zo uitvoerig en met maar weinig verscheidenheid te boek gesteld hebben, en Marcus 'er insgelyks van gewaagt; als mede om dat niet slechts het geval, maar ook het verhaal, zo eenig in zyne soort schynt, en daar over nooit in de Heilige Schrift eenige verdere bedenkingen worden voorgedraagen, daar op nooit in eenige redeneeringen bepaaldelyk gezien wordt, zo dat het duister blyve, of hier gehandeld worde over iets dat de menschen zo wel als Jesus gewoonlyk bejegene, dan of 'er gedoeld worde op eenen toestand, welke hem alleen in onderscheiding der ovrige Stervelingen eigen zy geweest. Het beloop dezer Verhandeling schynt te vorderen, dat wy ook dit niet geheel onaangeroerd laaten. —— Bekend zyn hieromtrent de zeer verscheidene oplossingen der Geleerden, midsgaders de zwaarigheden, welke de eene onderstelling zeer geweldig, de andere echter niet minder wezenlyk drukken. De gedachten van FARMER hebben ongetwyffeld veel aanneemlyks; doch wie erkent de beschryving van zulk een hemelsch gezicht niet zeer vreemd tusschen de voorgaande en volgende verhaalen van zeer gewoone voorvallen? —— Ik ben verre af van my te verbeelden, dat ik 'er iets ontegenzeglyks over zou voortbrengen. —— Alleenlyk meen ik 'er van te mogen zeggen, dat de onderstelling van eenig gewoon volksbegrip, in dezen even

even min veel lichts bybrengt in de byzonderheden. —— Van waar blykt het, dat dit volksbegrip den Satan ooit zo bedreven onderſtelde in de Schriften ? —— Waar koomt in het Nieuwe Testament zulk een ſpreeken en beguichelen der zinnen voor, enkel ten *zedelyken kwaade*, zonder beſchadiging des lighaams ? zo tref ik de begrippen der Jooden nergens aan, althans niet in de Euangeliſche Schriften.

Wanneer ik over deze geſchiedenis begeerde natevraagen, zou myne eerſte bedenking deze zyn, dat 'er wegens de echtheid dier verhaalen, als wezenlyke deelen der oorſpronglyke Schriften van Mattheus, Marcus en Lucas, nimmer eenige twyffel zy geweest by des kundigen. In de tweede plaats zou ik dus redeneeren : het daar in ter neer geſtelde houdt my voor oogen een zeker wedervaaren van Jeſus, 't welk moet zyn voorgevallen, vry ſpoedig na den doop des Heilands ; gevolglyk voor dat de Discipelen met hem eenigen omgang gehad hebben. Zy kunnen 'er dus met geene mooglykheid getuigen van geweest zyn. Zy moeten des alle hunne kundigheid des aangaande verſchuldigt zyn geweest aan het eigen verhaal des Heere. —— Indien nu de Zaligmaker zelve in deze zyne toeſpraak *van den Duivel geenerlei gewag gemaakt hadt*, zou dan in dien gevalle het vermoeden niet allervreemdst geweest zyn, dat de Levensbeſchryvers van Jeſus hier zulk een perſoonaadje uit hun eigen brein verzonnen zouden hebben ? —— Door de ganſche

Euangelien heen hebben wy toch reeds gezien, hoe de Apostelen die gesprekken nooit als uit den eigen grond huns harten opperen, en 'er de eerste aanvangers van zyn. —— Ja, waare dit ook eigen styl en manier van uitdrukking by hen geweest, hoe dikwyls zouden zy dan niet wel gelegenheid gehad hebben, om de beschreeven zaaken op eene even vreemde manier voortedraagen, by al den tegenstand, dien Jezus ontmoette; by de benaauwingen in Gethsemane; by de duisternis, en de maatregelen omtrent het bewaaken van het graf. —— Wanneer ik ook hier minder letten wil op de bykoomende omstandigheden dan op de hoofdzaak, moet ik my *ongetwyffeld minder aan den spreekenden persoon*, dan aan *de gesprookene zaaken* gelegen laaten liggen; minder nieuwsgierigheid betoonen om te weeten, door wien en op hoedaanige wyze deze werkingen werden voorgesteld, dan om acht te geeven op de toestanden, de overleggingen en heerlyke standvastigheid van hem die, alzo in alles gelyk als wy, is verzogt geweest; — zo moest dan althans deze schildery die nuttigheid hebben, om te denken: —— aangaande Jesus mynen Heer, lees ik verbazend heerlyke getuigenissen. Somwylen was zyn *doorzicht* in de harten der menschen, of ook in het aanstaande, onnadenklyk groot. Zo vorm ik van hem en zynen toestand wel licht eene verbeelding, die het voorbeeldige geweldig schynt te verlaagen, zo dat 'er voor hem die al het schoone der deugd, al het verfoeilyke der

on-

ondeugd als in eens omvatte, ook in het moeilykste naauwlyks plaats overblyve voor de gedachte, dat bekooring des kwaads, dat eigen aanvechting, en moeite tot menschelyke getrouwheid, tot het beheerschen en dempen van lust en neiging, in eenigen zin van hem getuigd zou kunnen worden. Wy neemen het wel van den zelvden persoon op getuigenis der Heilige Schriften geredelyk aan, dat hem even als ons dikwerf gedorst en gehongerd hebbe, dat hy aan vermoeinissen, aan het begeerlyke of verkwikkende van den slaap en andere ruste deel gehad hebbe; dat de aandoeningen van pyn, van zielsverdriet en bekommering by hem niet afwezig waaren; doch met dit alles schynt ons byna de inwendige mensch, als ik het zo noemen mag, van wege haare onbegryplyke hoogheid, nauwlyks vatbaar te zyn geweest voor eenige beroering. Hier verneem ik derhalven, als uit de eigen toespraak van Jesus, en dus als uit den mond der waarheid zelve, hoe hy geduurende zyn verblyf hier beneden, waarlyk ledig is bevonden van dat heerlyke, 't welk alle mooglykheid om met het kwaade verzocht te worden, zou buitensluiten; — alle bewoordingen en aanstookingen van anderen, hoe blyven het loutere klanken en niets betekende geluiden; alle uitweidingen eener ginds en herwaards zweevende verbeelding, hoe zyn het slechts losse dampen, voorbygaande nevels die zich nergens hechten, zo lang zy niet door de eerste en onuitlegbaare bewegingen der ziele, *in zo verre* worden aan-

Mmm 2 ge-

gegreepen, dat alles den waaren aart van *verzoeking* bekoome; dat de begeerte niet meer ganschlyk sluimere; de lusten tot den eersten en vroegsten trap der uitbotting voortschieten, en 'er alzo gelegenheid zy tot dien zegepraal en heerschappy van een welgevestigd besluit, welke ons zeer levendig en opgewekt doet gevoelen, hoe wy, ook daar wy 'er onbeschadigd afkwaamen, te moede waaren in die oogenblikken, waar in wy, met alle behouden onschuld, echter gevaar liepen om verlokt te worden, en waaromtrent alle geoeffenden belyden zullen, dat zy de werkingen der ziele in dien tweestryd minder aan anderen beschryven kunnen, dan zy 'er bewustheid *by zich* van omdraagen? Waar eindelyk zyn de grenzen, op welken wy aan den *hoogsten en volien invloed dezer aanloklykheden*, van wege alle menschlyke aandoeningen en gemoedsbeweegingen kunnen blootgesteld zyn; en waar in echter ganschlyk wordt buitengeslooten *de zondige toestemming en gemeenzaamheid*, zo dat de ziel by haare regte zuiverheid rein en onbesmet bewaard blyve, en 'er geene gelegenheid zy, om, gelyk Apostel Jacobus het noemt, te zeggen: Nu hadt de begeerlykheid waarlyk ontvangen, en zo deze vrucht niet nog spoedig gedood wordt, zal zy de zonde baaren? —— Hoe verliezen wy, die ons eigen maakzel zo bezwaarlyk verklaaren kunnen, ons hier niet in zielkundige gepeinzen en vraagen! —— Zeer geloofbaar is het, dat Jesus zich met het gansche voorstel waar over wy han-

handelen, inzonderheid hebbe willen voorstellen, als ook van dezen kant in het geval geweest zynde, om alles te ondervinden, te gevoelen, en gewaar te worden, als dat geene beproefd en gesmaakt hebbende, met zulke vrees, verschrikkingen en neigingen bevangen geweest zynde, hoedaanige de menschelyke natuur gewoonlyk, ook buiten eenige schuld der besmetting, pleegen te wedervaaren; hoe alles hieromtrent eene aanmerklyke hoogte beklommen, hy met zich zelv hadt moeten worstelen, en der bestryding het hoofd hadt moeten bieden. —— Hoe moeilyk moet het niet uit den aart der zaake zelve geweest zyn voor Jesus, om zyne Leerlingen te doen opmerken, dat hy voor de waarachtige kracht der aanvechtingen, voor het geweld der verzoekingen, in *allen onschuldigen zin* hadt blootgestaan, en 'er niet voor beveiligd was geweest? En om ter zelvder tyd zich te onthouden van bewoordingen, die geen gevaar liepen hem te vertoonen als *in eenen laakbaaren zin* aan het kwaade gehoor gegeeven hebbende; op dat hy niet t'eenigen tyde mogt schynen met zulke bewoordingen tegen zich zelven getuigd, en den roem der zynen vernietigd te hebben, dat zy eenen Heer en Leidsman hadden gelyk hun betaamde, geheel onbesmet en afgescheiden van de zondaaren? —— Zou 'er ook (zo doen deze gepeinzen my als van zelve vraagen) zou 'er ook, in dit *bezwaarlyke zelfs*, om over deze dingen in de gemeene taal te kunnen spreeken, niet wel misschien

eene reden kunnen liggen, om dit gansche onderwys te omwinden in zulk eene beeldspraak, waar in dus de spreeker en toegesprookene meer konden voorkoomen als afgescheidene, en met elkander niet vereenigde werkers? —— De groote verzoekingen, van misbruik der wonderkrachten, van een dwaas en roekeloos vertrouwen, en het staan naar aardsche grootheid, die hier alles tot zich zou kunnen trekken, loopen duidlyk genoeg in 't oog, en zyn door anderen breedvoerig verhandeld, doch de beeldspraak zelve zal misschien in haare byzonderheden wel altoos onverklaarbaar blyven. Men voelt met reden al het ongerymde eener geheele letterlyke verklaaring, daar ook zulk spreeken en persoonlyk omgaan van eenen gevallen Engel, in het Nieuwe Testament het eenige in zyn soort zyn zou. De gedachte van FARMER blyft misschien na alles nog de meeste waarschynlykheid behouden. Evenwel kan zyne uitlegging ook hier de onderstelling van schikking naar volksbegrippen weinig begunstigen, daar hy zelv alles zo als het beschreeven is, tot een *Godlyk gezicht* maakt, waar in zekerlyk de *dwaalgevoelens* der Jooden, en dat wel *ten opzicht van Jesus* eene zeer onvoeglyke plaats vinden zouden. —— Zynentweege laat zich ook nog vraagen, of de tegenwerpingen tegen de gevoelens van anderen wel zo geheel van kracht ontbloot zyn tegen de eigen *hypothese*, die toch *dit alles in het gezicht* van Gods wege behouden wil, zeggende met zo veele

woor-

woorden; pag. 79. „ De meening van den Euangelist „ is duidlyk deze: Jesus werdt weggeleid in de woes„ tyne door eene Prophetische aandryving van den „ Geest, in een gezigte, 't geen ten minsten gedeelt„ lyk bestondt in *eene ingebeelde verschyning des Dui„ vels*, die aan hem *zyne verzoekingen* voorstelde en „ dezelve aandrong; en het maaken *van deze vertoo„ ning voor den geest van Christus*, [die vertooning „ dan toch welke opgetekend is met alle haare zwaarig„ heden] was het byzondere einde van zyne verrukking „ of zyn gezigt in de woestyne." —— 't Is ons genoeg te hebben doen gevoelen, dat dit verhaal niet ten gronslage gelegd moet worden, om uit de omstandigheden eenige andere leeringen wegens de werkingen des Duivels afteleiden, dan waar van wy boven melding deeden; daar hy ook hier wederstaan werdt, en op den welwillenden niets vermogt. 't Is ons genoeg te hebben doen zien, dat hier van ook met betrekking tot onze vraag geenerlye sterkte tegen onze voorgaande meening kan ontleend worden. En wy belyden van al het verdere gaarne onze onzekerheid en wensch tot meerdere voldoening. —— Zo wy ons in de plaats der Discipelen stellen en ons verbeelden, dat wy alles zo als van den Zaligmaker zelve ontvangen hadden, zouden wy dan moeds genoeg bezeten hebben, om hem naar de volle uitlegging en meening zyner woorden te vraagen, en daar van de oplossing tot in de kleine byzonderheden te begeeren? Zou Hy 'er

ons

ons mede begunstigd en aan onzen wensch in vollen ruimte voldaan hebben? Ook omtrent dit vraagstuk valt verbaazend veel natedenken voor hun, die weeten, hoe hy zich gewoonlyk gedroeg omtrent veele vraagen, die hy van weinig aangelegenheid beschouwde. Ons met het gezegde vergenoegende, hebben wy na het zelve afzonderlyk te spreeken,

Over de Dæmons of den Beëlzebul, als veroorzaakers van natuurlyk kwaad.

---

§. 19. Wanneer men buiten eenige bedenking van Godsdienst, zich verledigen wil, om *enkel als een stuk der Oudheid* natespooren den eigen aart en de regte meening der Joodsche begrippen, zo als dezelve by hen verbonden waaren met de benaamingen van Dæmons en Beëlzebul, of met die van onreine Geesten, zo kan men machtig veel leezen, wyd omzwerven, en ten einde van alles zich zeer verlegen vinden om te bepaalen, wat zy doch eigenlyk meenden, en hoe zy de zaaken begreepen wanneer zy die woorden bezigden. —— Gelyk hier, zo is het in veele andere gevallen voor de nakoomelingen moeijyk, en soms zeer onnutte arbeid, de eigen gevoelens van vroegeren tyd natespooren, wanneer zy, die de voorwerpen zyn dezer naspooring, zich dikwyls geheel met loutere klanken,

ken, zonder daar by iets na te denken, vergenoegden. En wy zouden misschien het regte huns begrips zeer bezwaarlyk kunnen uitvorschen, offchoon wy nu zodaanig iemand, die zich oudtyds van deze spreekwyzen veelvuldige maalen bediende, persoonlyk voor ons hadden, en hem over alles naar wensch ondervraagen konden. —— Hoe afwisselende is by de zuivere Grieken zelf het woord Dæmon? passende nu eens op de opperste Godheid, dan wederom op de mindere Goden, die in de Heidensche wereld gediend werden; waarom Paulus te Athenen een Verkondiger van nieuwe Dæmons, (Goden staat 'er nu, waar anders Duivels is vertaald) genoemd werdt. —— Op andere tyden staan δαιμονα en θεον als tegen elkander over. En δαιμων wyst op alles, wat tusschen de Goden en den sterflyken mensch is, παν το δαιμονιον μεταξυ εςι θεου τε και θνητου. —— Dan eens schynt dit woord byzonder tot de fortuin t' huis te hooren. In de verschillende en uiteenloopende betekenissen by LUCIANUS zelfs, is dit merkbaar. Volgens het *Lexicon* van BIEL, voce δαιμονιον en τυχη, is iets dergelyks ook by de Zeventigen te vinden, welker δαιμονιου μεσημβρινου Psalm XC. 6. zeer bekend is. —— Op eenen anderen tyd spreeken de *levende menschen* van *hunnen* Dæmon of *Genius*, zo als de Dæmon van SOCRATES, terwyl men even onzeker is, wat hy hier mede meende onderscheiden van zyn eigen ziel. —— En dan schynt weder die benaaming te hechten op iets dat de afge-

 stor-

king, dat geene Joodsche begrippen in het Nieuwe Testament daar heen loopen, om aan een Dæmon zulke wonderdaagige werken toeteschryven, die in later tyd even dwaas en onzinnig, als Godonteerend, aan den Duivel zyn toegeschreeven, en waar tegen zo het gezond verstand als de beginzelen van den Godsdienst een genoegzaame waarborg zyn. Wy leezen daar niets van persoonlyke verschyningen der Dæmons aan iemand; laat staan *aan welgestelden en gezonden*, niets van verbonden met hen, van dat betoveren of zegenen, van dat byeenkoomen en ten danze gaan, van dat beschadigen van Beesten, Gewassen of Gebouwen, waar van latere tyden gedroomt hebben. —— Alle de werking van den Dæmon die ik hier verneem, zou zich bepaalen tot zekere werklyke omstandigheden van ziel of lighaam by sommige ongelukkigen, wien wy nooit verneemen dat dit ongeluk zou zyn op 't lyf gejaagd door eenen anderen der medemenschen, 't zy eenen boosaartigen, of eenen die zelv een *Dœmoniacus* was.

§. 21. Daarenboven bespeur ik in het gansche Nieuwe Testament nooit een eenige trek, welke my kan onderrechten wegens het *zedelyk goed of kwaad gedrag* der geenen, die voorkoomen als Dæmonische. —— Ik wenschte gaarne te weeten, hoe de Jooden zelve *naar het gemeen begrip* hier over oordeelden; of zy zulk een, dien zy zeiden een Dæmon te hebben, hielden voor *beter* of voor *slechter* dan de rest

 der

ziel omdroeg *in een gezond lighaam.* —— Schoon de gesteldheden der tyden het somwylen noodig maakten hier over breedvoerig te zyn, en daarom de geschriften van BEKKER, MEAD, FARMER, TIMMERMAN enz. aanspraak hebben op onze hoogachting, zo is evenwel van zekeren kant, dit stuk nu schier *al te omslachtig* behandeld, en daarby de staat des geschils tusfen eenen hedendaagschen Geneesheer, en eenen Joodschen *Medicus* van den ouden tyd, te veel uit het oog verlooren. Deze laatste toch, indien wy hem met zyne voorige denkbeelden die geschriften des laateren tyds in handen konden geeven, zou 'er wel ongetwyffeld op geantwoord hebben: „ Deze moeite „ voorwaar hadt gy mynentwége wel kunnen spaaren. „ Meent gy dan, dat ik ooit iemand, wien aan hoofd „ en ledemaaten niets haperde, een *Dæmoniacus* zou „ noemen? Vreemde denkbeelden zeker, die gylie„ den in uwe Eeuw u gevormt hebt van ons vroegere „ Geleerden! Juist de toevallen van woede, melan„ cholie, krankzinnigheid en dolheid, de zwakheden „ en de daarop volgende heftige spanningen der Ze„ nuwen, de bystere ongeregeldheden in het hersfen„ gestel, in de zintuigen, in de verbeelding, en in de „ groote werkingen van ziel en lighaam. *Juist deze* „ *verschynzelen* zyn het, die, wanneer zy daar zyn, „ my doen zeggen dat de patient een Daemon heeft. „ —— En wanneer die toevallen verdweenen zyn, „ wanneer alles op den duur geregeld blyft, zo is dit

 het

dat ook de omſtanders en naastbeſtaanden deswege veeltyds zeer geweldig zullen zyn verdeeld geweest. —— Zo veel alleen blykt echter duidlyk genoeg, dat de benaaming ten voornaamſten toepaslyk werdt geoordeeld op alle ongeſteldheid, die vergezeld ging met hevige vlaagen van ſtuiptrekking, of merkelyke verzwakking des redelyken verſtands, boven al met woede, zucht ter beſchadiging, en zotte verbeelding, 't zy by aanhoudendheid 't zy by wederkeerende *paroxysmen.* —— Dit alles brengt ons zekerlyk ten minſten zo verre, dat de Jood, door zynen Dæmon, heeft willen aanduiden een onzichtbren bewerker der plaage, dien hy eigenlyk nooit hoorde, nooit zag of op zich zelv bemerkte, doch wien hy onderſtelde al dat ongeregelde te veroorzaaken; zo dat alle de geſprekken daaden en gewaarwordingen van den ongeſtelden gerekend werden woorden daaden en ondervindingen te zyn van den Dæmon, en alles wat van den *Dæmoniacus* gezegd kon worden, ook goldt van den Dæmon en omgekeerd. Ja naar 't my toeſchynt werden zy, die den Dæmon gehad hadden en 'er van verlost waaren, wel eens Dæmons genoemd, zo dat Marc. II. ℣. 34. Hy liet de Dæmons niet toe te ſpreeken, om dat zy hem kenden, als dan zou zien op een verbod aan deze misſchien zeer bekende genezenen, om gelyk meermaalen, het geval niet te ruchtbaar te maaken.

§. 24. Eer wy nu verder gaan, dienen wy de zaak

wel

wel eens van den kant des Godsdienst te beschouwen. —— Terwyl ik van mynen Joodschen Vriend tot nog toe slechts onderwyzingen begeer te ontvangen, om van daar zyne gevoelens en wyze van denken optemaaken, betoon ik my nieuwsgierig om van hem te weeten, of hy dien onzichtbren werker van welken hy spreekt, dan ook aanbidt, of hy hem eenig eerbewys toebrengt, of de angstige vrees voor den zelven ook meent te verjaagen door zekere plechtigheden of opdrachten, die hy meent den zelven behaaglyk te weezen? —— Zou het hier waar zyn 't geen ik by FARMER lees p. 117. „De Jooden zelfs, toen „ zy de Heidensche Leer van de *Dæmons* omhels„ den, brachten offerhanden aan Sammaël, om dus „ te verhoeden, dat dezelve hen voor God wegens „ hunne zonden beschuldigde. Vid. BUXTORF *in* „ *voce Sammaël* (*)"? Ware dit zo geweest, dan dringt alles op Jesus aan, om 'er zich tegen te verzetten, en het strookt hier weinig mede 't geen dezelvde Heer FARMER naderhand beweert p. 254 &c. dat de Zaligmaker niet gelastigd was noch konde weezen om dit bygeloof te keer te gaan. —— Niemand der Schryveren over de *Dæmoniaci* heeft zo ver ik weet dit uit echte gedenkstukken beweezen. De meesten zwygen 'er gantschelyk van. —— Indien al eenig enkel persoon zich aan zulk een misdryf schuldig mogt gemaakt

(*) Uit het [illegible] van BUXTORF [illegible] het [illegible] [illegible] [illegible] te [illegible]

maakt hebben, is het te denken, dat dit niet op rekening moet gezet worden van den geest der Natie. —— Alles ſaamgenoomen zynde, is het veeleer te gelooven, dat myn Jood, op het hooren des voorſtels met ſchrik en verontwaardiging vervuld, my zou te gemoete gevoerd hebben. „ Weet gy dan niet, „ dat al de zucht tot het afgodiſche, waar naar onze „ voorvaders zo dikwyls overhelden, nu in Israël als „ geheel verbannen, en ſedert langen tyd een gruwel „ is? —— Zegt de Wet en de Propheten het ons „ niet, dat alle Goden der Heidenen, de Dæmons die „ zy eeren, nietigheden leugengeesten en verdichtze„ len zyn? Waarſchuwen zy ons niet als tegen zeer „ Godlooze bedriegeryen, tegen al dat guichelſpel „ dat by de Heidenen zo veelerleye benaamingen „ draagt, en waarvan het ons genoeg is ſlechts den „ naam te kennen om 'er afkeerigheid van te betoo„ nen. Neen zo is het met ons niet gelegen! Wan„ neer wy nu van Dæmons ſpreeken, achten wy ze „ wel degelyk onderworpen aan, en beperkt door de „ macht van Hem die over alles heerst, wiens de He„ mel is der Hemelen, de afgrond, de aarde met al„ le haare volheid! Wanneer wy van deze Dæmons „ handelen, houden en beſchryven wy ze even zo als „ gy zelve, wanneer gy ſpreekt van plaage Gods: „ die weezens ſtaan geheel onder het bewind des Hee„ re, waar van Hy gebruikt maakt als zyne dienaars „ en de uitvoerers zyner beveelen, naar maate zy

„ zich

„ zich in der menfchen geluk of in derzelver rampen verlustigen. —— Myne vrees om met den Dæmon bevangen te worden, is dus van geenen anderen aart, dan de bekommering, die ook u zou kunnen aangrypen, om met krankzinnigheid melancholie enz. bezogt te worden, al het welke niemand zekerlyk zonder de beftellinge Gods zal bejegenen."

§. 25. Zonder thans op de rechtmaatige gevolgen van dit toegeftaane te dringen, dien ik wel verder om onderrichting aantehouden: Wat men dacht van hun, voor hoedanige zy gehouden werden, en wat zy deeden of in 't werk ftelden, die Dæmons uitwierpen; hoedanigen 't ook uit de Euangelien blykt, dat 'er fommigen zelfs buiten Jefus waaren? Dezen zekerlyk zullen zich of van langzaam werkende geneesmiddelen bediend hebben, of onder het gebruik van geweldiger maatregelen, die nu en dan flaagden, en in de zenuwziektens veelryds uitnemend dienftig zyn, ook zekere gebeden en aanroepingen van Jehovâs naam hebben in 't werk gefteld, op welke de geneezing nu eens langfaam dan eens fpoediger volgde, of ook wel geheel agter bleef; en die van daar den naam gekregen hadden, zo niet van een Souveraine remedie tegen het Dæmonifche, althans van het naaste hulpmiddel om 'er van bevryd te worden. —— Maar wat zal het dan betekend hebben, wat zullen zy gemeend hebben, die fpraken van Dæmons door

Dæ-

Dæmons uittewerpen. Dit ſchynt inderdaad onuitlegbaar! Was 'er waarlyk wel eenige redelyke zin in? Waarom moeten wy ons toch vermoeijen om altoos zekere kracht, zekere ſluitende aandrang te vinden in gezegden, die dikwerf niets dan brabbeltaal waaren, en ſchier gelykluidend waaren met het voorgeeven, dat iemand haazen vong met haazen? hoe geduurig zyn de menſchen onbeſtaanbaar met zich zelven? en moet 'er dan altoos eenige wezenlyke ſterkte gelegen zyn in kinderachtige en zich zelf wederleggende tegenwerpingen? Zy die dit inbrachten konden misſchien dus redeneeren. „Die booze wezens die de menſchen „ beſchadigen ſtaan wel onder het beheer Gods, even „ gelyk alle booze menſchen; en zy kunnen niet „ verder gaan dan hun wordt toegelaaten; doch even „ gelyk hier op deze Wereld de eene booze den an„ deren wel eens zeer in den weg ſtaat, zyne maatre„ gelen ſtoort, en zich met deszelvs buit verrykt, zo „ kan ook wel de eene Dæmon den anderen zyne „ prooy ontweldigen." Zonder verdere betwisting was het genoeg hier op te antwoorden, dat dan ten minſten de kwaal door het inwoonen van den machtiger Dæmon verergeren moest, en dat by de geheele verlosſing hier om niet gedacht kon worden. —— Over het geheel ook ſchynt deze inval aan de menigte weinig geſmaakt te hebben; dit alleen eene blykbaare uitvlucht der zeer kwaadwillige tegenſtreevers geweest te zyn; en dat uitwerpen der Daemons, 't geen Jeſus verricht-

citeit, zouden zy onzen hedendaagschen Philosooph misschien even beschaamd gemaakt hebben, als wy nu meenen hen te doen. Vraagende: wat dit *enkele woord* toch bedieden, en hoe 't iets voort kon brengen? of van waar ons de dwaasheid kon bevangen, om van het lighaamlyke, het lydelyke, en de altoos doode stof in diervoege te spreeken, als of daaraan op zich zelve, buiten de tusschenkomst van eenig ander beginzel, *kracht*, *leven* en *eigen veroorzaaking* kon worden toegeeigend. —— Daarom dachten zy ook by hun woord *Geest* om geene andere hoedaanigheden dan alleen om de zulken, die tot het voortbrengen van het uitwerkzel noodig waaren, zonder iets meer van keuze en dergelyke (*). —— Byaldien een NEWTON of FRANKLIN met alle hunne uitnemende bekwaamheden, eenige Eeuwen vroeger onder de Jooden geleefd, en dezelvde ontdekkingen gedaan hadden, die nu hunnen naam vereeuwigd hebben, al het door hun ter nedergestelde en beweezene zou dan hoogstwaarschynelyk tot ons zyn gekoomen, onder de

(*) Misschien zo als veelen weinig nadenkenden onder ons den Dood zich gewoonlyk voorstellen. Deze blyft in hunne gedagten wel altoos een dienaar Gods. Doch echter een niet min wezenlyk persoonaadie. Nooit echter komt het by hun op, hem eigen overleg toe te schryven, of hy een Vriend of Vyand van God en menschen genoemd zou moeten worden: dit is een inval dien zy nog nooit voelden by zich opryzen. Wie echter voelt ooit geneegenheid om hier in het zo weinig samenhangend Volksbegrip te bestryden.

deze voordracht: als het werk, de bediening, en bezigheid van den Engel der bezwaaring, of als uitschitteringen van den geest des lichtenden vuurs. En wat zal men zeggen? Zy die het *principium Vitale*, of dat geen, 't welk het Leven uitmaakt in het lighaam, in onze dagen diep navorschen, beginnen zy tot zulke voorstellingen niet al weder sterk te naderen, met hunne *Animus sensitiva* en *Nisus formativus*?

§. 27. Wanneer wy nu, na alle deze uitstappen, wederkeeren tot het groote onderwerp, waar over wy hier te handelen hebben, is het dan niet duidlyk genoeg, dat indien deze de staat der zaaken was, het in het geheel de zaak van Jesus niet was, noch tot zyn beroep in 't minste behoorde, hier in tusschen beide te koomen, of de gewoone spreekwyzen en benaamingen eenigzins te veranderen, als paalende geheel niet aan het Godsdienstige, maar zynde alleen betreklyk tot het Medicinaale en de ontvouwing van natuurlyke verschynselen. —— Zo het dit is, 't geen onder het schikken naar volksbegrip moet begreepen worden, hebben wy voorheen in het Vierde Hoofddeel reeds getoont, dat het wegens veele dingen, die eigenlyk den Godsdienst geheel niet raaken, wel kan worden toegestaan. Het oogenbliklyk herstellen van alle die ongeneesbaare kwaalen met een enkel woord spreekens en op staanden voet, het doen wederkeeren der Zieken tot den staat van gezondheid, waar aan ieder het uitdryven of verjaagen van den Daemon onmidlyk verbondt,

bondt, was een onttegenzeglyk bewys zyner hooge macht, van den Alleenheerscher ter staaving van deszelvs medewerking ontvangen. Het was een onloochenbaar gedenkteken dat de Geest Gods in Jesus krachtig was boven alles. Dit ook staafde Jesus zelv geduurig, en 't was genoeg, zo dit slechts erkend, en, gelyk doorgaans geschiede, zyn doen in zulk een licht beschouwd werdt; hoe men dan voorts over de oorzaaken der ziekten en verschynselen in de Natuur denken mogt. —— Zo met de bystanders als met de Zieken zelve viel niet anders te redeneeren dan op hunne eigen onderstelling. En 't is daarom dat zy gewoonlyk in hunne eigen taal toegesprooken worden, en ook de Euangelisten hunnentwege de verhaalen op den zelvden voet inrichten, als elk ander Jood deze dingen verhaald zou hebben. Vermoedlyk zelf zyn deswege weinige onderrichtingen door Jesus medegedeeld aan de Discipelen, althans geene andere, dan die het gemeene opzicht des Hemelschen Vaders over alles bevestigden, en die alzo het beginsel bekrachtigden, dat, het zy midlyk of onmidlyk, alles onder hem en zyne voorzorg geschiede. —— Ten overvloede is het beweezen, dat de Daemonische menschen allerwege blyken met zich brengen van zeer ontstelde hersenen. By het bidden der Daemons om in de kudde Zwynen te vaaren, kan men om het verzoek der Ylhoofdigen zeer gepastlyk denken. Alles laat zich ten besten uitleggen door het daar voor te houden, dat of de onge-

gesteldheid, de ziekte der dolligheid zelve, oversloeg op de Beesten, of dat de Kranken zelve werdt toegelaaten de Kudde te verschrikken en in wanorde te brengen. En in al het toespreeken der Daemonische, in het gebieden der Daemons om uittegaan, was voor die tyden en plaatzen niet songewooner, dan daar in, dat wy leezen dat Jesus de koorts bestrafte, dat hy Winden en Watergolven gebood, zo dat ze hem gehoorzaam waaren. —— Wy spreeken nu somtyds nog van Maanzieken: dit neemen zy, die 'er geloof aan slaan, op, voor onderhevig te zyn aan zekere verslimmering, by sommige standen der Maan, zo dat die verslimmering als een uitwerkzel van zekere krachten der Maan te houden zoude zyn. Dat de Maan zelv in iemand woonen zou, verwekt nu terstond gelach. —— De Jood, die onze *krachten* even min bevatten kon, zou misschien by Maanzieken, aan *eenen Geest der Maane* gedacht hebben, zo als de oude Wysgeeren vry algemeen de hemelsche lighaamen stelden bezield te zyn. En 't is my in dezen zin niet vreemd, dat ook Jesus in dien styl al licht dus zou gesprooken hebben: Ik gebiede u, ô Geest der Maan, dat gy dezen mensch verlaat. —— Met dwaalingen, die dus geheel het Physique betreffen, op den Godsdienst niet dan allerafgelegenste gevolgen konden hebben, en zo gewyzigd waaren, dat zy toen geen verder bygeloof nevens zich hadden, en aan geene vroomheid of geestlyke blydschap hinderlyk waaren, behoefde Jesus zich even

min

min te bemoeijen, en kon 'er zich even weinig toe verledigen, als met het onderwys in alle andere wereldsche konsten.

§. 28. Om evenwel voor de vuist te handelen, dienen wy sommige bedenkingen, die hier zwaarigheid verwekken kunnen, niet onaangeroerd voorby te gaan. Ten dien einde vestigen wy eerst onze aandacht op het voorkoomende Matth. XII. alwaar, na het genezen van eenen blinden en stommen Daemonischen, de Phariseen zeiden: „ Deze werpt de Daemons niet uit, „ dan door Beëlzebul den oversten der Daemons." En Jezus 'er op liet volgen (*by gelykenis* zegt Marcus) (cap. III. ℣. 23): „ Een ieder Koningryk, Stad of „ huis, tegen zich zelven verdeeld, wordt verwoest „ en zal niet bestaan. —— En indien de Satan den „ Satan uitwerpt, zo is hy tegen zich zelven verdeeld, „ hoe zal dan zyn Ryk bestaan?" —— Sommigen hebben veele kracht gesteld daar in, dat 't geen in de tegenwerping Beëlzebul genoemd wordt, by Jezus in de beantwoording den naam draagt van Satan. Zo, zeggen zy, was dan waarlyk Beëlzebul de Overste de Satan, dan ook zyn de Daemons als zyne onderhoorigen, in den eigen zin διαβολοι; en de onderscheiding, die men voorheen beweerde, dat de Jooden maakten tusschen Daemon en διαβολος, raakt geheel te zoek, en moet onwaarachtig bevonden worden. —— FARMER antwoordt hier op, dat Satan hier zeer wel in den gemeenen zin van Tegenstreever kan gebezigd worden:

 in-

indien de Tegenstreever den Tegenstreever uitwerpt; is dit echter niet wat gedrongen? De Jooden hadden gezegt Marc. III. v. 30. hy heeft een onreinen Geest, en wel zulk een Daemon, die andere Daemons verjaagt, en dezelve noodzaakt hunne plaats voor hem in te ruimen. —— Dit nu was zulk een vuilaartige uitvlucht om zich tegen alle overtuiging te verzetten, eene uitvlucht zo zeer aangekant tegen de gemeene gevoelens, dat het ophouden der kwaale een openbaar bewys was, dat de Daemon was geweeken; en een uitvlucht, zo zeer dienende om alle geloof in eenige wonderdaadige werking den bodem in te slaan; dat van daar Jesus, (Beëlzebul en wat hy weezen mogt daar laatende,) die tegenspraak terstond schynt overtebrengen, als waare ze regelrecht gesprooken niet alleen wegens zyne uitzinnigheid en het hebben van een Daemon, maar wegens de volledigste overgaaf aan alle boosheid en overheersching door den Satan, in dien verfoeilyken zin, waar over wy boven handelden. —— Maar hoe beantwoorde de Zaligmaker dit? Doorgaans schynt men van gevoelen te zyn, dat dit antwoord, zo als het enkel volgens de bewoordingen voor ons is, ongemeen krachtig en verstommend was. —— 't Koomt my echter voor, dat ook hier nog wel eenige denkbeelden by aantevullen zyn. Zyn 'er in het zogenaamde Ryk des Satans niet gewoonlyk veele tegenstreevingen van den eenen Dienaar des zelven, met de poogingen des anderen? 't Zy men het

het letterlyk, 't zy men 't overdrachtlyk wil neemen, is het niet altoos en in den eigen aart een Ryk van verwarring? Is dit alleen een bewys dat het moet te gronde gaan, zo waare het zeker al lang vernietigd. Eene ziekte, die wy van God erkennen tot ons gekoomen te zyn, zou zy door Gods hulpe dan ook niet verdwynen kunnen? By de voorstelling of de gelykenis van het verdeelde huisgezin of Stad, en van het verwarde Ryk des Satans, hoort misschien nog deze *Conclusio*: „ Indien gy u zelven door uwe zo tegen-„ strydige en willekeurige besluiten daar aan gelyk stelt; „ indien gy u, in gelykstaande gevallen, nu eens ver-„ meent zo, dan eens regt daar tegen overstaande, te „ vonnisfen; dan is het uit met alle zekerheid! dan „ zyt gy onvatbaar voor alle overtuiging, in den ei-„ gensten zin dienstknechten van alle boosheid! Dan „ zyn 'er nooit eenige kenmerken dat iemand van God „ koomt. Ziet op uwe eigen Zoonen! alles wat strekt „ om Gods eer te bevorderen is by my; al myn be-„ dryf strekt om het goede aantepryzen, en de wer-„ ken van den Satan tegen te gaan. De eenvoudigsten „ onder u zeggen: van waar koomt dezen die wys-„ heid? Ik betoon eene macht ook over de Daemo-„ nische Ziekten die nooit gehoord is. En dan nog „ van uitzinnigheid, van eenen Daemon, en van 't „ uitwerpen van deze in den naam van eenen ande-„ ren Daemon te spreeken, 't geen niemand anders „ ooit in 't hoofd kwam. O Gy wederspannigen en

 „ hard-

als tot een voorwerp van ſchrik en de uiterſte ontzetting: Wat hebben wy met u te doen, Jeſus, gy Zoon Gods des Allerhoogſten? Zyt gy gekoomen om ons te pynigen voor den tyd? Ik bid, ik bezweer u by God, dat gy my niet pynigt. Byzonderheden alle, welke hem doen vraagen of dezelve het niet bedenklyk maaken, dat uit hoofde dezer eenpaarigheid, hier met geene mooglykheid gedacht kunne worden aan het enkel krankzinnige; en of de waare Spreeker zich hier niet van zelve kenmerke, als een wezen van gansch andere geaartheid, als bezield met tegenovergeſtelde vrees en verlangen? ——. Men kan niet ontkennen, dat de aanmerking vernuftig en het verſchynſel vreemd zy. Alleen daar het gevoelen van de dadelyke inwooning eens onderſcheidenen geests in onzen zin des woords zo veele grootere zwarigheden nevens zich heeft, is het veel te zwakke grondſlag om 'er iets op te bouwen. —— De Philippiſche Gelukzegſter kan zeer wel iets dergelyks vernoomen hebben, en uit de vereeniging met menſchen, van wien zo groot geruchte uitging, winst bedoeld hebben. —— En de Lyders in 't Joodſche Land zullen ook by de hevigſte woede, gelyk doorgaans, hunne bedaarde ſtonden gehad hebben; zy zullen zonder veel keuze wel ſchielyk het denkbeeld van den Mesſias, als het treffendſte, en waar van zy ook hulp verwachten konden, hebben aangenoomen. Misſchien hoorden zy iets van anderen, die juist in de vlaagen van pyn en benaauwdheid

Wanneer de onreine Geest van den mensche uitgegaan is, zo gaat hy heenen naar dorre plaatzen zoekende rust enz. Want dat dit toch bedoelde om eenige eigenlyke leer wegens de Daemons mede te deelen, zal, zo ik denk, niet licht iemand onderneemen staande te houden.

§. 31. Wy hebben boven gezien, hoe by Jesus van den Satan, als medewerker in het zedelyk kwaad, veeltyds gesprooken werdt. —— Dit geeft aanleiding om te vraagen, of ook de Daemonische of andere Ziekten eene andere dan de gewoone benaaming verkreegen, wanneer dezelve door eigen verkeerdheid, door wangedrag en zedenloosheid veroorzaakt waaren? Hier van zyn genoegzaam geene voorbeelden. Wy hooren Jesus Luc. XIII. ℣. 16. op eene wyze, die anders nergens schynt voor te koomen, van de Vrouwe die geheel te zaamgeboogen was, en zich niet kon oprichten, zeggen: „En moest deze, welke de Satan „ziet nu agttien jaaren gebonden hadt, niet los ge„maakt worden van haare band?" Dit is geheel eenig in zyne soort, echter schynt het vermoeden van *ondeugd als oorzaak der kwaale* hier geenen den minsten grond te hebben. De verschillende betekenissen der woorden worden zelden genoeg gadegeslaagen. Ook alle tegenstreeving, alles wat belemmert en hinderlyk is, draagt wel eens dien naam; misschien dat het hier zo te verstaan is. Dat hier toe ook de Engel des Satans met vuisten slaande, waar van Paulus spreekt,

ſpreekt, te brengen zy, is hoogstwaarſchynlyk. — Daar hy echter ſpreekt van het beletten des Satans in zyne reize, is het aanneemlyker dat hy 'er wrevel en kwaade wil van anderen, of ook eigen ongeſteldheid, met het voorige zamenloopende, door verſtaan hebbe. En juist alzo moet ook het overgeeven aan den Satan tot verderf des vleeschs en behoud des geests, noodwendig *ziekte* by wyze *van ſtraf wegens begaane overtreding* aanduiden, gelyk de inhoud der woorden zelve ten duidlykſten aanwyst.

§. 32. De woorden hebben zekerlyk op verſchillende plaatzen zeer verſchillende betekenisſen. Van Daemons te ſpreeken onder de Heidenen, deedt wel *het zelvde woord* behouden, doch doelde gemeenlyk op geheel andere zaaken. Wy hebben maar weinig bericht van de prediking in de Heidenſche plaatzen. Zo ver hier de voorwerpen van eeredienst Daemons genoemd werden, is het onmooglyk, dat de Apostelen dit ſtuk onaangeroerd gelaaten hebben. Zy zullen 'er zich gewislyk tegen verzet hebben, om hen van de ſtomme afgoden (ειδωλα heeten ze nu; 't geen eigenlyk de in hout of ſteen gewerkte beelden waaren) te bekeeren tot den levenden God. — Lucas, *die* in zyn Euangelie zo veel van de Daemons heeft, bezigt misſchien daarom in de Handelingen der Apostelen, ſpreekende van de door hun verrichte genezingen, dezen naam niet; maar zet daar: dat genezen werden, die van onreine geesten gekweld waaren. —

Ja

Ja terwyl in de Brieven zo veel van διαβολος en Satan wordt gesprooken, koomt δαιμων en δαιμονιον (behalven driemaal in de Openbaaring van Joannes, Jacob. II. ℣. 19, en 1 Timoth. IV. ℣. 1.) nergens anders aldaar voor, dan alleen 1 Corinth. X. ℣. 20, 21.

§. 33. Hoe veel is 'er ook niet geredeneerd over de laatstaangehaalde plaats 1 Corinth. X. ℣. 20, 21. „Ja „ik zeg dat 't geen de Heidenen offeren, zy het niet „Gode maar den Daemons offeren; en ik wil niet „dat gy met de Daemons gemeenschap hebt. Gy „kunt den drinkbeker des Heeren niet drinken, en „den drinkbeker der Daemons: gy kunt niet deelach- „tig zyn den tafel des Heere, en den tafel der Dae- „mons;" in verband en vergeleeken met 1 Corinth. VIII. ℣. 4. „Wy weeten dat een ειδωλον niets is in de „wereld," en 1 Corinth. X. ℣. 19. „Wat zeg ik „dan, dat een ειδωλον iets is, of, dat een afgodenof- „fer iets is." —— Ter bevestiging van zeer stry- dige gevoelens beroept men zich ook hier op, als be- vattede alles zulke klaare grondstellingen, dat 'er ge- heel geen wederzeggen tegen overschoot. De zulken die hier gemeenschap met de Daemons, gemeenschap met de Duivelen en de booze Geesten doen beteke- nen, bezwaart men te regt, zo met het vreemde der benaaming, die den διαβολος zyn moest, als ook daar mede, dat de Heidenen nimmer hunne eerbewyzingen aan die kwaade Geesten opdroegen, maar aan vermeen- de weldoeners en begunstigers. —— Doch wanneer

Heidenen ſpreekt. Hy heeft aan de Corinthiers toegeſtaan dat een Afgod niets zy, of dat 'er zulke Goden niet zyn, als zich de Heidenen verbeelden. Hoe kon hy dan terſtond daarna zeggen, dat de Heidenen inderdaad en waarheid den Afgoden offeren! Een *niets* een *droom* eene verbeelding kan geen offer toegebracht worden. Alle verſtandige Uitleggers moeten toeſtaan dat hier eenige dingen agtergehouden zyn, of ſchoon zy niet allen eenſtemmig zyn, wanneer zy 't geen agter gehouden is zullen aantoonen; en daarom behoorden zulke gezegden liever nimmer te worden aangedrongen als de groote bewysplaatzen aan de een of andere zyde. Over het geheel laat zich 's Apostels meening dus wel bevatten: „ Van zulke Goden als de „ Heidenen zich verdicht hebben, hebben zy nooit „ eenige aanwyzing of overtuiging wegens hun beſtaan „ of beſtuur ontvangen, het ganſche voorwerp van „ hunnen dienst is een ydel *Phantome.* Maar een „ Heiden is evenwel in de vaste verbeelding, dat zul„ ke Goden zich ergens bevinden, in de Tempelen „ zich onthouden, hunne gebeden hooren, en zy van „ daar gunst of ongunst te wachten hebben. Wan„ neer hy offert, vereert hy geenszins den grooten en „ eenigen God, maar verandert deszelvs heerlykheid „ in de gedaante van veelerlye verfoeizelen. Zulk „ een doen en zamenſtemming daarin, om dat het de „ kennisſe Gods geheel vernietigd, en dezelve niet „ naar behooren voorſtaat, is onbetaamlyk voor hun

„ viginti myriadibus angelorum perniciosorum, tum „ vagatur, horumque singulis plena nocendi competit „ facultas. Ex libro precum. Satanas princeps tenebra„ rum Jalbut Rubeni f. 5. 2. Quum Deus vocaret „ Lucem, dixit principi tenebrarum, qui similis est „ bovi: recede a facie mea, nam mundum volo cre„ are cum luce." —— Wat heldert het toch veel op, indien ik my verbeeld, dat de Schryver met zulke fraaijigheden het hoofd vol hadt, of hoe maak ik hem verstaanbaarer of achtingswaardiger by anderen, wanneer ik zynentwege staande houde: „ Hy dacht „ ik moet 'er maar iets van deze beuzelaaryen bylap„ pen, de goede lieden houden 'er zo veel van, hoo„ ren 'er gaarne van spreeken, en kunnen zo, *per fas* „ *& nefas*, immers wel vroom worden. Waarom mag „ ik niet liever voluit onkunde belyden, en my verge„ noegen met de redenen optegeeven, waarom geene „ der uitleggingen my voldoen kan?"

§. 35. Die eigenlyke beroepingen of schikkingen en deelneemingen in de Volksbegrippen, waar mede men dikwyls zo veel op heeft, en waar over wy dus verre gehandeld hebben, schynen wel somtyds in den eersten opslag aanneemlyk; doch hoe weinig wezenlyk lichts zy op de proeve aanbrengen, indien men daar mede wilde te kennen geeven, dat de Spreeker 'er iets als het zyne van overnam, meen ik hoe langs hoe duidlyker te bemerken. Men vergunne my hier dit volgende als eene opmerking, my voorkoomende

„ nieuwbekoomen heil zy u dan een prikkel, om
„ voortaan al het zondige te ſchuwen; want voor-
„ waar, ik die u genezen heb zeg het u, den zul-
„ ken die 'er zich niet van afkeeren, ſtaan niet ſlechts
„ zulke lighaamlyke kwellingen als gy beproeft hebt,
„ maar veel geduchter en erger dingen dan deze te
„ wachten" (*).

B E S L U I T.

Een groot veld, myne Heeren! heb ik afgeloopen en moeten afloopen, zou ik aan het oogmerk van het zo gewichtig voorſtel, myns inziens, naar eisch voldoen. —— Heb ik evenwel door al het bygebrachte geheel den bodem willen inſlaan aan deze voorſtelling, die by den Heer WETSTEIN (*in libro de Interpretatione S. S.*) voorkoomt als de vyfde zyner Hoofdregelen ter uitlegging: —— „ Zulke plaatzen die ons „ toe-

(*) Onder het afdrukken dezer Verhandeling is den Schryver ook nog ter hand gekoomen de Nieuwe Engelſche Overzetting der vier Euangelisten, door den zeer geleerden GEORGE CAMPBELL, met de daartoe behoorende *Preliminary Diſſertations.* Deze laatſte behelzen een ſchat van overheerlyke aanmerkingen; byzonderlyk is der naaleezing overwaardig, alles wat by hem voorkoomt in de VIde *Diſſertatie*, over de woorden Δαιμων en Δαιμονιον. Zyne verklaaring van 1 Corinth. X. v. 20. 21. ſchynt eenvoudiger en aanneemlyker dan eenige andere, welke ik voorheen geleezen heb.

ongelukkig en waarschynlyk onbedacht is dien zelvden Heer WETSTEIN (ter zelvder plaatse p. 881 in folio) uit de pen gevallen: „ In zekere gevallen beweer ik, „ dat een nuttig Schryver niet alleen *argumenta ad bo-* „ *minem* (hy meent hier zeker valsche sluitredenen) „ mag, maar ook moet gebruiken. Want hoe zal hy „ anders zyne Lezers tot zyn gevoelen overhaalen? „ *Alle middelen nu, zonder welke een nuttig, rechtmaa-* „ *tig, en tot 's menschen heil noodig einde niet kan ver-* „ *kregen worden, zyn hier door zelfs nuttig, wettig,* „ *ja noodzaaklyk.* —— Dit verschilt veel van de han- „ delwys der Sophisten, die willens en weetens nieu- „ we dwaalingen invoeren of op de oude nieuwe bou- „ wen. —— Maar hy, die zich van iemands aange- „ noomen meeningen, en zelfs valsche erkende grond- „ stellingen bedient, ter aanpryzing van heilzaame „ waarheid, of ter ontvonking van yver ter deugd, „ hy is zo verre af van hem te benadeelen, dat hy eer „ geacht moete worden hem een grooten dienst te be- „ wyzen." Hoe eenige der hier gebezigde bewoordingen alleronaanneemlykst zyn, meen ik, loopt genoeg in het oog. —— Hoe en wanneer andere in een goeden zin toepasfing vinden kunnen, is aangeweezen, toen wy over de redeneeringen op eens anders grondstellingen handelden. En wie ziet niet, dat alles hier zo los is ter nedergesteld, dat het den weg openen moete tot alle dwaasheden, die men maar meent dat op iets nuttigs kunnen uitloopen. —— Om 'er niet bytevoegen,

„ nier en wyze, waar op zy de een den ander zoe-
„ ken te overreden, en 't geen zy voor goed houden
„ trachten te verdedigen en geloof bytezetten." —
Juist deze Regel kan en zal ophelderen; zy zal aanwyzen, hoe alles geweldig aanliep tegen de gemeene opinien, en waar en in hoe verre gedacht moet worden om dat aftreden tot de bevattingen der onkundigen, 't welk een aanvanglyk onderwyzer niet vermyden kan, doch waarby ook de oprechte en welmeenende Leeraar het nimmer kan laaten berusten. Eene opheldering, die ik nimmer van vooren, hoe waarachtig het ook zyn mogt, erlangen kan, maar die altoos en in elk byzonder geval, toch het gevolg alleen van eene juiste en regtmaatige beoordeeling zou moeten zyn. —— Zal deze Verhandeling misſchien geheel geene aanmerking by U verdienen, myne Heeren! verre zal ik afzyn van my den daar aan opgeofferden tyd eenigszins te beklaagen. Zulke bezigheden plaatzen de onderwerpen der beſchouwing telkens in nieuwe gezichtpunten, doen ons nooit bezochte ſtandplaatzen kiezen, en verheugen ons, wanneer wy na veele onzekerheden en gisſingen, meenen de waarheid des te helderer te zien uitſchynen. —— Voor overtuiging altoos openſtaande, wensch ik gaarne door anderen, in dat geen, waar in ik heb misgetast, beter onderrecht te worden. —— De regel uwer Inſtelling brengt wel, gelyk ik weet, dit mede, dat 'er van bekrooning tot uwe eigen goedkeuring niet te be-

EENIGE AANMERKINGEN
BY WYZE VAN
NASCHRIFT.

Na het afschryven dezer Verhandeling, de vroegste myner optekeningen hieromtrent naziende, bevond ik daar onder ook geplaatst te zyn, dat niet moest vergeeten worden natellaan, of 'er over het onderwerp ook eenige opheldering te vinden waare by MICHAELIS, in zyne Inleiding tot de Schriften des Nieuwen Testaments, daar toch deze Geleerde, schoon men het niet altyd eens mooge zyn, den lof moet hebben, dat hy veele oorspronglyke aanmerkingen voordraagt, en den eigen denker zeer behulpzaam is. —— In den loop des Werks was hy als vergeeten geraakt, en nu denzelven doorbladerende, bemerk ik, dat over veele byzonderheden het nazoeken by hem zeer ter staavinge van onzen voordracht zou kunnen dienen. Byzonderlyk verzoek ik met het gezegde te vergelyken zyn schryven over de ontleeningen en aanhaalingen uit het Oude Testament, en de Voorzeggingen, en niet uit de Apocrypha, §. 31 — 36.

p. 123 enz. telkens geweldig ſterk op dezen hoofdregel. „ Wanneer Jeſus in zyn eigen naam voor zich zelv iets „ zegt, derwyze, dat zyne eigen meening en overtui- „ ging uit zyn geſprek zichtbaar is, zo moet dit zui- „ vere waarheid en niet blootе toeſpeling zyn op volks- „ begrip. In dit geval is de uitlegkundige waare zin, „ even gelyk voor de eerſte toehoorders, zo ook nog „ voor ons, de dogmatisch waare zin." Dit willen wy niet beſtryden, zo ver het zaaken betreft, die of onzen plicht raaken, of waar over het blykt uit veele toeſtanden, dat Jeſus waarlyk bedoelde onderrichting mede te deelen. —— Evenwel kan men niet zeggen, dat zulk een zeggen als Joann. II. ℣. 20: Zesenveertig jaaren is over dezen Tempel gebouwd: indien het eens van Jeſus waare, hoe waarachtig ook, iets met ons geloof zou te maaken hebben, even min als Matth. XIII. ℣. 56. een Propheet is niet ongeëerd dan in zyn vaderland en in zyn huis. —— En hoe zou hy het dan maaken met Matth. IX. ℣. 24. Vertrekt want het Dogterken is niet dood maar ſlaapt. Joann. XI. ℣. 4. wegens Lazarus: „ Deze krankheid is niet tot 'er dood." En ℣. 11. Daar na zeide hy: Lazarus onze Vriend ſlaapt? In dit alles kunnen de bykoomende omſtandigheden alleen opheldering geeven. En deze meenen wy ten opzichte der Volksbegrippen, die Satan en Dæmons raakten, genoeg te hebben opgegeeven.

Vol. II. pag. 177. geeft dit verhaal: „ Cæterum „ præter hos alia nefariorum turma conflata est, quibus „ manus erant a cæde puriores, sed sceleratiora con„ silia; quique non minus quam sicarii civitatis felici„ tatem perditum ibant; nam homines seductores, & „ fallaciis pleni, specie divini afflatus novis rebus & „ mutationibus Studentes, vulgo ut insaniret persua„ debant, & projiciebant in solitudinem. —— Con„ tra istos milites tam pedites quam equites misit Felix: „ Συνεςη δε προς τυτους ςιφος ἑτερον πονηρῶν, χειρι μεν καθαρωτερον, „ ταις γνωμαις ἀσεβεςερον, ὁπερ ὀυδεν ἡτἶον των σφαγεων την ἐυδαιμο„ νιαν της πολεως ἐλυμηνατο. Πλανοι γαρ ἀνθρωποι και ἀπατεωνες „ προσχηματι θειασμυ, νεωτερισμυς και μεταβολας πραγματευομενοι, δαι„ μονᾳν το πληθος ἀνεπειθον, και προηγον εις την ἐρημιαν."

By gelegenheid der aanspraak van Eleazar, om liever zich zelven omtebrengen, dan in handen der Romeinen te vallen, Vol. II. p. 431. — *de bello Judaico*, Lib. VII. cap. 9. Ipsum, cum in adhortatione pergere vellet, omnes interpellabant, & effrenato quodam impetu pleni ad rem agendam festinabant. Dæmoniisque afflati abierunt, alius alium prævenire cupiens. Ἐτι γε βυλομενον ἀυτον παρακαλειν, παντες ὑπετεμνοντο, και προς την πραξιν ἠπειγον, ἀνεπισχετου τινος ὁρμης πεπληρωμενοι και δαιμονωντες ἀπῄεσαν, ἀλλος προ ἀλλου φθασαι γλιχομενος.

In de geschiedenis wegens Saul lezen wy, Vol. I. pag. 338. *Antiq. Judaic.* Lib. VI. cap. 8. „ Saulum „ vero perturbationes quædam pervaserunt & spiritus „ malefici, qui suffocationes illi & strangulationes crea-

„ bant

fato debetur. Pag. 256. προθυμια δαιμονιος alacritas Dei quasi afflatu militibus incidit, pag. 279. ει μη τις προσγενοιτο βοηθεια δαιμονιος nisi divinum quoddam præsto fuerit auxilium. Pag. 301. Τιτος δε κατα δαιμονιον ὁρμην Titus vero divino impulsu a Græcia in Syriam navibus trajiciebat.

Vol. II. pag. 417. *de bello Judaico*, lib. VII. cap. 6. wegens de Plant *Baäras*, waar van hy alleen zegt, dat zy de Daemons (beschreeven zo als wy pag. 269. aanhaalden) verjaagt. Ipsa statim, si modo ægrotantibus admoveatur, abigit τα γαρ καλουμενα δαιμονια ἀυτη ταχεως ἐξελαυνει, καν προσενεχθη μονον τοις νοσȣσι.

En dan eindelyk *Antiq. Jud.* Lib. VII. cap. 2. wegens Salomon: Concessit ei etiam Deus, ut disceret artem contra Dæmones ad utilitatem & curationem hominum, & cum excantationes (ἐπῳδας) composuisset, quibus leniantur morbi (τα νοσηματα), etiam formas juramentorum reliquit, quibus vincta Dæmonia ita ejiciunt, ut nunquam revertantur, atque hoc sanationis genus etiam num apud nos plurimum valet. Vidi enim ex popularibus meis quendam Eleazarum, coram Vespasiano & filiis ejus & tribunis reliquisque militibus, a Dæmonibus captos liberantem. Modus autem istius curationis erat talis. Nasi Dæmoniaci admoto annulo cujus palæ una ex radicibus inclusa erat (τον δακτυλιον ἐχοντα ὑπο τη σφραγιδι ῥιζαν ἐξ ὡν ὑπεδειξε Σολομων) quas indicaverat Salomon, paulo post, ex naribus odorantis extrahebat Dæmonem. Tum, homine statim collapso, ad-

